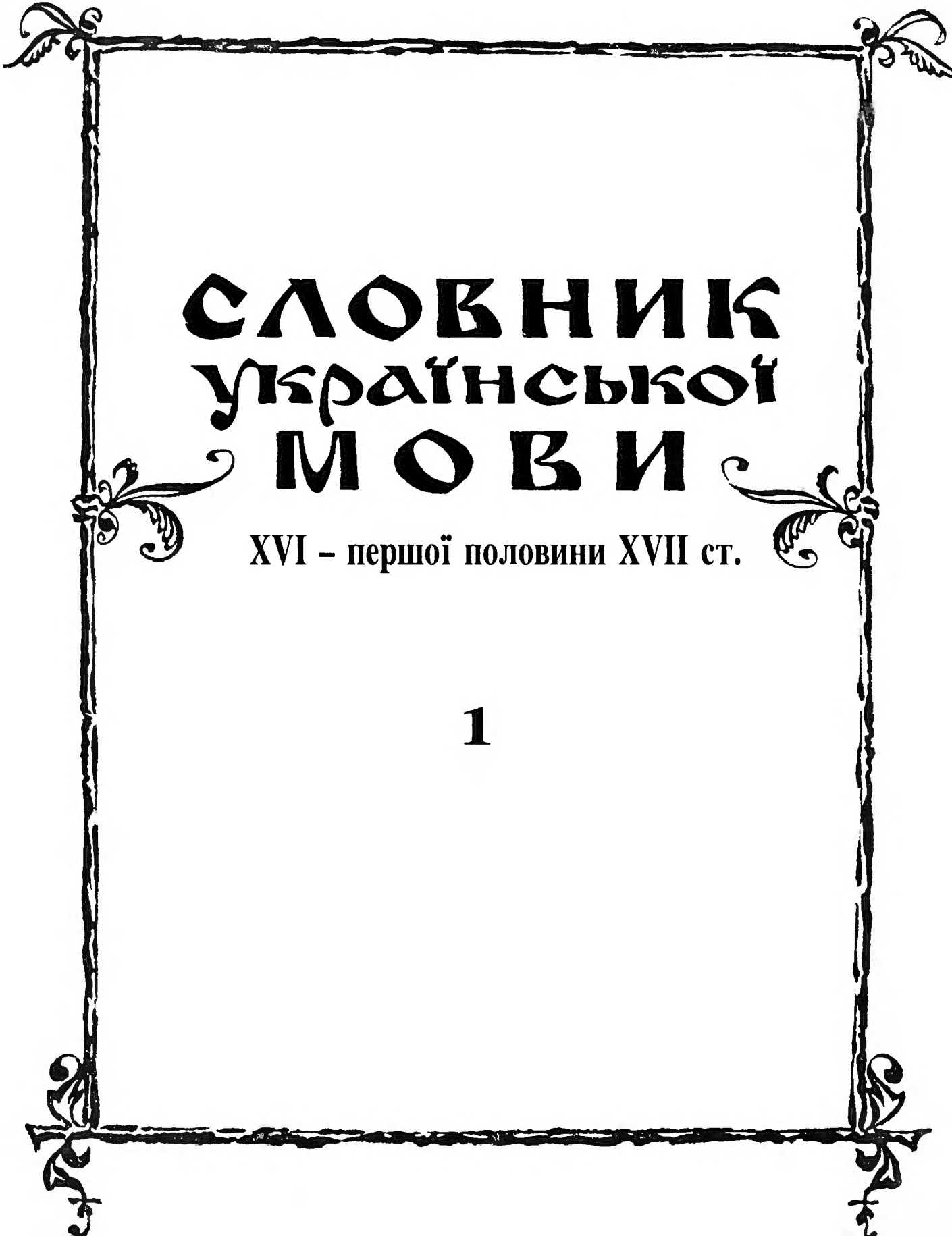

СЛОВНИК української МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

1

Національна Академія Наук України
Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича

СЛОВНИК української МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

Випуск 1

А

Львів
1994

Перший випуск є складовою частиною Словника української мови XVI — першої половини XVII ст. — першої в історії української культури праці, яка подає інформацію про книжну і народнопорозмовну лексику української мови цього періоду. Випуск містить 475 слів; тут подано їх семантичну, граматичну і стилістичну характеристику. Ілюстративний матеріал наводиться з урахуванням хронології, територіального поширення та жанрових особливостей писемних пам'яток. Уперше в українській історичній лексикографічній практиці у цитованому матеріалі збережений наголос слів.

Редакційна колегія

к.ф.н. *Д.Гринчишин* (відп. ред.),
к.ф.н. *У.Єдлінська*, д.ф.н. *Я.Закревська*,
к.ф.н. *Р.Керста*, д.ф.н. *Л.Полога*,
к.ф.н. *М.Чікало* (секретар)

Редактори I-го випуску
Д.Гринчишин, Л.Полога

Рецензенти

д.ф.н. *Т.Возний*, к.ф.н. *В.Карпова*

Словник української мови
XVI — першої половини XVII ст.:
У 28-ми вип./НАН України
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича;
гол. ред. *Д.Гринчишин*.

Вип. I. А
Укладачі *О.Захарків, Р.Керста*,
О.Федик. —
Львів, 1994. — 152 с.

Від редакційної колегії:

Перший випуск уклали кандидати філол. наук:
О.Захарків (азбука-апостоловъ), *Р.Керста* (а-азали),
О.Федик (апостолський-аєняны)

Технічну роботу виконувала *А.Рибка*

Випуск до видання підготували *У.Єдлінська*,
М.Чікало

Комп'ютерна верстка - *З.Манчак*

Комп'ютерний набір - *О.Тріль*

Консультували: акад. *Я.Ісаєвич*, д.ф.н. *М.Кашуба*,

к.ф.н. *І.Ощипко*, к.ф.н. *З.Терлак*

Редакційна колегія складає щире подяку рецензентам і всім тим, хто своїми порадами, консультаціями та допомогою на різних етапах праці спричинився до підготовки та публікації цього випуску.

Відгуки та побажання
просимо надсилати на адресу:
290008, Львів, вул.Винниченка, 24.
Відділ української мови Інституту
українознавства ім.І.Крип'якевича

Видання здійснене за фінансовим сприянням міжнародного фонду
"Відродження"

ISBN 5-7702-0954-2

ПЕРЕДМОВА

Словник української мови XVI - першої половини XVII ст. створюється групою наукових працівників відділу мовознавства Інституту суспільних наук, з 1993 р. Інституту українознавства ім.І.Крип'якевича НАН України. Він є хронологічним продовженням двотомного Словника староукраїнської мови XIV-XV ст., укладеного в цій самій науковій установі під керівництвом проф. Лукії Гумецької й опублікованого у 1977-1978 рр.

Робота над Словником української мови XVI - першої половини XVII ст. почалася в 1975 р. від виявлення, аналітичного дослідження і добору пам'яток, які мали увійти в канон джерел майбутнього словника. Протягом трьох років в архівах та рукописних відділах бібліотек України (Києва, Львова, Харкова, Одеси, Чернівців, Ужгорода), Росії (Москви, Санкт-Петербурга), Литви (Вільнюса) працювали в основному автори попереднього словника: Дмитро Гринчишин, Олександра Захарків, Іван Керницький, Розалія Керста, Мiron Опишкевич, Лев Полюга, Марта Сенів, Михайло Худаш, а також Ярослава Закревська, Надія Остап, Ольга Федик. Мовний аналіз пам'яток здійснювала також проф. Лукія Гумецька.

У підборі матеріалу авторському колективові надавали допомогу вчені інших наукових осередків: професори Степан Бевзенко, Олекса Горбач, Йосип Дзендзелівський, Михайло Жовтобрюх, кандидати філологічних наук Уляна Єдріньська, Олег Купчинський, Ігор Мицько, Петро Тимошенко, Федір Ткач, Інна Чепіга, за що редакційна колегія складає їм щире подяку.

У 1978-1981 роках авторський колектив, поповнений молодими співробітниками, в основному працював над розписуванням пам'яток і створенням

картотеки, яка поповнювалась і в наступні роки, уже в процесі укладання словникових статей, у зв'язку з виявленням не відомих раніше пам'яток. Всього картотека нараховує понад 750 тисяч карток-цитат. Над її створенням працювали: Ганна Войтів, Дмитро Гринчишин, Роман Гринько, Ярослава Закревська, Олександра Захарків, Іван Керницький, Розалія Керста, Богдана Криса, Ольга Кровницька, Мiron Опишкевич, Надія Остап, Роман Остап, Лев Полюга, Марта Сенів, Ольга Федик, Михайло Худаш, Марія Чікало. У підготовці картотеки в різні періоди брали участь Лариса Гонтарук, Валентина Зевіна, Агафія Рибка, Зеновій Терлак, Валентина Черняк, студенти філологічного факультету Львівського університету ім.І.Франка Ганна Женчук, Галина Ленчук, Микола Пересада, Олександр Тяптіп.

Паралельно з укладанням картотеки опрацьовувалась інструкція для укладання Словника, в якій з'ясовувалися принципи його побудови. На її основі було сформовано і в 1983 р. опубліковано пробний зонтит, що послужив підставою для широкої наради, яка відбулася 1983 р. за участю мовознавців Києва, Меньська, Москви, Ужгорода, Тернополя, Львова та інших міст.

Безпосередня робота над Словником почалася у 1982 р. і продовжується донині. За попередніми даними, обсяг Словника становитиме понад 400 друкованих аркушів і міститиме понад 40 тисяч слів.

При укладанні Словника автори постійно користувалися допомогою наукових консультантів Ярослава Ісаєвича, Валентини Карпової, Марії Капуби, Ірини Ощипко, Зіновія Терлака.

Роботу лексикографічної групи на всіх етапах очолює провідний науковий співробітник Дмитро Гринчишин.

ПРИНЦИПИ ПОВБУДОВИ СЛОВНИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ XVI - ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII ст.

В основу створення Словника української мови XVI - першої половини XVII ст. покладено головні засади Словника староукраїнської мови XIV-XV ст. Це стосується граматичної і семантичної характеристики слів, способів тлумачень і послідовності розміщення їх значень, наведення іншомовних паралелей при запозичених словах, виділення омоїмів, фразеологізмів, стійких словосполучень, характеру ілюстративного матеріалу, відсільних позначок тощо.

Деякі відмінності у принципах створення обох словників та їх картотек зумовлені обсягом і характером писемних пам'яток, що лягли в їх основу. Це не могло не позначитися на типі словника, формуванні його реєстру, характеристиці граматичних форм.

Хронологічні рамки Словника. "Історичний словник українського язика", який видала Українська академія наук у Києві за редакцією проф. Євгена Тимченка у двох частинах до літери "Ж" у 1930 і 1932 рр., та "Словник староукраїнської мови XIV - XV ст." за редакцією проф. Лукії Гумецької, що вийшов майже через 40 років - у 1977-1978 рр., створювалися в епоху панування офіційної радянської історичної науки, яка визначала вік української мови від XIV ст. Та саме вихід цих двох словників є науковим підтвердженням того, що вже у XIV-XV ст. українська мова була достатньо розвинутою і виконувала різні суспільні функції включно з роллю державної мови в Литовсько-Руському князівстві¹.

¹ Період розвитку української мови до XIV ст. чекає окремого лексикографічного опрацювання, незважаючи на наявність словника І.І.Срезневського "Материалы для словаря древнерусского языка" у трьох томах та "Словаря древнерусского языка XI-XIV вв." за редакцією Р.І.Аванесова, що виходить у Москві від 1988 р.

На основі запропонованої дослідниками періодизації² відповідно до історичної долі народу, особливостей розвитку мови та її суспільних функцій в українській мові надалі виділяється два періоди: XVI - перша половина XVII ст. і друга половина XVII - XVIII ст. - до появи "Енеїди" Івана Котляревського. Саме період XVI - першої половини XVII ст. став предметом теперішнього лексикографічного опрацювання. Він у мовному відношенні характеризується значним розширенням сфери функціонування мови, відмінним ступенем іншомовних напшарувань, іншою взаємодією церковнослов'янської мови з живою народнорозмовною українською мовою. Поява книгодрукування, наукової літератури, складна релігійна полеміка, розвиток освіти в Україні позначилися на мові тогочасних писемних пам'яток. Завершує цей період така історична подія, як приєднання України до Росії в половині XVII ст., що надзвичайно загальмувало самобутній розвиток українського народу, а тим самим і його мови.

Джерела Словника. Проблема добору джерел Словника української мови XVI - першої половини XVII ст. досить складна. Це пояснюється двома основними причинами: по-перше, своєрідною мовною ситуацією, яка існувала на той час в Україні (адже пам'ятки писалися не тільки українською книжною і народнорозмовною мовою, а й церковнослов'янською, польською, латинською і грецькою); по-друге, надзвичайно великою кількістю пам'яток різних за

² Див.: Плющ П.П. Нариси з історії української мови. - К., 1958. - С.141-190; Тимошенко П.Д. Про періодизацію історії української мови // УМЛШ, 1958. - № 6. - С.62-64; Олекса Горбач. Засади періодизації історії української літературної мови й етапи її розвитку // Другий міжнародний конгрес українців: Доповіді і повідомлення: Мовознавство. - Львів, 1993. - С.8-9 та інші.

жанрами і стилями, за місцем їх зберігання, що утруднювало їх виявлення та залучення до канону джерел Словника. Саме ця особливість джерельного матеріалу зумовила основні відмінності в лексикографічному опрацюванні Словника староукраїнської мови XIV-XV ст. і Словника української мови XVI - першої половини XVII ст. Перший з них побудований за принципом "тезауруса", тобто він охоплює весь лексичний матеріал визначених пам'яток, у другому застосований вибірковий принцип розписування пам'яток. Тому у другому словнику на відміну від першого відсутні статистичні дані, не виділені форми; до його реєстру не входять власні особові назви.

Численні пам'ятки XVI - першої половини XVII століття, писані польською, латинською і грецькою мовами, залишилися поза увагою укладачів, незважаючи на те, що в них могли фіксуватися і деякі українські слова. Виявлення і вивчення мовних особливостей цих пам'яток, вибирання з них (а їх сотні) українських слів набагато продовжило б період підготовчих робіт при створенні Словника. Однак, як показав вибірко-вий аналіз іншомовних текстів, тут, як правило, трапляються українські власні назви, топоніми, антропоніми, гідроніми. Українські апелятиви засвідчені рідко, при цьому переважно як юридичні, економічні та ін. терміни, що фіксуються й українськими пам'ятками. Виняток становлять лише видані у той час граматики, зокрема "Адельфотес", "Грамматика словенская" І.Ужевича, які, хоча й писані грецькою і латинською мовами, однак містять багатий ілюстративний матеріал, почерпнутий з живої розмовної мови (*дѣвчинка, хлопятко, кошичок, малюсенький, ранюхно*).

При відборі джерел до Словника виникала проблема розмежування українських і церковнослов'янських пам'яток. Питання про включення до канону джерел тієї чи іншої пам'ятки, писаної церковнослов'янською мовою з елементами української, вирішувалися на основі даних про кількісне співвідношення фонетичних, морфологічних чи лексичних елементів у мові цих пам'яток. Тут, зокрема, враховувалися такі риси, як неповноголосні та повноголосні форми, сполучення *ра, ла і ро, лю,*

початкові *є і о*, звукосполучення *жд і ж, щ (шт) і ч*, префікси *раз- і роз-*, закінчення *-аго і -ого* у прикметниках чоловічого і середнього роду в родовому відмінку однини, закінчення *-ию і -ью* в орудному відмінку іменників жіночого роду колишніх основ на *-і*, закінчення *-ши і -шь* у дієсловах 2 особи однини теперішнього часу, закінчення *-ть і -тъ* у дієсловах 3 особи однини і множини теперішнього і майбутнього часу, закінчення *-мы і -мо* в 1 особі множини дієслів теперішнього часу, наявність форм аориста, імперфекта та ін. Якщо українські елементи в церковнослов'янських пам'ятках незначні, то такі пам'ятки до канону джерел не входять. Пор., хоча б такі послання І.Вишенського, як "Новина", "О еретиках".

Що стосується церковнослов'янізованих українських пам'яток, то вони, незважаючи на більшу чи меншу кількість церковнослов'янізмів, залучалися до канону джерел Словника. Однак при їх розписуванні церковнослов'янські цитати опускалися.

Другою проблемою міжмовного характеру є розмежування українських та білоруських пам'яток. Авторський колектив Словника української мови XVI - першої половини XVII ст. в основу такого розмежування поклав мовний принцип (сплутування етимологічних *ѣ - и, ы - и*, зміни *о, е* в закритому складі, у на місці *о, ю* на місці *е*, м'який *ц*, перехід *л* у *в*, відпадання початкового *и*, наявність буквосполучень *жч, дж, ждж, дз*, акання (якання), дзекання, цекання та ін.), хоч при цьому враховувались як допоміжні також інші критерії — місце написання та національність автора, якщо вони наявні у пам'ятці. На основі мовного аналізу в канон джерел Словника введено пам'ятки, написані українською мовою не тільки на території України, а й поза її межами — у Польщі, Литві, Білорусі, Румунії, Греції, Угорщині, Франції, Італії, Єгипті та ін.

Територіальний критерій при розмежуванні українських та білоруських пам'яток застосовується у Словнику в тому випадку, коли пам'ятки не виявляють ні специфічно українських, ні специфічно білоруських мовних рис. Отже, пам'ятки, написані на території України, зараховуються до українських, а

пам'ятки, написані на території Білорусі, — до білоруських. Українськими вважаються пам'ятки без яскраво виражених диференційних мовних рис, які написані поза межами України, але своїм змістом стосуються політичного, економічного, культурного життя українського народу.

До канону джерел залучено також пам'ятки, які містять у собі риси обох мов — української та білоруської. Це, зокрема, "Четья" 1489 р., "Унія греків з костолом римським", "Берестейський собор і його оборона", "Опис границь і шкод між Великим князівством Литовським і Корупною Польською", "Митна книга" та ін. Певну групу становлять також грамоти молдавських канцелярій, мова яких, незважаючи на певний відсоток молдаванізмів і середньоболгаризмів, має українську основу.

Крім оригінальних пам'яток, до списку джерел Словника ввійшли твори перекладної літератури. Враховано також певну кількість пізніших копій документів XVI - першої половини XVII ст., зроблених у XVIII ст., переважно з тих територій, які представлені невеликою кількістю пам'яток (Закарпаття, Поділля). Хронологічно відкриває Словник пам'ятка конфесійної літератури кінця XV ст. — Четья 1489 р. з виразними українськими рисами, яка не використана в "Словнику староукраїнської мови XIV - XV ст.", побудованому виключно на базі документів ділового стилю.

Не ввійшли до канону джерел численні пам'ятки ділового стилю, які у мовному відношенні є однотипними або які з філологічного погляду видаються неякісними, а також пам'ятки, що зберігаються в небезпечених архівах ряду зарубіжних країн (Польщі, Угорщини та ін.).

Джерела Словника відбивають найрізноманітніші сторони політичного, культурного, релігійного, господарського життя України XVI - першої половини XVII ст. Писемні пам'ятки багаті у жанровому відношенні й охоплюють широку стилістичну різноманітність, характерну для розвинутих писемних мов.

Найширше репрезентований діловий стиль, який має в українській мові глибокі традиції попередніх століть. У пам'ятках цього стилю найповніше відобра-

жена жива народна мова, процес українського терміноутворення. Сюди відносяться різні за змістом грамоти, привілеї купцям, містам, записи міських урядів, різного рівня судів, описи замків, статутів, поборові реєстри, універсали гетьманських канцелярій, книги витрат і прибутків тощо.

Народно-розмовна мова дещо іншого напівуваження з елементами фольклору досить повно представлена в творах тогочасної художньої літератури — поезії, інтермедіях, епіграмах, народних піснях.

На ґрунті багатой полемічної літератури (твори І.Вишпеського, З.Копистенського, Ф.Христофора, К.Острозького, І.Борещького та ін.) і пам'яток конфесійної літератури (учительні й інші євангелія, проповіді, повчання, передмови до церковних книг та ін.) відбувався процес формування співвідношень церковнослов'янської та української мовних систем, вплигтя інномовних запозичень з грецької, латинської, польської мов, що в усій пошукоті відбиті у лексичній пам'ятці цього періоду.

У складі джерел представлені пам'ятки наукової літератури (словники, граматика, трактати), літописи, де широко засвідчений пласт наукової термінології.

Реєстр Словника. Реєстр складається зі слів, які зафіксовані у картотечі, створеній на основі відібраних джерел.

Словник охоплює конкретний історичний відрізок розвитку української мови, тому — з погляду сучасності — у ньому представлені: 1. Слова, які живуть і зараз в українській мові, хоч часто з модифікованим слововжитком (різна сполучуваність, відмінні стилістичні відношення тощо); 2. Слова, які характерні для мови даного періоду; вони віджили разом з реальними і тепер вважаються лексичними історизмами.

У реєстрі Словника ввійшли самотіпні і службові слова, похідні утворення різних типів словотвірної системи. Із спеціальних груп лексички:

— власні особові та географічні назви відапеллятивного походження (*Голубь, Сова, Кисель, Жаба, Ставь, Капустя*);

— назви народів і племен (*чехь, готы, готове, тимброве, печеньгове*);

— назви людей за місцем проживання (*черкашанинъ, черкасець, лучанинъ, бѣлоцерковець, белоцерковлянь*);

— слова, утворені від власних назв із значенням "послідовник, прихильник якої-небудь особи, вчення, наукових і релігійних напрямків, сект" (*арианинъ, іудейство, доминиканинъ, бернардынъ, кармелитъ*);

— індивідуальні авторські неологізми, вжиті в контексті з певною стилістичною метою (*подушкоспаль, сладколюбець, курождъ*);

— іношомовні слова (самостійні і службові), які різними шляхами проникли в українську мову і широко вживалися в її книжному або народно-розмовному варіантах; частина з них асимілювалася на українському мовному ґрунті (*декретъ, кгрунтъ, квалитъ, апеляція, фундувати, гды, жебы, водлузь*);

— екзотизми - слова і вирази, які відбивають побут та звичаї інших народів і практично не перекладаються у зв'язку з відсутністю в українській мові відповідних реалій (*баша, мурза, чаушъ, драхма*).

Не внесені до реєстру Словника:

— власні особові і географічні назви, що зумовлено неоднаковими принципами при створенні картотек загальних і власних назв; специфікою власних назв, які у порівнянні із загальними вимагають іншого лексикографічного опрацювання; залученням до канону джерел значної частини перекладних творів, які містять велику кількість іноземних імен та географічних назв, що не мають істотного значення для історії лексичного складу української мови. Підготовка словника власних назв у пам'ятках української мови XVI і наступних століть повинна стати окремим завданням української історичної лексикографії;

— слова, не засвоєні українською мовою: *гаріюилдѣ, латосїомъ, скавонїа, скондъ, пенедзы* і под.

— прикметники, утворені від топонімів та антропонімів, типу *литовский, молдавский, лунский, муравский, ливовский, перский, московский*. Якщо такі прикметники є складовою частиною стійких і лексикалізованих словосполучень, то вони подаються у статті на відповідний іменник (*литовский* у статтях

монѣта, князство, личба; *молдавский* — у статті *земля*; *лунский, московский, муравский, ческий* — у статті *сушко*; *перский, солгацкий* — у статті *коберець*; *ливовский* — у статті *мѣсто*);

— дієприкметники (активні і пасивні) теперішнього і минулого часу при наявності засвідчених у картотечі особових форм дієслова (*писаний* викладається у статті *писати*; *падаючий* - у статті *падати*);

— дієприслівники теперішнього і минулого часу (*знаючи, даючи, визнавши*);

— помилково написані або перекручені слова.

Усі реєстрові слова в Словнику подаються "гряданкою", без виносних букв, тител і надрядкових знаків.

Кожне відмінюване слово подається в його основній (вихідній) формі: іменники, іменникові займенники в називному відмінку однини, множинні іменники — в називному множини, кількості числівники — в називному, прикметники, прикметникові числівники та прикметникові займенники — в називному однини чоловічого роду, дієслова — в інфінітиві.

Фонетичні, графічні й орфографічні варіанти слова подаються в одній словниковій статті. В одній словниковій статті поміщаються різноманітні написання іменників на -*иє, -їє, -є* (*здоровіє, здоровье, здорове*), які кваліфікуються як орфографічні варіанти, а не як морфологічні чи словотвірні.

Як окремі реєстрові слова подаються у Словнику:

— морфологічні і словотвірні варіанти (*митрополитъ — митрополита, архимандритъ — архимандрита, полтора - полторы, стависко — ставище, тило — тиле*);

— спільні за походженням слова в їх церковнослов'янському та східнослов'янському звуковому оформленні (*градъ і городъ, ноць і ночь, єдинъ і одинъ, еже і оже*);

— однокореневі слова, різні за своїм походженням (*король, краль, круль; королевство, кролевство*);

— іменники, прикметники, числівники з компонентом *поль-* (*новъ-, полу-*) (*полгроша, повкоти, полудень, полгранатовый, полпретя*);

— віддієслівні іменники з афіксом **-ся**, які походять від дієслів зворотньо-середнього стану (*выѣдованьєса, коханьєса*);

— форми вищого і найвищого ступенів порівняння прикметників і прислівників (*ближний, найближний, ближе, ближайей*);

— прикметники, які повністю перейшли в іменники (*хоружий, возный, воеводина, подстаростина, мучное*);

— активні й пасивні дієприкметники, якщо вони втратили зв'язок з дієсловами і розвинули самостійне значення чи ряд значень (*вышеченый, выше-написанный, богоспасаемый*) або є єдиними формами дієслова (*неугасимый, неугасающий*);

— ад'єктивовані дієприкметники (*литое серебро, оремый воль*);

— субстантивовані дієприкметники (*умерлый*);

— особові займенники 1-ї та 2-ї особи однини і множини;

— дієслова з афіксом **-ся (-се)** (*битися, бачитися, зватися, молитися*);

— всі складні слова, незважаючи на їх написання окремо (*чолобите, полководы, розумовѣчный, брудносивый, знедастрѣкатъ, верхуписанный, килькасотъ, штоколвекъ, будькоторый, натищесерце, спосередку, гдыбы, накли, зподъ*);

— слова з префіксом **не-**, які без **не-** не вживаються (*неволникъ, непорушено, нерукотвореный, невиние*) або які утворюють з префіксом **не-** одне поняття (*неприятель, неправда, невеликий, недавно*);

— слова з префіксом **недо-** із значенням неповної якості або дії чи стану у неповній мірі (*недовѣрокъ, недорослый, недоставати*);

— омоніми: а) слова, тотожні за походженням, що виступають як різні частини мови (*верхъ¹ — іменник, верхъ² — прийменник; право¹ — іменник, право² — прислівник "чесно", право³ — прислівник "праворуч"*); б) слова різного походження (*градъ¹ "місто" — градъ² "явище природи", листъ¹ "листя" — лист² "письмовий документ"*); в) слова, що виникли внаслідок значеннєвої еволюції слова (*коса¹ "сільсько-господарське знаряддя" — коса² "заплетене волосся"*); 2) різні за значенням і граматичними зв'язками

дієслова, переважно афіксальні, того самого походження (*выбрати¹ "обрати" — vybrati² "стягнути"*).

У заголовне слово словникової статті виносяться всі фонетичні, графічні та орфографічні варіанти, причому на першому місці подається найближчий до форми сучасної української мови варіант, а в разі його відсутності — той варіант, який найточніше відбиває традиційну орфографічну систему української писемно-літературної мови XVI - першої половини XVII ст., є найтиповішим у писемних пам'ятках даного періоду. Всі інші варіанти наводяться поруч в алфавітному порядку (*лѣсъ, лесъ; тетка, тютка; течене, течение, теченіє, теченьє; тисяча, тисеча, тисача, тысеча, тысяча, тысача; предо, предъ, прадъ; нагородити, нагородить; урядъ, врадъ, урадъ, уредъ, уряд, урадъ*).

Прикметники, що виступають у двох формах — повній та короткій, подаються в заголовку словникової статті в обидвох, причому на першому місці, як правило, у повній формі (*добрый, добръ прикм., виноватый, виновать прикм.*).

Повні і короткі форми займенників подаються в одній словниковій статті, причому на першому місці — повна (*всякий, всякъ займ.*).

Омоніми у Словнику як заголовні слова позначаються вгорі арабськими цифрами.

Граматична характеристика слова. Словник української мови XVI - першої половини XVII ст. є тлумачно-перекладним. Його основне завдання — відбити лексичний склад писемних пам'яток даного періоду; граматичні відомості у ньому подаються в обмеженому обсязі.

Граматична характеристика слів у Словнику відповідає загальноприйнятій в українській і слов'янській лексикографічній практиці. Вона містить вказівки на вихідну форму слова; позначення частини мови, до якої воно належить (за винятком іменників і субстантивованих прикметників, де вказівка на граматичний рід визначає і частину мови); відомості про такі граматичні категорії, як збірність, ступені порівняння прикметників і прислівників, вид і керування у дієслів.

Граматична характеристика дається кожному

реєстровому слову — повнозначному і неповнозначному.

Відсутні у картотечі для Словника вихідні, або опорні, форми реконструюються у вигляді, який відповідає граматичній системі української мови XVI - першої половини XVII ст. Іменники реконструюються на основі наявних форм непрямих відмінків, інфінітив дієслова — на основі особових форм і т.д.

Граматичні позначки ставляться після заголовного слова і його варіантів. Уживані в Словнику граматичні позначки подані у списку скорочень.

Вказівка на походження слів. У реєстр Словника включено іношомовні слова (повнозначні й службові), які засвідчені пам'ятками української мови XVI — першої половини XVII ст. і становлять складову частину лексичного фонду писемно-літературної мови того часу. На походження таких слів указують іношомовні паралелі, наведені в дужках після граматичної характеристики.

Питання про джерело запозичення не завжди може бути розв'язане однозначно. У таких випадках наводяться найімовірніші іношомовні паралелі. Якщо іношомовне слово потрапило в мову українських пам'яток через посередництво іншої, то поруч подається відповідник мови-посередника (**фундувати** — *стп. fundować, лат. fundare; лантухъ* — *стп. rantuch, сви. randtuch; еретикъ* — *цсл. еретикъ, гр. αἰρετικός*). Іношомовне походження відзначається не тільки при основному слові, а й при всіх однокорених утвореннях, що з'явилися в українській мові внаслідок запозичення (*апелювати, апеляція, диспутъ, диспутация*).

Іношомовні паралелі не подаються при словах, які утворилися на українському ґрунті від запозичених слів (*адамашковий, диспутачъ, друковане, друкарский*) або походження яких неясне.

Тлумачення реєстрового слова. Семантична характеристика дається до всіх слів, які є у реєстрі Словника. При службових словах подано характеристику їх граматичних і синтаксичних функцій.

Предметне значення повнозначних та граматичне значення службових слів з'ясовуються за допомогою аналізу всіх контекстів, засвідчених цитатами з

писемних пам'яток української мови, які зберігаються у картотечі Словника. Якщо контекст не дозволяє повністю розкрити значення слова (зокрема, це стосується назв історичних реалій, цін, мір, грошових одиниць тощо), то допоміжними засобами служать мовні факти сучасної української мови, її діалектів, дані інших слов'янських і неслов'янських мов, відповідна наукова література.

Розкриття значення реєстрового слова, залежно від його лексико-семантичних особливостей та граматичних показників, досягається різними засобами. Найпоширенішим є підбір відповідного лексичного еквівалента сучасної української літературної мови, в тому числі тотожного: **августъ ч.** Серпень [...]; **болачка ж.** Болячка [...]; **вторыйнадесятъ числ.** Дванадцятий [...]; **глина ж.** Глина [...]; **горшокъ ч.** Горщик [...]; **куповати дієсл. недок.** Купувати [...]; **попріятелску присл.** По-приятельському, по-приятельськи [...].

В інших випадках для тлумачення добираються синоніми сучасної української літературної мови: **былина ж.** Билина, стебло [...]; **гори присл.** Уверх, наверх, угору [...]; **занедужати дієсл. док.** Захворіти, занедужати [...]; **инггедливъ прикм.** Слухняний, покірний [...]; **фрасунокъ ч.** Турбота, клопіт, смуток, журба [...].

Реєстрове слово-назва не існуючої тепер історичної реалії тлумачиться описово: **лиpiarъ ч.** Той, хто обмазує глиною хату [...]; **мучное с.** Плата за помел зерна [...]; **полгакъ ч.** Рід рушниць з укороченим стволом [...].

Якщо назва давньої реалії збереглася в пласті історизмів сучасної лексики, то вона наводиться після відповідної пояснювальної ремарки: **городничий ч.** (службова особа, яка наглядала за міськими укріпленнями і оборонними спорудами) городничий [...]; **воитъ ч.** (у містах з магдебурзьким правом голови місцевого самоврядування і міського суду) вийт [...].

При реєстрових словах, які збереглися в діалектах і фіксуються словниками сучасної української мови (тлумачними, двомовними, діалектними) або картотеками для діалектних словників української мови, після сучасного літературного еквівалента подається

діалектний відповідник з позначкою *діал.* (полтретя числ. Два з половиною, *діал.* півтретя; зимно¹ ч. Холод, *діал.* зимно; бабка ж. Подорожник, *діал.* бабка).

Слова-відповідники, які збереглися в сучасній українській мові з обмеженою сферою вжитку, маркуються позначками *розм.*, *заст.* (беззбройний прикм. Беззбройний, неозброєний, *заст.* беззбройний [...]; баба... 3. (загалі жінка), *розм.* баба [...]

Слова, вжиті у переносному значенні, супроводжуються позначкою *перен.*: білоус² ч., *перен.* (про чорта) білоус; беремя с., *перен.* (те, що гнітить людину, тягнє над нею) тягар.

При іменниках-назвах рослин подаються при можливості латинські терміни та сучасний літературний або діалектний відповідник: буквиця ж. (*Betonica* L.) буквиця [...]; бабка² ж. (*Plantago* L.) подорожник, *діал.* бабка [...].

Абстрактні іменники на -ість, -нє (-нєс, -нє), -тнє, що виражають якість або опредмечену дію, не відносяться до відповідних значень прикметників чи дієслів, а викладаються як звичайні реєстрові слова.

Іменники, які одночасно є загальними і власними назвами, тлумачаться лише при загальних назвах. Власні назви подаються як окреме значення з позначкою *Вл. н.* знаведенням ілюстративного матеріалу (бабак² ч. 1. (хутро бабака) бабак [...]. 2. *Вл. н.*: Прокопь Бабак²).

Якщо у картогеті відсутній апелятив, а є лише відапелятивна власна назва, то при її викладі дається сучасний відповідник — літературний або діалектний (останній з викладом значення) — з позначкою *Вл. н.* (*Базальт* ч. *Діал.* базальт "тіхтій, неповороткий": *Вл. н.*: [...]; *барангіння* ч. *Діал.* баранник "пастух баранів". *Вл. н.*: [...]).

Словотвірні та морфологічні варіанти реєстрових слів викладаються лише при одному з них - більше поширеному або наближеному до сучасної норми.

Прикметники і прислівники вищого і найвищого ступенів порівняння передаються відповідниками в аналогічних граматичних формах (наймилющий прикм. найв. ст. Наймилющий; дівніше присл. в. ст. Краще, ліпше).

При визначенні семантики дієслова враховується його синтаксична сполучуваність та валентність сполучуваних слів (переступити дієсл. недок. 1. (що) (межу, границю, простір) перейти, переплисти [...]. 2. (що, чого) (наказ) порушити, переступити [...]).

Реєстрові слова з граматичним значенням (прийменники, сполучники) розкриваються за допомогою викладу семантико-синтаксичних відношень і характеристик зв'язку між членами речення та окремими реченнями.

Частки визначаються за смисловими відтінками, яких вони надають словам-членам речення.

У випадку неточного чи сумнівного визначення семантики слова ставиться в дужках знак питання (?): базамать ч. (?) [...]; синокарий прикм. Темнокоричневий (?) [...].

Окремі значення реєстрового слова позначаються арабськими цифрами і подаються за абзаци, а їх відтінки — у межах основного значення, також з абзаци.

При багатозначних словах, крім подачі лексичного еквівалента сучасної української літературної та діалектної мови, подається уточнювальна ремарка (біскупство с. 1. (сан єпископа) єпископство [...]. 2. (церковно-адміністративний округ, яким управляє єпископ) єпископство, єпархія [...]; ближний прикм. 1. (розташований поблизу, на невеликій віддалі) близький, ближній [...]. 2. (який перебуває у прямих родинних стосунках з кимсь) близький, ближній [...]. 3. (зв'язаний почуттям симпатії) близький, ближній [...].

Уточнювальна ремарка подається у круглих дужках і тоді, коли еквівалент сучасної літературної мови має кілька значень або відтінків, а реєстрове слово засвідчене лише в одному з них (барсовий прикм. (виготовлений зі шкіри або хутра барса) барсовий [...]; атласовий прикм. (виготовлений з атласу) атласовий [...]; безплідне присл. (без нащадків, без дітей) безплідно [...].

Коли реєстрове слово тлумачиться за допомогою синонімів, уточнювальні ремарки не подаються (баченє с. 1. Розум, мудрість [...]. 2. Погляд, розсуд, міркування [...]. 3. Увага, пильність [...]. 4. Ласка, милість, пошана [...]; безпеченство с. 1. Безпечність, безпека [...]. 2. Спокій, безтурботність [...].

3. Захист, опіка [...]. 4. Впевненість, сміливість, відвага [...].

Перед викладом значення для стилістичної характеристики слова використовуються позначки: *пестл.*, *ірон.*, *зневажл.*, *лайл.* Позначка *пестл.* ставиться при словах із суфіксами пестливості (бабусенка ж., *пестл.* Бабусенька [...]; батенько ч., *пестл.* Батенько [...]).

Позначка *зневажл.* застосовується при словах із підтінком зневажливого ставлення до когось (бестія ж. 1. Тварина, звір, *заст.* бестія [...]. 2. Міфологічна істота, чудовисько [...]. 3. *Зневажл. (про людину)* бестія, тварина [...]; *баснописець ч., зневажл. (автор видумок, байок)* байкотворець). Позначка *лайл.* подається при словах, що вживаються як лайка (баран ч. 1. Баран [...]. 2. *Перен., лайл. (про нерозумну людину)* баран [...]. Здрібнілі слова передаються адекватними відповідниками сучасної мови без позначок (книжечка ж. Книжечка; малюсенький прикм. Малюсінкий).

Образне вживання слів виділяється після викладу значення з позначкою *Образно (безмолвіс[...])* *Образно:* И видѣвши тоє... ра(з)сѣждаючи в собі: са(м)нѣзтворѣ, темниѣ: бе(з)мо(л)нѣа седачи... дару блже(н)ства и сватости доспѣти могли).

Цитати-ілюстрації для слів, ужитих у порівняльних зворотах, подаються після значень із позначкою у *порівн.*: (блискавиця[...]) у *порівн.*: и кара(з) яко блискавица счесть діаволь).

Порядок розміщення значень. При визначенні порядку розміщення значень слів у Словнику враховувались такі дані: наявність первинного і вторинного, конкретного і абстрактного, прямого і переносного значень; можливість розвитку абстрактного значення на базі конкретного або навпаки — конкретного на базі абстрактного; близькість значень та тісний смисловий зв'язок слів між собою. Крім того, до уваги брався ще принцип типовості значення слова, його поширення.

На першому місці подається первісне, пряме, номінативне значення, якщо воно засвідчене у картотечі словника. Усі інші значення — вторинні, переносні — викладаються в певній логічній істо-

ричній послідовності, в порядку їх типовості. Далі подається значення, яке розвинулося з первинного і перебуває з ним у тісному смисловому зв'язку.

Якщо переносне значення слова тісно пов'язане з прямим, номінативним, то воно викладається в межах номінативного як його підтінку, але якщо сприймається вже як самостійне, то виділяється окремо і розміщується безпосередньо за номінативним.

Термінологічне значення слова виділяється після всіх інших його значень.

Фразеологічні та стійкі словосполучення. Після викладу значень реєстрового слова, проілюстрованих цитатами з пам'яток, подаються фразеологізми та стійкі словосполучення. Сюди зараховано: а) стійко оформлені мовні одиниці, які складаються з двох або кількох слів, що мають цілісне лексичне значення незалежно від значень його компонентів (пойти кь богу, изыти изь свѣта — "померти", бити чоломъ — "просити", упасти до ногъ — "покоритися");

б) фразеологічні одиниці, загальне лексичне значення яких пов'язане з компонентами, що входять до їх складу (не стоялъ сонъ — "не спав, не міг спати", мысля блудити — "мати грішні думки, грішити");

в) двоцленні словосполучення, які мають у сучасній мові однослінні відповідники (крестомъ ся знаменати — "хреститися", давати вѣдати — "повідомляти");

г) сполучення іменників з прикметниками, що є назвами чинів, титулів, церковних свят, обрядів, складних топонімів та мікротопонімів (великий князь, великий бояринъ, пятокъ великодний, мясопусная недѣля, Пузовскій бродъ, Суха долина), назвами данин, мит, грошових одиниць, зір та ін. (дань медовая, дачка грошовая, литовская монета, česká лицба).

Усі фразеологізми і стійкі словосполучення, що викладаються у словниковій статті, розміщаються в алфавітному порядку початкових слів. У кінці статті подаються — також в алфавітному порядку — фразеологізми, які тут не тлумачаться, а відсилаються до інших статей.

Фразеологізм здебільшого тлумачиться у словниковій статті на те слово, яке є його смисловим (опорним) центром.

Якщо у фразеологізмі не можна визначити головного у лексикографічному відношенні слова, то такий фразеологізм подається у Словнику за першим повнозначним словом фразеологічної одиниці.

Виклад фразеологізму містить такі компоненти: а) заголовок фразеологізму; б) керування при фразеологізмах дієслівного типу; в) тлумачення лексичного значення; г) ілюстративний матеріал для підтвердження семантики фразеологізму; д) відомі позначки.

Лексичні варіанти компонентів фразеологізму подаються у квадратних дужках (шкоди **дѣлати** [**дѣяти**, **чинити**]).

Формальні варіанти компонентів фразеологізму подаються в круглих дужках (**дати покій** (**в покій**), **зъ** (**въ**) **друку выдати**).

Дієслівні фразеологізми, якщо в них можливі обидві видові форми, подаються окремо: і у формі недоконаного виду, і у формі доконаного виду з викладом значень та їх ілюстрацією (**давати вѣдати** і **дати вѣдати**, **давати волю** і **дати волю**).

Фразеологізми із зміненням порядком компонентів подаються окремо, але поруч, через кому (**замужъ пойти**, **пойти замужъ**; **конецъ вчинити**, **учинити конецъ**).

Фразеологізми, у яких спільний компонент стосується двох або більше однорідних членів речення, також подаються окремо. Напр.: у фразеологізмі **перешкоду и забаву чинити** окремо виділяються і подаються **перешкоду чинити** і **забаву чинити**.

Із складу словосполучення беруться до уваги тільки структурно необхідні компоненти (**склонитися сердцемъ** замість **склонитися до него сердцемъ**).

Фразеологізми дієслівного типу оформляються як дієслівні статті (**дати митрополію** (кому) — **призначити митрополитом** (кого), **положити неспріазнь** (між ким) — **посварити** (кого)).

Різні значення фразеологізму позначаються бук-

вами. Напр.: **конецъ вчинити**, **учинити конецъ** —

а) (чому) **винести рішення** (щодо чого) [...]; б) (між ким, з ким о чім) **дійти згоди** (з ким) **погодитися** [...]; в) (чому) **припинити** (що), **покласти край** (чому) [...].

Ілюстративний матеріал. Ілюстративний матеріал в історичному словнику виконує подвійну функцію: служить документацією наявності слова в пам'ятках даного періоду та обгрупуванням викладу значення.

У Словнику кожне значення реєстрового слова, його відтінки, кожен фразеологізм та стійке і лексикалізоване словосполучення ілюструються цитатним матеріалом із пам'яток.

Кількість цитат залежить від їх наявності у картотеці та їх смислової чіткості. Для ілюстрації значень слова наводяться передусім тексти, в яких ілюстроване слово супроводжується синонімами, уточненнями або поясненнями (**пишіте ми о дида(с)калі**; **а(л)бо ми(с)трѣ шко(л)но(м)**; **бѣда ты(м)**, **котры не мощнєса за жакгль албо машты окре(н)тоу оуимуют**; **що... са тычє(т) типографін**, **то є(ст) друкарігѣ**, **добре то чините**).

При доборі цитат, що ілюструють те чи інше значення слова, його відтінки, враховується і необхідність подати у Словнику розмаїтій у граматичному відношенні матеріал (рідкісні форми, а також діалектні, дублетні, різне контекстуальне сполучення слів тощо).

За допомогою цитатного матеріалу Словник дає інформацію про хронологічне та жанрове поширення слова: цитати наводяться з пам'яток різних територій, різних стилів і жанрів, при цьому враховується хронологічно перша й остання фіксації слова у карготечі, що дозволяє простежити життя слова.

Цитати подаються в'обсязі, необхідному для розкриття семантики ілюстрованого слова, підтвердження його типових та стійких зв'язків і словосполучень. Допускається скорочення цитат, яке не веде до перекручення смислу наведеного відрізка тексту.

При потребі пояснення або уточнення цитат відповідні пояснювальні коментарі вносяться в текст у квадратних дужках (**онѣ** [**Ян Цегисъ**]... **нашол на дом отца Иоанна**).

Якщо в ілюстраціях заголовне слово трапляється два або більше разів, але у різних значеннях, то слово, яке ілюструє певне значення, виділяється у Словнику курсивом.

Кожна цитата супроводжується бібліографічною довідкою у відповідності до прийнятого скорочення. Однак з метою спрощення набору деякі кириличні та грецькі літери замінюються сучасними літерами та сполученнями літер, а зберігаються у Словнику тільки тоді, коли мають цифрове значення³.

Зберігаються особливості написання великих і малих літер, розділові знаки оригіналів та публікацій, наголошування слів, титла над скороченими словами і літерами з цифровим значенням, паєрик (°) після приголосних, сигнали видавця "sic" або "так" після помилкових написань, які подаються в круглих дужках з позначкою "Прим. вид." (sic! — Прим. вид.; так! — Прим. вид.).

З метою полегшення набору та кращого розуміння ілюстративного матеріалу в Словнику допускаються деякі відхилення: нарядкові літери вводяться в рядок у круглих дужках; нарядкові знаки (крапки над голосними і приголосними, знаки придишу) пропускаються; над голосними пропускається діакретичний знак кендемі ("), а його графічний еквівалент **и** вводиться в рядок у круглих дужках (*новы(и), молоды(и), стары(и)*); староукраїнський текст ділиться на слова відповідно до сучасного словоподілу; написання прикметників з повнозначними словами подається згідно з сучасними правописними правилами.

Зберігається повністю графіко-орфографічна оболонка оригіналів у цитатах, написаних латинкою, хоч у реєстрі такі слова транслітеруються "гражданкою".

На помилки в ілюстративному матеріалі (перекручення слів, написання разом замість окремо та ін.), помічені укладачами Словника, вказує знак оклику в круглих дужках після даного слова.

Графіка й орфографія в Словнику. Неоднорідність джерел у Словнику і за їх характером (рукописи, стародруки, сучасні публікації) та типом

³ Див. про це нижче, у розділі "Графіка й орфографія у Словнику".

письма (кирилиця, "гражданка", латинка), і за ступенем точності відображення графіко-орфографічних особливостей писемних пам'яток XVI - першої половини XVII ст. (пізніші видання) викликає значні труднощі при оформленні реєстрових слів і відтворенні в Словнику цитат-ілюстрацій.

Оскільки до джерел Словника ввійшли не тільки рукописи і стародруки, писані кирилицею або транслітеровані латинкою (напр., інтермедії Гаватовича, Трагедія руська, Пісня про Стефана воєводу та ін.), але й значна частина публікацій (хоч інколи в недосконалих у лінгвістичному відношенні, зате цікавих і багатих у лексичному плані), виданих "гражданкою", зрідка латинкою, то напевно чи було б правомірним і науково виправданим зводити різні написання пам'яток до якогось одного типу письма. Тому у Словнику застосовуються кирилична, гражданська та латинська графічні системи, при цьому дотримується графіка й орфографія оригіналів та публікацій. Однак з метою спрощення набору у Словнику деякі кириличні і грецькі букви замінюються сучасними буквами та сполученнями букв. Так, замінюються **с** на **з**, **ξ** на **кс**, **ψ** на **пс**, **ια** на **я**, **ю**, **ε** на **є**, **ια** на **а**, **ж** на **оу**, **ν** (іжниця) на **у**, **в** або **и**. Літери **с**, **ξ** та **ψ** зберігаються у Словнику тільки тоді, коли вони мають цифрове значення. Відповідно до графіки джерел в ілюстраціях збережено букви **є**, **є**, **ω**, **о**, **у**, **δ**, **оу**, **і**, **ї**, **и**, **г** (проривне), **ъ**, **ь**, **ѣ**, **а**, **ѳ**.

Словник української мови XVI - першої половини XVII ст. має суто документальний характер. У ньому всі реєстрові слова подаються в такій початковій формі, яка засвідчена в писемних пам'ятках. Якщо вона відсутня у розписаних джерелах, то реконструюється на основі похідних форм відповідно до орфографічної системи української писемно-літературної мови зазначеного періоду.

Але виробити якийсь єдиний тип написання слова для даної епохи неможливо, тому що у той період не існувало чітких орфографічних норм. Свідченням цього є різне написання слів не лише різними писарями, але навіть одними і тими ж. Пор. хоча написання таких слів, як **врядъ**, **врядъ** і **урадъ**, **жена** і **жона**, **веселье**, **веселие** і **веселе**, **улиця** і

улиця, оулиця, тѣтка і тютка, вулни і вульни, приятель і приетель, чесно і честно, стеречи, стеречи і стеречы, што, что і що, возный і возний, великий і великий, дверѣ і двері і т.п.

Така правописна розбіжність зумовлена невідповідністю між орфографічною традицією і тогочасним живим мовленням.

Відповідно до написання слів у староукраїнських писемних пам'ятках, які відбивають не тільки традиційні, етимологічно-морфологічні норми, але й уснорозмовні форми, реестрові слова виносяться у Словнику в таких формах, як *столъ, волъ, конь і куиъ, куница, улиця і улица, нѣсьиъ, двери, дверѣ і дверь, гуси і гусь, дѣточки, дѣдусь, татары і татарове, бѣчи, муровати, розказати, записывати, возный і возний, маленький, селекий, зелье, полковы і полковы, исти і ѣсти, здорове, здоровие і здоровьє, нѣмий, третий, пилне і пилно, чесно і честно, отъ і одъ, нѣъ і изъ, ту і тутъ та ін.*

Усі реестрові слова подаються у Словнику без виносних букв, тител і надрядкових знаків, але із збереженням наголосу (якщо він позначений у пам'ятці) та орфографії оригіналу або публікації.

Варіантне наголошування заголовних слів позначається двічі на одному і тому ж слові (*на́ро́дъ, ста́рби́й, по́віи́й*).

Щоб уникнути розбіжності у Словнику і полегшити користування словником, усі варіанти літери у (*оу, ѡ, у, ѳ*) передаються у реестрових словах одним варіантом — сучасним *у*, проте у цитованих текстах зберігаються три варіанти — *у, ѡ та оу*. Одним сучасним варіантом *о* передаються два давні варіанти *-о та ѡ*, хоч у цитатному матеріалі вони зберігаються.

Щоб вказати на тверду мову приголосних перед *є*, всі варіанти літер *е (е, ѣ, є)* у реестрових словах передаються одним варіантом — сучасним *є*. Проте в ілюстраціях зберігаються два варіанти: *є та е* відповідно до їх написання в оригіналі чи публікації. Літера *є* зберігається в реестрових словах у тих випадках, коли вона починає слово (*євангелиствоъ, єпископъ*) або коли стоїть після голосних, після *ъ, ь та після м'яких приголосних (нерей, здоровие, каменьє, веселе)*.

З трьох варіантів, уживаних на позначення про-ривного задньоязикового дзвінкого звука *г' (г', латинського g та диграфа kg)*, у реестрових словах на першому місці подається варіант *з г'*, на другому — *з kg*. У цигатах вживаються два варіанти написання — *г' і kg*.

Графема *и* після голосних у реестрових словах передається через *й*, але в ілюстраціях матеріалі вона зберігається.

Віденілий позначки. Віденілий позначки застосовуються у Словнику з метою звернути увагу користувачів на однаковість у значенні або словотвірній структурі чи складі фонем тих чи інших слів, вказати на зв'язок між реестровими словами і статтями Словника. У Словнику застосовуються такі позначки: *див., див. ще і пор.*

Позначка *"Див."* пов'язує фонетичні і графічні варіанти з заголовним словом словникової статті (*лєсь див. лѣсь, кто див. хто, возыги див. возиги, зѣма див. зима*), фразеологізми, які не викладаються, а віденіляються до реестрового слова, детлумачитися цей фразеологізм (*судовый прикм. судовый листъ див. листъ*²).

Якщо фонетичні і графічні варіанти стоять за алфавітом поруч із заголовним словом, то віденілячі не подаються, оскільки такі варіанти виносяться у заголовок статті.

Позначки *"Див. ще", "Пор."* застосовуються в кінці словникових статей. Позначка *Див. ще* пов'язує: а) словотвірні та морфологічні варіанти слова того самого значення (*ловиско — ловище, бродокъ — бродецъ, митрополитъ — митрополита, заплатъ — запла́та*); б) ішномовну та українську форми слів (*градъ — городъ, краль, кроль — король, плотно — полотно*); в) дієслова недоконаного і доконаного видів з тим самим значенням (*записати — записовати — записывати, позичати — позичити, помирати — померти — змерти, помагати — помочи*).

Позначка *"Пор."* пов'язує деривати з базисними основами: а) віддієслівні іменники із співвідносними дієсловами (*повѣданьє... Пор. повѣдати, потвержденіє... Пор. потверждати*); б) форми вищого і найвищого ступенів порівняння прикметників з прикмет-

літками з нейтральним якісним значенням (далшій... Пор. далекий, **наймилостивіший**... Пор. милостивый, **наймиліший**... Пор. милый); в) форми вищого і найвищого ступенів порівняння прислівників з прислівниками з нейтральним якісним значенням

(далей... Пор. далеко, **найвище**... Пор. високо); г) форми вищого ступеня прикметників і прислівників з формами найвищого ступеня (**найясніший**... Пор. ясніший, **найліпше**... Пор. краще, лепше).

АЛФАВІТ

Давні букви	Цифрові значення букв	Написання букв у Словнику
А	1	А а
Б	—	Б б
В	2	В в
Г	3	Г г
Ґ	—	Ґ ґ Кґ кг
Д	4	Д д
Е	5	Є є Е е
Ж	—	Ж ж
З З	6 7	З з
И	8	И и й
І	10	І і Ї ї
К	20	К к
Л	30	Л л
М	40	М м
Н	50	Н н
О	70	О о
П	80	П п
Р	100	Р р
С	200	С с
Т	300	Т т
ОУ ђ у	400	ОУ Уу ђђ
Ф	500	Ф ф

Давні букви	Цифрові значення букв	Написання букв у Словнику
Х	600	Х х
Ѡ	800	О о Ѡ ѡ
Ц	900	Ц ц
Ч	90	Ч ч
Ш	—	Ш ш
Ш Щ	—	Щ щ
Ъ	—	Ъ ъ
Ы	—	Ы ы
Ь	—	Ь ь
Ѣ	—	Ѣ ѣ
Ю	—	Ю ю
Ѧ	—	Я я
Є	—	Є є
Ѧ	900	Ѧ ѧ
Ж	—	ОУ
Ѧ	—	Ѧ ѧ
Ѧ	—	Ю
Ѣ	60	К С
Ѣ	700	П С
Ѣ	9	Ѣ ѣ
Ѣ	400	І або У В

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

а. — або	зб. — збірне
алб. — албанське	зв. — зворот
ар. — арабське	знах. — знахідний відмінок
арам. — арамейське	знач. — значення
арк. — аркуш	зневажл. — зневажливе
астр. — астрономічне	ім. — іменник
б. — біля	ірон. — іронічне
безос. — безособове дієслово	іт. — італійське
бл. — близько	к. — кінець
б.м.п. — без місця написання	лайл. — лайливе
болг. — болгарське	лат. — латинське
бот. — ботанічне	лит. — литовське
виг. — вигук	м. — місто
відм. — відмінок	мад. — мадярське
військ. — військове	місц. — місцевий відмінок
вірм. — вірменське	мн. — множина
вл.п. — власна назва	многор. — многократне дієслово
в ориг. — в оригіналі	молд. — молдавське
в. ст. — вищий ступінь	монг. — монгольське
вставн. сл. — вставне слово	наз. — називний відмінок
гебр. — гебрійське	найв. ст. — найвищий ступінь
герм. — германське	наказ. сп. — наказовий спосіб
гр. — грецьке	нвн. — нововірхньонімецьке
гот. — готське	невідм. — невідмінюване
дав. — давальний відмінок	не відчит. — не відчитано
див. — дивись	недок. — недоконаний вид
діал. — діалектне	пенум. — пенумерована сторінка
дієприкм. — дієприкметник	нім. — німецьке
дієприсл. — дієприслівник	нн. — нижньонімецьке
дієсл. — дієслово	од. зб. — одиниця зберігання
док. — доконаний вид	одн. — одинна
ж. — жіночий рід	однокр. — однократне дієслово
займ. — займенник	ор. — орудний відмінок
зам. — замість	ос. — особа
заст. — застаріле	п. — після

перев. — переважно
перен. — переносне
перс. — перське
пестл. — пестливе
пол. — польське
пор. — порівняй
поч. — початок
пошкодж. — пошкоджено
прийм. — прийменник
прикм. — прикметник
прим. вид. — примітка видавця
прим. ред. — примітка редколегії
присл. — прислівник
присудк. сл. — присудкове слово
р. — рік
род. — родовий відмінок
розм. — розмовне
рум. — румунське
с. — середній рід
свн. — середньовісхньонімецьке
сгр. — середньогреське
серб. — сербське
серед. — середина
сканд. — скандинавське
слат. — середньолатинське
слц. — словацьке
снн. — середньоніжньонімецьке

спол. — сполучник
спол. слово — сполучне слово
спр. — справа
ст. — століття
ствн. — старовісхньонімецьке
стгебр. — старогейбрайське
стінд. — староіндійське
стп. — старопольське
стпр. — старопруське
стфр. — старофранцузьке
стч. — старочеське
схен. — східносередньонімецьке
тат. — татарське
тит. зв. — зворот титулу
тур. — турецьке
тюрк. — тюркське
у знач. — у значенні
у порівн. — у порівнянні
у сполуч. — у сполученні
фр. — французьке
цсл. — церковнослов'янське
ч. — чоловічий рід
част. — частка
чеськ. — чеське
числ. — числівник
юр. — юридичний термін

УМОВНІ ЗНАКИ

() У круглих дужках подаються:

- а) уточнювальні ремарки;
- б) керування;
- в) введені у рядок надрядкові літери та кендема;
- г) формальні компоненти фразеологізму;
- д) примітки видавців або редакторів;
- е) екземпліфікація.

[] Квадратні дужки вживаються при:

- а) лексичних варіантах компонентів фразеологізму;
- б) реконструйованих видавцями частинах слова;
- в) відсутніх у цитатах, але доданих з попереднього тексту підметів, присудків або додатків;
- г) словах, що розкривають значення займенників *онъ, она, оно, они* у прямих і непрямих відмінках.

< > У ламаних дужках подаються реконструйовані видавцями частини слова або речення.

◊ Ромб ставиться перед лексикалізованим словосполученням термінологічного характеру.

// Дві паралельні риски позначають кінець сторінки.

... Три крапки позначають пропуск слів у цитатах.

(!) Знак оклику у дужках вказує на помилково написані чи перекручені слова в цитованому матеріалі.

? Знак питання ставиться у тих випадках, коли:
а) виникає сумнів у правильності реконструйованої форми;

б) неможливо встановити значення реєстрового слова; в) укладачеві не вдалося встановити значення слова або він сумнівається у його визначенні.

ОСНОВИ СЛІВ ПІД ТИТЛАМИ

аґ- (аґґл-, аґґґл-, аґґл-, аґґґл-) → ангел-
 ап- (аґл-, аґсл-, аґст-, аґстл-, аґл-) → апостол-
 арл- (архаґґл-, архаґл-, арханґл-, арханл-, архґл-,
 архнґл-, архнл-) → арханґел-
 архиєписп- (архиєпп-, архнпкп-, архнпсп-, архієписп-,
 архієпск-, архієпскп-, архієпсп-) → архиєпископ-

б (бґ-, бґ-) → бог-
 бґ- (бґч-, бдч-, брч-, бч-, бч-) → богородиц-
 (богородич-)
 бґат- → баґат-
 бґатс- → баґатств-
 бґлв- (блв-, блґ-, блґв-, блґсв-, блсв-) → баґослов-
 бж- → бож-
 бжеств- (бжсв-, бжст-, бжств-, бжтв-) → божеств-
 бз- (бзс-) → бозск-
 блґ- → баґа-
 блґвщ- → баґаовщ-
 блґдр- (блдр-) → баґадаґа-
 блґдт- (блґт-, блдт-) → баґадаґа-
 блґсв- (блсв-) → баґослов-
 блжн- (блн-) → баґажн-
 блґщн- → баґаосващн-

вздх- → воґдух-
 влґд- (влґдк-, влґдч-, влґк-) → влаґдик-
 влґдчн- (влчн-) → влаґдичнн-
 влґдчн- → влаґдичнщ-
 в.м. (в.мл., в.млст., в.мс., в.мст.) → ваґша мнлстґ
 воскрн- (воскрсн-, вскрн-, вґскрн-, вґскрсн-) →
 воґкресн-
 вскрш- (вґскрґш-) → воґкресн-
 вґскрсн- → воґкреснут-
 вш- → ваґш-

г- (гд-, гсд-) → гоґспод-
 гдн- (гн-, гоґспдн-, гсдн-) → гоґсподн-
 гдр- (гсдр-) → гоґсподаґа-
 гж- (гсж-, гспж-) → гоґспож-
 гл- (глґл-) → глаґол-
 глв- → гоґлов-
 глс- → глаґс-
 глщ- (глґющ-) → глаґолющ-
 гр- (грш-) → грош-

Давд- (Двд-) → Даґид-
 дв- → дґв-
 двств- → дґвств-
 двч- → дґвчн-
 дн- → ден-
 дх- → дуґх-
 дхв- (дхов-) → дуґхов-
 дш- → дуґш-

єваґґел- (євґ-, євґґл-, євґел-, євґл-, євнґ-, євнґґл-, єґл-,
 єґл-, нєвґґл-, нєвґл-, нєвнґ-, нєвнґґл-) → єваґґел-
 єписп- (єписп-, єпп-, єппес-, єпск-, єпскп-, єпсп-) →
 єпископ-

зл- → зоґлот-

Й- (Йґ-, ис-, І-, Іс-) → Ісус
 нерлнм- (нерлнм-, нерслнм-) → Ієрусалнм-
 нзл- (нзрл-) → Ізраїл-
 но- (нон-) → Іоан-

кнґн- (кґнґаґ-) → кнґаґнн-
 кнґж- (кнз-) → кнґаж- (кнґаґз-)
 крн- (крщн-) → крещн-
 крст- (крт-) → крест-

м̄др- (м̄дрос-, м̄дрс-, м̄дрст-) → мудрост-
 м̄л- (м̄лст-, м̄лт-, м̄т) → милост-
 м̄лср- (м̄лсрд-) → милосерд-
 м̄лтв- (молтв-) → молитв-
 Мр- → Мар-
 м̄ртв- → мертв-
 м̄т- (м̄тр-) → мати (матер-)
 м̄сц- (м̄ц-) → м̄сяц-
 м̄ц- (м̄чнц-, м̄чц-) → мучениц-
 м̄ч- (м̄ченк-, м̄чк-, м̄чн-, м̄чик-) → мучен-
 м̄ченческ-, м̄чиничес-, м̄чиничс-, м̄чинчес-, м̄чинчс-) → мученическ- (мученичеств-)

нам̄лстивш- → наймилостивш-
 н̄б- → неб-
 н̄бн- (н̄бс-, н̄бс-) → небес- (небесн-)
 н̄д- (н̄ел-, н̄дл-) → недѣл-
 н̄н- → ниш-
 н̄ш- → наш-

огл̄шн- → оглашен-
 осв̄ч- (осв̄нц-, осв̄нцн-, осв̄нц-, осв̄нцн-) → осв̄ячен- (освящен-)
 от̄ц- (от̄ц-) → отец-
 от̄ч- (от̄чск-, от̄ч-) → отечес-

п̄- (п̄н-) → пан-
 п̄лм- (п̄слм-) → псалм-
 п̄нжн- → пеняжн-
 п̄нз- (п̄нз-) → пеняз-
 пр̄- → пре-
 пр̄вд- (пр̄влн-) → правед-
 пр̄дтч- → предтеч-
 пр̄ст- (пр̄ст-, пр̄стол-) → престол-
 пр̄чст- (пр̄ст-, пр̄ч-, пр̄чс-, пр̄чст-, пр̄чт-) → пречист-
 пр̄к- (пр̄рк-, пр̄рок-) → пророк-
 пр̄мдр- (пр̄мдр-) → премудр-
 пр̄н- (пр̄сн-) → присн-
 пр̄п- (пр̄пб-, пр̄пдб-) → преподобн-
 пр̄рч- (пр̄рчс-, пр̄рчт-, пр̄роц-, пр̄рц-, пр̄рчс-,) → пророцтв- (пророчеств-)
 пр̄св- → пресвят-

р̄жств- (р̄ож-, р̄ожств-, р̄ожтв-) → рожеств-

с̄вт- (с̄т-) → свят-
 с̄втнтел- (с̄втнтел-, с̄тл-) → святнтел-
 с̄вщн- (с̄вщн-, с̄щн-, с̄щн-) → священ-
 ск̄- → страховиск-
 сл̄неч- (сл̄нч-) → солнеч-
 сл̄нц- → солнц-
 см̄рт- → смерт-
 сн̄- → сын-
 с̄нв- → сынов-
 сп̄ан- (сп̄сен-, сп̄н-, сп̄н-) → спасен-
 сп̄с- → спас-
 сп̄стл- (сп̄стнтел-) → спаснтел-
 ср̄цн- (ср̄н-, ср̄дн-) → сердн-
 ср̄дч- → сердечн-
 стр̄ст- (стр̄т-) → страст-

т̄врц- → творец-
 тр̄ц- (тр̄оц-) → троиц-

уч̄н- (уч̄нник-, уч̄ник-, уч̄нн-) → ученик- (учениц-)
 уч̄тл- → учител-

х̄- (х̄рс-, х̄рт-, х̄с-) → Христос-
 х̄в- (х̄св-) → христов-
 х̄рс- (х̄рст-) → хрест-
 х̄рцн- → хрещен-

ц̄р- → цар-
 ц̄рн- → царев-
 ц̄рк- (ц̄рков-, ц̄ркѣв-, ц̄ркѣ-, ц̄рков-) → церкн- (цер-

ч̄лвн- (ч̄лвнц-, ч̄лвч-, ч̄лвѣн-, ч̄лвѣч-, ч̄ловѣн-, ч̄лн-) → ч̄ловѣц- (ч̄ловѣч-)
 ч̄лвческ- (ч̄лс-, ч̄лчес-, ч̄лчск-, ч̄лчѣск-, ч̄с-) → ч̄ловѣческ- (ч̄ловѣческ-)
 ч̄лчст- → ч̄ловѣчеств- (ч̄ловѣчеств-)
 ч̄лѣк- (ч̄лѣк-, ч̄лк-, ч̄лѣкк-, ч̄лѣк-) → ч̄ловѣк- (ч̄лѣк-)
 ч̄с- → час-
 ч̄сп- (ч̄ш-, ч̄стн-) → ч̄спн- (ч̄стн-)
 ч̄ст- → чист-

НѢ СТОРОЖИТНЫ КЛѢННО И М ПНѢ БАЛАБАНОѢ.

ДОМУ ЦНѢХЪ БАЛАБАНОШЕ ЦНѢН ПѢЖЕ КЛѢННОТЫ,
 ЗНАКАМИ СЪТЪ ЧЛОН И ДѢЛОН ЦНОТЫ.
 БО ТРИ ВРѢМѢ ШѢЖЕ СЪТЪ, ЛѢГЪ ЦНОТЫ ДОСКОНАЛОСТЬ,
 ВѢРѢ, ЛѢВѢ, НАДѢН, И В ТРОИЦѢ ЦАЛОСТЬ.
 ЧѢШѢХЪ В ЧАШН, В СЪНѢНѢ И ЦЕРКОВНОМЪ ТѢБѢ.
 ЧѢННОСТЬ СТРАЖИ, В НѢХЪ ДОМУ, ШПѢВАННОСТЬ СМѢБѢ.
 ВЪЗРОМЪ МЪЗЕТВА ШѢРКІЧНѢ КОТРЫН ПОЛѢГЪ ВЪ БОУ,
 ШѢСТЬ КРОТѢ БЫВШН НА ГЕРЦѢ, В СЪНѢНѢ ПОКОЮ.
 ЧѢЛЛОСТИ ГЕДИСОНѢ ЕПІѢ ШНѢ ЛѢВѢСКІН.
 СТОРОЖЕ ЦРКВѢ И ПЛѢСТЫРѢ, СМѢБѢ РЕКѢ, БОЗСКІН.
 ЧЛѢХЧНАДЕРѢ ВПЫМЪ ДОМУ ДНѢНІАРѢ ВЕЛМОЖНЫН
 ШѢЖЕ В КОРОНѢ ВЕЛѢЧНЫН, И В ЦЕРКВН ПОБОЖНЫН.
 ЖІНТЕЖЕ И ВЪ ДУШН ТРИН И ЦНЫН ДЧНІНАЕ,
 ВЪРАЖАЙТЕ ТОМЪ КЛѢННОМЪ БЧЛѢБЧНѢВѢ ЦѢБѢ.
 ЗА ЧЛЛОСТЬ В ЦЕРКВН СТРАЖИ, ЗА ДѢЛНЫН СПРАВЕ,
 ТѢТѢ В СЪНѢНѢ И В НѢБѢ ДОСТѢПНТЕ СЛАВѢ.

ІЕ Я ЗАРАСІЙ ЛѢВОНЧѢ ЗЕМКА.
 ИГЪМЕ БГОМВЛѢ: К: И ПРО СБ: Ш ПѢ

Чімъжъ ѿ мѣ тоінъжъ Радости не мѣмъ
 Заживѣти! Чѣмъ пѣсней вѣдѣчи не спѣкѣмъ!
 Если ковѣмъ тѣшитъ насъ тѣла покожѣнъ:
 Нѣкъ не мѣстѣ тѣшити Дшѣ нашихъ зевѣнъ.
 (К. 5.) Радость тѣмъ, ѿ Трѣмѣ тѣмъже ѿ Мѣзѣмъ,
 Нѣхѣи нѣкъ кождоу збѣимъ чолѣвѣкъ:
 Съ котѣрѣмъ ѿ твоѣ Билѣности насъ Пѣмъ,
 Нѣкъ насъ Бѣж' ѿ Пѣстѣрѣ при Х'ѣ Гѣтмѣнѣ,
 Кѣмѣмъ оудѣрѣ дѣхѣнѣмъ, Начнѣ нѣко пѣти
 Нѣкогоу днѣ Знѣтѣжѣ пѣснѣмъ выносѣти.
 Нѣ той Прѣзѣнѣмъ ѿвѣхѣи з' трѣмѣмъ дѣхѣнѣмъ
 Прѣмѣмъмъ нѣмъ рѣмъ кождоу любѣнѣмъ
 Нѣкъ кѣмъ тѣ въ згѣдѣ ѿ люѣи спѣкѣмъ,
 Нѣ по смѣрти нѣ пѣтѣ: Трѣмъ кѣмъ вѣдѣмъ.

Нардѣнѣ Молковѣнѣ. Изобрѣнѣтѣ.

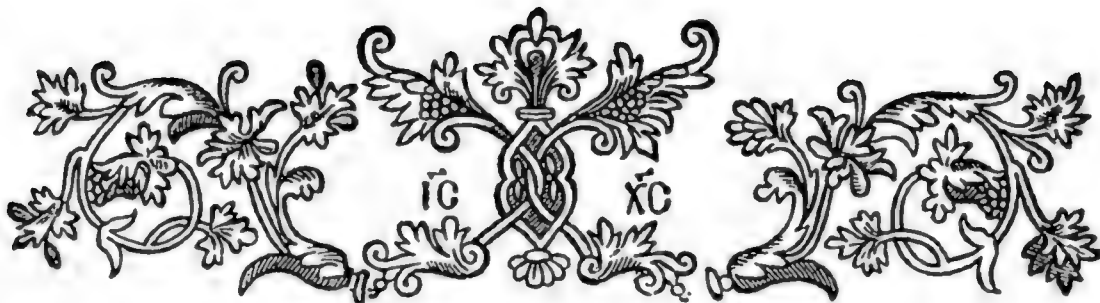
Х'ѣ К'ѣК'ѣК'ѣ Нѣз' МѣТѣМ'ѣХ'ѣ.

Кѣрѣмъ злѣмъ нѣк'ѣрѣи, Нѣ з нѣгѣжѣ кѣи зѣк'ѣрѣи Брѣтѣкѣмъ, нѣзрастѣют', Цѣрѣмъ Мѣтѣмъ кѣмъ вѣнѣмъ.	Сѣ нѣмъ жѣ прѣрѣкѣи Нѣ мѣзѣмъ прѣнѣмъ Вѣ ѿвѣмъ: ѿкъ жѣнѣтѣ Сѣмъ, ѿ оудѣрѣ' ѿ ѿжѣнѣ
Нѣ Х'ѣмъ вѣстѣнѣю Кѣ насъмъ наздѣнѣю, Нѣ кѣрѣют' мѣмъмъ зѣмъ Сѣмъмъмъ сѣмъ ѿ цѣмъ.	Кѣмъ зѣмъ ѿст' Кѣрѣмъмъ лѣмъ Нѣжѣ гѣмъмъ кѣмъмъ тѣмъмъ Прѣстѣмъ Тѣмъмъ нѣмъмъ Оудѣмъмъ пѣмъмъ нѣмъмъ кѣмъмъ
Сѣмъмъмъмъ, Патрѣмъмъмъ (К. 5. 16.) Гѣмъмъмъмъ Тѣмъмъмъмъмъ, Сѣмъмъмъмъмъ ѿ Прѣмъмъмъмъ, Сѣмъмъмъмъмъ ѿ зѣмъмъмъмъ ѿ кѣмъмъмъмъ	Нѣмъмъмъмъмъмъмъмъ, Кѣмъмъмъмъмъмъмъмъмъмъ, Нѣмъмъмъмъмъмъмъмъмъмъмъ Прѣмъмъмъмъмъмъмъмъмъмъмъ
Нѣ нѣмъмъ жѣ сѣмъмъмъмъмъ ѿ Кѣмъмъмъмъмъмъмъмъмъмъ, Нѣмъмъмъмъмъмъмъмъмъмъмъ Нѣмъмъмъмъмъмъмъмъмъмъмъмъ.	Нѣмъмъмъмъмъмъмъмъмъмъмъ Нѣмъмъмъмъмъмъмъмъмъмъмъ, Цѣмъмъмъмъмъмъмъмъмъмъмъ Нѣмъмъмъмъмъмъмъмъмъмъмъмъ

Мѣхѣмъмъмъмъмъмъмъмъ, Изобрѣнѣтѣ.

ВЕЛИКОДНИЙ ДѢРЪ

[illegible][illegible]

ДО ЧИТЕЛНИКА ПРАВОСЛАВНОГО.

ПРАВОСЛАВНЫЙ И ХРИСТЪ ВЪЗНАБЛЕННЫЙ ЧИТНИКЪ, ЗЪ ДАРЪ ДХА СГО, А РЕКОМЕНДЪ БЛАГОВѢЩА ГОРАТИ ПОДЪПИСАНЫ, ЗА ПРИКОДЪ ЧЪЖЪ ИЖКОГОРЪХЪ ПРИКЛОНЕНЪ И ПРИПЕНЪ ОЦѢ, ПРИНАПИСАНО БЛАГОВѢЩА ДѢЛО, КІАЦЕ КЪЖНЫМИ И ДОСЛОВНЫМИ ЗЪ СГОХЪ ПИСМЪ ДОКЛАДЪ, НАПИСАНЫ И Е ГИПОГРАФИ ПОДАНЫ: ЧИТАТИ ГО АНКОТИ ПРАВОСЛАВНЫХЪ РЪДЪ РУССКОГО ЦРКВИ ВХОДИТИ КЛАДНЫХЪ СЫНОВЪ, ДЛА НАДЪН ИХЪ, И ДЛА ОУТВЕРЖЕНА ОНЫХЪ Е СГОИ ПРАВДЪ: ПРИ КОТОРОИ СТОИ, И ОНЫ Е ЛАЦѢ ИЖОИ ВЫСТАВЛЕНА ОУСРДІЕ БЪТЪ МИ ЗАКШЕ ПАЛАМЪ. Но не можемъ (ІАКО И АПЛА МОБИ) КЕР. ГИ. ИЖЕТОГО НАПРОТІВНО ПРАВДЪ, АЛЕ ЗА ПРАВДОЮ. НАДѢНКА ЧЪЖЪ ИЖЪ ИНОКЪРНИИ, И ДХХ ІАКИИ ПРАВОСЛАВНИИ НАПАДЪТЪ НА ЧГО С. ПРИНАПИСАНЫ ПРАВДЪ: НА КОТОРЫИ НЕ ЗЪ ПИСМА С. АНЪ Е ДХХ КРОГОТИ, АНЪ Е ТИСТОТЪ ПЪЗЫКА ИНОКЪДЛА, АЛЕ ЗАЛОЖИИ, ОУРЪГАНІЕ И БАНЗНИИ ІАКО ЗЕМКАИ ОВЕЗЕРЪДЛА НАГАНЪ ГОДИИ СВОИ ПОКАЗАТИ СМѢЛО, А ИТО ПОЗНАНІА ЖЕ БРЕЖНИИ И ЗЕДИТИЕ БЪТЪ. А ЧЪ ВЪЗНАБЛЕННИИ НЕ ГОРШІА, ОХОЧЪ И БРА ДОБРОГО ЧАКЪ ДО КНИГИ ЧОИ, ІАКО И КЪ СМОМУ ОНОИ ЧЕОУЦЪ НЕГРАТЪ. ИЖЕДАНИ ИЖЪ СМОГО ХА ВЪЗНАБЛЕНА НАШЕГО ЗИКАЖАНО, КИЗЕВЛА, САМАРИТАНО И МАТД. ГРЕШНИКОИ ИГО НАЗЫКАНО, ЧОЖЪ ЧЪЖЪ ЗЪ ПРИЧИННИИ ПУГЕДИИ ТИИАН БРЕЖНИИЕ А. ЛІДМЪ СГОИ ПРИ ПРАВОИ КЪРЪ (А. ЧЕИ) ОГОАЧИ И ПИИДИИ. ИЖЕДИ БЛА (ІАКО ХС И А. РІКАХЪ) ГОСПОДАРА ДОМУ ВЪЗЕВЛА НАЗЕАН, ІАКОЖЪ ДАІКО БОАШЕ ДОМШЕННИИ ИГО; МАТД. НЕ БОИТЕ И ЧЕДЫ. АЛЕ ЧЪ ПРАВОСЛАВНИИ ПИСМЪ И СЛѢ ОНЫИ ВЫСТЕРЪГАНІА: СЛѢКА БО ИХЪ НА ОЛЪИ ЛІАТКИИ, А Е РЪЧИ СМОИ БЪТЪ СТРЕЛАМИ ВЕДАЮХЪ ДѢА. СПЕХОМЪ ЧЪЖЪ И ЧЛА ФОРГНИИ ОНЫХЪ НЕ ГОРШІА. ЗАІИ БО (ІАКЪ АПЛА МОБИ) ЛІДЪ И ЧАРОДЪ ПРИБИЕ. А. ТМ. ИХЪ НА ГОРШЕ ПРИІАМИ И Е ПРАВИТЬ БВОДАЧИ. А ЧЪ ПРИБЕКАИ Е ЧОМЪ ТОГОСА НА СТИАХЪ И ЗЕЖНОТИА, ВЕДАЧИ ИКОГОСА НАДІАК. ИЖЪ ЧЕДЫ ИХАН НЕ ДАЮХЪ ЗА. ЧЛА. Р.

Уривок Післямови до "Книги о вѣрѣ". Київ, 1620-1621.

крупныи оуводѣ пѣни
ще ерце. Тражекто ма
раны етѣи кропьяно
летѣмъ масло стары.
раны выищае въ еѣ и
оуздоровлае. Траже
кого оуеѣи оуе неклаже
на лѣто туга. крупныи
корогрензи. таже оула
ривши оуводѣ пѣнздрѣ
бѣе. Траже на кото ро
чѣи жѣи тѣи цѣ. съи
дѣи крупныи витѣи
вѣи дѣи о чѣи пѣнздрѣ
бѣе. Траже кото ро
на кѣи оуе лѣзѣи оуе сѣи оу.

Пабалгъ, к: Прекрасный.
 Пакратій: Всекрѣпо, м: вѣмн
 владѣа, нлн шдолѣаа. ю д.
 к Паднѣтій. м: а. к Пайсн:
 Паладїй, Паламонгъ.
 Палакѣда: Подложница, н: с г.
 Палестина: Покропленое, попило
 а порохо, а хпадо приложенъ, а
 авоакїй, а хпакѣ напой, а хпа
 пьютн. е: Палест. (Крайна сѣрін
 вкоптрѣрлї.) Філістимн то
 т: в: лн: б: к: л: д: ю: де: ко: тр: б: то: к: ш:
 ннцн алофѣлѣ, то е, чхжозеца м
 зовѣ, с: нноплеменицн. б: ц: с: в: і.
 Палестра: Бѣрба, бѣжѣе, збнѣае
 сѣ, б: м: д: б: а: в: р: б: в. з: н: а: тр: н: ж: н: е:
 Памбсѣнгъ. мн: к: г: н: пр: ш: д: ю: е.
 с: о: л: а: х: т: г: н: ж: а: ж: д: х: т: с: т: р: а: ц: н: і,
 пншѣ снмъ б: і: з: под: а: е: н: е: к: о: ч: а: л: е: м: ю.
 к Пашвсѣн, і: з: н: і, н: і: р: і: н: ж: н: т: і.

Памфіліа: Всѣ оумнѣлованаа, а
 любачаа, е: дѣ г: і.
 Памфілгъ: Всѣ мнлы, всерѣжѣ,
 чре ѱ, всеколѣнный. ф: з: і.
 Панталесѣн: Повсемѣ лѣвѣ, ю: к: с.
 Пантелеїмсѣ: Всемлѣтнѣгъ.
 Папа: Чѣто, о: т: і: ц: н: м: с: д: і: н:
 м: і: н: г: з: р: н: б: р: е: ч: е: н: і: н: х: , л: р: н:
 Папула, г: б: н: м: а: д: і: а: к: о: н: а: , о: г: і:
 Паперт: Прибоѣ црковный, сѣ г: к:
 Параклїсїсгъ: Оутѣшнїтелнаа
 молаа, молебенгъ.
 Параклнтѣ: Оутѣшнїтн. по-, а
 прїзваны, е: і: с: о: д: і: з: і.
 Паралпомѣнсѣнгъ: Позосталы
 а шѣстатїсн. н: кнн.
 Параскевн, е: Пѣпїо, прнготовлї,
 лѣ: і: г: г: , н: а: .
 Параскевїа, е: н: Пѣтїсѣ, Прп: ю: к: s
 н: н: н: ц: , мнцѣ, о: д: і: і: н: .
 Парамонгъ: Терпанвѣтѣаючї. н: і: .
 Параснтѣсѣ: Трапезоѣцѣ б: а: с: л: .
 Пардѣсгъ: Русь. с: в: і: н: .
 Парнїа: Прнїча, прнподоблїе.
 Пардѣнїй: Дѣтѣннїкѣ, ф: з: .
 Пардѣне: з: Татѣрска, оутѣска-
 ючїн, а выволацн. країна, дѣ в: а:
 Парїпѣтгъ: дѣ м: о:
 к Пармїентѣ, а: Чѣкаючїн, ю: кн:

Пас-

ICM

Ketacarri
J. Saketings

31

Артыкулъ второй: Ижъ црѣкѣ восточная з самого початкѣ ѿ сна вжѣа чрезъ Іакова є: апѣла прѣтыхъ тайнъ к' квасноу хлѣвкѣ оуживана приѣвши, цѣло хранитъ. а костелъ римскій презъ александра папѣ ѿприснокъ приѣвши, и теперъ в' томъ владѣ востаѣтъ, ѿ чо [обор.] ширей к пѣтомъ артыкулѣ свѣдѣтельствѣ писанїа сѣаго є̄ ѡяснено.

Артыкулъ третій: Сѣаа восточная црѣковъ задѣснѣ чїна чїи рєсказанїю Хрѣтокомъ: Иїте ѿ неѣа всї¹⁾), чаши кровїи Хрѣтовой людѣ мїрскїи не корѣнѣтъ, а костелъ захѣднїи, презъ Інокентїа папѣ, велїхъ ѿналь ѿ посполїтогѣ нарѣдѣ, и в' сѣо-крадствѣ восталъ. ѿ чома іасне в' шестѣ артыкулѣ.

Артыкулъ дѣ: Црѣковъ восточная при тайны є: крѣщенїа, и тайнѣ миропомазанїа ѿправѣтъ, по преданїю є: собѣрѣ, а костелъ захѣднїи такъ велїкѣю таємнїцѣ, чо є̄ печѣтъ сѣаго дхѣа, вєз котѣрогѣ и тайна крѣщенїа несовершаѣтъ сѣа, ѿкладѣтъ на вїрмо-ваѣ до лѣтъ досконалыхъ, а вѣсто тогѣ вренїѣ и солїю помазѣтъ при крѣщенїи; и крѣпаютъ не в' трїи погрѣженїа, но по єдїноци, мѣвѣчи: іа тебе крѣпаю. И иныхъ ѿмѣнъ ѿ сѣаго преданїа много. Зачїмъ на таковїхъ оухваїи 3-го собѣра вїдано є̄ тымїи слѣвы. Всѣа крѣмѣ црѣковнагѣ преданїа, и оученїа, и иѣзвѣраженїа сѣыхъ, и прѣно памѣтныхъ ѿцѣ ѿвѣновѣмаѣ, илї по сѣ содѣѣнаѣ анадѣма трїждїи.

Артыкулъ є̄. Црѣковъ восточная и захѣднаѣ до лѣтъ тѣсѣци єдїного в то разѣмѣнїа былїи з' собѣю, иж со[во]рнаѣ Хѣа црѣкѣ жадно вїишлагѣ²⁾ повшѣхнаго єпѣпа и паствїра не мѣла и не мѣѣтъ и мѣты не вѣдѣтъ разѣвѣ³⁾ самого Хрѣта: тоїи ко є̄ самъ єдїнѣ найвїшнїю главою и паствїрѣ, конѣцъ всѣ-кїхъ головнїхъ сѣдѣ вселѣнскомѣ собѣрови налѣжати знѣаи, и Єпѣ-копѣ⁴⁾ спѣчїе црѣкѣ Хрѣтокѣ рѣдѣчи чо до властїи и до-стойности⁵⁾ Єпѣпской вѣти разѣмѣлїи, разнѣ межи нѣмїи вѣзглѣ-дѣ црѣковной Ієрѣрхїи, а не до спѣаки рѣконоложенїа, постановкїи-шїи. тогѣ оуставїчногѣ к' црѣкви Хрѣтовой разѣмѣнїа црѣкѣ во-стѣчнаѣ и до сїхъ вѣмѣ є̄, а костелъ захѣднїи прѣтї Євѣламъ

Accusatio Мелатта, Vocatio Мелатта Абла
Мелаттаи + Мелаттахъ:

Exempla

ДЕНЬ *Dies* ПЕНЬ *Truncus* КІН *Vasculus*
ДУНАЙ *Danubius* РАЙ *Paradisus* МАЛЕВАНЕ
Pictura ЗБАВЕНЕ *Redemptio* НАСМЕВАНЕ
Interus ДИТА *Puerulus* КОУЛА *Nasculus*
ЩЕНА *Caniculus* ГУСА *Pullus Anseris*

Nomina Regum inanimata
tagum in Accusationum Singularum similem
formam Nominativus verbi causa **ОГЕНЬ** *Ignis*
ПЕНЬ *Truncus*.

Nomina ista **ПЕНЬ** *Truncus* **ДЕНЬ** *Dies*
ПЫТЕЛЬ *Subgit* **УЧЕНЬ** *Discipulus* **СТЫЧЕНЬ**

Відмінювання запорозького Крилатого Запорожця,
Тільки за перекладом цього перекладача.
Которий є то перекладом (з) перекладача.

Зѣ ко́нность еѣ ꙗкоу живѣтъ положити.
 ꙗкоу триа землиа ѡвоу тѣхъ кодоу:
 ѡшелоу сѣхъ спосѣбный ꙗкоу прѣдѣи до коу.
 (ѡбъ. фюр.)

И Р Е Д М О В Е Н И Е.

Заце діломаѢ РоссійскѢ ЕгѢ КѢ МѢти, Запоро́жкомаѢ:

Ласки вѣжѣ, Дѣкрого Здорѣка ꙗ праслѣного нѣдѣ неприѣтлѣни ѡчѣзны
зкѣтѣзтѣ з ꙗснѣтѣноу слѣбѣ нахѣвѣнѣмѣ,

Дѣторя, ѿ к' Трѣци единого бѣа зѣнѣхъ:

Вѣрности Подданныхъ противѣхъ Панихъ
 то справляе,
 же нѣхъ што паникошного естъ к
 людѣ, дѣрже.
 Паникошню рѣхъ лѣжи кѣшанъ сѣждѣ
 вѣлошность,
 Которой къ стогоканю вѣтѣдѣ
 годности.
 Того ми пѣскѣдчати мѣгѣхъ кѣ
 сткорина,

Которыи зъ нѣмъ прѣидѣхъ скопѣиша.
Золотѣа колющѣ: тѣхъ еи называють:
Достѣпѣи еи вѣ: пѣи еа старѣють.
Лѣхъ еиѣ нѣ каждамъ мѣхъ еиѣ дѣа.

Τόλκο τῆμα πρὸ κορόνα τ' Ὀμήρου, ἡ Πάνα.
Δίνετο κομὰ ἐν βίαις τ' ἐν κοινάχῃ λογισμῶ.
ΚΤΛ.

Не грошани: але крива га би докшдють. (А. Г.)
 Понско Запорозкоє кобаности навмао
 Тымх: же криве Ойчизинк, в Кробоуі
 Сачжало.

Вроиініки ѡ іѹхъ мнзеткѣ старыѣ писанъ,
Иѹхъ сѡмѣ нпріаѣтанъ (с)пчѣтѹхъ енкѣанъ.
Абріамъ, сдхумихъ, частокрвѣ пѣшо, и тѣжѣ
КОНЦО

Хотѣи са непріятель нѣх оувирихъ звѣройнш
Піама тѣ естъ зъ насѣна ѿного Іафѣта,
Нотѣройнъ зъ силѣохъ покрѣхъ ѿчѣхъ скрѣта.
За ѿдѣлга Рѣсскѣхъ монарѣхъ памѣан

ЄПИГРАММА.

На Граматікѣ.

Грама́тіка писма́ всѣ́ навча́є,
чѣ́ма ча́стни ла́ве ѱра́зѣла́є.
Орфогра́фією и́ просѡдією,
сѣнта́хисо и́ е́тѣмо́логією.
И́прѣ рече́нѣное и́и ѡпа́ство,
пода́етъ пѣ́ное и́скѣ́ство.
Ко́торѣи пра́гнѣбыи до́кона́ли,
впѣ́мѣ и́слова́ а́бы непа́тали.
А́ле и́зѣвѣ́стѣнѡ все́ по́нава́ли,
и́чогосѣ о́уча́ а́бы до́брезна́ли.
Ключе́бо і́стѣ ѡ́творѣ́ючи всѣ́
о́умѣ,
къ позна́нію вѣ́препра́вы ра́зѣ.
По́кото́ро влѣ́сне і́акъ по́всхо́дѣ
по́детъ,
ка́ды і́сли хо́чѣ всѣ́наѣ до́де.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЇХ УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

<i>ЛБМУ</i>	Акты Бориспольского мейского уряда 1612-1699 гг. с предисловием А.В.Сто-роженка. - К.: Киевская старина, 1892.	<i>Собраны</i>	Ф.Н.Леонтовичем. - Варшава, 1897. - Т.І, вып.2.
<i>Адел.</i>	Аделфотне. Грамматика доброглаголи-ваго еллинословенского языка... -Львів, 1591. -Зберігається у фондах Львівського національного музею, шифр СдК 750.	<i>АЛРГ</i>	Акты Литовско-русского государства (1390-1529 гг.). / Изданные М.Довнар-Запольским. - М., 1900. - Вып.1.
<i>АЖМУ</i>	Актова книга Житомирського міського уряду кінця XVI ст. (1582-1588 pp.) / Підготував до видання М.К.Бойчук. - К.: Наук.думка, 1965.	<i>Анаф.</i>	Анафотне тімне кир Григорію Кірницькомѣ. - Венеція, 1641//ЗНТШ. - Львів, 1896. - Т.ХІІ. - С. 19-22.
<i>Аз.В.</i>	Ієромонах Азаріас. Вѣра Єдинон Стои ка-оолическои Апѣтлскои Цркви на Веходѣ. - К., бл. 1619. - Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр І Ст.-3745.	<i>Андр.Лям.</i>	[Андресвич Давид]. Ламентъ по Свато-блїве зѣшломѣ, Велебномѣ Гдїи Ѡтцѣ Іоаннѣ Василѣвичѣ Презвітері... - Луцьк, 1628. -Зберігається у фондах Львівського національного музею, шифр СдК 926.
<i>АЗР</i>	Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией. - СПб., 1846-1851. - Т.І-IV.	<i>Ант.</i>	Антиризис або апологія проти Христофора Філалета. - Вільна, 1599 // РИБ. - Т.ХІХ: Памятники полемической литературы в Западной Руси. - Пг., 1903.- Кн. 3. - С. 477-982.
<i>АИЗМ</i>	Акты по истории землевладения в Малороссии (1630-1690).- К., 1890.	<i>Ап.</i>	Апостолъ си естъ книга новаго завітѣ, Содержащая в себѣ Дѣянія и Послания апостоловъ... (Передмова). - Львів, 1939. - Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр IV Ст.-150.
<i>ЛИМЗМ.</i>	Акты по истории монастырского земле-владения в Малороссии (1636-1730 гг.). - К., 1891.	<i>Ап.Єв.</i>	Апостолы и Євангелїа чрезъ всѣ Неделѣ и Праз: и Избраннымъ ст на вѣсь годъ. Пръ-вое изъобразисѣ. - Угорці, 1620. - Збері-гається у фондах Львівського національ-ного музею, шифр СдК 435.
<i>Акаф.</i>	Акафистъ пречистой богородици, Ісусу сладкому и Успенію владычицы нашей Богородицы приснодѣвы Марїи, отъ ел-линского исправленный... и изживе-ніемъ... Філофеа Кізаревича... первое из-данный. - К., 1625. -Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової біб-ліотеки НАН України, шифр ІІ Ст.-2338.	<i>Апокр.</i>	Апокрисисъ албо Ѡтповѣдъ на книжки о съборѣ берестейскомъ... чере ³ христофора филалета, Врихлѣ дана. - Острог, 1598-1599. -Зберігається у Львівському держав-ному історичному архіві, шифр Сд 206.
<i>АЛМ</i>	Акты Литовской метрики (1499-1507г.) /		

- Апол.** Аполлеіа Апологіи Книжки Діалектомъ Роускимъ написаной Полскимъ зась ве Львовѣ дръкованой, Вкоротце а Правдиве зсуммованаа. - К., 1628. - Зберігається у фондах Львівського національного музею, шифр СдК 1829.
- Апост.** Апостоли и Евангеліа чре^з всѣ Неделѣ и Празд: и избранны^м с^т: на вѣсь годъ... - Луцьк, 1640. - Зберігається у фондах Львівського національного музею, шифр СдК 441.
- Ап.Покр.з.** Покрайні записи нащ різних екземплярах Львівського "Апостола" 1574 р., - Львів, I пол. XVII ст. - Зберігаються у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифри IV Ст.- I; IV Ст.-3; IV Ст.-5.
- Ап.мстр.** Апостолъ тѣтръсирѣчъ Дѣаніа и Посланіа Хвѣхъ стѣхъ бжественныхъ Апѣлъ... Коптомъ и накладомъ Є.М.Папа Богдана Стѣткєвіча... - Київ, 1630. - Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр IV Ст.-408.
- Арх.М.** Любецкий архив графа Милорадовича. - К., 1898. - Вып. I.
- Арх.Р.** Ділові документи з колекції архіву В.Розова. - Зберігаються в Москві, в Інституті російської мови АН Росії.
- АрхЮЗР** Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной Комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденной при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. - К., 1859. - Ч. I, т. I; 1883. - Ч. I, т. VI; 1914. - Ч. I, т. VIII; 1904. - Ч. I, т. X; 1904. - Ч. I, т. XII; 1863. - Ч. 3, т. I; 1914. - Ч. 3, т. IV; 1869. - Ч. 5, т. I; 1876. - Ч. 6, т. I; 1886. - Ч. 7, т. I; 1890. - Ч. 7, т. II; 1905. - Ч. 7, т. III; 1893. - Ч. 8, т. I; 1909. - Ч. 8, т. III; 1907. - Ч. 8, т. IV; 1907. - Ч. 8, т. V; 1911. - Ч. 8, т. VI.
- AS** Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie. - Lwów, 1887. - T. I (1366-1506); 1890. - T. III (1432-1534); 1890. - T. IV (1535-1547); 1910. - T. VI (1549-1577); 1910. - T. VII (1554-1572).
- АСД** Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси, издаваемый при управлении Виленского учебного округа. - Вильна, 1867. - Т. I; 1867. - Т. III; 1867. - Т. IV; 1869. - Т. VI; 1870. - Т. VII; 1874. - Т. X.
- АЮЗР** Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией. - СПб., 1863. - Т. I; 1865. - Т. II; 1867. - Т. III.
- БАН** Библиотека Академии наук (Санкт-Петербург).
- BD** Documentele lui Ștefan cel Mare, publicate de Ioan Bogdan. - București, 1913. - Vol. II.
- Бер.В.** Беринда Памво. На Ржѣство... Вѣригѣ для оутѣхи православы^м хрѣтіаномъ. - Львів, 1616//ЧИОНЛ. - К., 1912. - Кн. XXIII, отд. 3. - С. 65-96.
- Бес.** Иже въ стѣхъ оца^ншаго Іоана Зла^тустаго Архієпска ко^нста^нтин^нполскаго, Бесѣды на Дѣаніа Стѣхъ Апѣлъ. - К., 1624. - Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр IV Ст.-378.
- Бес. о восп.** Иже въ святыхъ Оца нашего Іоанна Златоустаго. Бесѣда избранныа о испитаніи чадъ. - Львів, 1609. - Зберігається у фондах Львівського національного музею, шифр СдК 446.
- Библ.** Библиа сирѣ^ч книги ветхаго и новаго заветѣ, по языкѣ словенскѣ. - Острог, 1581. - Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр IV Ст.-215.
- Бут.** Єводіа albo сла^дково^ный до^нзрѣлы^х в молодѣ^м вѣкѣ: Его мѣлости Господина Ѡ^тца Арсенія Желиборского... дх^оны^х цнотѣ запа^х. Презѣ Григорія Бѣтовича дсмакованный. - Львів, 1642 //ЗНТШ. - 1896. - Т. XII. - С. 23-32.

- ВНАС** Волинський історико-археографічний збірник. - Почаєв-Житомир, 1896.- Вип.1; Житомир, 1900. - Вип.2.
- Вил.соб.** Соборъ, въ бѣгоспаеомѣ градѣ Вильни, бывшій 1509р. - Львів, 1614. - Зберігається у фондах Львівського державного історичного музею, шифр Сд 201.
- Вин.Домн.** Честное и благоговѣйной старицы Домникии Иоанн странник о господѣ радуватися желает и спасенія прагнет. - Унівський монастир, 1605//Іван Вишенський. Твори. - К., 1959. - С. 188-196.
- Вин.Зач.** Сне писаніє зовется зачепка мудраго латышника з глупым русином в диспутацию. 1608-1609//Іван Вишенський. Твори. - К., 1959. - С. 197-231.
- Вин.Кп.** Книжка Иоанна мниха Вишенского от святыхъ Афонскихъ горы в напоминаніе всѣхъ православныхъ христіан, братствамъ и всѣмъ благочестивымъ, в Малой Россіи... жителствующимъ. - 1588-1600. - Неповний рукопис зберігається у Відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки НАН України, ф.3. Доповнено за вид.: Іван Вишенський. Твори.- К., 1959. - С. 125-158.
- Вин.Кр.отв.** Краткословны отвѣтъ Феодула, в святѣи Афонстѣи горѣскитствующаго, противъ безбожнаго, лживаго, потварнаго и настоящаго вѣка погански, а не евангельски мудруючого писанія Петра Скарги о реченномъ рядѣ и еднѣи костела божияго под еднимъ пастыремъ и о грецкомъ и рускомъ от тое еднѣи отступленію. 1600-1601 // Іван Вишенський. Твори. - К., 1959. - С. 159-187.
- Вин.Поз.мысл.** Списание, зовется позорище мысленное, составленное от инока, в пенсерѣ горѣсѣдѣющаго... - 1615-1616 // Іван Вишенський. Твори. - К., 1959.- С. 1357-246.
- Вин.Посл.до Княз.** Боголюбивому брату ми яже о Христѣ отцу Іову, в скитѣ в пустыни Марковой скитствующу, Иоанн грешный

- спасенія алчет. бл. 1610//Іван Вишенський. Твори. - К., 1959.- С. 235-236.
- Вин.Посл.Льв.бр.** Христолюбивому братству львовскому и прочимъ братіямъ, единомудреннымъ и единомысленнымъ, купно же и всемъ православнымъ христіаномъ Малое Русси... Иоанн русин, реченно Вышенский... от Христа спаса спасенія алчет и вседупно молит. бл. 1610 // Іван Вишенський. Твори.- К., 1959. - С.232-234.
- Вин.Тв.** Іван Вишенський. Твори. - К., 1959.
- Відп.ПО** Відповідь Іпатія Потія Клирику Острозькому. - Володимир, 1598-1599 // РИБ. - Т.ХІХ: Памятники полемической литературы в Западной Руси. - Пг., 1903. - Кн.3.- С. 1041-1121.
- ВЛС** Артикули або закони Великого князівства Литовского (2-й Литовський статут Почаївського або Волинського списку). - Б.м.п, 1566.- Зберігається у Відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр о/п - 15.
- Возн.Іст.** М.Возняк. Історія української літератури. - Львів, 1921. - Т.ІІ, ч.І.
- Вол.В.** Волинський релігійний вільнодумець. - Поч. ХУІІ ст. (Тексти заглавколицьких, протестантських заміток ієромонаха Пахомія на полях Острозької біблії) // ЧИОНЛ. - К., 1905.- Кн.ХVІІІ, отд.3. - С.71-101.
- Волк.** Розмышляне ѿ мѣцѣ хѣ спсителя нпго... Вѣршами написаныи презъ многогрѣшного Инока Іоаникіа Волковича. - Львів, 1631. - Зберігається у фондах Львівського державного історичного музею, шифр Сд 250.
- ВУР** Восоединение Украины с Россией // Документы и материалы. - В 3-х т. - М.: Изд-во АН СССР, 1953. - Т.ІІ.
- Визн.в.** Визнѣніє вѣры Сѣго Аѡанасіа Архієпсѣпа Александрійскаго // Събраніє Вѣкраѣце Словеѣ ѿ Бжѣтвѣнаго писанія... Выдрѣковано Коштомъ... Алексаѣдра Шептицѣ

кого... Працею і стараньєм ієромонаха Павла Дом'янова Лютовича. - Угорці, 1618.

Вѣзер. Вѣзерунок щот превелебного... Елисея Плетенецького. - К., 1618//Проф. Хв.Тітов. Матеріяли для історії книжної справи на Україні в XVI-XVIII вв. - К., 1924. - С. 14-17.

Гав. Інтермедії Я.Гаватовича. - Б.м.п., 1619 // ЗНТШ. - Львів, 1900. - Т. XXXV - XXXVI. - С. 17-22.

Гарм. Гармонія східної церкви з костьолом римським. - Вільна, 1608//РИБ. - Т. VII: Памятники полемической литературы в Западной Руси. - Пг., 1882. - Кн. 2. - С. 169-222.

Грам. Грамматіка или писемница язика Словенскаго тиццгелемъ въ кратыцѣ издавна въ Кремѣнци. - Кременець, 1638. - Зберігається у фондах Львівського національного музею, шифр СдК 444.

Грам.3. Грамматика словенска. СвършеннаГ нескѣтва осми частей слова, и нныѣ нуждныѣ. Новохъставленѣ Л.З. - Вільна, 1596//Лаврентій Зизаній. Грамматика словенська/Підгот. факсимільного вид. та дослідження пам'ятки В.В.Німчука. - К.: Наук.думка, 1980.

Гр. Герв. Грамота львівського і самбірського каштеляна Станіслава Герворта про дозвіл громаді села Головецьке перенести церкву на нове місце. - Самбір, 1595. - Зберігається у фондах Львівського національного музею, шифр Рк 2657.

Гр. Іер. Грамота архієпископа константинопольського Ієремії про заборону деяких церковних обрядів. - Львів, 1591. - Зберігається у фондах Львівського національного музею, шифр СдК 2261.

Гр. Моз. Грамота київського митрополита П.Могили до Луцького братства з проханням зберігати давні звичаї. - Городок, 1640. - Зберігається у фондах Львівського національного музею, шифр Рк 2751.

Гр. Посох. Продажна грамота Богдана Посоховської на половину садибн в м.Киеві. - К., 1644. - Зберігається у фондах Львівського національного музею, шифр Рк 2638.

Гр. Рог. Грамота митрополита Рогози про заборону обрядів. - Львів, 1591. - Зберігається у фондах Львівського національного музею, шифр СдК 2260.

Гр. Сиг. Король Сигізмунд I підтверджує акт угоди про розподіл маєтку між князями Вишнєвськими - Федором, Іваном та Олександром. - Краків, 1527. - Зберігається у фондах Львівського національного музею, шифр Рк 2743.

Гр. Сиг.К. Грамота Сигізмунда III до київських воевод, старост і маршалків з проханням заховувати давні звичаї міста. - Варшава, 1606. - Зберігається у фондах Львівського національного музею, шифр Рк 2635.

Гр. Сл. Прпбнаго Максима грека, Инока ѿ стѣла Аѡнскіа горы, нжѣ годигѣса, пѣкомѣ придавати што або оуѣмовати въ Бѡзескомѣ, визнаіно або складѣ непокалѣноі христіанской вѣры Слово а... Слово ѿ. - К., 1619// Ієромонах Азаріас. Вѣра Єдинои Стои каѡолическои Апѣтлскои Црѣкве на Веходѣ. - Арк. 184-306.

Гр. Хм.М. Грамота гетьмана запорозького Б.Хмельницького максимовським міщанам, щоб вони були послухними братії монастиря Пустинського в Києві. - Чигирин, 1650. - Зберігається в Рукописному відділі Державної публічної бібліотеки ім.Салтикова-Щедріна у Санкт-Петербурзі, ф.293, оп.1, спр.309, арк.1.

ДВВ Documente Bucovinene de Teodor Balan. - Țernauți, 1933. - Vol.I (1507-1653); Țernauți, 1934. - Vol.II (1519-1662).

ДБЛ Державна бібліотека ім. В.І.Леніна (Москва).

ДБХ Документи Богдана Хмельницького / Упорядники І.Крип'якевич та І.Бутин. - К., 1961.

- Діал.* Діалог альбо розмова // Малишевський І.І. Александрійський патріарх Мелетій Пігас и его участие в делах русской церкви. - К., 1878. - Т. 2. - С. 49-83.
- Диалог см.* Диалог о смерти. - Чорна, 1629 (за списком XVIII ст.)//Известия отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук. - СПб., 1912. - Т.VII, кн.I. - С.264-280.
- Dict.* Dictionarium Sclauo-Polonicum... - Жовква, 1641 // Karaś M. i Karasiowa A. Marian z Jaślisk. Dykejonarz słowiańsko-polski z roku 1641 (Dictionarium Sclauo-Polonicum). - Wrocław-Warszawa-Kraków, 1969.
- Діопт.* Діоптра альбо зеркало, и Выраже^{ніе} живота людського на томъ свѣте...(Передмова)- Єв'є, 1612. - Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр II Ст.-2492.
- DIR "A"* Documente privind Istoria României. - Bucureşti: Editura Academiei Republicii Române, 1951. - А.Moldova: Veacul XYI. - Vol.II (1551-1570).
- ДМВН* Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVIIст. (Збірник актових документів) / Підгот. до вид. В.В.Німчук та ін. - К.: Наук. думка, 1981.
- Дор.Поуч.* Прп^чнаго оца пшго аввы Дорофеа Подчєніа Дісполєзна Разлічна, Къ своїмъ ето оученикомъ. (Післямова). - К., 1628. - Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр II Ст.-2348.
- ДПБ* Державна публічна бібліотека ім. М.Салтикова-Щедріна (Санкт-Петербург).
- Дух.б.* Дховныи Бєсѣды єтго ѡтца нашего Макарія пдстелника єгѳпетского ѡ доскопалствѣ Христіанъ Православныхъ: Многими пожйтками... наполненни. - Вільна, 1627. - Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр II Ст.-2672.
- Евфон.* Евфонія веселобрмачаа. - К., 1633//

- Проф.Хв.Тітов. Матеріяли для історії книжної справи на Україні в XVI-XVIII вв. - К., 1924.- С.306-310.
- Enim. Moz.* Епітафія Петру Могилі. - Київ, 1647. - ж. "Київ". - 1983. - N 9. - С.154.
- Євх.* Євхаристиріон, або вдачність... Петру Могилі... одъ спудеовъ гимназіум єГ млѣ школы Реторіки загойнын Добродѣинства собѣ у Цркви православної в фундовано школѣ показаны...- К., 1632//Проф. Хв.Тітов. Матеріяли для історії книжної справи на Україні в XVI-XVIII вв. - К., 1924.- С.291-305.
- Єлег.* Єлегія з приводу татарських набігів на Україну. - Б.м.п., 1648//В.Н.Перетц. Исследование и материалы по истории старинной украинской литературы XVI-XVIII вв. - М.-Л., 1926. - С.152-153.
- Є.Пез.* Новий Завіт в перекладі В.Негалецького. - 1581. - Рукопис зберігається в ЦНБ НАН України, шифр 451 п/1636.
- Єнієр.Жел.* Епикграма на гербъ Желиборскихъ// Желиборскій А. Подченіє новосіщенному Ісееви... - Львів, 1642. - Арк.тит.зв.
- Єнієр.Ог.* Епикграмма на гербъ Окгинскихъ. - Єв'є, 1611//Книга нового завіта... Вѣдана єсть КошгоМ и накладыМ... Пна Богдана Кнѣза ОкгинскоГ.- Єв'є, 1611.- Арк.2.
- Єнієр.Остр.* На старожитный клейноть ясне освещенных и велможныхъ кнѣжатъ Острозскихъ//Часословъ, сирѣчь послѣдованіє слоужбы по преданію церковномѣ...- Острог, 1612. - Арк.2.
- Єнієр.Чарт.* На стародавний клейноть ясне освещенныхъ княжатъ Чарторискихъ// К.Транквіліон Савровецкій. Євѣдѣчителное. - Рохманів, 1619. - Арк.тит. зв.
- ЇД* Źródła dziejowe / Wydał A.Jabłonowski - T.VI. - Warszawa, 1878; T.X: Sprawy wołoskie za Jagiellonów. - Warszawa, 1878.
- Жел.Отайн.* Отайнах' церковныхъ в' посполитости. Заблг'веніємъ и поданіємъ... Арсепіа Желиборского. - Львів, 1642...-Зберігається в

фондах Львівського національного музею, шифр СдК 711.

Жел.П. Желиборекій Арсеній. Подчєніє ново-
сїщенному Ієрєєви... - Львів, 1642. - Збе-
рігається у фондах Львівського національ-
ного музею, шифр СдК 675.

Жел.С.І. Лєітєргіаріон Си єсть слѣжебникъ ѿ
Лѹтєргіи С.Василіа, Іоанна Златъ ...Нѣ
же издаѣтъ Четвертое, Тицаніємъ и ижди-
веніємъ...Арсенія Желиборекского... (Перед-
мова). - Львів, 1646. - Арк.2-6 зв. - Збері-
гається у Відділі рідкісної книги Львів-
ської наукової бібліотеки НАН України,
шифр II Ст.-2155.

Жел.Тр. Арсеній Желиборекій. Евхологіонъ си
єсть молитвословъ, или трѣбникъ...
(Передмова). - Львів, 1645. - Арк. 1-6 зв. -
Зберігається у Відділі рідкісної книги
Львівської наукової бібліотеки НАН Ук-
раїни, шифр II Ст.-2170.

ЖКК. Жизнь князя Андрея Михайловича
Курбского в Литве и на Волыни // Акты,
изданные Временной Комиссией, вы-
сочайше учрежденной при Киевском воен-
ном, Подольском и Волынском генерал-
губернаторе. - К., 1849. - Т. I-II.

Зем.Зам. Т.Земка. На прєсвѣтлыи Клейнотъ гербѣ
Коронѣ Полской Прє знаменито(г) Яс-
не велможно(г)... П.П.Томана Замонско-
го // Тріюдіон си єсть Трипѣсєць стѣи
Великон Патдєсатницы... - К., 1631. -
Арк.тит.зв.

Зем.Наз.Бал. Т.Земка. На Старожитны(и) Клейно(г)
и(х) м(л) Пѣѡ(в) Балабанѡ(в) // Лексикон
словєпороській Памви Беринди/ Підгот.
тексту і вступ. ст. В.В.Німчука. - К.: Вид-
во АН України, 1961. - С.2.

Зем.Наз.госп. На прєсвѣтлыи клєннотъ прєсвѣтлого
дому их милостей господарувъ земли
Молдовлахійской Єпикграмма // Трію-
діон си єсть Трипѣсєць стѣи Великон
Патдєсатницы... - К., 1631. - Арк.тит. зв.

Зем.Наз.Моз. Т.Земка. На прєсвѣтлыи Гербѣ Ве^л М^л

Пѣѡ^в Могилѡвъ // Прп^дбнаго оца нѣго
аввы Дѡрофеа Подчєніа Днєпѡлєзна
Разлічна, Къ своїмъ єго оученикомъ. -
К., 1628. - Арк. тит. зв.

Зерц. Сіа кнїга нарицаємая зерцалѡ бѣсѡловїи,
избранїа ѡ^т многїхъ кнїгъ бѣсѡловскихъ.
И трѣдолубїє^м Сѣставѣлена єромонаха
Кирила Трапѣквилиона. - Почаїв, 1618. -
Зберігається у Відділі рідкісної книги
Львівської наукової бібліотеки НАН Ук-
раїни, шифр II Ст.-2233.

З.Каз. Зизаній Стефан. Казанье стѣо Кирилла
Патріарха ієр^слимського, ѡ антихристѣ
и знамѣ^х єго, з розширеніємъ навки про-
тив^в єресей розъны^х. - Вільна, 1596. - Збе-
рігається у Відділі рідкісної книги
Львівської наукової бібліотеки НАН Ук-
раїни, шифр I Ст.-3835.

Злат. II. Омїліа и Навка стѣѡ оца нѣго Іоанна
Златѡстага, архієп^спа константіно-пѡл-
ского, на с: Великѡю патдєсатницѣ^м //
Стѣѡ Оца Нѣго Андрѣа Архієп^спа Кєсаріа
Каппадокійскіа. Тлѣкованїє на Апока-
лѹпсис... Стѣѡ... Іоанна Бѣсѡлова... - К.,
1625. - Арк.127-130 зв. - Зберігається у
Відділі рідкісної книги Львівської на-
укової бібліотеки НАН України, шифр
IV Ст.-381.

ЗНТШ Записки Наукового товариства імені Шев-
ченка. - Львів, 1896. - Т. XI; 1896. - Т. XII;
1897. - Т. XIX; 1898. - Т. XXV; 1899. -
Т. XXVIII; 1899. - Т. XXXI-XXXII; 1900. -
Т. XXXV-XXXVI; 1902. - Т. L; 1903. - Т. LIV;
1904. - Т. LXII; 1906. - Т. LXXIV; 1912. -
Т. CX; 1914. - Т. CXVII-CXVIII; 1930. - Т. CL;
1931. - Т. CLI; 1937. - Т. CLV.

Зобр. Зобрапѣ короткон навки ѡ артикѣлахъ
ієры Православно-католичєской хрис-
тіанской. - Львів, 1646. - Зберігається у
Відділі рідкісної книги Львівської на-
укової бібліотеки НАН України, шифр
II Ст.-2201.

З.Поуч. Подчєніє пры погребѣ Софїєи, кнѣгинї

Чарторьской, чыненое ѿГ... Лаврентіа Зізаніега, протопопы Корецкого. - Корець, 1618. - Копія вписана в "Слов'яно-греко-латино-польсько-українському збірнику поч.XVII ст.", який зберігається в Рукописному відділі Наукової бібліотеки НАН України у Львові, ф.5, оп. 827, спр.1, арк.171-176.

Ис. Сочинения Н.Д.Иваницева. - К., 1876.
ИКА Голубев С.Т. История Киевской духовной академии: Период домогилянский. - К., 1886. - Вип.1.

Измол. Умнологіа Сї єсть, Пѣснословіє, Албо Пѣснь преЗ части ПїсемоМ мовленїа на день Вскрсїня... Га Нїгѡ Ісєѡа Хрїста Панѡ...и Добродѣвїсвоємѡ ПреЗ дѣлатели вѡ Тѡпографїи вѡ Дарѡночкѡ Низко Принєсєна. - К., 1630. - Зберігається у Львівському державному історичному музею, шифр Сд 165.

ИОРЯС Известия отделения русского языка и словесности императорской академии наук. - СПб., 1912. - Т.VII, кп.1.

Ист.фл.сш. Історїа ѡ листрикїйскомѡ, то єсть ѡ разбїйническомѡ ферїрскомѡ або флорєн҃скоМ снопдѡ, вѡ коротцѡ правдивє списанаа. - Острог, 1598. - Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр І Ст.-3976, арк.33-44.

Ив.Усп. Інвентар сирїч порядное описанїя вещей обрїтающихся в скарбцї церковном при храмі Успенїа... пречистої приснодїви Марїї... описаний Костянтином Медзапетю. - Львів, 1637. - Зберігається у Рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки НАН України, ф. 5, 2170, 1, арк. 1-80.

КА Крехівський апостол. - б.м.н., II пол. XVI ст. - Зберігається у Рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр 1291.

КАЗ Зьавленє Івана светого теолога. - Б.м.н.,

XVI ст.- Оригінал поміщений у Крехівському апостолі, який зберігається у Рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр 1291, арк.593-663.

Кас. Іоан҃на Кассїана пѣстын҃шожителя ѡ вєтаваХ манастирскиХ. - Б.м.н., серед. XVII ст. - Зберігається у Рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки НАН України, ф.3, N 32, 1-236.

Катех. Катехїзис або визнання віри соборної апостольської східної церкви. - Вільна, 1600// ЧИОНЛ. - К., 1890. - Кп.IV, отд.3. - С. 1-81.

Кир.Н. Святого Кирила, екзарха Александрійського ігумена наука о противной унии против благочестивых священников ясное указаніє. - Б.м.н., 1626//ЧИОНЛ. - К., 1892. - Кп.VI, отд.3. - С.9-28.

Кіз.Н. Філофей [Кізаревич] архієпископ Константинограда. Наука о правилѡ//Акафистъ пречистой богородици..., Ісєу сладкому и успєнію...отѡ еллинєскаго исправленнїй...и иждивєнієм҃...Філоѡєа Кізарєвича...первое изданный. - К., 1625. - С. 194-204.

Кіз. О степ. Філофей [Кізаревич] инок. О степнѡхъ до страстей//Акафистъ пречистой богородици...отѡ еллинєскаго исправленнїй...и иждивєнієм҃... Філоѡєа Кізарєвича...первое изданный. - К., 1625. - С. 204-205.

Кіз.Ходк. Ясєѡсвєдоной Вєл҃можной...Панєи Ангѡл҃ Ходкевичовїгѡ Кпажїгѡ Корєцкой. (Філофей Кізарєвич)//Акафистъ пречистой богородици... отѡ еллинєскаго исправленнїй...и иждивєнієм҃... Філоѡєа Кізарєвича...первое изданный. - К., 1625. (Передмова). - С.1-6 пєнум.

ККПС Книга Київського підкоморського суду (1584-1644)/Підгот. до вид. Г.В.Боряк та ін. - К.: Наук. думка, 1991.

КЛ Київський літопис. - Б.м.н., поч.XVIIст.//Сборник летописей, относящихся к

вступ. ст. В.В.Німчука. - К.: Наук.думка, 1964. - С.175-194.

ЛБ Беринда П. Лексикон словенороський. - К., 1627. (Надрук з київського вид. 1627 р. фотомех. способом / Підгот. тексту і вступ.ст. В.В.Німчука. - К.: Вид-во АН УРСР, 1961.

ЛДМ Львівський державний історичний музей.
Лейт. Лейтѣргіаріон Си єсть: слѣжебникъ... - Львів, 1646. - Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр II Ст.-2155.

ЛЗ Зизаній Л. Лексис. - Вільна, 1596. (Надрук з віленського вид. 1596 р. фотомех. способом/Підгот. тексту і вступ. ст. В.В.Німчука. - К.: Наук.думка, 1964.

Лим. Лімопарь Сірѣчь цвѣтників (Передмова). - К., 1628. - Арк. 2-8 пенум. - Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр II Ст.-2352.

Л. Пот. Лист Іпатія Потія до князя Костянтина Острозького. - Рожанка, 1598//РИБ. - Т.ХІХ: Памятники полемической литературы в Западной Руси.- Кн.3. - Пг., 1903. - С. 983-1033.

ЛК Лексикон словено-латинський Є.Славинецького та А.Корецького-Сатановського/Підготував до видання В.В.Німчук. -К.: Наук.думка, 1973.

ЛЛ Львівський літопис 1498-1649.-Рукописна копія зберігається в ЦНБ НАН України, шифр VIII 206 м/37, арк. 162-182.

ЛНБ Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України.

ЛНМ Львівський національний музей.

ЛОИИ Санкт-Петербургское (Ленинградское) отделение Института истории Академии наук.

ЛС Є.Славинецький. Лексикон латинський// "Лексикон латинський" Є.Славинецького. "Лексикон словено-латинський Є.Славинецького та А.Корецького-Сатановського

/Підготував до видання В.В.Німчук. - К.: Наук.думка, 1973.

ЛСБ Документи Львівського Ставропігійського братства: рукопис к. ХVІ - серед. ХVІІ ст. - Зберігається у Львівському державному історичному архіві, ф.129, оп.1.
Луц. Луцидарій. - Б.м.н., серед. ХVІІ ст. // Е.Ф.Карский. Труды по белорусскому и другим славянским языкам. - М.: Изд-во АН СССР, 1962. - С. 523-547.

Лѣк. Лѣкарство на оспалый оумьслъ чоловѣчий а особливе на затвердѣлые срѣца людскіє завѣдѣныє свѣтомъ альбо якіми грѣхами бжѣственного іоанна златоустаго до оеодора мніха... - Острог, 1607. - Зберігається у Львівському державному історичному музею, шифр Сд 176.

Любав. Областное деление и местное управление Литовско-русского государства ко времени первого литовского статута. Исторические очерки Матвея Любавского. - М., 1892.

Лютк.В. Люткович Павло. Вірш "Для креста предъ тымъ завше вѣрныхъ забивано"//Събраніє Вѣкратце Словесъ ѿ Бжѣственного писанія... - Угорці, 1618, - Арк. тит. зв.

Лям.Жел. Плачъ альбо ламентъ по зѣстю зъ свѣта сего, вѣчнои памѣти гѣдного Григоріа Желїборского. - Львів, 1615. - Зберігається в Державній бібліотеці ім.В.І.Лєніна (Москва).

Лям.К. Ламентъ 8 свѣта оубѣгихъ, На Жѣлосное преставленіє Свѣтоблївного: а вѣ обои Добродѣтели богѣтого Мѣжа, вѣ Бжѣ Велѣбного, Гѣдна ѿца Леонтіа Карповича, архімандрїта общїа обїтели, при Цркви сошѣствїа Сгѣго Дха, Братства црковного Віленскаго Праѣ Грѣчї: - Вільна, 1620. - Зберігається в Одеській державній науковій бібліотеці ім.О.Горького.

Лям.о приг. Ляментъ о пригодѣ нещаснои, о зєлживости и мордерствѣ мещан острожкихъ. - Б.м.н., 1636. - Оригінал зберігається у

Рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки НАН України, ф. 1, оп.1, N 85.

Лям.Остр. Лѣмѣнтъ дѣмоу кнѣжѣтъ Ѡстроѡкиѣхъ:
на дѣшлыѣмъ стого свѣта яснѣшвѣцѣнымъ
кнѣжѣтѣмъ алексѣндрѣмъ... Ѡстроѡскимъ
воеводѣю волынѣскимъ. - Дермань або
Острог, 1603. - Першодрук зберігається в
Народній бібліотеці ім.Кирила і Мефодія,
конволют N 209 (Софія, Республіка
Болгарія).

Малыш. Малышевский И.И. Александрийский патриарх Мелетий Пигас и его участие в делах русской церкви - К., 1878. - Т.2.

Мел. Л. Листъ мелетїа, сѣйшого патріархи
александрїйского, Довелебного єпископа
ипатїа потѣа. - Дерманъ, 1605. -Збері-
гається у фондах Львівського національ-
ного музею, шифр СЛК 422.

МЭФ Молдавия в эпоху феодализма, Т. I: Славяно-молдавские грамоты (XV в. - первая четверть XVII в.)/Под ред. проф. Л.В.Чс-репинна. - Кишинев: Штиинца, 1961.

МИВР П.Я.Кулин. Материалы для истории
воссоединения Руси. - М., 1877. - Т. I: (1578-
1630).

Мит.кн. Берестейська митна книга. -Б.м.п., 1583. -
Зберігається у ЦНБ АН Литви у Вільнюсі, ф.16, N 3, арк. 1-100 зв.

МІКБВ Проф.Хв.Тітов. Матеріяли для історії книжної справи на Україні в XVI-XVIII вв. Всезбірка передмов до українських стародруків. -К., 1924.

MCSL Monumenta confraternitatis Stauropigianae
Leopolensis/Edidit Dr.Wladimirus Milko-
wicz. - Leopoli,1895.- T.I, p. II.

Моз.Кн. Кни́га дѣши парыцаема злото ... трѣдолюбіємъ Петра Могилы... - К., 1623 (Рукописна копія 1670 р. стародруку). - Зберігається в Рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки НАН України, ф. 3.

Моз.Л. Лист Петра Могили до Луцького братства з проханням прислати до Львова на Провідну неділю делегатів на посвячення

церкви, яке відбудеться 28 квітня. - Литовиськ, 1633. - Зберігається у фондах Львівського національного музею, шифр Рк 2636.

Моз.Тр. Євхологіон або молитвословъ, или
требникъ... повеленієМ... Ѡ҃ца Петра
Могилы.... К., 1646. - Зберігається у
Відділі рідкісної книги Львівської нау-
кової бібліотеки НАН України, шифр
IV Ст.-49243. Фотопередрук книги, по-
дарованої проф.Олексієм Горбачем, збе-
рігається у Відділі української мови Ін-
ституту українознавства.

Мол. Молитовникъ имѣя въ себѣ цѣковныя послѣдованія (Передмова). - Острог, 1606. - Зберігається у Львівському державному історичному музею, шифр Сд 131.

На Вел. Вас. На Велико^Г Васіліа // Иже ѿ стыхъ о^Гца
нашего Іоанна... Златоустаго... Книга ѿ
сїенствѣ. - Львів, 1614. - Арк. 405.

На з.Бал. На гербъ Александра Балабана, старосты Винницкаго//Иже въ сѣхъ ѿца нашего Іоанна... Златоустаго... Книга ѿ спсѣньствъ. - Львів, 1614. - Арк. 2 пенум.

*На з. Бриг. На Гербѣ, Панѣ Бригалѣвѣ. // "Гра-
матика слов'янська" І.Ужевича / Підгот.
до друку І.К.Білодід, Є.М.Кудрицький. -
К.: Наук. думка, 1970. - С.5 (Архаский
спісок).*

На з. Вол. На старожи́тныи кле́йно́ты их Мило́стей
княжа́т О́гнискых и Ихъ Мило́стей
Па́новъ, Во́ловичовъ//Еѡ́лге ѡчи́тельное
а́лбо ка́зана́ на ко́ждю не́щю и свѣта
ѡчи́стыи. - Еѡ́е. 1616. - Арк. тит. зв.

На з. Г.Долм. Епіграма на презацій и старожити-
ны(и) гербъ Єг Млѣти Ппа Григоріа
Долмата. - К., 1625 // Стѣю Оца Ннѣю
Андреа архієпска Кесарія Каппадокій-
скія. Тлькованіє на Апокалѣпсін Стѣю
Іоанна Бгослова... - К., 1625. - Арк.2.

На г. Долм. На гербъ зацнон и шлахетнон фаміліи
пшовъ Долматовъ. - К., 1625//Іже въ
сѣхъ оца пшго Іоанна Зла҃чустаго

Архієписпа константинопольскаго. Бєсѣды на Дѣаніа Стыхъ Апѣлѣ. - К., 1624. - Арк.2.

На г. Дриѡ. На гербъ высоце оуруженого его моѣцѣ пана а пана Лаврѣпѣтіа Дривинѣскаго чашника Волинѣскаго//Транквілліон Савровецкій. Зерцало бѣословін... - Почаїв, 1618. - Арк. тит. зв.

На г. Жел. На старожитный клейнотъ ихъ милостей Пановъ Желиборскихъ. - Львів, 1645 //Арсеній Желиборскій. Евхологіонъ - си єсть молитвословъ, или требникъ... - Львів, 1645. - Арк. тит. зв.

На г. Зам. На пресвѣтлый клейнотъ гербъ в Коронѣ Полскои Пре знаменитоѣ... его Млѣт П:П Томаша Замойскаго // Триѡдіон си єсть Триѣспецъ стои Великои Патдесатниці. - К., 1631. - Арк. тит. зв.

На г. Коп. На гербъ Копистенскихъ. - К., 1625//Стѣѡ Оца Нѣшго Андреа архієписпа Кесаріа Каппадокійскіа. Тлъкованіє на Апокалипсисъ... Стѣѡ... Іоанна Бѣослова... - К., 1625. - Арк. тит. зв.

На г. Кор. На старожитный гербъ яєне освєцєныѣ и велможныѣ ихъ милостей кпѣжат Корєцкихъ // Транквілліон Савровецкій. Перло многоцѣнносє. - Чернігів, 1646. - Арк. тит. зв.

На г. Льв. Якъ лєвъ, срокгій надѣ, вѣѣмн зѣфраты папуєтъ...//Иже въ свѣтыхъ Оца нашего Іоанна Златоустаго. Бєѣда избраннаа ѡ вѣспитаніи чадѣ. - Львів, 1609. - Арк. тит. зв.

На г. Льв.бр. Лєвъ єсть пѣномъ, и срокгость мѣ зъ очіи походить...// Иже въ стѣхъ ѡѣца нашего Іоанна... Златоустаго... Книга ѡ сѣцєнствѣ. - Львів, 1614. - Арк. тит. зв.

На г. Моз. На старожитный и преслѣвный гербъ ихъ Млѣтей Пановъ Могілоѣт//Евхологіонъ албо молитвословъ, или требникъ... повелєніємъ... ѡѣца Петра Могілы... - К., 1646. - Арк. I тит. зв.

На г. Моз.Лєіт. Т.Земка. На гербъ Петра Могілы // Лєітѣргіаріон си єсть слѣжебникъ ѡѣ

литургій сѣ: Васіліа, Іоанна Златустаѣ. - К., 1629. - Арк. 8 пенум.

На г. Оз. На гербъ Огнінскихъ//Діоптра альбо зеркало, и Выражєѣ живота людскаго на томъ свѣтѣ... - Євѣ, 1612. - Арк. тит. зв.

На г. Оз.К. Єпикграмма на гербъ Окгінскихъ // Книга новаго заѣта... Выдана єсть Коштомъ и накладоМ... Пѣа Богдана Кѣза Окгінскоѣ. - Євѣ, 1611. - Арк.2.

На г. Остр.Лѣк. На гербъ яєне освєцєныхъ ихъ млѣсти кнѣжатъ ѡстрозскихъ//Лѣкѣ карство на ѡспѣлый оумыслъ чолѣвѣчый... - Острог, 1607. - Арк. тит. зв.

На г. Остр.Час. На старожитный клейнотъ яєне освєцєныхъ и велможныхъ кпѣжатъ Острозскихъ // Часословъ, сирѣчь послѣдованіє слоужбы по преданію церковномѣ... ПовелєнієМ... кп.Янѣша ѡстроѣскаго... изѡбразисѣ. - Острог, 1612. - Арк. 2.

На г. Пуз. На гербъ высоце оуруженого Єго моѣцѣ пѣа а пѣа Алексѣндра Пузины//Транквілліон Савровецкій. Зерцало бѣословін. - Почаїв, 1618. - Арк. тит. зв. - I пенум.

На г. Стєтк. На старожитный гербъ ихъ милостей Пановъ Стєткєвичовъ//Євѣліє ѣчитєлносє албо Казапа на кожѣю Нѣлно и Свѣта оуручистѣѣ... - К., 1637. - Арк. тит. зв.

На г. Хм. На гербъ Хмєлницкихъ//Рєєстръ запорожскому войску 1649г. - Рукописъ збєригаєтєся в Цѣада Россіи, ф. 196 (ф. Ф.Мазурина), оп.1, спр.1691, арк.1 зв. пенум.

На г. Шєтт. На гербъ яєне велможныхъ Шєттинскихъ//Апостолы и Євѣгеліа чрезъ сѣ Нєдѣлѣги Праз: и ИзбранныМ сѣ на вѣсєь годѣ. Прѣѡє изѡбразисѣ. - Угорці, 1620. - Арк.2.

На г. Ярм. На гербъ заднои фамиліи высоце ѡруженого Єго моѣцѣ пѣа а пѣа Іоанна Ярмолінскаго Константиновича//Транквілліон Савровецкій. Зерцало бѣословін... - Почаїв, 1618. - Арк. тит. зв.

На Злат. На Златоустаго и дочитєлниковъ // Иже въ свѣтыхъ Оца нашего Іоанна Златовстаго. Бєѣда избраннаа ѡ вѣспита-

- Нал.Кр.* іній чадъ. - Львів, 1609. - Арк. 2-4 зв. нenum. Д.Наливайко. Кресте, господствуй днесь во всем мирѣ...// Охтанѣ Сирѣчъ ѿсмогласникъ... - Дермань, 1603. - Арк.2.
- Нал.Л.* Д.Наливайко. Листъ той въ Єгипгѣ авсонски начертаный //Листъ мелетіа, стѣйшого патріархи александрійского. До велебного єпископа ипатіа потѣа... - Дермань, 1605. - Арк.44зв.
- Нал.штг.Остр.* Д.Наливайко. На гербъ яснє ѿсвєщєного кѣжати Костентина Костентіновича кѣжати острожского // Охтанѣ Сирѣчъ ѿсмогласникъ... - Дермань, 1603. - Арк. тит.зв.
- НБ ХДУ* Наукова бібліотека Харківського університету ім. М.Горького.
- НЄ* Поучения на євангелие по Няговскому списку 1758 г. // Материалы для истории Угорской Руси. Памятники церковно-религиозной жизни угро-русов XVI-XVIII вв., изд. А.Петровым. - СПб., 1914. - Вып.VII.
- Ном.* Номоканонъ Снєсть: законоправилникъ. (Передмова).- Львів, 1646. - Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр II Ст.-2154.
- Обрац.З* Опис Брацлавського замку. - Брацлав, 1552. - Зберігається у ЦДАДА Росії, ф.389 (Литовська метрика), од. зб. 563, арк. 142-145.
- Обясн. изл.* Обясненіє изложєніа Никєйского и Кон'стантинопольского Сим'волѣ Двунадесатнарьтихъ дѣловъ Вѣры Хр'стіанское// Сѣбраніє Вѣкраѣце словєсѣ ѿ Г Бж'ствєннаго писаніа... Выдрѣковано КоштоМ и накладом... АлексаИдра Шеп'тиЧкого... Працею і стараньєм' ієром. Павла Домжива Лютковича. -Угорці, 1618. - Арк.2-8.
- ОВин.З.* Опис Вінницького замку. - Вінниця, 1552. - Рукопис зберігається у ЦДАДА Росії, ф.389 (Литовська метрика), од. зб. 563, арк. 129 зв. - 141 зв.
- ОВол.З.* Опис Володимирського замку. - Володимир, 1552. - Рукопис зберігається у ЦДАДА Росії, ф.389 (Литовська метрика), од. зб. 563, арк. 191зв. - 202 зв.
- ОГ* Пописъ границъ и шкодъ межи великого князства Литовского и короны Польское. - Б.м.п., 1546. - Зберігається у ЦБ АН Литви, ф. 16, спр.119, арк.1-89 зв.
- ОЖЗ* Опис Житомирського замку. - Житомир, 1552. - Зберігається у ЦДАДА Росії, ф.389 (Литовська метрика), од. зб. 563, арк. 117 зв. - 129.
- ОКан.З.* Опис Канівського замку. - Канів, 1552. - Зберігається у ЦДАДА Росії, ф.389 (Литовська метрика), од. зб. 563, арк. 18 зв. - 32 зв.
- ОКЗ* Опис Київського замку. - К., 1552. - Зберігається у ЦДАДА Росії, ф.389 (Литовська метрика), од.зб. 563, арк.32 зв. - 46 зв.
- ОКр.З.* Опис Кременецького замку. - Кременець, 1552. - Зберігається у ЦДАДА Росії, ф.389 (Литовська метрика), од. зб. 563, арк. 145 зв. - 157.
- Окт.* Октонихъ Сирѣчъ ѿсмогласникъ (Передмова).- Львів, 1640. - Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр II Ст.-2588.
- ОЛ* Описание Киево-Печерской лавры с присокуплением разных грамот и выписок. - К., 1826.
- ОЛІЗ* Опис Луцького замку. - Луцьк, 1552. - Зберігається у ЦДАДА Росії, ф.389 (Литовська метрика), од. зб. 563, арк. 157 зв. - 192.
- О обр.* Ѡобразѣхъ. Ижъ якъ в'старомъ законѣз розказана бжго были, таК и в'новомъ ѿ самого ХаБга початокъ мають//Ієромонах Азаріас. Вѣра Єдиной Стои каѳолической Ап'стлской Цркве на Веходѣ. - К., бл. 1619. - Арк. 1-599.
- ООвр.З.* Опис Овруцького замку. - Овруч, 1552. - Зберігається у ЦДАДА Росії, ф.389 (Литовська метрика), од. зб. 563, арк. 129 зв. - 141 зв.

товська метрика), од. зб. 563, арк. 96 зв. - 116 зв.

003-1 Опис Остерського замку. - Остер, 1552. - Зберігається у ЦДАДА Росії, ф.389 (Литовська метрика), од. зб. 563, арк. 47-53 зв.

003-2 Опис Остерського замку. - Варшава, 1616. - Зберігається у фондах Львівського національного музею, шифр Рк 2637.

Орол. Урологіон Сї рѣчь, Часословъ Полѣс-тѣвний... - Львів, 1642. - Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр II Ст.-2008.

Остр.літ. Острозький літопис. - Острог, 1509-1633 рр. - Зберігається у Москві в Державному історичному музею, N 4007 п.п. "С кронники Бѣлскаго рєчи потребныи выбраны".

О тайн. Надка о седми тайнахъ црковныхъ. Прєзвитеромъ допрстойного шафоваиѣ тайнами стыми барзо потребнаа. - Львів, 1645. - Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр I Ст.-3618.

Опт.КО Ѡтписъ на листѣ въ бозѣ велебного Ѡтца ипѣтіа волюдимерскаго і берестѣнскаго епсѣпа До ясне ѡсвєщєного кѣжати костєѣтіна ѡстрозскаго, воеводы киевско-го. - Острог, 1598. - Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр I Ст. -3976. - Арк. I-32 зв.

Охт. Ѡхтанкѣ Сирѣчь ѡсмогласникѣ. Творєніє Ѡтчасти прпѣбнаго Ѡтца нашего Іоанна Дамаскина. - Дермань, 1603. - Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр IV Ст.-862.

ОЧерк.З Опис Черкаського замку. - Черкаси, 1552. - Зберігається у ЦДАДА Росії, ф.389 (Литовська метрика), од. зб. 563, арк. 3-17 зв.

ОЧорн.З Опис Чорнобильського замку. - Чорно-

биль, 1552. - Зберігається у ЦДАДА Росії, ф.389 (Литовська метрика), од. зб. 563, арк. 54-58.

Паньк. Іван Панькевич. Покрайні записи на закарпатсько-українських церковних книгах з додатком 4 монастирських грамот. - Прага, 1947.

Паньк.І-ІІ Іван Панькевич. Покрайні записи на підкарпатських церковних книгах. - Ужгород, 1929. - Ч.І; 1937. - Ч.ІІ.

ПВКРДА Памятники, изданные Временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденной при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. - К., 1846-1848. - Т. I-III.

ПДПИ Памятники древней письменности и искусства. - СПб, 1912. - Т.178.

Перест. І.Борещкий. Пересторога зълопотребная на потомные часы православным христианом. - Львів, 1605-1606//М.Возняк. Письменницька діяльність Івана Борещкого на Волині і у Львові. - Львів: Вид-во ЛДУ, 1954.

Перетц Перетц В.Н. Отчет об экскурсии семинария русской филологии в Житомир. 21-28 октября 1910. - К., 1911.

Перетц,Мат. Перетц В.Н. Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI-XVIII веков. - М.-Л., 1926.

Перло Сіа книга названаа Перлю Многѡцѣнное. Съставленна Трѣдолубіємъ: прєзъ Кириіа: Транквѣліона. - Чернігів, 1646. - Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр II Ст.-2555.

Песн.п. Старинный южнорусский перевод Песни песен с послесловиями о любви//Основа, 1861, ноябрь-декабрь. - С.49-57.

ПЄ Пересопницьке євангеліє 1556-1561 рр. - Зберігається в ЦНБ НАН України, N15512.

ПИ Палеографический изборник. Материалы по истории южнорусского письма в XV-XVIII вв., изданные Киевской комиссией

для розбора древних актов. - К., 1899. - Вып. I.

Пис. пр. лют. Писання проти лютеран. - Супрасльський монастир, 1580//РИБ. - Т. XIX: Памятники полемической литературы в Западной Руси. - Пг., 1903. - Кн. 3. - С. 53-182.

Пит. Питання і відповіді православного папистові. - Б.м.н., 1603//РИБ. - Т. VII: Памятники полемической литературы в Западной Руси. - СПб., 1882. - Кн. 2. - С. 1-110.

П. про воєв. Пісня про воєводу Стефана. - Б.м.н., 1571 // Slavica. Časopis pro slovenskou filologii. - Praha, 1958. - Ročník XXVII, N 3. - S. 415-416.

П. про Кул. Пісня про Кулину. - Б.м.н., серед. XVII ст. // ЗНТШ. - Львів, 1937. - Т. 155. - С. 22.

П. про паст. Пісня про пастуха. - Б.м.н., серед. XVII ст. // ЗНТШ. - Львів, 1937. - Т. 155. - С. 252.

П. про перем. Пісня про перемогу. - Б.м.н., 1648 (копія XVIII ст.) // ЗНТШ. - Львів, 1931. - Т. 151. - С. 202.

П. про пол. Пісня про полон. - Б.м.н., 1648 (копія XVIII ст.) // ЗНТШ. - Львів, 1931. - Т. 151. - С. 201.

П. про пор. Пісня про поразку. - Б.м.н., 1648 (копія XVIII ст.) // ЗНТШ. - Львів, 1931. - Т. 151. - С. 201.

П. про Пот. Пісня про Потоцького. - Б.м.н., 1648 (копія XVIII ст.) // ЗНТШ. - Львів, 1931. - Т. 151. - С. 200.

ПіФ Першодрукар І. Федоров та його послідовники на Україні (XVI - I пол. XVII ст.) /Збірник документів. - К.: Наук. думка, 1975.

ПККДА Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов. - К., 1898. - Т. I, изд. 2; К., 1897. - Т. II, изд. 2.

Позд. брат. Поздоровлініє братіямъ инокомъ, котроємъ чинилъ въ скитѣ у старца Іезекїя за селом Марковом. - Марків, 1619. -

Пам'ятка вписана в "Слов'яно-греко-латино-польсько-українському збірнику поч. XVII ст." - Зберігається у Рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки НАН України, ф. 5, оп. 1, спр. 827, арк. 213-214.

Пом. Печ. Пом'яник Києво-Печерської лаври. - К., к. XV - поч. XVI ст. // ЧИОНЛ. - К., 1892. - Кн. VI, отд. 3. - С. 1-88.

Посл. до лат. Послання до латинян. - Б.м.н., 1582. - РИБ. - Т. XIX: Памятники полемической литературы в Западной Руси. - Пг., 1903. - Кн. 3. - С. 1123-1148.

Пр. ВЗ Привілей коронний у Любліні на сойме валном великомъ на злученъ унеї і всеє Волинской земли до Польщі. - Люблін, 1563. Копія привілею з 1580 р. Зберігається в Рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр о/н - 15, арк. 111 зв. - 124.

Прив. Феод. Привітання честнаго ѿца теодосїа, игумена скітского, коли с Кієва до Скиту приїхав. - Манява, 1619. - Пам'ятка вписана в "Слов'яно-греко-латино-польсько-український збірник поч. XVII ст.", який зберігається у Рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки НАН України, ф. 5, оп. 1, спр. 827, арк. 287 зв. - 288 зв.

Прим. Кн. Примітка Йова Княгининського до листа Кирила Ставровецького. - Манява, 1614. - Записана у "Слов'яно-греко-латино-польсько-українському збірнику поч. XVII ст.", який зберігається у Рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки НАН України, ф. 5, спр. 827, 1, арк. 171.

Прич. отех. Марка Антонїа архієпископа Спалатенського. Причини ѿтеханья его зє Влохъ. - Єв'є або Вільна, п. 1616. - Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр Унікат, Ст. 4442.

Проп. Проповіді на неділі після пасхи. - Поч. XVII ст. - Зберігається у Рукописному

відділі Львівської наукової бібліотеки НАН України, ф. 1, N192.

Проп.Д. Проповіді Данила (Смотрицького). - Смотрич, II пол.XVI ст. - Зберігається у Державній публічній бібліотеці ім. Салтикова-Щедрина, ф.Погодіна, N 840.

Проп.р. Різні проповіді. - Б.м.н., поч. XVII ст. - Зберігається у ЦНБ НАН України, шифр 283 II/73.

Просф. Просфонима. - Львів, 1591//РИБ - Т.ХІХ: Памятники полемической литературы в Западной Руси. - Пг., 1903. - Кн.3 (приложения). - С. 61-75.

Пчела Пчела: збірник повчань поч.XVII ст. - Зберігається у фондах Львівського національного музею, шифр РК 899.

РДВ Реєстр доходів і видатків. - Львів, 1607-1645. - Зберігається у фондах Львівського національного музею, шифр Рк 147.

РЕА Русско-еврейский архив: Документы и материалы для истории евреев в России /Собрал и издал С.А.Бершадский. - СПб., 1882. - Т.І: Документы и регесты к истории литовских евреев (1388-1550); 1882. - Т.ІІ (1550-1569); 1903. - Т. ІІІ: Документы к истории польских евреев (1364-1569).

Рез. В.Резанов. Драма українська. - К., 1926. - Вип.1.

РЗВ Реєстр запорожскому войску 1649 г., съ гербомъ Хмельницкаго и подписями Богдана Хмельницкаго и Ивана Выговскаго.- Зберігається в ЦДАДА Росії, ф. 196 (ф. Ф.Мазурина), оп.1, спр. 1691.

РИБ Русская историческая библиотека. Литовская метрика. - Пг., 1878 - Т.ІV; 1882 - Т.ІVІІ; 1903. - Т. ХІХ; Юрьев, 1914. - Т.ХХХ-ХХХІ.

Римша, Хрон. Римша Андрей. Хронологія Которого са мѣца што за старѣхъ вековъ дѣло короткое описаніе. - Острог, 1581. //Я.Запаско. Мистецька спадщина Івана Федорова. - Львів: Вища школа, 1974. - С. 33, 36 (фотокопія).

Розм. Розмова (Рукописна українська пам'ятка кінця XVI ст.) - Зберігається в Паризькій національній бібліотеці, шифри SL n° 7; N 2. 290.

Розм.пап. Розмова папіста з православним. - Б.м.н., 1598. - Зберігається у Рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки НАН України, ф.77, N 291.

РПР Реєстр пописованя роти пана Филона Кмиты Чорнобильского старосты через Григорья Александровича Ходковича. - Б.м.н., 1567. - Зберігається у ЦБ АН Литви, ф.16, спр. 3, арк. 84-93.

Сак.В. Вѣршѣ на жалосный погребѣ Зацного Рыцера Петра Конашевича Сагайдачного... Зложоны Презѣ... Касіана Саковича. - К., 1622. - Зберігається у фондах Львівського національного музею, шифр СдК 171.

Свенц. І.Свенціцький. Нариси з історії української мови. - Львів, 1920.

Свенц.Кат. Каталог книг церковно-славянської печаті/Зладив др.Иларион Свенціцький. - Жовква, 1908.

Сем. Семимовний словник (латинсько-новогрецько-турецько-татарсько-вірменсько-українсько-молдавський). - Б.м.н., I пол. XVII ст. - Зберігається у Бодлеанській бібліотеці в Оксфорді, шифр M.S.March 187.

СИМКЦА Сборник исторических материалов, извлеченных из древних актов книг Киевского центрального архива при университете св.Владимира Н.Каманиным и М.Истоминным. - К., 1890. - Вып.1.

Син.Тр. Синаксарь прежде минен...//Тріодіон си єсть Трипѣснецъ стои Великой Патде-сатницы. - К., 1631. - С.812-816.

Сл. о зб. Слово о збренню пекла... - Б.м.н., I пол. XVII ст. (за списком XVIII ст.)//ЗНТШ. - Львів, 1908. - Т. LXXXI. - С.5-50.

Сл. о см. Слово о смерті як прийде до чоловіка. - Б.м.н., XVI ст. (за списком XVIII ст.)//

Русский филологический вестник, 1910. - N 3-4.

Служ. [Служебник]. Божественная литургия иже в стѣх нашихъ Іоанна Златоустаго Василия Великаго и преждесѣннаа. - Стратин, 1604. - Зберігається у Рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр. ф.3, N 62.

См. В. Герасим Смотрицький. Вірші//Библіа сирѣч кингы ветхаго и новаго завітѣ... - Острог, 1581. - Арк.7-7 зв.

См. Грам. Грамматіки славѣнска правилое сѣнтагма. Потцѣніемъ Многогруднаго Мнѣха Мелетіа Смотрискогѣ. - Евѣ, 1619//Мелетій Смотрицький. Грамматика.../Підгот. факсимільного вид. та дослідження пам'ятки В.В.Німчука. - К.: Наук.думка, 1979.

См. Каз. Казанѣ на честныи Погребѣ пречестногѣ и превелебногѣ мѣжа и ѡтца Леонтіа Карповича... презь... Мелетія Смотрискогѣ ѡтправованое. - Вільна, 1620. - Зберігається у фондах Львівського державного історичного музею, шифр Сд 218.

См., Кл. Смотрицький Герасим. Ключъ црства небесного и нашеє христіанское духовное властѣ нерішімый узелъ. - Острог, 1587. - Зберігається у ЦНБ НАН України.

Соб. Наг. Стетк. Соболю Спиридон. На гербѣ велможныхъ ихъ милостей панов Стеткевичов// Апостолъ тетръ сирѣчь Дѣаніа и Посланіа Хвѣхъ стѣхъ бжественныхъ Апѣлъ... Коштомъ и накладомъ Є. М. Пана Богдана Стѣткевіча. - К., 1630. - Арк. тит зв.

Собр. Сѣбраніе Короткой Навки ѡ артикдлахъ вѣры Православнѣ-каѡолической хрістіанской... - К., 1645. - Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр I Ст.-3748.

Собр. сл. Сѣбраніе. Вѣкратце Словеѣ ѡт Бжественнаго писанія, и зъ ѡбясненіемъ Изложенія стѣхъ Апѣлъ, Дванадесати Артыкулѣвъ

Православной Вѣры. Выдрѣковано Коштомъ и накладомъ... Александра Шептицького Зшептиц. Працею і стараніемъ Іеромонаха Павла Домжи́ва Лютковича. - Угорці, 1618. - Зберігається у фондах Львівського національного музею, шифр СдК 407.

Спис. Обличительные списания противъ жидов и латинян по рукописи Императорской Публичной библиотекы 1580 г. Сообщил Андрей Попов//Чтения в Императорском Московском уни-те. - 1879. - Кн. I. - С. 1-21.

Сур. Суразький Василій. О єдиной істинной православной вѣрѣ... Книжица в шести отделахъ. - Острог, 1586. - Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр I Ст.-3627.

Сур. Сл. Слово алѣо Навка стѣо ѡца ишегѣо Єфрема Суріна на Превображеніе га ба и спаса нашего Іса Ха... - К., 1623//Стѣо ѡца Ншгѣо Андреа Архіепѣла Кесаріа Каппадокійскіа. Тлькованіе на Апокаліпсѣи стѣо... Іоанна Бгѣслова... - К., 1925. - Арк. 123-126 зв.

Тест. Тестаментъ в христѣ побѣдного и славного монархи свѣта Василіа цѣсара кгрѣцкого до сѣа своего южъ коронованого Льва филозофа дѣдича и цесара тогожъ цесарства. - Острог, 1614. - Зберігається у Львівському державному історичному музею, шифр Сд N 568.

Тест. См. Тестаментъ вѣита владичиньского Стефана. - Холм, 1646//Slavia orientalis. Ročník XII. - 1963. - N 3. - S. 470-471.

Тр. Тріѡдіон Си єсть Тріпѣснецъ. - К., 1627. - Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр IV Ст.-388.

Травн. Травник - лікарський порадник. - Б.м.п., XVI ст. - Зберігається в Науковій бібліотеці Харківського державного університету ім. М.Горького, шифр 1-2, 121 159/с.

- Траг.* Трагедія руська. - Раків, поч.XVII ст.// Pamiętnik teatralny, kwartalnik poświęcony historii i krytyce teatru założony przez Leona Schillera. - Warszawa, 1973. - R. XXII. - Z. 2 (86). - S. 280-289. (Між стор. 289-291 поміщена фотокопія).
- Траг.п.* Вірші з трагодін Христос пасхон Григорія Богослова. - Львів, 1630//ЗНТШ. -Львів, 1914. - Т. CXVIII. - С.161-178.
- Тр. П.* Тріодіон си естъ Трипѣснецъ стон Великон Патдесатницы... - К., 1631. - Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр IV Ст.-413.
- Тр.ПАК* Труды Полтавской ученой архивной комиссии. - Полтава, 1912. - Вып.VIII.
- Тр.Ч.* Тріодіонси естъ: Трипѣснецъ стон великон чотырдесятницы... - К., 1640. -Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр IV Ст.-434.
- Тр.ЧАК* Труды Черниговской архивной комиссии. - Полтава, 1913. - Вып.X.
- ТУ* Торгівля на Україні. XIV - середина XVII століття: Волинь і Наддніпрянщина. - К.: Наук.думка, 1990.
- УЄ N 5* Учительные евангеліє. - Львів, 1585. -Зберігається у рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки НАН України, ф.77, N 5.
- УЄ N 31* Учительные евангеліє. - З території Бойківщини, к.XVI ст. - Зберігається у рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки НАН України, ф.1, N 31.
- УЄ N 32* Учительные евангеліє. - Б.м.п., 1645. -Зберігається в відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки НАН України, ф. 77, N 32.
- УЄ N 56* Учительные евангеліє. - Б.м.п., к.XVI ст. - Зберігається в Рукописному відділі бібліотеки АН Росії у Санкт-Петербурзі, Збірка Калужнянського, N56, шифр 12.3.1.
- УЄ N 62* Учительные евангеліє. - Височани, 1635. - Зберігається у Рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки НАН України, ф. 2, N 62.
- УЄ N 77* Учительные евангеліє. - Б.м.п., к.XVI ст. - Зберігається у Рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки НАН України, ф.77, N 77.
- УЄ N 78* Учительные евангеліє. - Чалгани, 1605. - Зберігається у Рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки НАН України, ф. 77, N 78.
- УЄ N 88* Учительные евангеліє. - Б.м.п., I пол. XVII ст. - Зберігається у Рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки НАН України, ф.77, N 88.
- УЄ N 91* Учительные евангеліє. - Б.м.п., поч. XVII ст. - Зберігається у Рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки НАН України, ф. 77, N 91.
- УЄ N 236* Учительные евангеліє. - Б.м.п., 1640 (покрайній запис). - Зберігається у Рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки НАН України, ф. 1, N 236.
- УЄ N 256* Учительные евангеліє. - Б.м.п., поч. XVII ст. - Зберігається у Рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки НАН України, ф. 1, N 256.
- УЄ N 552* Учительные евангеліє (Передмова). - Заблудів, 1568.- Зберігається у фондах Львівського національного музею, шифр СдК 552 (569).
- УЄ N 29515* Учительные евангеліє. - Устрики, I пол. XVII ст. -Зберігається у фондах Львівського національного музею, шифр Рк 29515 (429).
- УЄ N 29519* Учительные евангеліє. - З території Бойківщини, XVI ст.. -Зберігається у фондах Львівського національного музею, шифр Рк 29519 (41351).
- УЄ Вол.* Волинське рукописне учительные евангеліє. - Володимир, 1571//Волинский историко-археографический сборник. - Житомир, 1900. - Вып. II.

- УЄ Єв.** ЄѸліє дѣчителное албо Казана на кождю недлю и свата дѣрочистыи... (Передмова). - Єв'є, 1616. - Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр IV Ст.-531.
- УЄ Кал.** ЄѸліє дѣчителное албо Казана на кождю недлю и свата оуручистыѣ. Прѣ³Ст. Ѡ^Тца нѣшего Калліста... по грецкѣ написаное, а тепе^Р повторе ново з' грецкого и словенского языка на рѣскій переложеное... повеленіє^М Петра Могілы... - К., 1637. - Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр IV Ст.-421.
- УЄ Кан.** Уривки з Канівського учительного євангелія. - Б.м.н., 1 пол. XVII ст. // Университетские известия. - К., 1911. - N 2. - С. 37-39, 78-79.
- УЄ літк.** Літківське євангеліє. - Б.м.н., XVI ст. // ЧИОНЛ. - К., 1911. - Кн. XXII, отд. 3. - С. 72-74; К., 1912. - Кн. XXIII, отд. 3. - С. 1-48.
- УЄ Ст.** Транквілліон Ставровецкій Кирилл. ЄѸліє дѣчителное (Передмова). - Рохманів, 1619. - Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр IV Ст.-691.
- УЄ Триг.** Тригорське учительне євангеліє (уривки). - Б.м.н., XVI ст. // Университетские известия. - К., 1911. N 10.
- УЄ Трос.** Тростянецьке учительне євангеліє (уривки). - З території Лемківщини, XVI ст. // Prace filologiczne. - Warszawa, 1931. - Т. XV, cz. 2.
- Уж. 1643** "Грамматика слов'янська" І.Ужевича /Підготували до друку І.К.Білодід, Є.М.Кудрицький. - К.: Наук.думка, 1970 (паризький список).
- Уж 1645** "Грамматика слов'янська" І.Ужевича /Підготували до друку І.К.Білодід, Є.М.Кудрицький. - К.: Наук.думка, 1970 (арраський список).
- УИ** Университетские известия. - К., 1911. - N 2, 9, 10; 1913. - N 6.
- Укр. п.** Українська поезія. Кінець XVI - початок XVII ст. / Упорядники В.П.Колосова, В.І.Крекотень. - К.: Наук.думка, 1978.
- Ун.гр.** Унія греків з костьолом римським. - Вільна, 1595 //РИБ. - Т.VII: Памятники полемической литературы в Западной Руси. - Пг., 1882. - Кн.2. - С.111-168.
- УТ** Український травник. - Б.м.н., XVI ст. // Romanoslavica. - București, 1967. - Vol. XIV. (Фотокопія між стор. 384-385).
- ХЛ** Хмільницький літопис. - Хмільник, 1636-1650pp. // Лїтопись Самовидца, - К., 1878. - С.77-81.
- Хрон.** Книга глаголемаа кроникъ, сиречь собраніє Ѡ^Т многих лѣтописецъ ("Хронограф"). - Б.м.н., серед. XVII ст. - Зберігається в Державній бібліотеці ім.В.І.Лєніна (Москва), ф. 236, N 4.
- ЦБ Лит.** Центральна бібліотека АН Литви у Вільнюсі.
- ЦДАДА** Центральний державний архів давніх актів (Москва).
- ЦДІАК** Центральний державний історичний архів у Києві.
- ЦДІАЛ** Центральний державний історичний архів у Львові.
- ЦДІА Лен.** Центральний державний історичний архів у Санкт-Петербурзі.
- ЦДІА Лит.** Центральний державний історичний архів Литви у Вільнюсі.
- ЦНБ** Центральна наукова бібліотека НАН України в Києві.
- Час.** Часословъ, сирѣчь послѣдованіє слоужбы по преданію церковномѣ... Повеленіє^М... кн. Янѣша Остроѣского, Кашталана Краковского, изобразиса. - Острог, 1612. - Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр I Ст.-3628.
- Час.На г.Лв.** На герб м. Львова // Ѡрѣлогіон Сирѣчь, Часословъ Полѣставный. - Львів, 1642. - Арк. тит.зв.
- Час.Слово** Слово дѣшеполезно... Ѡ исходѣ дѣши Ѡт

тѣла...// Орологіон Си рѣчъ, Часословъ
Полѣставный. - Львів, 1642. - Арк. 266-
278 зв.

Час.Табл. Пояснення до таблиці визначення часу за
місячними кругами//Часословъ, сирѣчъ
послѣдованіє слоужбы по преданію цер-
ковномѣ... ПовеленієМ... кн.Янѣша Остро-
роЗского... изѣобразиса. - Острог, 1612. -
Арк. 311-316 зв. .

Час.Туп. Тупик тоєсть оуказо празниках движимых
// Часословъ, сирѣчъ послѣдованіє
слоужбы по преданію церковномѣ... По-
веленієМ... кн.Янѣша ОстроЗского... изѣ-
бразиса. - Острог, 1612. - Арк. 308-310 зв.

Чет. Четья 1489 р. - Рукопис зберігається у
ЦНБ НАН України, шифр ДА/415 л.

ЧИОНЛ Чтения в историческом обществе Нестора
Летописца. - К., 1890. - Кн. IV; 1891. -
Кн.V; 1892. - Кн. VI; 1893. - Кн.VII; 1894.
- Кн.VIII; 1898. - Кн. XII; 1899. - Кн.XIII;

1900. - Кн. XIV; 1901. - Кн. XV; 1903. - Кн.
XVII; 1904. - Кн. XVIII; 1906. - Кн. XIX;
1911. - Кн. XXII; 1912. - Кн. XXIII.

ШКН Акад.Ол.Шахматов, акад.Аг.Кримський.
Нариси з історії української мови та хрес-
томатія з пам'ятників письменницької
староукраїнщини XI-XVIII вв. - К., 1922.

Юр. Юридика монастиря св. Юрія. - Львів,
XVI ст. - Зберігається у фондах Львів-
ського національного музею, шифр 140.

Яв.ИЗ Ю.А.Яворский. Исторические личные,
вкладные и другие записи в карпато-
русских рукописных и печатных книгах
XVI-XIX вв. // Науковий збірник това-
риства "Просвіта". - Ужгород, 1931. -
Річник VII-VIII.

Яв.Рук. Ю.А.Яворский. Новые рукописные на-
ходки в области старинной карпато-
русской письменности XVI-XVIII ве-
ков., - Прага, 1931.

А¹. 1. Перша літера алфавіту на означення голосного звука "а".

2. Має числове значення: $\bar{a}$ - 1; $\bar{a}$ - 1000, а також значення порядкового числівника "перший": Огороди два по(д) дворомъ засеяны $\bar{a}$ мако(м) а дрѣги(и) огороднымъ насенемъ (1552 *ОЛЗ* 177); Зачало $\bar{a}$ (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 88); часть $\bar{a}$ (поч. XVII ст. *Проп.* р. 188); неха(и) длѣжници повѣдаю(т) што комѣ бы(л) винепъ... иванови брѣневи золоты(х) $\bar{e}$... лазорєви злоты(х) $\bar{a}$ (Одрехова, 1614 *ЦДІАЛ* 37, 16, 13 зв.); Вѣстникъ $\bar{a}$ Оповѣдає(т), шо за диво са стало (Львів, 1631 *Волк.* 3 зв.); Дагъ в Арклѣю $\bar{a}$ Авгѣста $\bar{a}$ хн рокѣ (Іркліів, 1650 *ЛОИИ* 238, 2, 69/27, 1).

А² спол. І. (зв'язує члени речення) 1. (перелічувальний) і, та: А Юрий... Монтовтовичъ..., а Богдан Сенкович... ключник лѣцкій, а хорѣжій володимирський... а Немира... Толпыжинский, подѣлили ємо кошерьскую волюєсть на полы (Кошир, 1502 *AS* I, 147); жаловали нам... земане Волинскии: Игнат, а Богдан, а Ивашко Джусичи, штож книгини... держала под собою близкость их, имѣа, ѣ Волинской земли... безправіє (Вільна, 1507 *AS* III, 44); а при то(м) были дворане... па(н)... пєсла(к), а па(н) андре(и)... жаба... а... земени(и)... балаки(р) (Черкаси, 1544 *ЦНБ ДЛ/П* - 216, 102); посла(л) ємни... г(с)дрю моему ѡєстрины бочку а лєцо(в) добры(х) бочку а двѣ бочки плѣтницъ (Київ, 1555-1568 *Гр. Мат.* I); а были при то(м) па(с)ко приса(ж)ни(к) а дрѣгы(и) гри(ц)ко а трети(и) да(х) а четве(р)гы ива(н) краве(ц) (Львів, 1584 *Юр.* 8); ко-го боли(т) сєлєзє(и), а(л)бо оутрѣба вѣзми $\bar{d}$ ло(ж)кы боуквицѣ варєнцѣ, а $\bar{d}$ ло(ж)ки вина, а $\bar{d}$ зє(р)нѣ пє(р)цоу // сто(л)ци посполѣу и пѣн поранѣу

(XVI ст. *УТ* фотокоп. 7-7 зв.); Инвентарѣ манастыра нашего Мелецького... черезъ предки наши фундованого, а черезъ насъ, яко потомковъ: Александра Пронского... а Федору Романови... а Януша Жаславского... а Олександру Романови (Локачі, 1593 *АрхІОЗР* I/1; 365);

(чергується із сполучником и) і, та: Я Федор... даю знати сим моим листом, иж єсми ѡстал ишеп Грицкѣ, а Юхид и Семашкѣ Ласковичом... сто коп грошей (Краків, 1538 *AS* IV, 141); Я алекса(и)де(р)... и я. Якѣбъ чашѣникъ бра(и)ла(в)ски(и)... А я Миха(и)лѣ Кропи(и)ницѣки(и)... и я Алекса(и)дра пясочиньская... сознаємо: Ижъ мы... квітѣємо сє (Вінниця, 1623 *ЛНБ* 5, II 4058, 27).

2. (єдальний) і, та: в то(т) ча(с) при и(х) мл(с)ти были бодрє житомн(р)скии... юшко по(п)кови(ч) а ива(и) пражо(в)скы(и) (Житомир, 1502 *Арх. Р.* фотокоп. 5); па(и) загоро(в)ски(и)... поведи(л) и(ж) ѡ(и)... того име(и)я никколи кѣва(л)то(и)не не ѡ(т)нима(л) ѡ(д)но... на вє(и)пость купи(л) а ѡную суму... непитуємому ѡ(т)да(л) (Вільна, 1546 *ЛНБ* 5, II 4043, 3); Я анѣдре(и) а я миха(и)ло юхновичи еловича куне(в)ские сознаємо... Што зать нашпѣ... зоставилъ намъ дѣховниною своєю ѡпекунами жѣне дете(м) (Єсківці, 1563 *ЛНБ* 5, II 4043, 25); Тако(ж) кого тра(с)цѣ... дрѣжи(т), вѣзми боуквицѣ: ло(ж)коу, а двѣ ло(ж)кы припоу(т)ника, сто(л)ци з водою тѣплою, и пѣн (XVI ст. *УТ* фотокоп. 7 зв.); Слѣужѣте рѣчи посполітой потоужне а вѣрне, жинѣгъ скромный ведѣчї // ховѣючися помѣрне (Острог, 1603 *Лям. Остр.* II-12); Палінодія или Книга Оборѣны... Вєходней Церкви... презъ архимандрита Захарію Копистєнского... выдана а подѣ розсудокѣ

поддана свѣтыхъ Вѣсходныхъ патріарховъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 313); В томъ тѣды прекрасномъ садѣ оуставичне са жона цѣа новходоносѣра прехожаѣла, а з веселіемъ и оутѣхою все мѣсто огледаѣла (серед. XVII ст. *Хрон.* 363); Которы(н) же то те(с)таментъ за подане(м) ви(ш) реченое особы а за принятѣ(м) мои(м) урядовимъ до книгъ нине(ш)ныхъ кѣро(д)-скихъ... слово в слово уве(с) уписанъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 219);

(поєднує другорядний присудок з головним, перев. з повторним підметом) і, а, та: ино, мы видѣвше их (sic! — *Прим. вид.*) доброй воли токме(ж) и полнѣю заплатоу, а мы також(д)ѣре и ѡ(т) на(с) есмы дали... слѣзѣ нашѣмѣ, ѡнѣ талмачѣ, тоє пра(д)реченное село (Бадевці, 1503 *Cost. S.* 256); ино, мы видѣвше ѣ(х) доброволни токме(ж)... а мы також д(е) и ѡ(т) на(с) есмы дали... слѣзѣ // нашѣмѣ, вѣрномѣ панѣ, косте крѣже столникѣ, тоє прѣ(д)реченное село (Хуші, 1507 *Cost. DB* 175-176);

(при додаванні оживається замість слова "додати") і, dial. а: bini: два а два (I пол. XVII ст. *Сем.* 38).

3. (зіставно-протиставний) а: коли которыи мешчане киевскии привезутъ жита рекою, або сухимъ путемъ, тогды бирано на кляшторъ отъ колоды по грошу, а отъ осмака по пѣнезю (Краків, 1511 *АЛРГ* 148); кнѣз... поставилъ перед нами светковъ... которыи же и насъ по тымъ вѣрчищамъ и гранемъ водили и тыи нам грани и копцы старыи, которыи скаженыи, а иншии целыи, старыи грани намъ оказывали (Ковель, 1537 *AS IV*, 112); ѡ воротъ замѣковыхъ воеводинныхъ стерѣтъ сторожи два... в день ѡ броне стоащи а (в) ночи... по бла(н)кахъ ходячи и кличѣчи (1552 *ОКЗ* 37); ми(с)ко снѣ футко(в) ва(с)ку(в) с пола(в) оучини(л) запл(т)оу... с пасѣкы пола(в)скоѣ ко(т)рая лежи(т) межи бы(р)вою а(н)дрѣ(с)м з вы(ш)нѣ стороны а з ни(ж)нѣ стороны ти(м)ка пасе(р)ба ва(н)дово(г) (Одрехова, 1584 *ЦДІАЛ* 37, 1, 20 зв.); Не пѣстѣ ли са ста(л) слѣдци(х) до(м); егда в папежа хитрого оувѣрили, а простотѣ рѣскаю ѡ(т)бѣгли (п. 1596 *Виш.Кн.* 242); А гды была шестаа година на днѣ, распато... два разбоиници, единого на правон сторонѣ, а другога на лѣвон (XVI ст. *Уѣ Трос.* 70); Тогды Левко старыи

рѣкъ: млы(н) вашѣ, а земля вала(л)ская (Бенедиківці, 1603 *НЗУЖ.* XIV, 224); А дроугѣ повѣдають... же то естѣ днѣ мѣрскій нѣякій: зѣврѣх до пѣаса станѣ панѣнскій, а далѣй рыбѣи (Львів, 1614 *Кн. о св.* 439); Епетрахиленѣ два Адамашковѣхъ ѡди(н) чи(р)воны(н) а дрѣги(н) пѣт(р)и (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА I-1*, 257); Во дни палѣнѣ былѣ ѡ(т) слнца а вночи ѡ(т) зѣмна (серед. XVII ст. *Хрон.* 49); самѣ Бѣгъ ѡзнаймѣль, яковѣ(н) конѣцѣ грѣшногоу страшный, а правѣ(д)ногоу весѣлый (Чернігів, 1646 *Перло* 128);

(у сполуч. а не, а... не, а нѣ) а не: бывае(т) де(н) панѣ буча(ц)ски(н) и перемешкиваетъ часто в дому моемъ алѣ де(н) зъ своими властѣнными речами а не зъ чиниыи инѣшими (Луцьк, 1517 *ЛНБ* 5, II 4044, 5 зв.); Дѣдѣ: Старецѣ, ѡмалителнѣ же: старчикѣ, дадко, а не дѣдко (1627 *ЛБ* 34); Павелѣ стѣи повѣдаеѣ, же антихристѣ виидѣ спѣсрѣ(д) ѡ(т)стѣпнихъ сыновѣ геретицкихъ, а не з' рѣмѣ, анѣ з' ерѣ(с)лѣма (Чернігів, 1646 *Перло* 137 зв.).

4. (приєднувальний) (приєднує до попереднього тексту зв'язані змістом окремі члени речення) а, і: Ино... ты водле комисеи наших в томъ са не справовалѣ, а намовѣ своѣй досытъ не вчинилѣ. (Краків, 1538 *AS IV*, 138); Зѣманѣ волю(н)скиѣ... приѣхавѣши до лѣцка ѡтѣказали не хотачи дати пописывати имене(н) по(д)данныхъ своихъ бѣ(з) старѣшихъ тамѣ кнѣзе(н) пановѣ а вѣ головахъ бѣ(з) пановѣ радныхъ (1552 *ОВол.З.* 202 зв.); В которо(н), де(н), то(н), будѣ взя(ли) шафара..., а при не(м) скри(н)ку (Житомир, 1582 *АЖМУ* 39); внесѣна была... дрѣка(р)ня... которая иже за недоста(т)ко(м) а пото(м) за сме(р)тѣю дрѣкаря тоє(н) дрѣка(р)нѣ згасла была (Львів, 1586 *ЛСБ* 80); бѣрѣѣи срѣжшомѣ сѣдѣ подлѣгѣтѣ котѣрыѣ чѣжѣе грабѣтъ и драпѣжатѣ, а з' слѣзѣ и з' крови оубѣгихъ людѣи на богатство са здобывѣютѣ (Київ, 1637 *Уѣ Кал.* 53); панѣ Киевскѣ(н) сѣмѣмѣ певнѣю... ѡ себѣ дотрымалѣ и ѡное ѡ(т)дати за частокротѣною реквизициѣю впрѣдѣ конѣвѣнѣтовѣ... а потомѣ теперѣшнѣмѣ поводѣи зборонялѣся (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 147 зв.);

(у сполуч. а такежѣ, а такжѣ) а (і) такожѣ, а (і) тежѣ: А та(к) па(н) дя(т)ко мо(н) не хотѣчи менѣ...

ку жадно(и) шкоде приводи(т) а таке(ж) хочечи ми
ето м(л) ласкавую мл(с)ть з себе... показа(т)... по-
ступи(л) бы(л)... ча(ст) име(н)я (Ляхівці, 1559 ЛНБ
103, 19/Id, 1961, 24); Того ж року... прибыто(к)...
лѣхтаро(в) моснондзовы(х) ѿ...// цекгластая ки-
та(и)ка а̄ знову тафта че(р)вона а та(к)же лазоро-
вы(и) епєтрахе(л) (Львів, 1643 *Інв.Усп.* 78 зв.-79);

(у *сполуч. а к тому*) а (і) до цього: она безъ
жадноє близкости, а къ тому безъ нашое данины
тоє селище держала (Львів, 1510 *ЛЮЗР* I, 44); Я
си(х)но а оле(х)но гри(и)ковичи кози(и)скии...
вы(з)наває(м)... што(ж) которое дворище нсаєвское
а к томѹ пола и сєножа(ти)... в креманецкомѹ
повѣте... мы тоє дворище... продали (Луцьк, 1532
Арх.Р. фотокоп. 13); Што са дотычет опеки, напрод
господарини и матѣхне моеї... и дѣткамъ моимъ...
а к томѹ отчизне и всеї моеї маєтности, то все порѣ-
чаю въ опекаѹ ... Панѹ Богѹ (Рожана, 1571 *AS* VII, 396);

(у *сполуч. а и еще*) та й ще: <Н>а котори и(х)
слова проклати... мови(л) стѣи Іоа(и)... пребезо-
у(м)нын Жидове, ци не досы(т) маєте на та(ж)ки(х)
моука(х), котори єсте задали нашємоу... избавите-
лю, А и еще свои(м)... гноус'ны(м) насмѣваніє(м)
(XVI ст. *УЄ Трос.* 73);

(у *сполуч. а наболєй, а найбільше, а особливе*,
а *праве приєднує пояснювальні або уточнювальні*
члени речення) а зокрема, а майже, а найбільше: и
пишєш: штож дла всакоє потребины земское, а
наболєй в нынєшнии часы наєдаючи са слѣдбы
нашое, кнѣзѹ Івана єси на тот рок к нам не
отпустил (Вільна, 1506 *AS* I, 133); За тым пораду
вам, православным, даю: порєвнуйте по своей
благочестивой и православной вѣрѣ, а найбільше по
// своем спасєнии (1608-1609 *Виш. Зап.* 203-204); за
то берѣть с паствы отъ трєхъ воловъ грошъ а
особливе с кождого вола по вѣ головаже(и) соли
(1552 *ОЛЗ* 184 зв.); нѣкоторыѹ, а особливе богатыѹ,
частьокрѣтѣ мѡвити звѣкли, што ѣсти маємѡ заѣтра
(Київ, 1637 *УЄ Кал.* 368); панѹ Ма(т)фє(и)
Немири(ч), будучи такъ шко(д)ливе зранєны(и) и
(з)мо(р)дованы(и) а праве за ме(р)твого лежачи на
по(с)тели... оповєда (!) то(т) дєспєктъ (Житомир,
1583 *АЖМУ* 51);

(у *сполуч. а наконецъ при переліку приєднує*
останні слова) і нарешті: За вѣру православную
наступуєшь на права нашѣ, ламаєшь вольности
нашѣ, а наконец на сумненє наше налѣгаєшь (Львів,
1605-1606 *Перєст.* 39); Послѡмъ Апѡсто(л)ски(м):
инѣквизиторомъ, вы(ш)пырачѡмъ, ча́стымъ нагла́да-
чѡмъ, а наконец и зако(и)ничимъ незличѡнымъ
регѣламъ, и ихъ брѣтиамъ, ко́торыє южѣ, своими
Ап(с)толскими привѣл'ами, не то(л)ко єп(с)ко́помъ
ровняю́тсѧ; а́ле те́жѣ ихъ превы́шаю́тъ (Єв'є а.
Вільна, п. 1616 *Прич. отєх.* 11 зв.).

5. (зіставно-пояснювальний) а: Кнаже Андрѣю,
мой отєць постѣпил предкѹ твоємѹ, а даѣкѹ моємѹ
того пола по той дѣб (Острог, 1506 *AS* III, 38); прусы
имє(и)є єсть влѣснаѧ ѡ(т)чи(з)на за(и)ка... в тую ѡ(и)
ѡ(т)чизну... те(т)ку вѣшу а жѡну свою двє(л) (Во-
лодимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 5); Такъ те(ж)
што(м) бы(л) даѣь... швакгро(м) мои(м),... на по-
рѣкѹ, же(м) ме(л) ма(л)жо(и)ку мою а се(с)трѣ и(х)
перє(д) врядо(м) бє(л)зски(м) ставити, которая
вырєчє(и)є зо (в)снхъ добрѣ... вчинити мєла
(Пашєва, 1592 *ЛНБ* 5, II 4047, 86); тѣю прѣцю мою...
Лєксѣко(и), по словєнскѹ Рєчєнни(к), а по Латїнѣ
Дїкціѡнарѣ назвѣвши... ѡто... на свѣтѣ выпущаю
(Київ, 1627 *МІКСВ* 185); має(т)но(ст) свою... село
Хажы(и) в воево(д)ствє Києвски(м), в поветє
Жытоме(р)скимъ а (в) ключу Бє(р)дычо(в)ски(м)...
пану Мо(с)чени(ц)кому зо вси(м) по(с)тупила
(Житомир, 1649 *ДМВН* 181).

II. (зв'язує речення) А. 1. (з'єднує частини
складноєсурядного речення) а) (починальний) (у
стандартних формулах) а, і: А на то єсмо дали им
єєс нашѣ листѣ (Кошир, 1502 *AS* I, 149); а на то
є(ст) вѣра... Стефана воеводи... и вѣра боя(р)
наши(х) (Баєвці, 1503 *Cost.S.* 256); А на то єсмо и(м)
дали сєсь на(ш) листѣ соѡєнскою печѧ(т)ю (Київ,
1508-15135 *ПИ* N 5); а при то(м) были двѡранє...
па(и)... пєслѧ(к), а па(и) андрє(и)... жаба (Черкаси,
1544 *ЦНБ ДА/П-* 216, 102); А были при то(м)
оучтивии панѡвє (Львів, 1580 *Юр.* 1 зв.); А на свє-
дєцтво тоє рєчи до сєго листу печѧ(т) мою при-
кладаю (Вінниця, 1587 *ЛНБ* 5, II 4046, 45); А то сѧ
стало сѧ порадою и зѣ доволєніємъ (!) благовѣр-

ныхъ пановъ нашихъ урочистыхъ (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 226); А на потве(р)женъя того мого те(с)таменьту... просила є(с)ми и(х) м(л) пановъ прияте(л) печатаровъ... ѿ приложенъе печати (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 219);

(*оживається на початку прямої мови*): И мѡвили мѣжи собѡю, а чи ср(д)це наше не розг(о)ровалосѧ в' насѧ, коли мѡви(л) нѧмъ на поути (1556-1561 *ПЕ* 333); нѣкоторые рекли, а чи не моглѧ естѧ то(т) то кѡторый же ѡ(т)твѡриль ѡчи слѣпона́рожен'ного оучинити абы и то(т) не оумрѣл (Там же, 397);

(*оживається на початку кількох сурядних речень з метою підсилення висловленої думки*) а, і: А вы юж там з великими скаржинными, яко хочете, так себѣ поступайте, а вы юж там як хочете, так ся дмѣте, напинайте (1598 *Виш.Кн.* 122); Пусть нынѣ латыня фарисейски хвалит, пусть в богатствѣ с оным богатым // gobзуют... а мы, православный, терпим, а мы похулени, поруганы и посмѣяны будем, а мы, стискаемы, убожимо и алчемо, а мы смиряймо ся и понижаймо, а мы не погоршимосѧ, если и во умаление приходимо, но благодарѣт сей крест нѣсимо (1600-1601 *Виш. Кр.отв.* 161-162); А вы кѡторыѣ... повѣжною Малжѣнс(т)ва // шѧтою приодѣтыми стѧлистеса, не покѧлѧйте еѣ, прошѣ васѧ..., а вы Жѡны мѣйте дѡсытѧ на мѡжовѣ вѧшихъ любовной чѣстости (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 92-93);

б) (перелічувальний) (*наизує речення в певній послідовності*) а, і: Наперве почовши (!) ѡтѧ Кримеша... // а потомъ по Заєчицкиє... пола... а ѡттоль по Блѣдовские старые пола... а ѡттоль великою дорогою, што идѣтъ ѡт Звиначей, берегѧ пола Тѣрего... а ѡттоль... по Конюеские старые пола, ѡлижѧ засѧ до Кримешо и кѣ границы Загоровской (Володимир, 1513 *АС III*, 104-105); а заты(м) его ѡдинѣ с ты(х) хлопо(в) рогатиною ѡ груди вдарилѧ а о(н) заты(м) на долѣ впалѧ та(м)... его... забили (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 8 зв.); Мѡнсей... Жиды по днѣ мѡрскомѣ сѡхѡ и бе(з) жѧдноѣ шкѡды перевѣль: а по прѣстю Жидѡв' тѣмъ же Пѡсохо(м)... в тоєж' море оудѧривши, вѡды мѡрскѣѣ стагнѣль (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 117).

2. (*приєднувальний*) а) (*приєднує до попереднього*

тексту складнопідрядні речення) а, і: а дѧа ле(п)шини (!) справе(д)ливости просили є(с)мо пана дми(т)ра алекса(н)дровича штобы печа(т) свою приложи(л) к семѣ моемѣ ли(с)тѣ (Житомир, 1502 *Арх. Р.* фотокоп. 5); а привилеи што имали они на тоты вышеписа(н)ини села... ѡ(т) стѣфана воеводы... загинѣли (Хуші, 1507 *ЦДІАЛ* 131, I, 282); а повѣдилѧ передѣ нами, штожѧ тѡе селищѡ держалѧ бояринѧ Кієвскій Еско Косткиничѣ (Львів, 1510 *АЮЗР I*, 44); Тѣе люди... до гѣмъна с цепомѣ ходѧть. А если кѡторы(и) бѣде вола мети тогды винѣнѧ ѡ плѡгѧ пѣщати (1552 *ОЛЗ* 187); А тому кѡторы(и) ся хоче(т) правовати и жупицѣ твою взѧти пусти єму и плащѣ (Хорошів, 1581 *Є.Нєз.* 6 зв.); Сию книгѣ... Феѡдо(р) и(з) жоною своєю... придали... кѣ храмѣ... Николы... А хто бы имѣлѧ сию книгѣ ѡ(т)далити ѡ(т) то(г) прѣ(с)тѧа бѣжѧа да бѣди (!) прокля(т) (II пол. XVI ст. *УЄ N* 23, покp. 3., 17-18); а чѡго не могли забрати, то пото(п)тали и подѣданы(х) моихѧ... побили (Житомир, 1583 *АЖМУ* 63); а хтобы єи ма(л) ѡ(т)далити ѡ(т) тои цркви нахан бѣдет проклат (Нижня Вишня, 1646 *Паньк.* 24); А коли знову по(т)реба бы была не бу(д)те якѣ пе(р)ве(и) бо мы все з бого(м) починаємъ // и на того надежѣдѣ маємъ ѡ(д) всѣхѧ враговѧ на(с) ѡборони(т) (Чигирин, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 33, I-1 зв.);

(у сполуч. а такъ) отже, отож: А так што сѧ дотычѣтѧ пѣщи Вашей Милости, ино а без дозволенѧ Вашей Милости не росказал своим мѡжиком ѡ тѣ пѣщѣ... ѡжжати (Полонне, бл. 1520 *АС III*, 203); а та(к) се(и)ко белокриницки(и) из брато(м) свои(м) аки(и)фою... ѡчѣви(с)то пере(д) нами визнали и(ж) на то вола вси(х) и(х) є(ст) (Кременець, 1542 *ЦДІА Лит.* 1280, I, 1360); А та(к) а ѡ томѣ людѣ(и) добры(х)... кѡторые бы то достато(ч)не ведали... опытива(л) и ѡни то... на (и)ма... ѡрочища меновали (Черкаси, 1544 *ЦНБ ДА/П* - 216, 101); а та(к) в ты(х) вси(х) рѣче(х) ѡпоминає(м) ва(с) абы ся єсте не противили и(и)ши(м) людѣ(м) (Васлуй, 1561 *ЛСБ* 34); а та(к) прошу панове судѣе, абы сте ма вѣша мл(с)тѣ ѡ(т) того по(з)ву и ѡ(т) рѣчи во(л)нымѣ дчинитѧ рачи(ли) (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, II 4044, 69 зв.); А та(к) менованы(и) возны(и)... ста(м)ту(л) ѡ(д)ѣха(л) и ѡ

ты(м) тую правдивую реляцію свою сознавши, про-
си(л), абы была принята (Житомир, 1649 ДМВН 189);

(у сполуч. а также, а тежъ) а також, а теж: а
та(к) же не має(т) са дша и тѣло наше темнотію
стати, к(д)ыжъ оугасне(т) свѣти(л)ни(к) дшєвний и
телесный (к. XVI ст. УЄ N 31, 112); а теж ми там
заразом было поведано, иж ми иншаа челадо до бѣды
кнажати..., до Степана пошла, тогдым мѣсил за тою
челадо ехати и до леса их отвести (Степань, 1544
AS IV, 412);

(у сполуч. а до того, а еще, а к тому, а пакъ) а
ще; а крім того: а до того свѣ(д)чию ва(м) наше злое
свѣдѣнє, и(ж) есте са обѣщали вѣры ѡ(т)вращєса
и агнїхри(с)ту поклонитиса (1598 Виш. Кн. 293 зв.);
Переказа ѡтъ копачомъ. А еще переказаютъ ѡхо-
домъ ѡнымъ таковымъ же обычаємъ. копачи з дра-
бѡмъ, которые по городищамъ и селищамъ ѡнымъ
ходачи могилы роскопываютъ и нищѣи тамъ...
пе(р)стєне(и) монѣи погребєныхъ выкидываютъ (1552
ОКан.З. 30); мецанє гдрьєские зѣбжѡны знищєны
ижъ ѡни только сами тагнѣт и носатъ береманъ
мєстьєские а поплечьники ихъ в томъ имъ не
помагають а к томъ ижъ ѡставєны на нихъ по всемъ
сєламъ... мыта новєе чого пере(д) тымъ не было
(1552 ОВол.З. 201); а па(к) ѡни привнѣє балѡша
хорги кѣпєжное, що има(л)и ѡ(н) ѡ(т) стопочивнаго
родитєлѣ нашего... на тоє вышєписанное село, еще
дали 8 рѣки... могли чашникѣ (1507 Cost. DB 98);

(у сполуч. а и) а и, та и: Повєдили тѣе мецанє...
ижъ впрѡсиль... короля... папѣ дмитре(и) кмита
бѣдѣчи на тотъ часть старостою житѡмн(р)скимъ за
пѣстѡє а и в тотъ де(и) часть было в томъ сєлє люди
// которые ви(и)ни были за(и)жды вєждъ воротнѣю
поправѣла(ти) (1552 ОЖЗ 128-128 зв.); тогды тамъ
вробили ємо(ѡ) вєчєрѡ(ѡ) а марѡа послуговала а и
лаза(р) былъ ѡди(и) с тыхъ которыи сѣдѣли с нимъ
за столѡмъ (1556-1561 ПЄ 399 зв.);

(у сполуч. а то) а то: ти(ж), шкѡды которыѣ сѣ
стали с обѣдѡв сторѡ(и)... а то та(к), абы было
заложєно, абы ѡ(д)на сторона дрѣгон стороне не
вспѡминали (Кам'янець, 1510 Cost. DB 456); Тѣкже
и в папѡахъ лакєвѡчнихъ бѣрѡ пристѡйне // и гѡже
того мѣшѡю(т), а тѡ дла рѡзнѡсти кѣтѡ(в), зъ

котѡры(х) берѣгьса, розмайтѡ и дивитѣншѡ ты(ж)
маєгъ яковѡсть (Київ, 1619 Гр.Сл. 184-185);

(у сполуч. а затимъ) а потім: посилами чере(с)
пана микѡлаа добра(и)ско(г) ф̄ злотн(х): а зати(м)
є(с)ли на(с) г̄ б̄ в добри(м) здоровію и в покою
захѡвати рачн(т): и дрѣгѡ ф̄ злотн(х) в коро(т)ки(м)
часє хоче(м) послати (Ясєи, 1602 ЛСБ 370, 1);

(у сполуч. а про то) а через те, а тому: а про то
кра(л)... має(т) ѡсобный свѡи послы послати до па-
пєго г(с)п(д)ра... которыи послѡє... ѡѣли бы запи-
сы, якое и ка(к) великое вино... кролевна єи мл(с)тѣ
имала бы (Люблин, 1506 Cost. DB 440); и мѡви(л)
ємоу іє чадо ѡстаѣлаю(т) са грѣси твои, а бо(л)ше
не смоушєса ба(р)зо в тоѣ болєсти своєѡй. а про то
ѡнъ ты(ж) не мѡви(л) хоу же я прїшо(л) и(и)шен
болєсти злѣчнитиса ѡу тебе (к. XVI ст. УЄ N 31, 129);

(вводитъ встѡпнє рєчєния) а, і: я Вашєй Милѡсти
тѣѡ сѣмъ пєзєзєи, которѡю єсми... взал, не прѣ, а не
дай того Панє Божє, ижбых са мел тым ѡбходити
(Степань, 1544 AS IV, 413); А чого Божє ѡхѡвай теж.
абих я с тых роков... заплагою похибил и до замкѣ
кпаза... самъ не привєз, або ким не прислѣтъ, тогды
ѡбывѣзѡє и бѣдѣ шнєгъ тыи роки... совито запла-
тити (Вільна, 1555 AS VII, 9);

б) (приєднує до попереднього тексту зв'язані
змістом прості і складносурядні рєчєния) а, і, та:
данъ грошѡвую и медѡвую (!)... «поделнили єсмо имъ
то на полы... а всєи дани «прихѡдитъ сто грошєи
ширѡки(х) а дєса(т) ѡузки(х) грошєи (Кошир, 1502
Арх.Р. фѡтѡкоп. 18 а); тыи млины на(м) єго мл(с)тѣ
да(л),... а мы за то єго мл(с)ти дѣяковали єсмо (Гир-
лов, 1512 Cost.DB 500); а то дє(и) є(ст) менѡвите
скрыпѣ великая а в пє(и) //... брамо(к) пє(р)лю-
вы(х)... пє(р)стєне(и) дє(и) золѡты(х) чѡтыри с ка-
мє(и)ми (Володимир, 1581 ЖKK II, 101-102); мы за-
писѡуємо имѣла затєви своєму коурнѡви и сєсѣтрѣ
своєи ганшу(с)цѣ на вѣчнѡсть...а до того имѣла
пѣхто не маєтъ са припѡминати ѡ(т) папн(х)
бли(ж)ни(х) (Львѡв, 1584 Юр.7 зв.); То ро(с)казала и
прѡсѣла абы свѡи ми гро(и)и ѡ(т)прави(л) А ѡ(и)
сѣ вымѡвля(л) и вымѡвляє(т) же свѡи(х) гро(и)и пѣ-
маю (Снягип, 1607 ЛСБ 418); Яцѡ Мулярчєнко не
своим шурином... погодилисѣ межѣ собою с права,

наказаного декретом правним..., а тепер тот шуриш его... охъль на своей отчизнѣ (Бориспіль, 1638 *АБМУ* 26); книгу рекомую трио(дъ) по(ст)ную... даємо... До Ц(е)р(кв)и Святаго Храма А(р)хистратига х(рис)това Михаила за панованія... Пана Гетмана Стагъ-слава Конецпо(л)ского. А далисмо за то осмнаце злоти(хъ) За своѣ отпущеніе Грѣховъ. (Синечола, 1648 *ЗИГШ XIX Misc.8*);

(у сполуч. а такожъ, а такъже, а тежъ) а також: а тако(ж) кѣпце(м) ѡ(т) земля(х).... кралѣ его мл(с)ти да є(ст) и(м) слобо(д)но... по нашен земли ходити и торговати (Гирлов, 1518 *Cost.DS* 495); А такъже и ѡ(т)чизнѣ, и Крѣпныхъ, и повинныхъ приѣтелей опѣцаєтъ, ніколи до нихъ веридтиса воли не маючи (Єв'є а. Вільна, п 1616 *Прич.отех.* 12 зв.); Вправдѣ злота, перелъ и дорогіхъ камене(и)... не принонѣ: а тежъ то телѣсной и копской оздобѣ; слѣжитъ, и зопсованію подлѣжитъ (Київ, 1623 *МКСВ* 75);

(у сполуч. а такъ, а то) отожд. отже: А так я водле розказанья и листѣ господарского послалъ єсми тамъ слѣжебниковъ своих (Володимир, 1513 *AS* III, 104); кѣды здобывши ся ѡтъкдѣ люди приходять тогды и трехъ каде(и) сыченья на одинѣ день нестаетъ а иногда... черезъ ко(л)ко днєвъ ѡдноє кади сычєньє траетъ а такъ неровны(и) завжды бываєтъ доходъ с ко(р)чмы (1552 *ОЧерк.* 3. 9 зв.); И ты(ж) не маю(т) из собѣю мѡвити прѣстою мѡвою, єдно слове(и)скою... А такъ нѣтъ тому вчатеся до бо(л)шихъ надѣ, приступѣючи ко диалектице и реторицѣ (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 8 зв.); А такъ бѣдѣчы мы пи(л)но потребни пѣзе(и) на власныє пи(л)ныє... потреби нѣшы продали єсмо тогъ до(м) нѣшъ с плацомъ (Київ, 1616 *ЦИАК* 221, 1, 62, 1); А такъ мѣни при той справѣ бывши на то даю сен квитъ мон с подписомъ руки моєи (Житомир, 1649 *ДМВН* 191); а то за певною суму грошѣи злоти(х) кѣ остатковѣи затєви сє(и)ка дуниа... тоє дворище пода(л) а(м) єму (Львів, 1578 *Юр.* 1); А то южъ къ православному замыкаю туя предмову учителными... словы тыми (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 322);

(у сполуч. а к тому, а ку тому) а до цього: а на Володаве млын и мелник, а к томѣ на Шѣмнигъ млынець кнѣзю Андрѣю достало са (Кошир, 1502

AS 1,148); Ремесники... дають... кола(д)ки по ѣ гроше(и) а къ томѣ лѣчынники по лѣкѣ добро(мѣ) (1552 *ОКЗ* 39); И завжды того иѣ Кгрєцыи уживають, А ку тому, того мира великого посветивши єго у Великій четвертокъ, не годится повторяти, ажъ иѣ рокъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 195);

(у сполуч. а еще, а ещо, а и, а и еще, а пакъ) а и, а ще: а еще ми Єго Милость придадъ к тым моим имѣнамъ єі коп грошей Литовское монѣты (Камінь, 1523 *AS* III, 256); Взяли(с)мо ѡ(т) ковала... чи(и)шѣ зло(т) кѣ А еще выне(и) зло(т) дєса(т) (Львів, 1614 *ЛСБ* 1047, 1); а ещо продал Єго Милость мѣтъ попелѣ шєстдєсать лаштов (Вільна, 1555 *AS* III,9); а и єловом ѡ том казали єсмо тобѣ ѡт нас мовити томѣ... дворянинѣ Ивашкѣ (Мельник, 1501 *AS* I,146); А и заплативши то прє(д)сє ничего противко сєго листу моего... ничого мовити не маю и не бѣдѣ мочи (Вінниця, 1584 *ЛНБ* 5,II 4045, 75); а па(к) костє крыжє столпникъ да(л) племєнщи своєи... нзмѣною за тоє село... половина села на тѣтовѣ (Хуші, 1507 *Cost. DB* 175);

(у сполуч. а кром того, а окромъ того, а надто): а крім того, а понад те: тепер... они лежат межѣ Ипкѣла Великого и Малеого, а кром того пагєсот чловеков... межѣ Богѣ и Днєстра такъжє поготовѣ (Варшава, 1544 *AS* IV, 385); А ѡкромъ того тымъ... чотырем сторожомъ давано на рокъ з дворовъ г(с)дрѣскихъ... двє колоде жита (1552 *ОЛЗ* 170);ѣ Ивашкѣ драба в воли взалъ... ѣ митка ра(д)ковича кобылѣ взалъ А на(д)то дє(и) взалъ н ма(и) пшєнницы (Там же, 188 зв.);

(приєднує рєчєния, що доповнює, уточнює думку, висловлену у попередньому рєчєнні) а: Я хведо(р) иванови(ч) руси(и)ая ма(р)я романо(в)на бело-сто(ц)кого хведорова русиновая сознаємъ..., и(ж)... позычили єсмо... ѣ єго мл(с)ти пана ивана миха(и)лови(ча) хрє(и)ни(ц)кого па(т)дєса(т) ко(п) грѣне(и) лито(в)ски(х) а в гро(ш) по дєсєти пѣзе(и) биты(х) (Толпѣжин, 1576 *ЛНБ* 5, II 4043,148); На поча(т)ку была мова, а мова была ѣ бо(г)... иєє сѣ чєрєзъ нєє стало, в нє(и) живо(т) былъ. а живо(т) былъ сѣє(т)ло(ст)ю лю(д)скою. А сѣє(т)лосгъ в тєм-носта(х) свєти(т) (Хорошів, 1581 *Є.Нєз.* 88); а ѡиъ бы(л) срѣбролюбєць; а такѡвы(и) жѣдєть не мѡжєть.

нѣчѣго доброго оучинити (1645 УЕ N 32, 194 зв.); сме(р)тъ... жа(д)но(и) ведомо(с)ти ѿ при(с)тѣо свое(м) зна(т) не дае(т), а што бо(л)шо(г)о[о] часу и години ѿно(и) ведать жаденъ не може (Тригорськ, 1648 ДМВН 217);

(у сполуч. а прото приеднуе речення із відтинком висновку) тому, через те: Всякое дерево которое не роди(т) ѿвоцѣ доброго вытинаю(т) и (в) ѿго(и) мечу(т) А прото из ѿвоцовъ познають ихъ (Хорошів, 1581 Є.Нез. 7 зв.).

3. (приєднувально-підсилювальний) (приєднуе до попереднього тексту переважно питальні й окличні речення) а: А чому жъ, якъ Христосъ ходилъ, тако не ходитъ, но завжди его посятъ? (1582 Посл. до лат. 1124); А ѿнь... мови(т), вѣдаю...и(ж) вы хотите Іса... в роука(х) своихъ имѣти; ѿво а его ва(м) выда(м), а што ми за то дасте? (ХУІ ст. УЕ Трос. 47); Росказанемъ вселенского патріарха двоженцѣ выволано, ереси выклято, сповѣдники уставлено,... владыкам негодным от мѣсца своего отступити казано. А вы що учинили? Едного есте патріарха... ве Львовѣ бити казали, а другому... до себе ехати не казали (Львів, 1605-1606 Перест. 43); Ачкѣлвекъ тѣды вы есте нѣмощны, лѣчъ тогъ который вѣтъ посылае(т) силный естъ. А кто жъ ты вжды естесь; Я естемъ который Нбо розпале(м) (Київ, 1625 Злат.Н. 128 зв.); ведае(т) пан воевода що чинит, и ми тут же з ним сполне росказуемъ...А такъ, отче, мовчы и занимай! (1649 ШКН 180);

(у сполуч. з займ. ти уживається при звертанні) а, і: а ты, Скарго,... языка святаго славенскаго людей... шкалюеш, гониш, срамотиш... и блюзнерства потварные смышляеш (1608-1609 Виш.Зач. 221); А ты Алексѣе, такъ многими ѿкрѣтами тобѣ жъ чинишъ, а крѣлемъ тебе называютъ (Київ, 1646 Мог. Тр. 945).

4. (зіставно-протиставний) а: держал бы еси их по томъ, какъ было за кнѣзѣ Михайла... конечно, а инак бы еси того не вчинил (Мельник, 1501 АС I, 146); тогды вы шари(и)ци заплатите вины старосте Вруцкомъ... па(т)деса(т) кѣ(п) гро(ш)и а вы реме-зовичане пано(м) свон(м) вины потому(ж) заплатите по па(ти)деса(т) кѣ(п) гро(ш)и (Овруч, 1513 ЦДІАК

220,І,4); я сплю, а сердце мое чюеть (поч. ХVІ ст. Песн.п. 53); Перекопъ подъ тою стороною горы почать вышрыки чотырохъ сажонъ а глубины выкопано мало болшъ сажна (1552 Очерк.З. 5); по(п)... са(м) иде(т) до це(р)кви а попадаия иде(т) на рыно(к) с хлѣбо(м) с цибулею (Васлуй, 1561 ЛСБ 34); Которы(х) то вси(х) бу(д)нико(в) и бо(н)даро(в)... в лесе(х) нане(в)ски(х) побито... и подрано, а и(н)ши(х) бу(д)-нико(в)... з буды и (з) лесо(в) поро(з)ганя(л) (Житомир, 1582 АЖМУ 42); фѣдуръ ему дароваль быка двагу(д)ка, а Іва(н) его дароваль нивою... на орекъ (Бенедиківці, 1603 НЗУж. ХІV, 222); И такъ розыш-лися с того мѣстца, а Никифор тамъ зосталь (Львів, 1605-1606 Перест. 38); девки мои зпознавши овечку свою межъ овечками еи, почали пята, а пастух еи дочкам моим тое овечки поймати не дав (Бориспіль, 1614 АБМУ 7); Koli ryby dostánemo W toim horsczyku zwaremo A w toim sia zwáryt tysto (Яворів, 1619 Гав. 17); тот же возный официалитер о том созналъ свою реляцію, а менованный протестансъ просилъ, абы тая его протестация... и возного реляция до актъ приняты... были (1650 АрхЮЗР 3/IV, 532).

5. (єднальний) і, та: кнѣзѣ Михайловый патдесат грошей широкихъ, а пат оузких: а кнѣзѣ Андрею толкож (Кошир, 1502 АС I, 148); а повѣдал господарю, штож ѣ Болблех шесть слѣжоб людей, а в Селци две слѣжбе, а в Соловичох ѿдна слѣжба (Краків, 1515 АС III, 126); Порохъ гаковничьного не(д)а(в)но присланого бо(ч)е)чок Ѣ. а давнього порохъ...сола(и)ка на три пальцы непо(л)на (1552 ОКан.З. 20 зв.); ѣры свое шикова(л) проти(в) веходѣ слѣнца, ажъ кгда мгла к полѣдне видпала, а слѣнце ся я(с)ное ро(с)свѣтло (1582 Кр.Стр. 45); Мы... наказали и тую ниву при Тишку зоставили, а Тишко мае(т) ему одорати его ниве, где ему укажетъ, а до нивы Тишковы Войгехъ жадное потребы... мети не мае(т) (Бориспіль, 1614 АБМУ 8); язы(к) чловечѣй малый члонокъ є(ст). а ник(т)о его не може(т) оума-кычити и оусмирити (Височани, 1635 УЕ N 62, 56 зв.); Рокосъ великий по(д) Вислицею былъ, противъ кролеви, а кро(л) по(и)малъ бы(л) ге(р)бу(р)та (серед.ХУІІ ст. ЛЛ 166); Земла ѿ(т) Нбси принала Івѣа и свѣтѣ показѣла плотносца а Нбо ѿ(т) землѣ

принало, члѣва свѣтонѡсца (Чернігів, 1646 *Перло* 27);
(*приєднує дієприслівниковий зворот*) і: кнѣзь
Андрѣй має за тоє подворье тии пѣнази ѡтложити^а
а ѡтложивши тии пѣнази... має за тоє подворье к
своей руце мѣти (Луцьк, 1503 *АС I*, 150); а зоста-
вивши на землі, в избе, на полымерлого, челяд
розогнавши, маєтности з дому моего немало побрали
и розшарпали (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 9); але...
абыс'мо ѡ(з)дѡбныѣ и рѣсныѣ грѡна ѡбирали, а в'
праса(х), ср(д)цѣ нѣши(х) таємне их' вытискаючи,
абыс'мо новѡго... напѡю... роскошѡвали (Київ, 1637
УЄ Кал. 492).

Б. (*з'єднує частини складнопідрядного речення*)
(*оживається на початку головної частини з під-*
рядною) І. (умовною) то : Єсли хочѣ увойти у пожн-
токъ вѣчный, а ты исполни заповѣди (XVI ст. *НЄ*
10); аще сѣ кто покѣси(т) и не испльни(т) наше
дааніє, а то(т)... да имає(т) дати ѡ(т)вѣт, на страшнум
судищи (Сучава, 1514 *Cost. DB* 327).

2. (*часовою*) то: кгда...єсми ѡ(т)толя почаль уеж-
чати, а они, догони(в)ши мене... ѡкру(т)не збили
(Житомир, 1584 *АЖМУ* 129); коли са таа вѡда из-
роушѡвала, а скоро єдно аггль вышѡль изъ тон воды
(поч.ХУІІ ст. *Проп. р.* 4).

3. (*умовно-часовою*) то, тоді: коли ся надча(т) а
мы и(х) зася пѣ(с)тимо до ва(с) (Сучава, 1558 *ЛСБ*
24); кгда(д)ыжѣ то(т) дѣкрет' самѣ на себе выдаєшь а
прѣто ѡ(т)поусти дол'жником' дол'ги (Острог, 1614
Тест. 169).

4. (*причини*) то: А поневажѣ такѣ тии речн умо-
рено и заложеномѣ проклятства молчати о нихѣ
приказано, а Микита и отступникове не безѣ вы-
ступку то, што публичною ухвалою єсть погребено,
свербячимъ языкомѣ розгребати ваятѣся (Київ, 1621
Коп. Пал. 744).

5. (*допустовою*) то: а хоть телѣсныє [раны], ча-
сомѣ неоулѣчѡными трафлаю(т)са бѣти, а предса
не ѡ(т)рѣкаємоса (Острог, 1607 *Лѣк.* 68).

А³ *част.* (*підсилювальна*) і, а, та й: А штожѣ за
дивѣ, же тамѣ о апеляцияхѣ канону не было, бо
много канѡновѣ межѣ оними... не доставало! (Віль-
па, 1599 *Ант.* 555); Клейно(т) то оунає(!), а клей-
нѡтѣ коштовный, Скарбѣ то Дорогѣй, а скарбѣ невы-

мовный: За нимѣ Рѡссїа поживѣтѣ в' покою, По
тымѣ розбѡю (Київ, 1633 *Евфон.* 308); Таа ла-
комцѡ(в) проклѣтаа ѡфѣра, сирѡт' и вѡвѣ крѣв-
дитѣ: таа оубѡгихѣ сѣсѣдѡвѣ з' маєтности вызѣва-
єт'... а так' хитре, так' зрадливе... же якобы они бѣд-
ныѣ выгнаныѣ все добровѡл'не чинили (Київ, 1637
УЄ Кал. 69);

(*уживається при повторенні того самого запе-*
речного займенника) зовсім, цілком: вы(с)ве(т)чаемо
созынаваючи зѡбопо(л)не же вже ничѡ(г) а ничѡго
межѣ нами на ѡбѡе стороны до дня сего(д)нѣшнього
не до(с)тає(т) ѡ што бы(с)мо ся мѣли право(м)...
трѣ(д)нити (Вінниця, 16135 *ЛНБ* 5,ІІ 4058, 27); Дай
ми, котрого пѣчѣ а пѣчѣ незмѣщаєтѣ (Львів, 1630
Траг.л. 169); ѡво зѣгола все А все што ѡ(д)но коль-
векѣ в томѣ за(м)кѣ... было ...погорело же залѣ(д)во
самѣ...ишѡль згорѣнья (Київ, 1640 *ЛНБ* 5,ІІІ 4063, 21);

(*уживається при повторенні займенника такий*
з неспхально-лайливим відтінком) такий-сякий:
Слышахомѣ... жєсь ты, митрополите такий а такий,
прото казали єсмо тебе зѣ столицы твоеє скинути
(Вільна, 1599 *Ант.* 693); войтовичѣ... заволає:...
"бийте, забийте такого а такого сына!" (Житомир,
1644 *АрхІОЗР* 8/ІІІ,603);

(*уживається при повторенні того самого прис-*
лівника) дуже : Обычай бо єсть латыне, мирское и
поганское хитрости в том уживаючи, так сладко а
сладко говорити...лжѣ покрываючи (1600-1601 *Виш.*
Кр.отв. 163); А видячи єго такову горячую
милость святѣйшій патріархѣ до церкви бжеєєй,
часто а часто єго навежалѣ, утвержалѣ,... писмени
своими (Львів, 1605-1606 *Перест.* 27);

(*уживається при повторенні тих самих іменників*
з метою протиставлення уявної подібності вира-
жених ними понять) і, а : Єсли трѣдный а вѡнтпливый
оу тебе сѣдѣ обѣчишь межѣ крѡвьѡ а крѡвьѡ межѣ
справѡю а справѡю, рѣною а рѣною, и сѣдѣвѣ межѣ
брѣмами твоими обѣчишь слова рѣзными (серед.
XVII ст. *Хрон.* 153 зв.);

(*уживається при повторенні того самого слова з*
метою підсилення експресії) а: Милостивый княже,
воеводу Кієвскій, пане а пане нашѣ милостивый!
(Київ, 1575 *АСД* IV, 15);

(у сполуч. а бодай) хоч: пан Потей... вѣхъ иѣри собою спробовалъ и в каждой шгожьколвек часу забавилъ, также и жидовское не хибилъ, а бодай и турецкого алкорану не училъся (Львів, 1605-1606 *Перест.* 30);

(у сполуч. а ведже) то ж, але ж: А ведже, што са дотычеть того зъехана... абы вже твоя Милость там на тоє мѣсто не ехал и назад шготол са вернѣл (Краків, 1539 *AS IV*, 202); Тыє вси люди... на мѣстѣ-ко(и) земѣли... живѣчи а то(р)говѣли и всакихъ пожитковъ посполѣ з мѣщаны... ѡживаючи а ве(д)же врадѣ... мѣстѣского не слѣхаютъ (1552 *ОВол.З.* 201); а ведже якъ прѣстон(т) кролѣвѣство свое стерѣчи ѡ(т) нѣпрѣателя... такъ прѣстон(т) стерѣчи абы в него и грѣхи встоупѣ не мѣли (Острог, 1614 *Тест.* 161); А вѣтъ (!) же и нынѣ не за щасливого ся почитаю, гды ми ласка... даровала перомъ такую народу Роскому описовати славу? (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 1139);

(у сполуч. а вшакожь) адже: і ачъ тоє чина(т) кторы и(ж) ко́лвекъ смертѣлныи грѣхы; а вшако(ж) два соу(т) прѣве проти(и)ны тои хвалѣбной стѣости зълаца нѣнависть коу бѣлжнемѣ а грѣ(х) нечисты(и) (Львів, 1585 *УЄ N 5*, 113 зв, на полях);

(у сполуч. а звлаща) особливо: мы стефанъ носево(да) знаючи, и(ж) ка(ж)дому наимоцѣншому панствѣ... є(ст) пожиточно заховати ми(р) и поко(и) и(з) нѣшныи панствы прилежnymi и сѣсе(д)нымы, а (з)влаца(м) (!) земля(м) наши(м)... є(ст) на(м) слѣшно то(т) ми(р) и покои вичниѣ ѡ(т)повити и потвѣрдити (Гирлов, 1518 *Cost. DS* 491); бобровъ по рѣчькахъ рыбѣ а звлаца верездбоу а рыбицѣ ѡсходити(ть) тамъ рѣкою богомъ з мора множество великое (1552 *ОБЗ* 143 зв.); пародо(к), ѡгода терпѣкаа, недозрѣлаа, а звлаца вѣннаа (1596 *ЛЗ* 68); а певне, коли бы там был, а звлаца епископом, не мѣлѣ Павел свѣтый его пробачати (Львів, 1605-1606 *Перест.* 51); Штѣсмы тѣжъ предѣ почѣткомъ пересторѣги: Сѣщенникомъ, и приконцѣ положили Мѣтвы и Ектѣнѣа велми пригѣдныи, а звлаца по(д) тепѣрешниѣ а прѣве ѡплакѣныє часы (Київ, 1639 *МКСВ* 218);

(у сполуч. а меновите) тобто, а саме: Скрыня с пѣрши(л)ями и(с) квітами розѣманты(м)и на до(л)-ги а меновите то єсть квіты на дол(г)ъ... панѣ ми-

ха(и)лѣ (Володимир, 1578 *ЖКК I*, 151); розказали вѣм(с) слугамъ ...которые...его...пограбили а меновите ле(т)ни(к) табиновы(и) чо(р)ны(и) и по(л)чмарокъ (Київ, 1617 *ЦДІАЛ* 181, 2, 125, 2, 1 зв);

(у сполуч. а навет) а навітъ: А навет, если не хочеш плодоносія спасителнаго языка словенскаго от Великой России доведоватися, доступи в Кневѣ в монастырь Печерский (1608-1609 *Вши.Зач.* 218);

(у сполуч. а овшемъ) тим бѣльше, надто: Не во(и)плю же то в(с)тъ сами ѡ себе ѡважити и зомною а ѡ(в)ше(м) з многими которые сѣ(т) того(ж) розѣмена згѣднитися бѣдеге хотѣли (Острог, 1607 *ЛСБ* 410, 1 зв.);

(у сполуч. а праве) власне, якраз, саме: слоухай же чѣче каж(д)ый яко тоу(т) са(м) хс... мови(т) и(ж) ѡ(и) его стаа мл(с)тъ прозирає(т) ср(д)ца напѣ кторѣи не(д)бале слѣхаемо науки его стои а праве са и(з) ни(х) насмѣваетъ и злый прикла(д) до ни(х) прѣкладає (к.ХVI ст. *УЄ N 31*, 206); Якожь я найменшиѣ отъ духовныхъ и свѣцкихъ зацныхъ особѣ о то многокрогъ уживаый, а праве якъ примушоныѣ будучи... склонилемя къ написаню тоєѣ книги (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 318);

(у сполуч. а предѣся) однак, протѣ: А предѣся и татъ спокою сѣ выседети не можетъ: грозятъ ему затрудненьемъ панованья его самого и потомства его свѣтоблнвого (Вільна, 1599 *Ант.* 955);

(у сполуч. а принаимѣ) принайми: писал єсми о моихъ потребахъ не до Константинополя, але до Волох, што иначей у моемъ листѣ не знайдется, только его кажите толмачити, а принаимѣ надто дайте на пробу Янего (Львів, 1605-1606 *Перст.* 38).

А⁴ виг. 1. (при вираженні подиву) а: [вигуки] оудивлѣніа... а (1596 *Грам.З.* 83).

2. (при вираженні жалю) а: [Междометіа]... Жалѣющаго: яко агъ, ахъ а (1619 *См.Грам.* 194); А: Голосъ жалованья (1627 *ЛБ* 5); А, А, малый отрокъ єсмы не могѣ мовѣти (Львів, 1631 *Волк.* 22).

АБАНОВЫЙ див. **ГЕБАНОВЫЙ**.

АББРЕВІАТОРЪ див. **АБРЕВІАТОРЪ**.

АБДАНКЪ ч. (*смп.* abdank, habdank, нѣм. abdanken) давній польський герб у вигляді літери W: Лебедь, абданкъ, подкова, и при Кр(с)тѣ стрѣлы, Твоєѣ

свѣжа(т) дѣлности (Київ, 1625 *МКСВ* 134); Кле(н)потъ который Хме(л)ницькихъ до(м) приовдобрѣе(т) в мѣжнѣсти, в Пра(в)дѣ, в вѣрѣ мощно вѣснѣрѣжае(т), Неднигъ; бо абда(н)кѣ, знакъ є(ст) щодрой Пово(л)ности Крестъ за фѣрѣмаменѣтъ вѣры, Хме(л)ни(ц)ки(х) мѣ(ж)ности (1649 *РЗВ* 1 зв. нenum.).

АБЕЦАДЛО с. (стп. abecadlo, abiesadlo, obiesadlo) алфавит, азбука: Боуква: азбуоука, алфабе(т), албо абецадло (1627 *ЛБ* 12).

АБИ¹ див. **АБЫ¹**.

АБИ² див. **АБЫ²**.

АБИЄ, АБІЄ присл. (цсл. абие) 1. Зараз, зараз же, зразу: хє помолн(в)сѣ...и великы(м) голосо(м) рѣ(к) лазароу гра(ди) во(н). и абіє изы(н)де оуме(р)лыи...и иде в до(м) свой (к.ХVІ ст. УЄ N 31,38); Власне той хитры, а ненначей, Скарго, твоему костелови щастє даровал, которого господь наш... приразившагося и показавшаго ему... царство мирское с славою его, ухитряючи лакомствомъ аичтво его и поключения ищучи от него, если бо оно имѣти вожделєв, того абие оггряє, отверг и обезчестив (1608-1609 *Вин.Зач.* 230).

2. Знов: также и со задоу абие же нечестивии врази приидоша (1489 *Чет.* 10 зв.).

АБО¹ спол. 1. (зв'язує члени речення) 1. (розділовий) або, чи, чи то: Чини(м) знамѣнито си(м) нашимъ листо(м) хто на него посмотри(т) Або чгѣчи его вѣслышитъ (Межиріччя, 1503 *Арх.Р.* фотокон.50); коли которыи меншчє киевский привезутъ жига рекою, або сухимъ путемъ, тогда бирано... отъ колоды по грошу (Краків, 1511 *АЛРГ* 148); а хто бы мель тамъ с пчолою стоати або звє(р) ловити тогъ повинєиъ панѣ кѣнищѣ дати (1552 *ОВин.З.* 140 зв.); а єсте бы (!) до те(г) при(н)лю и(ж) бы те(н) фри(л) або дѣти его... //...хотѣли то в ы(н)ши руки пу(с)ти(ти) тєды та стропа або дѣти и(х) буду(т) бли(ж)ишѣ ѡ(д)купн(ти) тоту ролію (Одрехова, 1585 *ЦДІАЛ* 37, 1, 22 зв.- 23); те(с)ли конашєви... ѡбица(л) ѡ(т)да(т) або ѡ(т)роби(т) за ру(з)ки до сажєня щѣпо(к) по(л)то(р) гро(ш) (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 3 зв.); ты тежѣ прислалєсь ми два або три листы (к.ХVІ ст. *Розм.* 63 зв.); Они... зъ папами... мало шго, або згола нѣчого почати не могли, зачали//... зъ

людомъ посполитымъ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 1064-1065); Та(к) нище(т)наѣ быти має(т) ѡдѣжа, жебы жа(д)нои фѣрбы або кроію нѡвого // гѣчѡго не мѣла (серед. ХVІІ ст. *Кас.* 3-3 зв.); тѣды роскаже(т) сѣни(к) абы принєсли ємѣ двѣ кѣкоши або коу(р)кы (1645 *УЄ* N 32, 191);

(у сполуч. або и, або тежѣ) або і (н), або також: Повиньни... бояре свѣжити коньно збро(н)но и єздити съ старостою або и безъ старосты... противъ люде(н) неприятельскихъ (1552 *ОЧерк.З.* 8); И коли дей вже было въ ночь година або и пять, то пакъ дей пришедши до господы моеи владыка Лупкий Кирило Терлецкий ... мене...змордоваль (Волюдмир, 1594 *Арх.ОЗР* 1/1,397); Яко гды запригѣса токаринна, хотѣи видитъ же его быѡтъ, же мѣчатъ, або и на смѣртъ ведѡтъ, не помагєтъ ємѣ (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 1135); ѡколо замькѣ на некоторыхъ мєстѣцахъ дѣри по(д) стєнѣ шго ко(т)ка або те(ж) и пєсь по(д) стєнѣ влєзти можєтъ (1552 *ОЖЗ* 117 зв.); село... и присєлокъ...арє(н)дова(ли) єємо... до дво(х) живото(в) то є(ст) его м(л) самому а по немъ пото(м)кови которому бы то приходило и власне палєжало або теж до лє(т) пєтидєсє(т) (1588 *ЛСБ* 98).

2. (розділово-перелічувальний) (при повторенні) або... або, чи... чи, чи то... чи то: а є(с)либы(х) я або жона моя або дѣти мои або бли(ж)ниє мои тѣю менѣ рѣшили тогды я заплачи(!) г(с)дрю королю тысячу ко(п) гро(ши) (Володимир, 1508 *Арх.Р.* фотокон. 41); Кгды єя придасть черкасцємъ бѣтынокъ або языки з люде(н) неприятельскихъ тогды старостє... шго лепшє: кони або зброѣабо языкъ (1552 *ОЧерк.З.* 9 зв.); Єсли бы стѣпѣлѣ Ное, або Іовѣ, або Данїилѣ, сынѡмъ и цѣрѡкѣ ихъ нѣ вѣбаватъ (Київ, бл.1619 *О обр.* 94); А моє недѡстѡиєствє єѣ тепѣрь Тїпо(м) поновїло зъ Єкземплѣрѣ Печѣрєскогѡ по трѣтє дрѣковѣногѡ; не роздѣлючи самѡмѣннѡ ѡ собѣ, абымъ таковоѣмъ дѣлѣ, або на(д) ииныхъ, або зъ ииными любѡтрѣдними бы(л) здѣлѣный (Львів.1646 *Жел.Сл.* 5 зв.);

(чергуєтьєся з албо, или) або...або: просилъ єєми єго плачливє, абы ми того зрадѣд моего выдѣтъ, албо єго до вєзєна... послалъ, або самъ зъ нимъ поєхалъ (Луцьк, 1564 *AS* VI, 1358); хѡчєшь кѣпїти дѡбрѣю шѣпку? Або книжкѣ зацїдїю францїзкѣю? А(л)бо

немецкѣю? А(л)бо латинскѣю? А(л)бо неписанѣю (к. XVI ст. *Розм.* 26); если бысмо не были самовластныи, събою владѣици, тогда бысмо были або Каменѣмъ, или Желѣзомъ (Чернігів, 1646 *Перло* 5 зв.).

3. (пояснювально-уточнювальний) або, або ж, тобто, чи, чи то: А то не тою цеглою сѣмѣючи котораа в печи выпалена вже а не выбрана а непаленое цеглы сѣхое жъ аї грома(л) або стыръть по(д) дахомъ (1552 *ОКЗ* 37); онї подали емоу часть рыбы печенои и ѱ(т) пчѣль сотъ [пластръ або стелникъ медоу] (1556-1561 *ПЕ* 334); а што са тыче з стороны причи(н)ку або прибудовлѣ теды при ѱ(д)даню пѣнази(н) маю(т) вывести право вшы(т)ко (Одрехова, 1592 *ЦДІАЛ* 37, 6, 2); положи(л) є(с)ми ма(н)да(т) або позо(в) задво(р)ны(н) (Житомир, 1605 *ДМВН* 103); ѱ москѣвскомъ або роуско(м) народѣ розмайтю писали старїи истѣорикове (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 47); Ком'позиторъ; або складачъ сїхъ вѣршѣвъ; Кирилъ старїи Транквїло(с) Ставровѣцкїй (Чернігів, 1646 *Перло* 1).

II. (зв'язує речення) 1. (розділовий) або, чи: а естлибы былъ на тоє имене... привилей чїйколвек, або вписано бѣдет в евангѣлїнех, я и потомки мои... под князем Василем... того имена... не маєм поискивати (Володимир, 1521 *AS* III, 211); А если ихъ не ѱсѣдїть або его не слѣхаютъ тогды атаманъ тесельски(н) маєть дати ведати горо(д)ничомѣ ѱ вине на ви(н)номѣ (1552 *ОЛЗ* 176 зв.); Где бы тежъ вдова сына дорослого мела, а послати бы его на войну... не хотела, або онъ самъ схати не хотелъ, и таковїй кождїй все именьє тратитъ на речъ посполитую (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 402); Бо що за сполѣчно(ст) мѣже быти справе(д)ливости з неправостою або що за товариство свѣтлости с темнѣстами (Львів, 1585 *УЕ* N 5, 112 зв., на полях); але инѣг(д)ы рѣзность быває(т) добраа, бо... бы... мала быти єднѣсть межи ними або мїръ такїи яко(ж) и є(ст) (1645 *УЕ* N 32, 71).

2. (розділово-перелїчувальний) (при повтореннї) або... або, чи... чи, чи то... чи то: кгда ся шго в замкѣ ѱтъ ветрѣ сказитъ дощкї где пошпадаваю(т) або глина ѱтъ стѣны ся ѱтъвалитъ або мостъ...почнєтъ казїтїся то мещанѣ и бояре ѱправовати повинныи

вси (1552 *ОЧерк.З.* 4 зв); если бы коли або помышлѣ(н)є прѣтивъ томѣ припало, або в' чита(н)ю писма стѣго якїа вон'тпливость оуродїласє: гвалтѣ себе самѣмѣ... завїше оучинїтѣ волѣлемъ (Єв'є а. Вїльна, п. 1616 *Прич.отех.* 4); Але вѣт... въ той сенсѣ фундаментомъ Церкви быти его розумѣють, же онъ — або вѣру бѣзства... напервѣи оказале оголосїлѣ... або же онъ, першїй въ личбѣ и выборнїишїй... Евангелїє по свѣту разсѣваль (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 357);

(чергуєтьсѣ з аболи) або... або, чи... чи: Такъ же и мне або въ томъ несчастьє загородило, або ли тежъ негодность... не допустила... же бымъ ку началу якому благому тоє речы поводъ слупнїи възяти могъ (Вїльна, 1599 *Ант.* 577).

Див. ще АБОЛИ, АЛБО¹, АЛБОЛИ, АЛИБО, АЛЮБО, ЛИБО, ЛЮБО.

АБО² част. (питальна) хїба, невже: не вїдїтели, и(ж) подетїнѣли єсте а не то(л)ко подетїнѣли, але смѣле мовлю, шго и побѣсїли, поне(ж) в' прѣле(ст) заблудїли. Або не вїди(ш), и(ж) в' правосла(в)но(и) вѣрѣ не ма(ш)и нїгышы(х) вымышлєны(х) тїщєславны(х) пововына(и)дєны(х) тытуло(в) и нѣзвыскѣ всєго вѣстока и крѣга мїрського сторона(х) соборѣ, то(л)ко одно имя...хри(с)тїани(н) (п.1596 *Вши.Ки.* 72); Розгїбвалсѣ тѣды двѣ на Іѣѣва, и рѣклѣ послѣви: чѣмѣ єсте по(д) мѣрѣ пристѣповали, або не вѣдаєте же порѣжка вельми з' стѣны бываєть (серед. XVII ст. *Хрон.* 257); мрїа стрѣвожиласѣ на оноую мѣву... Або влѣсно(ст) є(ст) двамъ дѣбры(м) боатїсѣ и лакатїсѣ на всѣкое прїїтїє мѣжа (1645 *УЕ* N 32, 311).

Див. ще АЛБО².

АБОВѢМЪ¹, АБОВѢМЪ, АБОВЕМЪ, АБОВИМЪ спол. (стп. abowiem) (зв'язує речення) (з'єднує частїни складнопідрядного речення, приєднуючи підрядну частїну причини до головної) бо, тому що: поведѣю вамъ. Ижъ кгда бы са з ва(с) два зє(з)вѣлїли на землї о всѣкѣю рє(ч) которѣе бы просїли, стѣне(т)са имъ ѱ(т) ѱ(т)ца моего которѣи єсть на пѣсѣтѣхъ абовѣмъ где суть два або три собрани во їма мое, та(м) єстємъ в посре(д)кѣ ихъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 9); не шанѣйте вина абовѣмъ теплѣе повѣтре є(ст) (к. XVI ст. *Розм.* 42); па(н) Ма(р)ти(ц) Бутовн(ч)и и пїи Алекса(н)дрѣвая Бутовнѣвая... на то

ѡ(т)понедали, же ся того до(л)гу не може(м) за-
притѣ, абови(м) небо(ж)чикѣ па(н) Алекса(н)дѣръ
Бутови(ч) то у тебе позычи(л) (Житомир, 1605
ДМВН 96); И ѡвше(м) на(д) ни(х) всѣхъ найдоуе(ш)са
защѣйшии: Абовѣмъ Вѡжа лѡдѡви с тебе са дало,
И такѣ доброгоса Пастыра оуказало (Львѣв, 1616
Бер.В. 76); Абѡвѣмъ личачи закѡны ѡ(т) початкѣ
свѣта, до нѣшпаго, пашого, видимѡ закѡнѣ Натѣры,
Закѡнѣ Моисѣѡвѣ, и той закѡнѣ нашѣ Ласки, и в'
тѣхъ трѡхъ законахъ троакѣн ѡфѣры знаидѡвалѣса
(Киѣв, 1639 МКСВ 217); ѡ Г(с)пже моа; то дѣвна
слава твоа... Абѡвѣмъ ты Маткою; Црѣ Аггѣлскомѣ
зѡстала, И тогѡсѣ Паниѣнскимѣ Млѣкомѣ питала. Ко-
торѣй гойнѣю Рѣкѣ своѣю ѡтвораетѣ. Всѣкое живѡт-
ное жѣвѣтъ, и питаетѣ (Чернѣгѣв, 1646 Перло 36 зв.).

(із сполучником на другому мѣсці) тому що,
ѡскільки: цѣна абѡвѣмъ товаровъ твоихъ неспра-
ве(д)ливаа є(ст) иди гдѣколвѣкѣ з божѡю помощѡю
пѣдка(н) собѣ лѣпшого (к. XVI ст. Розм. 55); наѡука
абѡвѣ(м) ты(м), кто єе набѣлъ... пожѣтѡчна єсть,
ѡвѣю наѡучѡючи потрѣбны(х) наѡукѣ, а ѡвое при-
звѣчѡючи до красны(х) спра(в) (Острог, 1614 Тест.
134); Нѡ абѡвѣ(м) бѣрзо высѡкое было, потрѣба тѣды
было драбѣны высѡкой, прѣ(з) которѣю бы мѡглѣ до
нѣба вѡступѣти чѣлкѣ мѣзѣрный (поч. XVII ст. Проп.р.
295); бѣлѣ абѡвѣмъ Павелѣ зацѣнымъ и выбѡрнымъ
пѣлахѣтѣномъ з' насѣн'а Авраѣмѡвѡгѡ... и мѡглѣ са
слѣдѣше назывѣти пѣлахѣцтвѣ такѡвыми (Киѣв, 1625
Кон.Каз. 135).

Див.ще **АБѡВѣМЪ, БѡВѣМЪ**¹.

АБѡВѣМЪ² част. (пѣдсилювальна) бо, же, ж:
Гдѣ абѡвѣмъ заздѣрѣсть безѣцѣнаа, не шкодитѣ: Тамѣ
приазнѣ плынѣтъ, и все добѣрое похѡдитѣ (Львѣв, 1616
Бер.В. 96); Мѡжемѡ абѡвѣмъ если захѡчемѡ, зложѣти
з' себѣ оучѣнки тѣмныѣ, и розѡбратѣса з' грѣхѡвѣ
якѣ з' сѣкпѣ (Киѣв, 1637 УЄ Кал. 57); Самѣй абѡ-
вѣмъ порѣдокѣ (котѡрый єсть всѣхъ рѣчѣй дѣшею)
мѣти то хѡчетѣ, абѣ кѣждѣй в' своѣмъ постановѣнію,
в' котѡромъ положѡный єсть, бѣгѣ своѣй повѣннѡсти
выполнѣлѣтъ (Львѣв, 1646 Жел. Сл. 2 зв.).

Див.ще **БѡВѣМЪ**².

АБѡЛѣН, АБѡЛѣ спол. (стп. aboli) I. (зв'язує
члѣни рѣченѣя) (роздѣловѣй) або, чн, чн то: пашѣ вла-

дыка Луцкѣй сѣ крылошаны своѣми, зѡбравѣши себѣ
на помѡчѣ великое войско людѣй, то єсть поганѣцовѣ
Татарѣ, не ведѣти если зѣ орды, абѡли откулѣ
инуль,... //... наслѣлѣтъ... оное все войско... на тѡе
имѣне мое Жабче (Луцкѣ, 1586 АрхѢЮЗР I/1, 224-
225); такѣ и онѣ..., если кого набрѣвши по собѣ вѣ
болѡтѣ свѣта, // тѣды заразѣ на смѣрѣтъ, албо на муки
розмѣантѣе, гдѣ же всѡудѣ имѣ о то не трудно, если
бы хѣто зѣ ними не хотѣвѣ шалѡнымъ бѣти, а болѣ
тежѣ манѣтомѣ (бл. 1626 Кир. Н. 18-19); А такѡвый
плѡ(д) жѣзни вѣчнон, абѡли роскоши Нѡ(с)нон, якѡ
гроно вина чѣдногѡ: Великое показѣтъ вамѣ нѣтъ...
Рѣка и вѣста Іиса сѣна Бжѣа (Чернѣгѣв, 1646 Перло 168).

II. (зв'язує рѣченѣя) I. (роздѣловѣй) або, чн: Бо
чѣлкѣ прѣ(з) хѣтиво(ст) своѣю є(ст) тагнѣный ко грѣхѡу,
якѡ чѣтитѣ ѡца своѣго а не грѣшитѣ прѡти(в)ко
немоу, абѡли котрѣи сѣгрѣшаю(т), тѣды ты(ж) чѣлкѣ
не проу(д)ко са порѣвѣ(т) сѣгрѣшитѣ прѡти(в)ко
ѡцоу и мѣтѣ (к. XVI ст. УЄ N 31, 176); вѣ понѣдѣ-
локѣ рано... в мѣстѣ Дубѣнскомѣ... мѣщанѣ Дубѣн-
скѣе нашлѣ тѣло чѡловѣка забѣтого, незнаѡмого, ко-
торѡго // не ведѣти, если, гдѣ индѣй хѣтѣсь забѣвѣ-
ши, подвѣзѣ, абѡли тежѣ кто тутѣ в мѣстѣ забѣлѣ.
(Луцкѣ, 1596 Ів. 280-281).

2. (роздѣлово-перѣлѣчувальнѣй) (чергуєтьсѣ з або)
або... або, чн... чн: Такѣже и мѣне або вѣ томѣ нессѣ-
чѣстѣ загорѡдилѡ, абѡли тежѣ негоднѡстѣ... не допус-
тилѡ... же бѣмѣ ку началу якѡму благому тѡе рѣ-
чѣ поводѣ слущѣный вѣзѣяти мѡглѣ (Вѣльна, 1599
Лит. 577).

Див.ще **АБѡ**¹, **АЛБѡ**¹, **АЛБѡЛѣН, АЛѢБѡ,**
АЛѢБѡБѡ, ЛѢБѡ, ЛѢБѡБѡ.

АБРЕВѢАТОРѣ, АБРЕВѢАТОРѣ ч. (стп.
abrewjator) автор скорѡченогѡ варѣанта великого
твору: А штѡсѣ реклѡ о свѣдоцтвѣхъ, «з» Златѡустѡго
св. приведѣныхъ, тѡежѣ сѣ заразѣ мѡвѣтъ и о
свѣдоцтвѣхъ, приведѣныхъ зѣ св. Теофѣлакта,
котѡрый Златѡустѡго св. аббревѢаторѡмъ бѣвши,
ишного здѣня бѣти не мѡглѣ (Киѣв, 1621 Кон. Пал.
445); Шѣто сѣ... Теофѣлакта свѣдоцтвѣ дѡтѣчѣтъ,
той такѣ маєтъ бѣти розумѣнѣ, якѣ розумѣного
бѣти прѣложѣлемѣ Златѡустѡго св., которѡго
Теофѣлактѣ... бѣлѣтъ... аббревѢаторѡмѣ (Там же, 448).

АБСОЛЮЦІА ж. (пол. *absolucja*, лат. *absolutio*) (відпущення *grahia*) розгрішення, абсолюція: За шго онъ на патріарху блгознилъ и заперчилъ, а папезскими абсолюціями, которіи ему не помогли, тѣшачися, а патріаршую клятву канонную и синодалную легце поважалъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 473).

АБТЕКАРКА ж. (особа, яка виготовляє і продає ліки) аптекарка: тамже на тотъ же часъ мешанку места луцкого, Войтеховую Абтекарку, которая пахоля... подкоморого луцкого зъ дому зъ виномъ выпроважала... самую зшарпали (Луцьк, 1596 *АрхІОЗР* 3/1, 112).

АБЪШЛАГЪ ч. (сми. *abszleg*, *apszlag*, *con. abslag*) виготовлена зі спеціальної тканини деталь одягу; обшлаг: ѡ(и) же дѣбови(чи) мѣ(л)... абъшлагу лекрацен ки(л)чибогу... шалекъ того всего по(т)роше за ко(п) д̄ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 37).

АБЫ¹, АБИ спол. (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення) 1. (приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної) щоб, аби: и на то и листы пѣаши... ѡказывала и била нам чолом, абыхмо то ей потвердили (Вільна, 1503 *AS I*, 125); а про лѣ(п)шее сведе(т)ство и твердость проси(л) есми... абы и(х) мл(с)ть к семѣ моему записѣ свои печат(т) приложили (Київ, 1508 *ЦНБ ДА/П-216*, 170); казаль абы ен дали ясти (1556-1561 *ПЄ* 252 зв.); пѣи ма(т)феєвая... просила пѣа федора абы тело брата... в це(р)кви при ѡ(т)цы своемъ поховалъ (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/1d, 1810, 8 зв.); Ко(и)драть поведѣлъ жонѣ Са(м)соново(и), абы до(с)воее коморы шла (Житомир, 1583 *АЖМУ* 66); па(и) ясликовски(и) ѡповеда(л)... // и на(с) проси(л) абы(х)мо на ѡгледа(и)е того кгва(л)ту... до жо(р)нищъ ехали (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18-18 зв.); розказала(м) тобѣ абысь пришлоъ ѡ четвертой године (к. XVI ст. *Розм.* 7); Иле било мощи и си(л) старале(м) се аби брата вашей мл(с)ти зара(с) (!) били ѡ(т)правлени ѡ(т) его гп(д)р(с)кой мл(с)ти (Ясси, 1601 *ЛСБ* 359, I); Прото далъ знати видчкови... потѣмнѣ абы штонаранышей пришо(л) до него (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 50 зв.); ѡ милосе(р)де є(г)[о] светое мило(с)ти, абы мене во(д)лугъ гриховъ моихъ не кара(л) прошу (Тригорськ, 1649 *ДМВН*

211); яко з давньныхъ часовъ такъ и тепе(р) его ца(р)скомѣ величе(с)твѣ естєсьмо прихильными и не зычимо того абы гнѣвъ яки(и) межи людѣми его ца(р)ского величєства и межи нашими заходилъ. (Переяслав, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 38);

(у заголовках деяких параграфів Литовського статуту з пропущеним головним реченням) щоб: Абы шля(х)ти(чи) безпра(в)не не бы(л) има(и) ани сажо(и) (1566 *ВЛС* 2 зв.); Абы жидо(м) ничого не арє(и)довано (Там же, 24 зв.);

(з відтінком припущення, сумніву) наче, начебто, буцім, буцімто: Нехайже того виліялєтъ и жадепный не твердитъ, абы Анѣтнохейскій соборъ таковымъ умысломъ тотъ канонъ мель постановити (Вільна, 1599 *Ант.* 777); А в писмѣ святомъ ничого не найдем, абы Петръ святыи в Римѣ мѣл столец епископскій держати (Львів, 1605-1606 *Перест.* 51); Але жадеп зъ нихъ не розмѣлѣтъ абы Зако(и) тотъ коли ѡ(т) ни(х) вырывѣтиса и выворочѣти мѣлѣ, и ѡвишемъ кождый зъ нихъ ствердѣлѣтъ: и на кожды(и) дѣнь таа оумножається (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 162); Видачи кѣпцѣвъ ижъ са на грѣбѣ положиѣлѣ, тѣды мнимѣли абы якїи чѣры чинѣлѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 61).

2. (приєднує підрядну частину мети до головної) щоб, аби: и такѣю есми змовѣ ѡчинили съ... крале(м)... иже тоуюто... сестрѣ кралѣ... нашемѣ... воеводи маю(т) дати, абы емѣ была жена (Люблін, 1506 *Cost. DB* 440); Встала есмь, абыхъ отворила милому моему (поч. XVI ст. *Песн. п.* 53); послѣлѣлѣ вѣстники пре(д) лицемъ свои(м) которыи идоучи вѣстоупили до мѣста... абы ємоу господоу наготовали (1556-1561 *ПЄ* 259); абы и на(м) в то(и) краинне богомолне и паме(т) и по(х)вала была... помо(г)ли є(с)мо ва(м) (Васлуй, 1561 *ЛСБ* 34); Нѣон архѣ готѣетъ божимъ повелѣнїемъ, абы въ потѣпъ не згїнулѣтъ зъ сво(и)мъ поколєньемъ (Острог, 1581 *Римша, Хрон.* 36); копию з ли(с)ту стѣ(и)шаго патріа(р)ха... намѣстнику в рѣки подали, абы ѡ(т)цѣ влѣцѣ до рѣкѣ ѡ(т)да(л) (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 1 зв.); абы певнѣй было рѣкою моею по(д)писалємъ (к. XVI ст. *Розм.* 72); Абы таковы(м) ѡ(т)даванємъ побору посєсыя и ды(с)позиция не вѣрастала све(д)чы(л)сє

(Вінниця, 1614 ЦДІАЛ 181, 2, 3149, 2); Преподобний теодосій єдиного отъ братій посылать до Константинополя, абы ему уставъ Студійского монастира... принесе (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1010); своєє» Виглядаєм з неба роси зараннои, Аби отѣлжила поля зораннини (1648 *Єлєз.* 152); Записую за працу и за сорокоустъ, абы... с ла(с)ки своєє за душу мою гриньную ѡ(л)правили пя(т)десять золотыхъ по(л)ски(х) (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 212);

(як компоненти складених сполучників для того абы, абы... для того, дѣля того... абы, затымъ... абы, на то... абы) для того, щоб: для того послал (єсми) слѣджебника княза... з листомъ королевским... абы его нигде до Береста не гамовано (Володимир, 1545 *AS IV*, 421); ста(в) гулеве(ц)ки(и) спусти(ти) мели для того абы вода зо ста(в)у гулевецкого воды в ста(в) лахове(ц)ки(и) не спирала (Кременець, 1564 *ЛНБ* 103, 17/1с, 1954, 39); абымса комоу нездаль речъ неподобную мовити... для того боѣмъ плачѣ и жалѣю (Острог, 1607 *Лѣк.* 9); Дѣля того научайте ся, хрестіане... абы ся сокотѣть видѣ всякихъ дѣлъ лихыхъ (XVI ст. *ПЄ* 18); За гымъ его мл(ст) кнѣзь ку(р)пски(и) посла(л) мене не тымъ дворениномъ... абы я имъ школѣ... ѡ(т)печа(л) (Володимир, 1569 *ЖКК II*, 13); На то боѣ(м) хс̄ и оумѣръ и ожи(л), абы и мертвѣми и живѣми млада(л) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 84); Нато вы посланы ѡ(т) нб(с)ногоу пана, Абы през васъ была Црковъ его бѣдована (Чернігів, 1646 *Перло* 52 зв.).

3. (приєднує підрядну означальну частину до головної) щоб: звычай єсть подгѣ бѣгѣ свѣта, абы знамѣнитые, а охотные послѣдги, которыеж маестатѣ панскомѣ напротивку неприятелей его вѣрными бываючине засѣ щедростливостію королєвѣ, або княжат великихъ имѣ отдаваны были (Львів, 1509 *AS III*, 69); Не розумейтежъ насъ в.м. за такихъ, абысмы незгоды, ростырьковъ и замешанья въ речы посполитой жедали (Вільна, 1599 *Лит.* 979); Таковий гажаръ самъ, на себе наложи, абы(с) кождое справы самъ досмотрѣлъ, и жадное нѣкг(л)ы не перебачилъ (Острог, 1614 *Тест.* 160); Показалось и то, же такъ и учителямъ церковныхъ зданя того не было, абы єдинъ быти мѣлъ пастырь найвышшій (Київ, 1621

Коп. Пал. 492); Першаа є(ст) причіна абы могль члове(к) до такъ тѣжкого живота мѣти товариша и поміщника (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 929).

4. (приєднує підрядну частину способу дії до головної) щоб: помочное, што на него приходится, ємѣ бы єсте давали по томѣ, как и перед тым бывало, конечно абы то инак не было (Краків, 1523 *AS III*, 248); Всимъ спискомъ и презвитеромъ приказано єсть Пасхи обходѣ стеречи отъ четьринадцатого луны ажъ до 21 дня // такъ, абы день Господень свє-тилсе (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 142-143); а вѣджежъ прістон(т) кролєвѣство свое стерѣчи ѡ(т) неприѣтела и ѡ(т) зрады, такъ прістон(т) стерѣчи абы в него и грѣхи истоупѣ не мѣли (Острог, 1614 *Тест.* 161).

5. (приєднує умовну підрядну частину до головної) якби: Лѣпше было бы ємоу абы(с) былъ и не народилъ члѣкъ тѣ(и) (1556-1561 *ПЄ* 185 зв.); абы(м) змерзлѣ встѣдѣ бы ми былъ (к. XVI ст. *Розм.* 9 зв.); абы тежъ и такъ было, теде тоє, што ся у чужой земли дѣєт, вам судити ани за то карати не приналежит (Львів, 1605-1606 *Перест.* 38).

6. (приєднує підрядну частину причини до головної) щоб: в барановци знашли вѣдмѣ кѣлка и боѣлнса палити абы не горѣи было (1509-1633 *Остр. л.* 130 зв.); южъ бо трѣи дѣи сѣда(т) при мнѣ... а рѣспоустити и(х) голодны(х) не хочѣу абы нѣяко не ослабѣли на поути (1556-1561 *ПЄ* 71 зв.); быдла(т) бє(з) пастыра не смѣю(т) в поле пѣцати абы и(х) волкѣ не шварпа(л) (Височани, 1635 *УЄ N* 62, 17 зв.); Маложонка... тихо(ст) заховати повинна, абы спѣлны(х) недостатковѣ малжѣєски(х), пожа(р) не выходѣлѣ зъ домѣ ѡныхъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 921).

7. (приєднує підрядну частину мѣри до головної) щоб: вѣста(в)уємъ и(ж) дороги звѣчные маю(т) быти водле старода(и)ного обычаю такъ широки абы са два возы фѣрма(и)ськихъ розминѣти мо(г)ли (1566 *ВЛС* 84 зв.).

8. (приєднує вставні уточнювальні речення) щоб: Таковон вѣ нашихъ прови(и)щнахъ, и Церквѣхъ поважності яковон (абымъ се не встѣдѣтъ пра(в)ды визна(т)и) хтѣжъ колѣвекъ и҃н҃ший. Если бы мене те(ж) и Ри(м)скіє достое(и)ства повабѣли и до тѣхъ прістѣтъ... зѣвше мѣлемъ (Євѣ а. Вільна, п. 1616

Прич. отех. 3); А тотъ квітѣ дарови(э)ны... мне Пре(э) Его м(л) Пана брата Сознаны(н) в нивчомъ преюдыковати не має(т), которы(н) квітѣ, абы ваги достаточное бы(л)... Приятеле(н) мон(х)... ѿ подьпи(с) рѣкъ и ѿ приложе(н)е Печате(н) впросиле(м) (Вінниця, 16135 ЛНБ 5, II 4058, 36 зв.); Власне такъ, и на(д)то, признаѣи а мѣшѣ И абы хто ѿ(т)мѣнней ѿ нимъ рѣклъ, не тѣшѣ Истинно непорочно, Пастыра сте мѣли, Голодѣ сте дошного, за нимъ не терпѣли (Луцьк, 1628 Анд. Лям. 15).

АБЫ², АБИ част. (модальна) щоб, аби: кмети и вбожѣи лю(дѣ) абы са вернѣли с обѣдѣв сторож(н) (Ясся, 1510 Cost. DB 470); ми(р) межи нами, абы са не злама(л) и не прикази(л) (Гирлов, 1518 Cost. DB 495); Шляхта абы те(ж) ты(м) же способо(м) во(н)ну служили и почты ставили (1566 ВЛС 40); Сходитиса маю(т) хлопята до школы на годину певнѣю, то естъ днѣя великаго на тѣю годинѣ абы вси стали (Львів, 1587 ЛСБ 87, 3 зв.); бѣгѣновѣ чернцовѣ и чиновни томѣ противны(х) абы в то(м) мона(с)тыре не // приимовано едно таковы(х)... которые бы се зышѣли до надѣи (Дермань, 1602 ПВКРДА IV-I, 37-38); Также ку показаню права, если бѣсте якоє мѣли абисте положили и шкоды заплатили и во всемъ се вѣсправедливили (Київ, 1618 ЦНБ ДА /П-216, 102); пово(д) нинѣ(ш)ни(н)и ве(р) вѣшу ты(м) по(э)во(м) на рокъ, вышѣ означоны(н) позываетъ и припозываетъ, на котормъ... абисте ве(р) вѣша, стану(в)ши, на все правнѣ ѿ(т)поведали и скуте(ч)не усправедливили(с) (Горошки, 1642 ДМВН 223); озна(н)мує(м)... ме(ш)чаномъ максимовьски(м)... абы(с)те... на вшелякую пови(н)но(ст) и по(с)луше(н)ство... ѿ(т)цо(м) нико(л)ски(м) ѿ(д)давали... иначе(н) абы(с)те не чинили (Чигирин, 1650 Гр. Хм. М.).

АВАРЫ мн. (тюркскѣи племена) авари, аварѣи: тоє мѣсто ѿ(т) сарвара котѣрый зъ аварами албо Гѣннами морѣмъ, и ѿ(т) Кагана скиѣского котѣрый землею, Константинопо(л), посланы бѣдѣчи ѿ(т) Козрѣа... облегли, чѣдо(в)не оборонѣла (Київ, 1625 МИКСВ 127).

АВБА ч. (гр. ἄββα) (при зертнаннѣ до Бога) отецъ: Авба непостижимый, бѣгъ пре(д)вѣчныхъ вѣковъ Роздмновѣчною всѣхъ обдарилъ чловѣковъ Словѣсною дѣшею (Львів, 1642 Бут. 4);

(настоятель монастыря; монах-старецъ) отецъ: Живо(т) Аввы Мака́рія Егѣпе(т)скаго, и Мака́рія Александрійского (Вільна, 1627 Дух. б. (Передм. II), 1); Приими мене Авба, а если не бѣдѣ постѣити, а тѣхъ дѣлѣ што они чинѣти, кажи мене выгнати зъ Монастыра (Там же, б).

АВГУСТЪ, АВЪГУСТЪ ч. (цсл. авъгоустъ, гр. αὐγουστος, лат. augustus) серпень: «Писанѣ» в Кошереѣ, мѣнѣсѣа августѣа аѣ (Кошир, 1502 AS I, 149); Писанѣ в Києве, в лѣто 7020, мѣсѣца августа 25 дня, индикта 15 (Київ, 1512 АрхІОЗР I/VI, 18); М(с)ца августѣа, по гебрѣнскѣ ловѣ либо авѣ, просто серпень (Острог, 1581 Римша, Хрон. 36); рокѣ... тисѣча пя(т)со(т) девѣ(т)десятого м(с)ца августѣа шосто(г)на(д)ца(т) дня (Брацлав, 1590 ЛНБ 5, II 4047, 25); да(н) з ко(р)сунѣа рокѣ чѣ авгу(ст) ла дня (Корсунѣ, 1595 ЛНБ 5, II 4048, 113); Вѣ Львовѣ при храмѣ столѣчномъ стѣгоѣ Великомѣчника Хѣа Геѣргѣа, лѣта Г(с)днѣа аѣмс. М(с)ца Августѣа вѣ днѣа (Львів, 1646 Ном. б зв.); На по(д)горю єп(с)пскомъ... М(с)ца Августа и днѣа (Холм, 1648 Тест. Ст. 471).

АВИДЖЕ част. (підсилювальна) адже: Обѣаже Вшѣаже, авѣдже (1627 ЛБ 147).

АВИЗОРИАЛНЫЙ прикм. Повѣдомный. листѣ авизориальный див. ЛИСТЪ.

АВСОНЬСКИ присл. По-латиньскѣму, по-латинѣи: Лѣстѣ той вѣ егѣпте авсонѣски начертанный, роускимъ языко(м) в сармѣтѣхъ дарованный (Дермань, 1605 Нал. Л. 44 зв.).

АВТЕНТИКЪ, АВФЕНДИКЪ, АВЪТЕНЪТИКЪ ч. (смп. autentyk, гр. ἀυθεντικός) оригинал: Подобнѣишѣи и го(д)нѣишѣи соу(т) самыє авѣте(н)дики, ориѣналы, а нѣжли з нихъ прѣписы до оуѣрѣнѣа (Острог, 1598 Ист. фл. сип. 45); А такъ Правѣбѣрный Христѣанине... ѿ(т)правивши гѣднѣи доводѣ, ѿ... исхожѣню Дѣа... не гѣлыми и не вѣтрными слѣвы, аѣ Автѣнтиками (Київ, бл. 1619 Аз. В. 164); станувши очевисто возный енераль... урядѣишѣи нешнему зъ его авѣтепѣтику и присяги на урядѣишѣи новский добре знаемый... ку записано до книгѣ... кгородскихъ... сознѣлѣ (Луцьк, 1624 АрхІОЗР 6/1, 448).

АВТЕНТИЦЕ, АВТЕНЪТИЦЕ, АВЪТЕНЪТИЦЕ. Те саме, що автѣнтичне: Якожѣи де(к)рѣта

вышърєчюныя автєнтьице указавши, про[си](л), абы
гыє обмовы позваное на сторону ѡ(т)ло[жи]лѣ
(Житомирщина, 1600 ККПС 171); Ангдре(и) Сте-
фановичъ Шомака... // то(т) теперешны(и) квитѣ
с кни(г)... кгро(д)ски(х) володимє(р)ски(х) мено-
ваному пану до(л)жникови своєму автє(и)тице вы-
нявши,... проси(л), абы его... доброво(л)ное зознанье
принято (Володимир, 1637 ТУ 305-306); На рокахъ
судовы(х) земьски(х)... пере(д) нами... писарь... по-
далъ выпи(с) с кни(г) кгро(д)ски(х) Киевьски(х)
автєнтьице выдан(и) з ѡписангємъ в немъ по(с)-
сєси в село лутаву (Київ, 1639 ЦНБ II 23254, 1).

АВТЕНТИЧНЕ *присл. (смп. autentyczne) (згідно з оригіналом)* правдиво, вірогідно, достовірно: ѡ пана
Прокопа меле(ч)ка за(в)ше ѡ старо(м) до(л)гѣ пом-
ни(ти) на що и мунимє(и)та сѣ(т) ѡ брацтвѣ автє(и)-
ти(чнє) пописаны (Львів, 1616 ЛСБ 1043, 24 зв.).

Див. ще АВТЕНТЫЦЕ.

**АВТЕНТИЧНЫЙ, АВТЕНТИЧЬНЫЙ, АВ-
ТЕНТЫЧНЫЙ, АВТЕНЬТИЧНЫЙ, АВТЕНЬ-
ТИЧЬНЫЙ, АВТЕНЬТЫЧНЫЙ, АВЪТЕНТИЧ-
НЫЙ, АВЪТЕНТЫЧНЫЙ, АВЪТЕНЬТИЧ-
НЫЙ, АВЪТЕНЬТЫЧНЫЙ, АВЪТЕНЬТИЧЬ-
НЫЙ, АВЪТЕНЬТЫЧЬНЫЙ** *прикм. (підтвер-
дження, доказаний) справжній, достовірний, дійсний,*
автєнтичний: а(и)дры(и) ме(д)ви(д)ски(и) ѡстиє со(з)-
на(и)є свое в тые слова ѡчини(л)... и(ж)... подалє(м)
и положиє(м) позовъ кгро(д)ски(и) вини(ц)ки(и)
а(в)тє(и)ты(ч)ны(и)... в браме ме(с)цко(и) (Вінниця,
1622 ЛНБ 5, III 4057, 63); шляхетный панъ Василий
Ярмогенъ... очевистъто передъ нами, судомъ ста-
новъши, поднеслъ позовъ одъ поводьки,.. на рочьки
теперешныне выданный и вьнесенный, автєнтьичный,
такъ се въ себе маючий (Володимир, 1638 АрхЮЗР
3/1, 363); тамъ же с тымъ Позвомъ Положилємъ
ѡ(т) тоє(ж) Панєе Сто(л)никовое Новагоро(д)ское
Позовъ Кгро(д)ски(и) чє(р)ниговьски(и) Автєнть-
ичный (Чернігів, 1641 ЛНБ 5, III 4063, 177); Я...
во(з)ны(и) єнера(л)... поро(з)носило(м) и ро(з)да-
ло(мъ) позы... автєнтьычныє (Київ, 1646 ЦДІА
Лен. 823, 1, 763, 14).

АВТОРЪ, АУТОРЪ *ч. (лат. auctor). 1. (тво-*
рець, засновник, організатор) автор: творєць, ство-

рите(л), робо(т)ни(к), а(в)то(р) (1596 ЛЗ 80); гдє то
наперєдъ зышлѣ бы са подобно припомнѣти о...
цѣѣтахъ вл(д)ки лоуцкогo, котѣрый... авторомъ,
справцєю, тєслєю, и бѣдовничимъ тоєи надотлѣлон
єднѣости... назвѣтиса мѣжєть (Острог, 1598-1599
Апокр. 205 зв.); гдѣ се они повинни справовати и вы-
вести се, яко не суть и не были ауторами вєѣхъ
бунтовъ (Краків, 1604 АрхЮЗР 8/V, 301); сѣми стѣи
ѡ(т)цы... тоєє рѣды моєє достатє(ч)ными были Ау-
торами, ѡлбо приво(д)цами (Єв'є а.Вільна, п. 1616
Прич. отех. 2 зв.); Сѣмъ Г(с)дѣ бѣдѣчи дорогою, и
Бѣгомъ, дла тебе а не дла себе пришєдши, жєбы все-
го дѣброгѣ тобѣ бѣлѣ авторо(м) (Вільна, 1627 Дух.
б. 249); вшєлакѣѣ тє(ж) справы лю(д)скѣє, своѣ(х)
пѣвныхъ и розмѣроныхъ часѣвъ справѣны бѣдѣчи,
зъ пожитко(м) изъ ѡтѣхою своѣ(х) авторѣ(в) доко-
нѣваны бываю(т) (Київ, 1634 МКСВ 311); по(д)данные
з села Станишо(в)ки... протє(с)товали напрѣти(в)-
ко... пану Северинову Пото(ц)кому яко авторѣ и
росказуючомъ... ѡ то ижъ... па(и) Пого(ц)ки(и)...
// ...протєстующихъ... каза(л) мо(р)довати (Жито-
мир, 1650 ДМВН 198-199).

2. *(той, хто написав якусь працю, твір, книгу)*
автор: має(т) вѣдати хрє(с)та(и)ски(и) чита(л)ни(к)
и(ж) тѣи выклады стѣи(х) авторѣвъ су(т) вѣрне
выбраны (XVI ст. КАЗ 593); такъ же и на Дѣѣнія
ап(с)льскѣє тогѣжъ ѡвтора бѣсѣды (Львів, 1614 Ки.
о св. 3 зв. нєнум.); Книги кѣгрецкѣє и латинскѣє...
розныхъ авторѣвъ... отцу архимандритє Печерскому
оферую (Київ, 1631 ПКСВ II-1, 408); Ласкавыи
Читѣлникѣ, подобаєтъ ва(м)... то вѣдати, дла чѣгѣ
авторъ вѣжилъса подыимѣвати, такъ велѣкѣю и
та(ж)кѣю прѣцѣ ѡколо тои прєзѣцѣи кнѣги
(Чернігів, 1648 Перло 7 нєнум.).

АВѢТЕНДИКЪ *див. АВТЕНДИКЪ.*

АВШУСЪ *ч. (смп. auszus, ausus, сѣи. ausschuss)*
найгірший гатунок, брак: Данило ми(л)ковичъ...
мє(л)... поло(т)на коле(и)ского а(в)шусу шту(к) зъ
(Берєстѣ, 1583 Мит. кн. 57).

АГАЙ *виг. (при вираженні здивування чи запє-*
покоєння) о, ах: De Interiectionibus... Агай, гала, hui
(1645 Уж. 74).

АГАРЯНЫ *мн. Магометани, мусульмани: сѣя бо-*

жестивная церковь была изнищена и ободрана, все побрано... и поपालено все отъ поганого царя Перекопского Мендикгирия и отъ нечестивыхъ его агаряиъ (поч. XVII ст. КЛ 83).

АГАТОВЪ прикм. (який стосується агату) агатовий. камень агатовъ. *див.* **КАМЕНЬ**.

Пор. **АХАТИСЬ**.

АНГЕЛОВЪ *див.* **АНГЕЛОВЪ**.

АНГЕЛОКЪ *див.* **АНГЕЛОКЪ**.

АНГЕЛСКИЙ *див.* **АНГЕЛЬСКИЙ**.

АНГЕЛСКИЙ *див.* **АНГЕЛЬСКИЙ**.

АНГЕЛЬ *див.* **АНГЕЛЬ**.

АНГЕЛЬ *див.* **АНГЕЛЬ**.

АНГЕЛЬСКИЙ *див.* **АНГЕЛЬСКИЙ**.

АНГЕЛЬСКИЙ *див.* **АНГЕЛЬСКИЙ**.

АНГЕЛЬСКИЙ *див.* **АНГЕЛЬСКИЙ**.

АГІАЗМА *див.* **АГІАЗМА**.

АГНЕЦЬ, АГНЕЦЬ ч. (цсл. агньць) 1. Ягня, *заст.* агнець: якимъ... рекль пастве(м) свои(м) приженѣте ми вѣagneць чисты(х) ерѣе(м) (1489 *Чет.* 15 зв.); на шѣсто(м) собѣри и агнеце(м) Хва образа сын (!) ѡ(т)цы малѣоваты запрѣтили (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Ла)* 30); *У порівн.:* пр(ор)кы Ісаіа мови(т) тыми словами... Яко овѣча на заколеніе ведеса, яко агне(ц) прамом строгоушему его бе(з)гласе(н), тако не ѡ(т)връзае(т) оустъ свои(х); во сомиреніи (!) соу(д) его во(з)а(т) са (!) (XVI ст. *УЕ Трос.* 73).

2. Виріб з тіста у вигляді баранчика, що використовується в православним обряді; паска: Того дѣля на день воскресенія христова православные християне приносят во церковь освящати брашна або колачи або пасху або агнецъ (Крилюс, 1586 *MCSL* 1-1, 134); и такъ вышедши изъ церкви, антими́сь зъ олѣара и агнець взялъ (Володимир, 1603 *АрхІОЗР* 1/VI, 339); агнець великодний, великоденный агнець, агнець дорочный, дорочный агнець — великодний баранецъ, паска: его стѣи мл(с)ти зготована горница и агне(ц) великодный оупечѣно (XVI ст. *УЕ* N 29519, 239); Ев(г)листа выписуеуть... якъ гы(ж) хѣ, изыдши великоденного баранѣка, або агньца, роздаесть оученикомъ своимъ тѣлю своеѣ и крови своѣю (1556-1561 *ИЕ* 317); Ку тому изъ дорочномъ агньцу, которого посветивши у великий четвертокъ изъ церкви

Греческой звыкли ховати, - аза тежъ тамъ изъ томѣ сакраментѣ не целого Христа принимаютъ? (Вильна, 1599 *Лит.* 749); Ку тому, церковь Восточная ховають агнець дорочный для хворыхъ и посвещаютъ у Великий четвертокъ (Вильна, 1608 *Гарм.* 201).

3. Частина проскури, яка виймається для жертвоприношення під час літургії: Яко мертвого трупъ, оплатѣка глытають, а Христа живого в хлѣбѣ; отмѣтають... Там правдѣный агнець с костѣла изгнано, абы жидовскую пасху празновано (к. XVI ст. *Укр. п.* 76); Агнѣдворонъ, выкладається дѣръ, то естъ Прѣсфоры оной з которои Агнець выпятый естъ, роздроблѣнъ, и люде(м) прихѣдачн(м) // роздаваніе (Київ, бл. 1619 *Лз. В.* 266-267).

4. *Перен.* (про безгрішну людину; про Ісуса Христа) лагідна, покїрна жертвна істота: яко овѣча на заколеніе ведеса... тѣды того напо(л)нилося нѣгнание того дне чере(з) того тихого и неви(н)ного агньца пре(з) мѣждъ гѣнаіево Іс хѣ (поч. XVII ст. *УЕ* N 236, 14-14 зв.); Ты естєсь Агнець, агнець незлобѣный, чѣстѣный, безгрѣшный... справедливы(и) (Львів, 1631 *Волк.* 4); безъ бл(с)вена Агньца, албо Пѣстыра... зъ самогѣ жадаіа зыскѣ и лакомства важнился нѣкоторые до тоѣи кнѣги пристѣпѣти и ѡвѣдоуицовѣти (Київ, 1639 *МКСВ* 216); агнець божній, божній агнець — у християнській літургії і релігії назва Христа: вси грѣшници пришли видѣти е(г), и поклонитиса агньцу бжїю (1489 *Чет.* 111); ѡго агне(ц) бжїи которїи на себе вѣ(з)ме(т) грѣхы (к. XVI ст. *УЕ* N 31, 129 зв.); тѣжъ при Бжѣмъ Агнѣци, сто чѣтырѣсѣти и чѣтыри тѣсѣчи стоѣли (Київ, 1646 *Моз. Тр.* 9135).

5. *Перен.* Паства: Рѣкль іс... пѣтрови... паси агньцы мои (1556-1561 *ИЕ* 440 зв.); Петре, паси агньца моя, паси овѣца моя, паси агньца моя (Львів, 1605-1606 *Перест.* 54).

АГРОСТЬ ч. (*лат.* *agrostis*) (назва рослини) метлог, *діал.* міглиця: *agrostis*, агро(с)тъ зеліе (1642 *ЛС* 76).

АГЪ *вуз.* (при вираженні співучуття) ах, ох: Знаменованіа Междомѣіа сѣтъ разлічна... Жалѣющаго: яко агъ, ахъ... Плачущаго: яко ѡхъ ѡ ѡ ѡ (Євѣ, 1619 *См. Грам.* 194); ѡле: агъ, ахъ (1627 *ЛБ* 151).

Див. ще АХТЕ, АХЪ.

АГІАЗМА, АГІАЗМА, АГІАЗМА ж. (гр. ἁγίασμα) свячена вода: А которые бывають барзо хворые и зъ свѣта сходятъ, а прагнуть Таинъ Христовыхъ, жебы не агіазмоу, але самымъ тѣломъ и кровію Христовою причащены были, пыльная есть того потреба (1631 АЗР IV, 526); ѡвыи есть непотрѣбный придатокъ въ Требникѣ Стратинскомъ... ѡ причащеніи Агіазмоу, або стоію Водію Бгѡмыслѣнскою (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 5); причащеніе Агіазмоу йстаа есть непотрѣбница, и старый забобѡнъ (Там же, 5 зв.).

АГНУСОКЪ ч. Ягнятко з воску, освячене Папою Римським, яке має охороняти від лиха: срамляють са на себѣ кр(с)та Хѡа носити и в мѣсто того агітѣски якієсь з воскомъ нѣсать (Київ, 1621 *Кон. Пал. (Лв.)* 30).

АГРОВАЦІЯ, АКГРОВАЦІЯ ж. (смп. agrawacyja, лат. aggravatio) кривда, утиск: позванье... //... ку велико(н) акгравацин и шкоде протѣсѣганъта теперѣньного,... тоє все чинячи записати и прияти не хотели (Володимир, 1643 ТУ 3135-324).

АГРОВОАТИ, АКГРОВОАТИ дієсл. недок. (смп. agrawować, лат. aggravare) 1. (що) Погіршувати, обтяжувати: а самни папове унити... справи нашіи вьтачаючи, акгравовали (!) и ізъ пивечъ обертали (Луцьк, 1648 *АрхІОЗР* I/VI, 817).

2. Утискувати, неволити, кривдити: сами при потѣпции своей чюловека до сорока в личбе... подданныхъ мученем, коний, быдла и што се толко подобало, такъ и // подданныхъ былинскихъ, яко и в дворе поводов, акгравовали и незносе грабили (Володимир, 1650 *АрхІОЗР* 3/VI, 469-470).

АДАМАНТИННЫЙ прикм. (лат. adamantinus) сталевий, залізний, перен. незламний: adamantinus, адама(н)ти(н)ный (1642 *ЛС* 68).

Див. ще АДАМАНТОВЫЙ.

АДАМАНТОВЫЙ прикм., перен. (твердый як сталь) незламний, непохитний: Лѣтъ тымъ и шымъ не даючи мѣста вькрѣтомъ, статѣчности Адамантовой бѣдѣ вѣрѣ (Київ, 1620-1621 *МКСВ* 32);

(який не викликає заперечень) переконливий: И вѣрте ижъ оустали, вѣдлѣгъ. Пр(о)рка, непріятелескїи орѣжіа: бо мѡцїю Адамантовыми пригвождегъ

есть врагъ правды доводами (Київ, 1620-1621 *МКСВ* 32).

Див. ще АДАМАНТИННЫЙ.

АДАМАНТЬ, АДАМАНЪТЬ, АДАМАТЬ (гр. ἄδαμας, -vros) 1. (дорогоцінний камінь) алмаз, діамант, заст. адамант: adamas, адамантъ (1642 *ЛС* 68); тамъ каме(н) адама(т)ъ, а се(т) такъ тве(р)ди(н) же его нѣчи(м) не роздѣлити. (серед. XVII ст. *Луц.* 534); Адамантъ єсть таковой твердости, ижъ ани ѡ(т) желѣза ани ѡ(т) камена не може бѣть покрѣшѡнъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 428 зв.); *Образно:* Апостола... Павла... зоветъ столпомъ Церкви и, надъ желѣзо и камень могучійшии, духовнымъ адамантомъ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 395); *У порівн.:* жезлъ желѣзный, вѣра твердаа, паче желѣза и адамантъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 58).

2. Перен. (тверда опора) кремій: Тобѣ южъ Мѣры мои полѣцаю, ѡ(т) Ярослава которын маю, Любо то славы: ты ихъ бѣдѣ Атлѣгго(м). Бѣдѣ Адамантомъ (Київ, 1633 *Євфрон.* 308).

АДАМАШЕКЪ ч. (смп. adamaszek, слат. adamascus) те саме, що адамашка: Выдала есми жонѣ Михеля адамашекъ сховати, изъ скрыни своеє шыпемши (Краків, 1518 *РЕА* I, 95).

Див. ще АДАМАШОКЪ.

АДАМАШКА, ЄДАМАШКА. ЄДОМАШКА. ОДАМАШКА, ОДОМАШКА ж. (смп. adamaszek, слат. adamascus) (гатунок шовкової тканини) адамашка, адамашок: жаловалъ Намъ восковничїи и соленичїи Берестѣнскїи... о томъ, ижъ... Мошесеная докторовая, Марьяма,... жону мою помовила адамашкою, рекучи, бы жона моя, безъ се вѣдома, изъ се скрыни адамашокъ мой выпяла (Краків, 1518 *РЕА* I, 93); К томѣ тежъ вдал есми в Их Милости рѣхомыхъ рѣчей... шата попомѣлаа черленѡи ж адамашки (Несухойж, 1550 *АС* VI, 5); Тры одомашки чорныхъ со кресгы шытыми на золоте (Київ, 1554 *КМІМ* I, дод. 10); в то(н) же скрыни... адамашки жо(л)тоє локо(т) деєя(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 79); стихарь 1 одамашки чирвоное, стихарь 1 одамашки жолгос (Локачі, 1593 *АрхІОЗР* I/1, 366); хочеш ли аксамитѣ єдомашки... блаватѣ? (к. XVI ст. *Розм.* 52 зв.); взелн... в себестяна... // ...ку(р)ту єдомашки гво(з)-дикое (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88-88 зв.).

Див. ще АДАМАШЕКЪ, АДАМАШОКЪ.

АДАМАШКОВЫЙ, АДАМАШЪКОВЫЙ, ЕДАМАШКОВЫЙ, ОДАМАШКОВЫЙ, ЯДАМАШКОВЫЙ прикл. (який стосується адамашки, виготовлений з адамашки) адамашковий: княз Андрей тоє імєньє ... кѣпиль за патьсотъ копѣ грошей широкихъ, Ческое монеты и за шѣбѣ одамашковѣю (Краків, 1539 *AS IV*, 184); ѡзал есмы 8 Их Милостн... рѣхомах рѣчей... шата одамашковаа черленаа з олгтабасом, деват брам злотоглавѣ (Несухойже, 1550 *AS VI*, 5); белоголо(в)ские шаты то е(ст) чамара адамашковая брѣна(т)ная... шѣбка кита(и)чаная (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 14 зв.); надали есмо... до церкви... стого спса в четвѣртни... едамашковыи петрахиль (Четвѣртни, 1610 *ВИАС I*, 10); рызы червонныя ядамашковыя (Луцьк, 1621 *АрхІОЗР I/VI*, 502); взято... доломанѣ Адамашковы(и) лазѣровы(и) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 105); ѡбрѣсь велики(и) взорѣ адама(ш)кового ты(м) ся прикрываєть престоль для порохѣ (Львів, 1637 *Іов. Усп.* 76).

АДАМАШОКЪ, ОДАМАШОКЪ, ЯДАМАШОКЪ ч. Те саме, що адамашка : въ той скрини нишихъ инкаторыхъ твоихъ речей не было, только мой адамашокъ (Краків, 1518 *РЕА I*, 94); дрѣгы(и) ризы чи(р)воного адамашку (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); ле(т)ни(к) одамашку чи(р)воного з оксамитомъ из брамами (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 1921, 6 зв.); сего трѣпа розныи шатами пѣстрыи оукрашаю(т)... шмата того злотогловоу, или ядамаш'кѣ... и инѣши(х) сѣке(и) сѣдпостію ты(м) подобны(х) привазаля сѣ(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 231 зв.); Панѣ Юре(и) Макаровичѣ... заграбилѣ... шапочѣка чо(р)ная... Адамашко(м) зелєны(м) облямованая (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 26); за которые то пѣнезѣ купилем на ризы адамашку чирвоного до церкви (Дермань, 1638 *ВИАС II*, 260).

Див. ще АДАМАШЕКЪ.

АДВЕРСАРЬ, АДЪВЕРЬСАРЬ ч. (стп. *adversarz*, лат. *adversarius*) ворог, противник, непритель: въ тотъ часть, коли ся кривда и верє и церкѣвамъ и духовенству вашему таковая деяла, мовчали есте, панове адъверьсары (Вільна, 1599 *Ант.* 679); Яко кгда бысь и ты хотѣль до сакраменту насвят-

шого приступити, въ той часть пришолъ бы до тебе адверсаръ твой якій, о которомъ ты пребачиль и, припадши до ногъ твоихъ, просиль бы о отпушеніє, а ты бысь ему отповидѣль (1603 *Пит.* 74); Если бы... декре(т) яки(и) Противны(и) На(м) з Неласки К(р) Его М(л) Статися мѣль, На Про(д) Просити, абы(с)-мы ѡ(т) шко(д) Презысковъ и Накладовъ Адве(р)-саромъ Не платячи, волни были (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 2 зв.); Бѣго зо всимъ своимъ войскомъ... на зточѣнѣ бѣтвы зъ адверсаромъ твоимъ, дла выбавѣна тебе ѡ(д) сме(р)ти, рѣшил'са самъ собѣю (Вільна, 1627 *Дух. б.* 159).

АДГЕРЕНТЬ, АДГЕРЕНТЬГЪ, АДЪГЕРЕНТЬ ч. (стп. *adherent*, лат. *adhaereo* "бути близьким") прибічник, прихильник; прислужник: И ежели тѣи Дѣвагъ // Частокъ выимѣючи выражаемо Дѣвать Хорѣвъ Аггльскихъ, взываючи стѣ(х) Бжѣихъ, котѣрыи... ѡ(т) Гда Ба на исполнѣнѣ мѣсть, сѣ котѣрыхъ Люциферъ зъ своимъ Адгерѣнтами стрѣчѣный с'паль, мѣстце назначѣное мають (Київ, 1639 *МКСВ* 217-218); помененый протестантѣсь... оферующєсь о то в судахъ належныхъ яко перѣвей зачалъ, такъ и до конѣца зъ вышъ преречѣными принципалами и ихъ адѣгерѣнтами правѣне чынити, илєкротъ того будєть потреба (Луцьк, 1648 *АрхІОЗР I/VI*, 818); па(и) Бєлєцьки(и) зосѣбна зъ Звягля... зъ а(д)герє(н)тами и помо(ч)никами своимъ... // хлопѣ... зъ мѣста повѣганяль (Житомир, 1650 *ДМВН* 194-195).

АДДИЦИЯ ж. (стп. *addycja*, лат. *additio*) додаток: уроженого Яна Заваду за оборѣнѣцу тоє справы придалисмы, о чомъ тотъ мандатъ, арештъ и аддиция ширєй в себе мають (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ XIV-3*, 178).

АДЖАМСКИЙ, АДЗЯМЕСКИЙ прикл. Перський. коберецъ аджамский (адзямеский) див. **КОБЕРЕЦЪ**.

Див. ще АЧАМСКИЙ.

АДЖЕ част. (підсилювальна) адже: гдє сѣ... скрєєшь прє(д) дхѣ(м) бжѣ(м)... гдє оутєчєшь ѡ(т) лица єго... всюдѣ бо лице єго єсть, ибѣ столицѣ єго, а(д)жє го(л)дѣє(т) ємоу (Височани, 1635 *УЄ N* 62, 48 зв.).

АДЗЯМЕСКИЙ див. **АДЖАМСКИЙ**.

АДИЛОНЬ ж. (гр. ἀδόλος) назва церковної книги: Книги гре(ц)кие ро(з)ны(є)... Трїодионъ параклѣтики еѡхолокгионъ... Адилю(и) писаная в полѣтурѣ // лыту(р)гии гре(ц)кое початокъ (Львїв, 1637 *Inv. Усп.* 33-33 зв.).

АДМИНИСТРАТОРЪ, АДМѢНЪСТРАТОРЪ, АДЪМИНИСТРАТОРЪ ч. (*сmn. administrator, лат. administrator*) 1. Правитель, намісник: Богуш Корецкій, ... ознаймую сим моимъ листомъ, иж... змовиль и пошлюбил есми взяти у закон светый мальженский за сына моего князя Яхима дочку... администратора и гетмана землѣ Лифлянтское (Луцьк, 1576 *АрхїОЗР* 8/III, 290);

керівник, управитель: Черньишевський... был... слуга рукодаинный нашъ и адъминистраторъ (Варшава, 1621 *ЧИОНЛ* XIV-3, 123); П. Александре(р) прокоповѣчъ провѣзо(р) и адмѣнѣстрато(р) дрѣка(р)нѣ (Львїв, 1642 *ЛСБ* 1043, 59 зв.).

2. Заступник, намісник: не архимандрит самъ в особе своей, але мы капитула естесмо тых добр дедичами, а архимандрит толко на час справца и администраторомъ их бываст (Луцьк, 1597 *АрхїОЗР* 1/VI, 204); такъ же и добрами вшелякими, помеченный отец Исакий, адъминистраторъ от насъ назначочный, рядити и заведовати будет... до подаггы и назначенгя архимандриты инышого (Новгородок, 1625 *АрхїОЗР* 1/VI, 570).

АДМИНИСТРАЦІЯ, АДМИНИСТРАЦІЯ ж. (*сmn. administracja, лат. administratio*) 1. Розпорядження, завідування: позъванный... тых местечок и салетръниковъ... преречоному Черньишевскому, которому в администрацию тые добра подали есмо были, уступити не хочеть (Варшава, 1621 *ЧИОНЛ* XIV-3, 121); великую часть добръ и кгрунтовъ нашихъ власныхъ... до староства Переаславьского и администрации добръ нашихъ салетрныхъ здавна... належачих..., кгвалтовне... посягнуулъ (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 177).

2. Виконання: маючи преречоного Валенътого Лонъского в секвестре своим якобы о скрадене церкви недавно з упору поставленное схизматикон, не допустили и допустить администрации сакраментовъ не хотели (Луцьк, 1621 *АрхїОЗР* 1/VI, 494).

Див. ще АДМИНИСТРОВАНЕ.

АДМИНИСТРОВАНЕ с. Те саме, що администратция у 2 знач.: О котором таковым недопущению администрования сакраментовъ... взявши ведомость, его милость ксендзъ архидиаконъ... двоих з каплановъ... Луцких... на месте судовъ... послал (Луцьк, 1621 *АрхїОЗР* 1/VI, 494); преречоны особы, препомневши права посполитого... а покой посполитый... взрушаючи, зверхности маестату его королевское милости спротивляюще... администрования сакраментовъ святых духовнымъ и заживаня оныхъ свецкимъ, з канцелярии... листы заручные // вынесъшы, приневоляючи забороняють, жебы люде... до церквей ихъ униацкихъ ходили (Луцьк, 1648 *АрхїОЗР* 1/VI, 814-815).

Пор. АДМИНИСТРОВАТИ.

АДМИНИСТРОВАТИ, АДМѢНЪСТРОВАТИ дієсл. недок. (*сmn. administrować, лат. administrare*) (що) виконувати: будучи я с повинности моее плембанъской рекуированный од некакого Валенътого Лонъского перед смертю его близкою, абым оному сакраментъа светое, до збавеня души людзкое пилно потребъне, администровал (Луцьк, 1621 *АрхїОЗР* 1/VI, 494); Аже е(ст) прѣве, якобы Проводнико(м) яки(м) и законоѡчителе(м) Сѣеннико(м), та(к) иишии Сакраме(и)та и тѣмницѣ збавѣна лю(д)скогоѡ, яко набѣрзѣи Сакраме(и)тъ покѣты стоѣ, адмѣнѣстрѡючи(м) (Львїв, 1646 *Ном.* 5 зв.).

АДМѢНЪСТРАТОРЪ *див. АДМИНИСТРАТОРЪ.*

АДМѢНЪСТРОВАТИ *див. АДМИНИСТРОВАТИ.*

АДОВЪ, АДОВЫЙ *прикм. (який стосується некла)* пекельный: х(с)ѣ бѣ... пришлолъ мощно въ адова мѣста в тѣю темность (1489 *Чет.* 48); пла(ч)моса веѣ по не(м), я(к) погибелию вѣ(ч)ною уmr(є) і въ адовѣ(х) пропасте(х) погребѣтиса изволи (1599 *Виш. Кн.* 217); Выдѣ дна адового, и выдѣ смерти вѣчнои... насъ ослободилъ, и пушовъ выдѣ насъ на небо (XVI ст. *НЄ* 74); Рачилесь, до адовыхъ кгмаховъ съступити: И тамъ въ темности, собою розсвѣтити (Львїв, 1630 *Траг. п.* 164); Бѣсове зломѣ начѣлници тмѡю свѣзаны И въ адовѣ пропастъ прелестници

загнаны (Чернігів, 1646 *Перло* 26 зв.); *Образно*: В то(и) тогды проха(ж)цѣ мыслено(и) а тоє кнѣ(ж)ки, знашо(л) єсми амѣ глѣбокѣю, котораа адовы(х) послѣ(д)ни(х) ко(н)цо(в) досагаєть, таа ама, которѣю дхѣозрѣтели пропа(сти)ю вѣчною называютъ (1599 *Виш. Кн.* 214); **брамы адовы див. БРАМА**¹; **броны адовы див. БРОНА**²; **ворота адовы див. ВОРОТА**; **врата адовы див. ВРАТА**.

Див. ще АДСКИЙ.

АДСКИЙ, АДЪСКИЙ, АДЪСКИЙ *прикм.* Те саме, що адовъ: Хс... оустрашилъ адскія силы (1489 *Чет.* 333); По изверженію, діаволы на трохъ мѣстехъ зостали: єдины, вышше на воздоуєхъ надъ водами, дрѣгін на земли, трѣгін, въ адской пропасти подъ землею (Почаїв, 1618 *Зерц.* 7 зв.); *ovcīnus*, адски(и) (1642 *ЛС* 294); богача грѣшного, діаволы пєсли дѣшѣ до а(д)скихъ по(д)зѣмныхъ тѣмныхъ мѣстъ (Чернігів, 1646 *Перло* 128).

АДЪ, АДЪ ч. (*гр.* ᾠδης) (за релігійними уявленнями - місце під землею, куди потрапляють душі померлих грішників) пєкло: оны бо прє(д)течевалъ, въ оный страшный грозный адъ (1489 *Чет.* 38 зв.); оумри то(л)ко оузри(ш)... а(д) с пропастью глѣбокою оузришъ рѣкѣ ѡгне(и)нѣю (п. 1596 *Виш. Кн.* 257); Коли умеръ богатый, погребли его у аду, та мучивъ(ся) тамъ, изъ муки просия. милости, што бы Ла(за)рь перстомъ своимъ остудивъ языкъ ему у половени (XVI ст. *НЄ* 148); Бѣды называєть, которыи смръть рѣдаты. Штожъ, до аду ли войдетъ, вшєлѣкій бѣдѣ подєймѣючий (Київ, 1625 *Злат. Н.* 130); тѣтъ приходитъ до смѣрти и дїспѣдєть зъ нею г(с)дѣ, и розкажєтъ, абы выпѣстѣла зъ адѣ и смє(р)тѣ дїши, и смѣ ихъ ѡ(л)дала (Вільна, 1627 *Дух. б.* 97); Радїєся Нбѣ... //...бо твой Црѣ адъ тѣмны(и) побѣж(д)ає(т) (Львів, 1631 *Волк.* 26-26 зв.); Абѣмѣмъ вѣлоє ѡ(т)цєвскоє... звѣтажи(л) смѣрть вѣчнѣю... и а́да разори(в), южниковѣ вѣчныхъ свободѣвъ з нево́лѣ бѣсовскѣи (Чернігів, 1646 *Перло* 132 зв.); *Образно*: Змїи велїкий ѡ(т)стѣпникъ: Адъ ро(з)звѣлѣючий панѣкѣ своє: Кнѣзь области тѣмностей (Львів, 1642 *Час. Слово* 267 зв.); **адъ преисподний** - пєкло: таковых [сретиков] проклиаи и отєлалѣ... святїи богоноснїи отпш во адъ преисподнїи (Кри-

лос, 1586 *MCSL* I-1, 134); **адъ преисподний**: найнижшеє на самѣмъ спѣдѣ мѣстє пропастное, а́бо пѣкло, дѣль (1627 *ЛБ* 172); **во адѣ ся знайти** — опинитися в пєклї: а коли ѡ(т) того весєла и триѡ(м)фѣ радостѣ ми(р)ское порѣва(н), тогды зара(з) во адѣ са знашо(л), тогды зара(з) во ѡгнь ввє(р)жє(н) бы(л) (п. 1596 *Виш. Кн.* 243).

2. За релігійними уявленнями — підземне царство: агглы которїи згрѣшилѣ, то є(ст) діаволѣ, єще сѣдѣ и за дѣлѣкѣи свѣи карѣна не вѣзли, и не мѣча(т)са въ ѡгнѣ пєкє(л)но(м), а́лє сѣ(т) запє(р)гнѣ въ адѣ, которы(и) не єсть пѣкло(м) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 11); Абѣмѣмъ пєкло ся розумѣєть, што палитъ и пєчєть, а адъ... розумѣєть мѣстє невидимѣе или мѣстє темностїи и низкихъ пропастей, до которыхъ Христѣ обожєнною душою, души отъ а́да вывобожаючи, зєтупилъ (1603 *Пит.* 66); землѣ, и мѣре, пѣкло, и адъ, дадѣтъ свѣихъ мѣртвыхъ на сѣдѣ Бжїи (Чернігів, 1646 *Перло* 149).

3. Могила: А братѣа причїнцы смѣрти єго кгда во ѡномѣ злѣмъ сѣмїє(и)ю тѣшили ѡца своєго: не хотѣлѣ. припѣсти(т) потѣшєнѣа а реклѣ: зєтѣплю до сѣна моего плѣчѣи до адѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 62).

адъ аспидный — злоба: Не явна ли рєчѣ яки(м) дхѣмъ... тоє чїинѣтъ, кгда(ж) на почѣткѣ якобы оуказѣєть выводы и прѣтагаєтъ до згѣды, а на остѣткѣ адѣ аспидного по(л) дѣстїамѣи задержати не могъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 6 зв.); **во адѣ чрева носити** (що) — мати прїстрасть (до чого): Я(к) са дєсправєдливнѣи(ш) боу с того ко(р)чма(р)ства, которое // вєгды во адѣ чрева своєго носїши (п. 1596 *Виш. Кн.* 254 зв. - 255).

АЕРНЫЙ, АИРНЫЙ *прикм.* Повїтряний: ты(м) вѣзєна(м) вѣннѣ(х) Пано(в), бѣсо(в) вѣздѣшнѣ(х) поднєбєснѣ(х), болшєи мѣчи(т)... и ва(с), и(м) слѣжащї(х), та(к) а́вно и голо(с)но ѡблїчає(т), и(ж) а(ж) то(т) крыкъ аєрнѣе вѣздѣхѣ прєлєтѣвшїи, вєтѣ небєснѣе крѣгѣи прїпїкнѣ(в)шїи у прѣтєла (!) єтѣла Трїцы са опїрає(т) (1598 *Виш. Кн.* 310 зв.); ѡблѣкъ аїрный (Чернігів, 1646 *Перло* 142);

порожнїи, повїтрянїи: правєдно вамъ правѣвѣрнѣмъ глаголю, иж єсми отъ єстраха и ужєса в забвєннє... прїшѣл, дївуєючися тому трудоу того пїсаря и

разума его мудрости разсужаючи бѣглость и хитрость, а все аерная, а не небесная же знаидох бо в том писанию (1608-1609 *Виш. Зач.* 209).

АЕРОВЫМЫСЛНЬИ прикм. Надуманий, неправдивий: Бо тежъ нас Скарга в своих аеровымыслных книжках укорил, иж мы, Русь, словенскаго языка не разумѣм (1608-1609 *Виш. Зач.* 201).

АЕРЬ¹ ч. (гр. ἀἴρ, αἴρος) повітря: все священныя книги вознесоутся на аере [и]а оболоче(х) (1489 *Чет.* 375 зв.); яко падъ тобою вмѣсто свѣтлости, аеръ напѣлнѣвса дымовъ сквѣроктъ (Острог, 1598 *Ист. фл. сн.* 55 зв.); Якъ по збытѣмъ дожчи чѣстѣи аеръ и свѣтлыи стаѣтсѣ: Такъ по слѣзно(м) дожчи ясность ѣмнаа настѣпѣт(и) и тѣхостъ (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 20); въздѣхъ: Повѣтрѣе, зр(и) аеръ (1627 *ЛБ* 19); на всякъ аеръ — куди вітер віє: А часть еретицкая - Петра Монта, который чловѣкъ хитрый былъ, временемъ служачій, на всякъ аеръ рушающійся, тасного еретика... епископомъ... наставили (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 1177).

АЕРЬ² ч. (тур. ağır аір, лепеха, діал. аер: Свири(д) Семенови(ч) шостаць... ме(л)... аерѣ камене(и) в... пе(т)рѣшкового насе(и)я (Берестя, 1583 *Мшт. кн.* 33).

АЖЫ¹, **АЖЬБЫ** спол. (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення) 1. (приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної) щоб, аби: и король Его Милость писалъ ѿ томъ до мене, ажбыхъ я емѣ тоє имене ѿграничил по томѣ, яко тоє именьє на замокъ Володимѣрскій было держано (Володимир, 1513 *AS* III, 104); мы тежъ въ томъ мѣщаномъ очивисте розказали, ажбы... вси посполу стерегли, естлибы коли Богъ помогъ твоей милости Татаръ поразити, нехай бы они ихъ чергами стерегли (Вільна, 1523 *АГОЗР* II, 132); а протожъ приказѣмъ вамъ, ажбы есте емѣ в тыхъ имѣняхъ дѣл дали (Львів, 1524 *AS* III, 267); приказѣмъ тобе, ажбы еси того борѣ его безправне рѣбати и пѣстошити не казала (Краків, 1543 *AS* IV, 328); прото... приказуемъ тобе ажъ бы еси за сн(м) листо(м) ма(и)да-то(м) нѣши(м) перед нами г(с)дремъ на со(и)ме ва(л)-но(м)... ста(л) (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 80 зв.);

(з відтинком припущення, сумнію) піби, буцим: Пришли до мене панове мещане лво(в)ские... же-

лующи на мене пере(д) посла(и)щемъ митрополита... а(ж)бы(х) я н(х) кла(л) свою(л)не бе(з) ви(и)ности... и колачо(в) свѣтити не каза(л) (Львів, 1552 *ЛСБ* 17).

2. (приєднує підрядну частину мети до головної) щоб, аби: князь Александръ перед нами... ѿ то тѣбе листы нашими позовными на рокъ зѣмскій перед насъ позывалъ, ажбы еси перед нами самъ сталъ... и подданных своих къ правѣ поставилъ (Краків, 1538 *AS* IV, 134); ве(д)ши всадилъ его [должинка] в тѣмнищу, а(ж)бы ѿ(т)даль што виненъ (1556-1561 *ПЕ* 81 зв.); Гды рѣчи оумилѣванѣ запѣтъ в' ср(д)цѣ // възвѣжоний, ширѣтсѣ своѣмъ поломенемъ, аиѣ оуспокоитсѣ допѣщѣтъ, аиѣбы то, што милѣтъ, одѣржалъ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 3-3 зв.).

3. (приєднує підрядну частину часу до головної) поки: Прето ему зара(з) прѣтъ з по(с)ро(д)ку брати(и) вѣстѣити казали, и всѣмъ братия(мъ) з опымъ, яко зѣ протѣвнико(м) жа(д)нои ко(и)ве(р)сацин не мѣли, ажъ бы ся покаялъ (Львів, 1633 *ЛСБ* 1124, 34).

Див. ще **АЖЕБЫ**¹.

АЖЫ², **АЖЬБЫ** част. (модальна) щоб, аби: правило светы(х) ѿте(и) каже(т) што неподобае(т) мѣже(м) вокупѣ съ женами истъ дѣвками ѿ во(д)но(м) мѣстѣи стоя(ти) але мужие а(ж)бы стояли ѣну(т)ри це(р)кви а жены и дѣвки ѿ при(т)вори пере(д) це(р)ковью (Сучава, 1558 *ЛСБ* 24); Чомъ, ажъ бы тобѣ не буде милости и жаль за твоего брата..., и Богу не буде такъ жаль за тебе, якъ мовить Іаковъ апостолъ (XVI ст. *НБ* 29).

Див. ще **АЖЕБЫ**².

АЖЕ¹ спол. (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення) 1. (приєднує підрядну частину причини до головної) тому, тому що, оскільки: ѿнъ за... посыла(и)емъ моимъ тамъ до смедина приехати... не хотѣ(л) аже(м) мусалъ еха(ти) с тымъ листо(м)... до само(г) князя... до чо(р)торы(и)ска (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 78); аже была вечерная година... А езд(с) вше(д)ши до костела почалъ выметати продаючие в костеле и спроворочалъ столы ти(х) што пѣзма га(и)длюю(т) (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 48); аже трифолон южъ про(ч) су(т) про-дание, котры(х) и тера(з) многіе потребуо(т) абы были знову выдрѣкованы (Львів, 1636 *ЛСБ* 1043,

45 зв); Аже бы́ли ба́рзо оубо́гѣ не ма́ючи за што пово́ѣ сѣти кѣпѣти, старѣю поправова́ли (Київ, 1637 УЄ Кал. 340); ажемъ естѣ в лѣтѣхъ подешпылымъ и не могѣчи ономѣ выдолати... тотѣ млынѣ... иванови Сахънови... на вечныѣ... часы... продаю (Житомир, 1647 ЦДІАК 11, 1, 12, 31 зв.).

2. (приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної) що: Аже хвалишися щастием ради фундования паук в родѣ и костѣле латынском папезскаго послушенства, преславно славѣйшии ксепз Скарго, — признаваем и мы (1608-1609 Виш.Зач.224); Аже злѣпомысливого члѣвка и моли́тва не естѣ Бгѣ пріємна... са́мого Гда... послѣхай (Київ, 1637 УЄ Кал. 62).

3. (приєднує підрядну частину часу до головної) поки: та(к) до(л)го па(ш)ство и(х) боурено аже виши(ст)ко зопсовано (к. XVI ст. УЄ N 31, 165).

4. (приєднує підрядну частину способу дії до головної) що: ілю зстоупивши з во(з)дѣхѣ // во́зь о́гнѣныи на́гло вѣсхити(л) его, та(к) аже товаришъ его елисе́и обхыръвалъ около него пла(ш) хватя́ючиса его (Львів, 1585 УЄ N 5, 155 зв. (на полях)).

Див. ще АЖЬ¹.

АЖЕ² част. 1. (підсилювальна) аж: А за тымъ... изалѣса на мѣтвы аже до дна взываючи бѣ о́ца абы емоу да(л) такѣю мо(ц) и силѣ иже бы мѣгль выполънити его... // волю (поч. XVII ст. УЄ N256, 9-9 зв.); Ты(х) побѣжны(х) про(д)ко(в) свы(х), потѣмо(к) побѣжный Наслѣдѣвца zostалесь: и дѣди(ч) острѣжны Циѣтъ и(х) знамениты(х): ѡ котры(х) брми(т) сла́ва И брмѣти пото(л) бѣде(т), поко(л) аже На́ва... //... бѣ(г) сво́й бѣде(т) справовати По морѣ (Київ, 1618 Вѣзер. 14-15).

2. (обмежувально-видільна) тільки, лише: ни́ѣ аже ѡ(т) пѣа Андрея стреле(ц)кого ...//... ѡдобралемъ ю(ж) по(д) часть ѡпа(д)ненія в корѣне монетѣ всего... злоты(х) 50 (Львів, 1623 ЛСБ 1049, 3 зв.-4).

Див. ще АЖЬ².

АЖЕБЫ¹ спол. (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення) 1. (приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної) щоб, аби: приказуемъ вамъ... а-жебы есте отъ тыхъ мѣщанъ нашихъ Кіевскихъ мыта... не брали и вездѣ ихъ до-

бровольне а безмытне пропускали (Вільна, 1545 АІОЗР I, 299); мы и прѣ(д)ци нашіѣ ѡ(т) вѣка есмо не слыхали, ани вѣ писмѣ не читали, Ажебы которыи члѣкѣ има(л)и Боу шѣто вѣчинити, яко мы тобѣ вѣчинили (XVI ст. УЄ Трос. 73); Просил мене... Маир Мошѣвич... ажебых я уставу ему далѣ по тому, яко я держивалѣ оранду от старосты кремьянецкого мыто замковое (Кременець, 1569 ПКСД II, дод. 557).

2. (приєднує підрядну частину мети до головної) щоб, аби: Аже бы еси знаками совершенными увѣрился, яко те, а не другіе истинною в церкви правдивой христовой знаходятся, кратко ти покажу (1600-1601 Виш. Кр. отв. 174); а́же бысте лѣпѣй зрозѣмѣли маеста(т) и велико́сть егѡ потве(р)ждѣ и ѡбласню подобенство(м) якы(м) (поч. XVII ст. Проп. р. 236); ѡ которыхъ то справ свои(х) згубѣ постерегаючи целости во все(и) своеи, ажебы прѣ(з) то шкоды яко(и) не поноси(л)и и повторѣ протѣ(с)тується и солени(т)е манифестує (Житомир, 1650 ДМВН 198).

Див. ще АЖБЫ¹.

АЖЕБЫ² част. (модальна) щоб, аби: возвыши(и)... подѣданных тамошнихъ до гѣромады зовлавыши и ѡ новымъ державѣицы имѣ ѡбѣвѣствитыши, подѣданѣство и посѣлушенѣство ажебы звыча(и)ное пану своему пѣлѣнили, ѡбѣвѣстити(л) (Житомир, 1650 ДМВН 215).

Див. ще АЖБЫ².

АЖЛИ спол. (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення, приєднує підрядну частину причини до головної) тому що; через те, що; оскільки: и ничого... ѡпоминалися не маю, а(ж)ли на ба(р)вѣра и на (с)правѣ а(ж) до вылече(и)я моего давано (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 16).

АЖНО¹ спол. (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення) (приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної) що: петръ... оуско́чн(л)и в мо́ре а дру́гы(и) оучѣніці ло́даю переѣхали... //... та́гноучи сѣтъ зѣ рыба́ми а коли ю́жь выстоупавали на бере́г и оу(з)дрѣ́ли ажно оу́гла распале́ное ле́житъ (1556-1561 ПЄ 439 зв.-440).

АЖНО² част. (підсилювальна) (уживається для вираження несподіваності дії) аж тут, аж ось: А по

кѡлѣѣ днѣи ворочаючися абы ю поналѣ зѣствѣлѣ и
о҃гледаѣлѣ стѣрво лѣвоѡ, ажнѡ рѡи пчѡлѣ бы(л) в
пащѡцѣ лѣвиной (серед. XVII ст. *Хрон.* 184 зв.),
пришѡл до ровѣ и поизрѣлѣ в него, ажнѡ даниилѣ
сѣдѣлѣ межн лвами (Там же, 372); Подобно с
презренѣя доброго тоѣ ся стало чо҃го мы самы собѣ
зычили и старалисѣ ѡ тоѣ абыхмо... могли през
посла(п)цовѣ своихъ... ваще(и) царской велмож-
ности... поклѣнь сво(и) ѡ(т)дати: Ажнѡ бгѣ, все-
мо҃гѡщи(и) здаривѣ на(м) ѡ(т) твое҃го ца(р)ского
величества посланцѡвѣ (Черкаси, 1648 ВУР II,
фотокоп. N 12).

(із співвідносним словом у головній частині) поки: догола на ва(с) кликали, кричали и вола́ли, а(ж) іа(с) с того мѣсца... изогнали (1598 *Виш. Кн.* 308); Сми́тны были Ап(с)ли,... и стоа́ли по́ты дива́чїса, аж' два аѓгла прише́(д)ши оутѣшили іхъ (Київ, 1625 *Кол. Каз.* 13); пѣснь пта́ха... та́къ быва́еть члѣвомѣ кождомѣ вда́чна, ижѣ коли егѡ заслѣшитъ ро́змѣ ѡ(т)хо́дитъ и велѣ́дѣ егѡ по́ты іде́тъ ажѣ си сто́мнѣтъ и оумира́еть (серед. XVII ст. *Хрон.* 5 зв.); ажъ поки, поки (пока, поколе) ажъ — аж поки, до того часу поки: але хс... за́(в)жды сѣди(т) на прави́цы ба́, ждѣчи а(ж) по́ки по́ложени бѣдѣ(т) во́роговѣ егѡ по(д) но́ги егѡ (Вільна, 1596 *З. Каз.* 91); чини́ти того не переста́нѣ, іж' по́ки тебѣ в пе́ршій свѣ́тлости ѡба́чоу (Острог, 1607 *Лѣк.* 9); И долгого покою оныхъ набави́тъ, Поки ажъ са бунтовни́ци зъ свѣ́та звели (Львів, 1630 *Траг. п.* 162); тогды... масть... малжонка // моя... то держати и вживати... пока ажъ тая сума... грошей будетъ малжонце моею... отдано и заплачено (Затурці, 1559 *ИКА*, дод. 87-88); И вжо они... золотыхъ черленыхъ до Скарбу Нашого давати, не маю́ть до того часу, поколе ажъ вся тая десѣть годовъ вольности ... сполна выйде́тъ (Вільна, 1564 *РЕА* II, 132).

2. (приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної) що: ко¹ста²нти³ни⁴ ѿ⁵ви⁶де⁷(л) ажъ самъ г(с)ъ... дає(т) вели⁸кому⁹ ни¹⁰ко¹¹ле¹² не¹³ право¹⁴е роу¹⁵ки еван¹⁶глі¹⁷е (1489 *Чет.* 107 зв.); ва¹⁸ша м¹⁹л²⁰сти знає²¹те, ажъ бил²² нам до²³л²⁴жен тотъ ко²⁵спа²⁶р (Гирлов, 1513-1515 *Cost.DB* 509); те²⁷(ж) дає²⁸мо ва²⁹(м) зна³⁰(ти) а³¹(ж) коро³²(л) є³³го м³⁴(л) до³⁵(з)во³⁶ли³⁷(л) нам сто ка³⁸(н)та³⁹ре⁴⁰(и) спи⁴¹жи купи⁴²(ти) ѿ зе⁴³(м)ли є⁴⁴го м⁴⁵л⁴⁶(с)ти и бе⁴⁷(з) мы⁴⁸та выпу⁴⁹(с)ти⁵⁰(ти) (Су⁵¹ча⁵²ва, 1558 *ЛСБ* 25); мови⁵³въ Па⁵⁴вел⁵⁵ъ: Муж⁵⁶є⁵⁷ве, ви⁵⁸жу, ажъ изъ до⁵⁹са⁶⁰до⁶¹въ и вели⁶²ко⁶³въ тя⁶⁴го⁶⁵то⁶⁶въ, не лише ко⁶⁷ра⁶⁸бле⁶⁹ви тя⁷⁰ж⁷¹ко, али и ду⁷²ша⁷³мъ на⁷⁴шимъ (XVI ст. *НЄ* 15); К⁷⁵то бы им⁷⁶алъ г⁷⁷ва⁷⁸рити, ажъ не такъ, я⁷⁹ко⁸⁰(м) пи⁸¹са⁸²(л), да бу⁸³де⁸⁴(т) про⁸⁵к⁸⁶ля⁸⁷(т) въ все⁸⁸(м) вѣ⁸⁹цѣ и въ бу⁹⁰ду⁹¹що⁹²мъ (Бе⁹³не⁹⁴дикі⁹⁵вці, 1603 *НЗУжз.* XIV, 225); а по⁹⁶тымъ ви⁹⁷жу, ажъ о⁹⁸те⁹⁹цъ Ле¹⁰⁰он¹⁰¹ти¹⁰²й... и¹⁰³де¹⁰⁴т до мене (Во¹⁰⁵ло¹⁰⁶ди¹⁰⁷мир, 1612 *АрхЮЗР* I/VI, 411).

АЖЬ¹, АЖЬ *спол.* (зв'язує речення) (з'єднуює частини складнопідрядного речення) **1.** (приєднуює підрядну частину часу до головної) поки: пань ратомьски(и)... за по(д)воды мешацѣ ималь и везаль. и... пѣгами бить ажъ са штыкъпили люди пѣна го(р)-ностаеви (1552 *ОЖЗ* 122 зв.); пань Борис... брамку... // шаблею... порубаль на штуки, и иныхъ речей не мало,... и не перестал шаблею рубат, ажъ ся ему зламала (Луцьк, 1583 *Арх/ОЗР* 8/III, 374-375); ото делате(л) жде(т) че(с)ного шовшу зе(м)лѣ те(р)пливе его ждучи а(ж) при(и)детъ до(ж)чь ра(и)ни(и) и по(з)ны(и) (II пол. XVI ст. *КА* 173); Баязитъ, цѣсарь турецкій, отъ Тамерляна... //... былъ пойманный и въ клѣтце замкненый и завжди былъ вожонъ, ажъ косткою рыбею самъ задавился, абы соромоты ушелъ (поч. XVII ст. *К/Л* 73-74); то(т)то плени-потѣ(нт) позваны(х) ко(и)трове(рсни жа(д)ное чини(т) не може(т) и в речь са вдавати с поводомъ а(ж) перве(и) будетъ взнашо черезъ сѣдъ е(с)ли же мо(ц) добраа а(л)бо нѣтъ (Київ, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 29 зв.); Мджѣве, што рѣкль, же не в'хѣса(т) смѣрти, ажъ оувидатъ образъ Приста его, сѣтъ тѣмъ три Ап(с)лове (Київ, 1625 *Сур.* 123); Теды... иосифъ и мріа... // закрыли его такъ дольго, а(ж) престапоу(т) младе(и)цѣ и дѣточкы оныи забивати (Височани, 1635 *УЄ* N 62, 142 зв.-143); В рым'ской цѣркви звѣчай ёсть напѣрвей тѣю тайнѣ дѣтемъ давати, ажъ починѣтъ доброе ѡ(т) злѣго розе(з)навати, в седмѣ наприкладъ лѣтехъ (Львів, 1645 *О тайн.* 32); Аж ѡ(т)далил ѡ(т) церкви вышнен Вызнѣцкой иное на тоє мѣсце та(м) положилъ лѣпшее (Нижня Виж

3. (приєднує умовну підрядну частину до головної) якщо, коли, як: а(ж) са прилѣчнт да побѣгне(т) нѣкоторые па(и) или слѣга... кролѣ полского... до па(с)... тотъ имае(т) просити соби ми(р) и ласкѣ ѡ(т) пана жигмонта (Ясен, 1510 *Cost. DB* 472); Ажъ: выпустите вы вашимъ виноватымъ, выпуститѣ и вамъ отецъ вашъ небесный; ажъ вы не выпустите вашимъ виноватымъ, ни отецъ вашъ небесный не выпуститѣ вамъ вины вашѣ (XVI ст. *НЄ* 52); слѣпый слѣпого // ажъ водить, оба у яму упадутъ ся, погынѣть и путь, и убогий (Там же, 145-146); ажъ: дасть богъ — якщо (коли, як) дасть Богъ: и мы то отложили ему до нашего щастного, ажъ дасть Богъ, приѣхання къ великому князству Литовскому (Краків, 1525 *АЮЗР* I, 68).

4. (приєднує наслідкову підрядну частину до головної) так що, аж: Пáнны слѣжѣбнищи ей вси поднáвши подбóлки по побѣст, и пошли в тáне(и) в кóски, в костѣлѣ а(ж) вси полака́лися ви́дачи то́е (1509-1633 *Остр. л.* 132); Ёга са(м) впа(л) по шию ажъ є(с)мо єго мѣ́сли виволочити (1582 *Кр. Стр.* 43 зв.); А поменено(г) Пáа япа Ко(з)ло(в)ско(г)... межы колоды вкинули и лома(ми) накидали аже... ко(и) поменено(г) ко(з)ло(в)ско(г)... в́рвавши(с) додому прибе(г) (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 164 зв.).

5. (приєднує підрядну частину міри ознаки до головної) що аж: и приш'ли и насыпали ѡбѣ лю́дѣ такъ ажъ са затоплали (1556-1561 *ПЄ* 227 зв.); Такъ єго ѡкроу(т)и́ѣ били, а(ж) єго стóе тѣ́ло кровію скипѣ́ло (XVI ст. *УЄ Трос.* 67); И Стефана Зизанєго... обещестилнєте и на єго здоровья такъ єсте важнили, ажъ. през комин вытиснувшися, утѣкъ з Вильны (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45); пахо(л)ка... Ти(ш)ка... в ногу левую выше(и) колєна з ру(ч)ницы по(ст)рєлєно, а(ж) куля павылє(т) вы(ш)ла (Житомир, 1609 *ДМВН* 142); и гды ся важилѣ служити литургію, тєды явне Господь Богъ чудо показаль, же кєлихъ засмердѣвся зъ сакраментомъ ихъ, при много лю́дїи, ажъ не могли поживати (бл. 1626 *Кир. Н.* 15); При (т)рѣскѣ оукажєтся с повѣтра ѡгнѣ блиснєть, ажъ будєть чє(р)воно (серед. XVII ст. *Луц.* 542).

6. (приєднує підрядну означальну частину до го-

ловної) що, аж: Тогда єди(и) ѡ(т) сто́лчи(х) да(л)и ємоу поли́чо(к) та(к) мо́щныи, а(ж) єго стáа ми́лостѣ оупа(л) (XVI ст. *УЄ Трос.* 62); За короля Августа былъ такий голо́дъ великий, ажъ люди зъ голоду мерли (поч. XVII ст. *КЛ* 75); Гди ся Води избєрѣт по(л) Зе(м)лю такъ великой мо́щи ажъ ся зє́мля двигати почнєть (серед. XVII ст. *Луц.* 538).

7. (приєднує підрядну частину причини до головної) тому, через те: и не маючи ся я гдє подєти, ажъ мусила дєй єсми тамъ у Берєстєчку чоловєка поняти, который менє до брати моєє... отвєз (Луцьк, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 269); Ђнѣ [папєжѣ]... Жнкгмоунта єсєара нє хотѣ(л) // кóроновáти, а(ж) моу́салѣ, єго в' колѣно целовáти (Острог, 1599 *Ист. фл. см.* 49 зв.-50).

Див. ще **АЖЕ**¹.

АЖЬ², **АЖЬ** част. 1. (підсилювальна) (переважно у складі прийменникових конструкцій, що виражають часові відношення) аж: мы... пословы и рада... явно чини(м)... и(ж) а(ж) коли ѡ(т) да́нны(х) часѡ(в) межи и(х) мл(с)ти зє́млѣми бы(л)и цѣ́лини... и вичныи ми(р) и покѣи (Каменець, 1510 *Cost. BD* 454); ждали єсмо княза Коширєского весь ден аж до ночи (Милянєвичі, 1530 *AS* III, 367); всѣ(х) же нáродовъ ѡ(т) авраáма ажъ до днѣа рóдовъ, чѣтырьнадєса(т) (1556-1561 *ПЄ* 22 зв.); в воево(д)ствє бра(с)лавєско(м): почавшы чере(з) рокъ ѡсмыдєся(т) ѡсмы(и) а(ж) до того часѣ во(з)ны(х) нє было, которые бы слушне в́ря(д) сво(и) выконыва(ти) могли (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II. 4047, 26 зв.); Ажъ по сеймѣ указальсє декрет сеймовый (Львів, 1605-1606 *Перест.* 49); я ива(и) жданови(ч) щє́ниє(в)-ски(и)... зє(з)нава(м)... и(ж) пнѣ ѡфана(с) ко(р)-ко(ш)ка... застави(л)... сєлище дзѣ́ко(в)ское зо(в)сими... //...пови(и)стєями (!) ...ѡ(т) запѣ(с)то(в) велики(х) мя(с)ны(х) рѣски(х) а(ж) до таково(г) рокѣ запѣсто(в) велики(х)... в рокѣ при(ш)ло(м) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, I, 5, 48-48 зв.); тѣ́ло єго през пóстѣ ажъ до н(д)ли свѣ́тлон... нєбы́ло ѡбварѡвано, цѣ́ло и ненарѣ́шнє пребывáло, ажъ до часѣ погребєніа (Київ, 1623 *МКСВ* 83); в то(м) же року... вєсна была ба(р)зо сѣ́хая... а що сѣ́яно ярины, то за посѣ́хою нє сходило, ажъ по стó(м) пєтрѣ дощѣ спалѣ, то(ж)

почало сходити (серед. XVII ст. *ЛЛ* 176); вишелякихъ пожитько(в) приходьчи(х) заживагъ мають ажъ до ѡ(д)дангъя собе ты(х) чотиро(х)сотъ золотыхъ польски(х) (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 218);

(у *сполуч. ажъ и*) аж: я сам тѣю землю в покон держал аж и до сихъ часов, ѡдно не вѣм, для которе причины тыи подданыи... кѣвалтовне сѣ в тѣю землю мою въпираютъ (Шайно, 1538 *АС IV*, 175); болшую похвалу всходная церковь относить... гдыжъ якъ за часу семи соборовъ и нижей по ныхъ... ажъ и до сихъ нашихъ днѣй въ церкви всходной... сѣть много, высоце учоныхъ, мудрихъ учителей (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 913);

(переважно у складі прийменникових конструкцій, що виражають просторові відношення, оказуючи на певну межу або відстань) аж: И мы промежи Ихъ Милости грании на полы подѣлили, почонши ѡт рѣчки ѡт Лобанки... аж до рѣчки до Мокреца (Острог, 1506 *АС III*, 38); входъ на самари почонгши ѡгъ ѡльхового плеса и вольчѣе воды // ажъ до верхѣ а по рече тѣмени ѡтъ вѣстья ажъ до верхѣ... староста даивалъ ихъ комѣ хотячи (1552 *ОЧерк.* 3, 10-10 зв.); та(м)же границѣ рѣбежи... въ береза(х) вчинили то є(ст) поча(в)ши з головы ѡ(т) долины... а(ж) до долины днепреца (Київ, 1578 *ЦНБ ДА/П* - 216, 108); вѣша мл(ст)... наехавшы... на... нме(н)е жо(р)нищское... вѣ одинѣ сторонѣ... речки а(ж) до вѣстья... вѣ кгрѣнты пана по(д)коморого... на себе забра(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25); пѣнове Тишове... на поле ро(з)робляючи и сеножати кося(чи), почавъши ѡ(т) ре(ч)ки Ѡ(л)шаницы... ажъ по место Ѡбуховъ (Горошки, 1642 *ДМВН* 222); Море четвѣртое идеть ѡ(т) сѣракдѣ... ажъ подѣ Ви-зантію (серед. XVII ст. *Хрон.* 6 зв.);

(у *сполуч. ажъ и*) аж і: нехай вѣдають запѣвне которыи колѣвекъ и вѣ самомъ Римѣ... мѣшкають... и вѣ... землѣхъ што за Алпѣйскими... горѣми... ѡлбо за бескѣдами, ажъ и до Гадѣра живѣ(т) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 195);

(у складі прийменникової конструкції, що виражає міру ознаки) аж: а на воскресѣніе хѣво болѣто великое было а(ж) по колѣна (1520 *Остр.л.* 130);

(у складі прийменникових конструкцій, що ви-

ражають об'єктно-просторові відношення) аж: листь его записный слово ѡтъ слова с початку ажъ до конца, в книги замковыє записати казалъ (Затурці, 1559 *ИКА*, дод. 89); вѣша мл(с)ть рачи(ли)... цркѣвъ на(ш)у малева(ти) в серединѣ... почо(н)ши зврѣхѣ а(ж) надо(л)... до(б)рыми красками (Ясен, 1565 *ЛСБ* 1, 38); тая (ж) рука вся сина, потлучена, почавши ѡ(т) рамена а(ж) до пѣсти (Житомир, 1584 *АЖМУ* 118);

(у складі прийменникових конструкцій, що виражають об'єктні відношення) аж: вѣста(в)уемъ... абы ниhto... почо(н)ши ѡ(т) вы(ш)ного а(ж) до ни(ж)-шого ста(н)у... не сме(л) въ зброя(х)... до судѣ... приходити (1566 *ВЛС* 50 зв.); Прїидѣтежъ тѣды и пристѣпѣте до того прелюбѣзного оца нашего всѣ... //... Иноцы Аггл(с)когоѣ Чїна ѡ(т) пѣрвого ажъ до послѣднего, ѡ(т) старѣйшого ажъ до юнѣйшого послѣдника (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 34-35); А оныхъ которыи предъ домомъ бѣли поразїли слѣпотѣю ѡ(т) намиѣишего ажъ до набѣлшого (серед. XVII ст. *Хрон.* 31);

(уживається для підсилення висловленої думки, ознаки чи дії) аж: шѣлжикци спалили а(ж) сагнѣли за ѡстрѣгъ (!) мїль вѣ (1509-1633 *Остр. л.* 129); а въ домѣхъ деревяныхъ ажъ скрозъ кули проходили сѣ тыхъ дѣлъ, которыи зъ замку великого стреляно (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/1, 11); заводала на нас христіанская жона... которую сѣте в пол службы казали бити во уста аж до крове (Львів, 1605-1606 *Перест.* 44); Ажъ вкоротиѣ и дальшихъ ѡтъ отступниковъ приведеныхъ свѣдоцгѣвъ доткнуся (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 445); Але пойзрї по ѡколо сѣбе, ажъ ты въ тмѣ сндїшь, по(н)зр(н) къ горѣ на(л) сѣбе, ажъ на(д) тобѣю мѣчъ висѣтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 134 зв.);

(у *сполуч. ажъ назбытъ*) аж надѣго: Вижу, же ся ажъ назбыгъ запалилъ зъ мудрое мовы и ростегаенгъ, яко бачу, жакгли красомовѣства своего (Володимир, 1598-1599 *Вїдн. ПО* 1053); Не мовмо, же ажъ назбытъ насъ ѡбразїли, и бѣрзѣ великїѣ прїкрости и крївды намъ починїли, для чоѣ не мѣжемѣ и(х) прощѣти (Київ, 1637 *УЕ Кал.* 60);

(у *сполуч. ажъ не*) як не: А гдѣжъ найлѣпѣй и

спадати ма быць проповідь науки збавенное, ажъ не въ церкви (1603 *Пит.* 81):

(уживається для вираження несподіваності дії) коли раптом, аж ось, аж: Я до скрип поїду, коваля призвавши... и посмотрю у скринях, аж она [жона] мало не всю масть мою... выбрала (Гуляничники, 1578 *АрхЮЗР* 8/III, 281); А коли прышло до великого мира, ажъ того у Вашихъ "Требникахъ" пусто! (Вільна, 1608 *Гарм.* 195); Oś v Bysa Druhу sedit w toim Pekli Tá nie tam stáwíl pry teplí Až ty na mene kiwáiesz Tá słowá táki woláiesz (Яворів, 1619 *Гав.* 22); А гды прышло до речі, ажъ они всѣ и дрожа, и заровно зъ ншыми пытають (Дермань, 1628 *КМІМ* I, дод. 318):

(вводить вставні слова у речення) аж: Зобравлєсьа ѡ(т)чє нпáтій ажъ дивѣ на такѣ потоужный доводѣ яко паоукѣ на сѣтѣ (Острог, 1598 *Опн. КО* 29).

2. (обмежувально-видільна) лише, тільки: ѡ забороне(н)є чере(з) вря(д) и(к)родьски(и) во(з)ному ездити на вси справы а(ж) за листы врядомыми (1566 *ВЛС* 131); ажъ зъ дво(х) лоуцкихъ, зъ дво(х) холмски(х) біскѣповъ тóлько сá по одно(м) совѣтомъ біскѣпѣ вылоупи(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 22); И завжды того въ Кгрецын уживають. А ку тому, того мира великого посветившы его у Великій четвертокъ, не годится повторати, ажъ въ рокъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 195); Подданный... дочку свою... выдавъ бывъ замужъ за котляря..., который..., набравшиєє своеволи... прочъ пошовъ..., ажъ теперъ прочули, ижъ у Сивску мешкаеть (Чернігів, 1648 *ЛЮЗР* III, 157).

Див. ще АЖЕ².

АЗА част. (стп. аза) (пिताльна) хіба, невже, чи: А телєть ѡный жидѡвскій ѡ(т) злѡта зо всѣ(х) волею згѡдне вѣлнтий, аза не былъ и не єсть пѣнны(м) знакомъ згѡды, аза тáмъ згодившиєа на свою безвмндію згѡдѣ, не выкрикаліи не веселілієа. мѡвачи, тоє на(с) боуде(г) бороніти ѡ(т) вєакого зла (Острог, 1598 *Опн. КО* 7); якъ се вамъ подобає(г) тоє внно? смакде(г) ли ва(м) добре аза не пенкне // фарбованое аза негодно до пнѣа (к. XVI ст. *Розм* 42-42 зв.); Аза не вѣдаєнтъ же те зарáзомъ... оєклѣвать и оєждатъ (Євѣа. Вільна, п. 1616 — *Прим. отел.* 12 зв.); quare Аза (1643 *Уж.* 50 зв.).

Див. ще АЗАЖЪ, АЗАЛІИ, ИЗАЗЖЪ, ИЗАЛІИ.

АЗАБЫ част. (стп. azaby) (пिताльна) те саме, що аза: азабы таковыє мѣєца имѣ палежати могли которыє не криво присяжомѣ, яковыми они соутѣ, але доброго сѣмѣньа и неподозрѣной шюты люде(м) прѣ(з) правю соутѣ оуказаны (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 198 зв.).

Див. ще АЗАЖЪ, АЗАЖЪБЫ, АЗАЛІИ, АЗАЛІБЫ, ИЗАЗЖЪ, ИЗАЛІИ.

АЗАЖБЫ див. АЗАЖЪБЫ.

АЗАЖЪ, АЗАЖЪ част. (пिताльна) те саме, що аза: Чоמוу(ж) ѡ(т)чє владыка, такѣ смѣлє и беспѣчнє замыдрилєнтъ ѡчи, и на пѡжжи вѣставити а прáвє всемѣ свѣтѣа свою неєхвалнѣю оцѣкровати оуєнлѣєнтъ згѡдѣ. азажъ не явны тоєє вáнєє бѣдноє згѡды ѡвошы по всемоу томоу папѣствѣ (Острог, 1598 *Опн. КО* 15 зв.); ѡкажи ми нѣгѣкѣ Акєаєнтѣа чорного... гляди єсли добра є(с)г) Азажъ видилєсь коли подобнѣю (к. XVI ст. *Розм.* 53); Азáжъ не вѣдаєнтъ, жє сá ты з нами не згажáєнтъ ѣ вѣрѣ, и длѣя того(ж) я є тобою не мáю жáднѡєа справы (поч. XVII ст. *Проп. р.* 186); Азажъ Паповє ра(и)цы Львовєє..., що(с) бо(л)шого На(д)то Себє быти роздѣлюють, жє на(с) Народѣ рѣского При бокѣа своє(м) мѣти не хотя(т) (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 3); А зажъ то не великая скараня Божого темность въ той тасмниці трутиєу подавати цєсарємъ, которая єсть подана уживающимъ на позисканье живѡга вѣчного? (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 934); тепѣрь Петре слáвы Докáзѣи: Кды през тебе прáгнєтѣ Рѣсь напáвны. Азáжъ. Ѳропѣ. Митрополѣи недѡдáстѣ ѡхѡты; Мáрєъ не трáфи(т): ты зъ Нѣа вѣпáкѣ достáнє(и) Цнѡты (Київ, 1633 *Евѡфон.* 307); quare, аза Азажъ (1643 *Уж.* 50 зв.).

Див. ще АЗАБЫ, АЗАЖЪБЫ, АЗАЛІИ, АЗАЛІБЫ, ИЗАЗЖЪ, ИЗАЛІИ.

АЗАЖЪБЫ, АЗАЖБЫ част. (стп. azazby) (пिताльна) те саме, що аза: Азажъ бы однакѣ тѣи ѡ(т)єдѣнци ѡ(т)гола потѣхѣа яковѣю собѣ обєцѡвати могли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 198 зв.); Яко гдыбы которой ма(и)тѣа малѡчюєа єєна єдинáчка пенкного, мѣдрого... пришлоєа єго погрєєти, аза(ж)бы не бѣєстáвнчнѣа жалѡсть и поєєднєєнныє слєзы єї з того были (Вільна, 1627 *Дух. б.* 173).

**Дво. тс АЗАБЫ, АЗАЖЪ, АЗАЛИ, АЗАЛИ-
БЫ, ИЗАЖЪ, ИЗАЛИ.**

АЗАЛИН част. (стп. azali) (нигальна) те саме, що **аза**: аза́ли не во́(в)на онцѣ оука́зде(т), якѣ и ко́здѣ о́стрые ко́смы (Вільна, 1596 *З. Каз.* 82 зв.); Я барзо хочѣ фѣти // ѡдѣли ми тѣ штѣкѣ мѣса Аза́ли не маєшп. рѣкѣ такѣ єсть маю ле(ч)и не моѣ дотыкатисѣ (к. XVI ст. *Розм.* 20 зв.-21); Аза́ли вѣжды з мл(с)рдѣя своѣго... и се(р)дце и хѣтъ Єго к(р) м(л) до того на́клошн(т), якобы пѣкого нѣ в чо́мѣ не кри(в)ди(ти) (Луцьк, 1600 *ЛСБ* 349, 1); аза́ли не ва́на коро́левская ми́лостѣ по сме́рти митропо́лиитовой // ми́н митропо́лію да́ти ра́чил (Львів, 1605-1606 *Перест.* 41-42); Але мо́ви(т) до на(с), Аза́лимъ ва́мъ єще ма́ло зо́ста́ви(л), зо́ста́вивши та́кѣ мно́го до́брѣ и кле́ишнѣтѣвъ (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 32); зы́чили бы́хмо со́бѣ са́моде́ржца го́сподаря тако́(го)... яко Ва́на ца(р)-ская ве́лможно(ст)... аза́ли бы пре́(д)вѣ́чноє про́роче́ство ѡ(т) хри́ста б́га на́шего испо́лнилося што́ все в ра́кахъ єго сѣ́ое мл(с)ти (Черкасн, 1648 *ВУР* фотокоп. N 12).

**Дво. щс АЗАБЫ, АЗАЖЪ, АЗАЖЪБЫ, АЗА-
ЛИБЫ, ИЗАЖЪ, ИЗАЛИ.**

АЗАЛИБЫ *част. (сшт. azaliby) (пштална) чн*
ж: Наза(и)грее ожидалисмы, азалі бы мітрополи(и)
э' якою об'мовою вчорашнста оменканья с призва-
нємъ па(с) до яки(х) памовъ. в'посредокъ насъ бытъ.
приела(и) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 12 зв.); мѣжъ
тѣакій мѣдрий оучинивши пшлостъ ѿ своєї забавѣ
квѣнлѣся, всего шго са на свѣтѣ // дѣтеъ спробо-
вати, азалібы в' чомъ пожитоку панолѣ. (Вільна,
1627 *Дух. б.* 353-354).

**Диа. те АЗА, АЗАБЫ, АЗАЖЪ, АЗАЖЬБЫ,
АЗАЛН, ИЗАЖЪ, ИЗАЛН.**

АЗБУКА, АЗЪБУКА ж. 1. Азбука, алфавіт, абетка: Каталогъ Речей и Повѣстій находящих(х)ся въ Бесѣдахъ Сѣго ѿ(т)ца нашего Макарія Єгипетскаго, ведѣльгъ Азбѣдкн (Вільна, 1627 *Дух. б.* 387); Бѣдка, азбѣдка, алфавѣ(т), або абѣцадлю (1627 *ЛБ* 12); Писмо: азбѣдка, съста(и), змежн азбѣдкн когріахъ кѡлѣв(к) лѣтѣра // такса зовѣтъ писмо: яко а б в г д. и прѡча (Там же, 81-82).

2. (зміняє читання) грамота: а потім до шко-

лы... впадні... дотокъ велю пняхсецкихъ и люду
посполитого ученихъс заставиш, одних, книги од-
бираючи, о головѣ // имъ, ими (!) пагайками без-
винъ не биши, секши, злучалн з них азбуки (Луцьк,
1627 *АрхІОЗР* 1/VI, 593-594).

3. Правдніе, істинне вчення: Где ку зрозумѣню повторивши мое першые слова, пыгѣ знову указати неогрѣшную старожитность нашего Православия, а нашего криволавия... //... и того чогось хотѣль зѣ азбуки ти научить, кгдажь зѣ псевдологїи не бачу (Слуцьк, 1616 *АрхїОЗР* I/VII, 266-267).

азбука пасхальная — (таблиця для визначення часу щорічного святкування Великодня та інших т.зв. рухомих свят) пасхалія: азбѣкѣ пасха(л)ноюу зъ тоѣи таблѣчки мѡже(т) познати, на котрой линѣтѣ рѡкѣ стон(т), и въ котрой днѣ М(е)ца Пасха бѡуде(т) (Острог, 1612 *Час. Табл.* 311).

АЗБУКОВНО *присл.* Буквами, буквенно: Типографски 'Азбѣковно Число Книги (Київ, 1628 *Дор. Поуч.* 520).

АЗБУЧНИКЪ ч. Буквар; Бѣкварѣ; азбѣчникъ (1627 *ЛБ* 12); abeceda(ri)us, азбѣчникъ, а(л)фави(т)-никъ. (1642 *ЛС* 62).

АЗБУЧНЫЙ *прикм.* Азбучный, алфавитный: а называються те(ж) стихіями и літєры азбучныи, ижъ зъ нѣ(х) вѣсѣ книгѣ сѣи написаны (1627 *ЛБ* 234); **порядкомъ азбучнымъ** *дів.* **ПОРЯДОКЪ.**

АЗИМА ж. (гр. ἄζιμος) маца: Есѣи бы котѡрый
 Еп(с)ть... або хтоко́ньскѣ зъ каталогѣ Клірикѡ(в),
 поспѣлъ зъ Жидамъ ... або ѡ(т) ни(х) азімы, то естѣ
 опрѣспокѣ прїѣмѡватѣ... зверѣни зъ станѣ (Киѣв, бл.
 1619 *Лз. В.* 275).

АЗОТЧАНЕ *мт.* (меншанці *м.Азота*) азотяни: коли на свитанню встали азотчане назадгріє, ажпо дагонь лежалъ тварью на земли, предъ скринено г(с)днею (серед. XVII ст. *Хрон.* 202).

АЗЬ¹, АЗЬ² *займ. (цсл. азь)* я: Се азь рабѣ(а)д(и)кы моего Ісѣсу Х(рист)а Іоу Стефан Воевода ... знаменито чиним не сим нашим листомъ (Гиршов, 1519 *ДВВ* II, 1); Се азь геднотъ. Болоба(и) епископъ, галицкн Лвовскн(и) и каменца подо(л)скаго (Львів, 1585 *ЛСБ* 70, 1); Сего ра(дн) и са(м) хѣ... ре(к) а(з) ѡ(т)ци мо(и) при(и)демо и обите(л)и в пи(х) стѣво-

римо (Перемишль, 1592 ЛСБ 399); А ѿ собѣ а(з) и са(м) свѣдите(л)ство ва(м) даю, яко гра(м)матн(ч)ного дроба(з)кѣ не и(з)оучи(х) (1599-1600 Виш. Кн. 203); азъ мѣмо идѣ (поч. XVII ст. Проп. р. 165); ѿ Хѣ Црѣ и Бжѣ мой, Азъ недостойный рабъ твой (Чернігів, 1646 Перло 74); Азъ Григорій Пенякъ... книгу рскому трно(дѣ) по(ст)ную и (з)о... Олексію Гусако(м)... даемо... До Ц(е)р(кв)и С(вя)того Храма (Синечола, 1648 ЗНТШ XIX, Misc. 8).

Див. ще **Я, ЯЗЪ²**.

АЗЪ² ч. 1. (назва першої літери у слов'янському алфавіті) азъ. Азъ. двѣ рѣчачи(т), в' азбѣцѣ Славѣнско(и) Пѣрвомѣ Писмѣни има: а в' языкѣ Славѣнскомѣ мѣстоймени, Я (1627 ЛБ 5); ани аза знати — ші аза не знати, нічого не знати: мнѣ са віди(т) лѣпше є(ст) ани аза знати, то(л)ко бы до Ха са дотиснѣти, которы(и) блжѣ(н)нѣю простотѣ люби(т) (п. 1596 Виш. Кн. 225).

2. Вл. н. : Ми(с)ко Азъ (1649 РЗВ 52 зв.).

АИРНЫЙ див. **АЕРНЫЙ**.

АЙНО част. (підсилювальна) (аживається у сполученні з питальними словами для посилення питального речення) так, отожд; діал. айно: Айно, чомъ Христосъ истямляеть на судѣ сесѣ дѣла? (XVI ст. НЄ 12); И повѣдовали его вуйняне (в рук. вуйняне. - Прим. вид.) и рекли: Айно, мы што учиниме? (Там же, 20).

АКАДЕМИЦКИЙ прикм. Академічний: до писанья того листа оудале(м)са а не для шалѣное ѿказѣлости, ани для прѣжнихъ академіцкнхъ шкѣлныхъ бгѣсловцовъ свѣровъ (Дермань, 1605 Мел. Л. 10).

АКАДЕМИЯ, АКАДЕМІА, АКАДЕМІЯ, АКАДИМІА ж. (гр. 'ακαδημία) (навчальний і науковий заклад) академія: Але ... бачу, ижесть есть ученъ академии Острозское (Володимир, 1598-1599 Відп. ПО 1053); О чомъ читай собе казанье князя Станислава Кгродичского, доктора и проѣсора академии Виленьское, въ року 1587 выданое (Вільна, 1599 Ант. 771); Не пристойтъ тѣжъ мнѣ и того замолчати добродѣйства... же Академіа-та(к) мно́го наро́дови на́шемѣ пожи(т)кѣ и оутѣхи принесла, ижъ немѣло з' нен люде́й оучо́ных'... вышло (Київ, 1631

Тр. П.8 нenum.); въ академіи іпоческой глаголемо(м) в скитѣ, да(т) се(п). 'Ѡ' дня, в лѣто хѣо ахлг(м) (Скиг Манявський, 1633 ЛСБ 520, 1 зв.); Григорій Бѣтовичъ, Стѣдентъ презѣцной Акаде(м): Замон(с): (Львів, 1642 Бут. 3 зв.); ācademia, акади́міа (1642 ЛС 64); важылисе... якуось акдемию въ Киселине... фундовать (Люблін, 1644 АрхІОЗР 1/VI, 789); Академіа. Academia (1650 ЛК 4135).

АКАѦИСТЪ, АКАѦИСТЪ, ОКАФИСТЪ ч. (гр. 'ακάριστος) (хвалебний спів, молитва в честь Христа, Богородиці та окремих святих) акафіст: а въ каждѣю недѣлю... ѡкафистъ святой Богородицы... //... абы пѣли (1577 AS VI, 79-80); тыи Стѣни Млгвы АкаѦистами з' грѣцкогѣо языка названыи, же Нестѣдаючи читѣтиса маю(т) (Київ, 1625 Кіз.Ходк. 5 нenum.); АкаѦонисты, якъ мно́го но́чий, читѣючи, Бгѣ, Чистѣю Днѣ, за свѣхъ благаючи, Стравилъ (Луцьк, 1628 Андр. Лям. 5); при АкаѦистахъ и Параклисѣ, частѣо маѣмъ мѣвити тоѣ по(з)доровлѣнїѣ, абы она [богородиця] насъ... боронила ѿ(т) всегѣо злѣгѣо (Львів, 1646 Зобр. 20).

АКВАБИТА ж. Те саме, що **аквавита**: Яжъ хоти(л) Абы поту(ж)ни(и) пошла справа просило(м) ѿ(т) него писа(н)я — до пѣа локгофета и даровало(м) му аквабиты (Яссн, 1627 ЛСБ 499, 1 зв.).

АКВАБИТКА ж., настл. Оковитка, горілочка: А п(и) локгофѣтъ мови(т) Акваби(т)ку А до того цукрѣ робленого по фу(и)ту (Яссн, 1627 ЛСБ 499, 2).

Пор. **АКВАБИТА**.

АКВАВИТА, АКВАВѢТА ж. (лат. aqua-vitae "вода життя, жива вода") (горілка, тільки один раз дистильована) оковита: выда(и)... патріа(р)сѣ все-ле(н)скомѣ... шкату(л)ку з фляша(ми) и а(к)вавѣтою (Львів, 1630 ЛСБ 1052, 4 зв.); Горельки простой куфѣ две, аквавиты куфа одна (Луцьк, 1649 АрхІОЗР 3/IV, 133).

Див. ще **АКВАБИТА**.

АКВАВИТЫЙ прикм. Оковитий. горілка **аквавита** див. **ГОРѢЛКА**.

АКВАВѢТА див. **АКВАВИТА**.

АКВѢЛІОН ч. (лат. aquilo) північний вітер, аквілон. Образно: Юж весна і лѣто зимѣ уступають, Юж жнива і осѣнь аквѢліон голдують (1648 Елєз. 152).

АКЕЛДАМА ж. (ар. hekal "поле" + dama "кров") поле крові: явно то є(ст) веѣ(м) мешкаючи(м) въ ерусалиме я(к) названо поле азыко(м) и(х) акє(л)дама то є(ст) поле крови (II пол. XVI ст. *КА* 4).

Див. ще АКЕЛДАМЪ.

АКЕЛДАМЪ ч. Те саме, що **акелдама**. *Образно (несхвально, злобно про церкаву):* Скоундъ бы са церковь Акелдамомъ мѣновала, Кгды бы таковыи злий идъ вь собѣ оукохала (Львів, 1614 *Кн. о св.* 405).

АКИ спол. (цсл. акы) (зв'язує члени речення) (порівняльний) як: да не будетъ родъ и(х) християнски(и) аки бе(з)словесенъ ненавѣщения ради (Львів, 1586 *ЛСБ* 72, 1); Либо утаилося то от тебѣ, Скарго, или не имѣеш вѣдомости о том или как повод доброволигъ, аки аспид глухий, затыкает уши (1608-1609 *Виш. Зач.* 218); и такъ всѣ аки вода оупадаемо (поч. XVII ст. *Проп. р.* 213).

АКИНФЪ ч. (гр. ὀκίνθος) (дорогоцінний камінь) яхонт: Рєклъ г(с)дѣ до Моисѣа мѡвачи: мѡвъ снѡмъ Ізраїлевымъ абы мигъ взяли пѣрвостъ ѡ(т) ко(ж)дого чѣвка (!), а то єсть пѣрвості, золото, сребро, мѣдъ и Акинфъ, и шарлатъ и кармазинъ сѣконный (серед. XVII ст. *Хрон.* 101 зв.); А такъ пошли мигъ чѣвка оумѣтнаго который бы оумѣлъ рѡбити зѡлотомъ и сребромъ... и акинфомъ (Там же, 293).

АКИАНЪ див. **ОКЕАНЪ**.

АККОЛИТЬ ч. (гр. ἀκόλωνος — шматок (хліба), ἀκολοσ — кроткий) церковний прислужник: Пѣрний єсть, вратарѣства, алболи вратарь. Дрѣгий чѣецъ, или пѣвецъ. Трѣгий екзоркиста, или заклинатель, Четвѣртый акколитъ или свѣщенѡсєцъ. Пятый по(д)діаконъ (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 16).

АККОМОДОВАТИ дієсл. док. (стп. akomodo-waē, лат. accommodare) (зробити придатним для використання в певних умовах, з певною метою) пристосувати: для того стѣ(и) василіи ємоу слова тѣхъ пса(л)мїсты не бои(т)са а(к)ко(м)модова(т) (!) або приспособова(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 256).

АКОБЫ див. **ЯКОБЫ**.

АКРИДЫ, АКРІДЫ, АКРЫДЫ мн. (гр. ἄκρις, -ίδος) 1. Рід істівної саранчі: И былъ іванъ нѣ одѣанъ вѣлосами вѣлъ боудовыми а поѣясъ кожанымъ по бѣд-ро(х) єго і ядалъ акрїды (саранчу) и мѣ(д) дікыи

(1556-1561 *ПЄ* 129 зв.); Сей акрыдами и мѣдо(х)м) дивны(м) лѣсны(м) в поуєтіи палестиньской жилъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 247).

2. Рослина, трава: акрїды, ве(р)шки дереванин пѣча (1596 *ЛЗ* 25); акрїды: трава а(б) зѣ(л)є котрогѡ корє(и) вѣколо себе ины(х) зѣлі(и) сма(к) притагає(т), идѣчний до вкѡше(и)а и трѣвалый в сѣтости є(ст) (1627 *ЛБ* 173); А ижъ Акрїды ѡныѣ або прѣжіє трава сѣтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 889); Кормла Іоаннова была Акрїды, або прѣжіє (Там же).

АКРОСТІХІСЪ ч. (гр. ακροστιχίς) акростих: акрѡстіхіє, краєгран: Рѡжан вѣрша такъ злѡже-ны(и), же на вышшіи литѣры и головнии има якоє або мѡвѣ замыкаю(т), прє(з) главы вѣршѡ(в) пере-хѡдчи (1627 *ЛБ* 174).

АКРЫДЫ див. **АКРИДЫ**.

АКСАМИТНИЙ див. **ОКСАМИТНЫЙ**.

АКСАМИТНЫЙ див. **ОКСАМИТНЫЙ**.

АКСАМИГЪ див. **ОКСАМИГЪ**.

АКСАМИГЪНЫЙ див. **ОКСАМИТНЫЙ**.

АКСИОМА ч. (гр. ἁξίωμα) аксіѡма: ѡ(т)ко(л)и павышший поганскій фѣлѡзофъ Аристѡтелєсъ зѡ-стѣвилъ таковое Аксіѡма. Конєцъ Пѣрний є(ст) в прє(д)сѣвзѣтїю послѣднѣишїи в выкопѣнио (Львів, 1646 *Зобр. (передм.)* 2 зв.).

АКТИКОВАТИ див. **АКТЫКОВАТИ**.

АКТОВАТИ дієсл. недок. (що) (про судову справу) відбуватися, точитися, рєзглядатися: при оправованю се справы межи... Яномъ Грузевичемъ... и велебнымъ... Пѣтромъ Могнлою... позванымъ о якоєъ выбитѣ з кгрунту якобы до села Бугасѣвки належачого, дня нинєшнего актованѡє, обличѣнє постановивъшїє... Сєрафионъ Билскїи... Нектарїи Занєвичъ солєнитєрь се свєдчили (Лїоблїн, 1636 *АрхїОЗР* 1/VI, 726); тѣя справа,... у ро(з)ныхъ судовѣ,... по ки(л)какро(т), з великимъ, сумѣпто(м) и шкодою єє, актує(т) и точи(т),... и єще длѡ(ж)шѡую рѣмора(м) и пролѡ(и)кгѣциѡ мєла (Житомир, 1639 *ККПС* 193); тѡю справу зѡ вси(м) єє сѣфѣ(к)го(м) на и(н)ши(и) тє(р)минѣ, на которо(м) я бо(л)шѡую справу в судѣ... актованѡую покажу, ѡ(т)ложитъ рѣчили (Лїоблїн, 1643 *ДМВН* 230).

Див. ще АКТОВАТИСЯ.

АКТОВАТИСЯ, АКТОВАТИСЄ дієсл. недок. (про судову справу) відбуватися, точитися: тая справа не з акторату его м(л). пана бельсько(г)[о]... але кня(жт)... Корє(ц)кихъ за по(з)вомъ моимъ по(д)-комо(р)скимъ... есть приволана, и актує(т)се (б. Вільнапкн, 1639 *ККПС* 275); дилицію позваны(и)... повиненъ будегъ пробовати на те(р)мине пришло(м) с книгъ оного к(г)роду, в которомъ се справа... актовала (Київ, 1643 *ДМВН* 248); Еремня Михал Корибуг по справахъ подданныхъ своихъ...//... которая бы ся коливекъ справа передъ поменеными судами... актовала н до суженя припала, дае моц и зуполную пленипотєпцїю... Станиславоу Косцєлєскому (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 186-187).

Див. ще **АКТОВАТИ**.

АКТОРАТЬ, АКЪТОРАТЬ ч. (смп. aktorat, лат. actor) право однієї із сторін на першочергове наведення доказів своєї правоти: до одослання тоє справи на поле до подкоморого и проваженя поводомъ акторату и направеня границъ старовечныхъ, през продковъ верности вашоє поповєдєныхъ... на рокъ выпн написаный тымъ позвомъ позовають (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* I/VI, 546); такъ же и до прислуха(и)я се присужє(и)я акт(о)рату,... акто(р) з све(д)ками на справє(д)ливое ведєне и сыпангя границъ менопаннихъ, присєгу выкопати схочєть (Шумєк, 1639 *ККПС* 221); я, комо(р)никъ, изы(с)ку с присужєнемъ а(к)торату... з учинєнемъ и вложєтьємъ протє(с)гацин... была бы того потреба, взда(л) (Горошки, 1643 *ДМВН* 233); Еремня Михал Корибуг... созналъ, нжъ... будучи опекуномъ кпжать ихъ млстєй прирожонямъ, такъ з акторату своего и поменєныхъ кпжать ихъ мл...//... дає моц и зуполную пленипотєпцїю... Яковн Заваде... Яковн Сусловн (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 186-187).

АКТОРОВЪ, АКЪТОРОВЪ прикм. (належний позивачєві) позивачів: а мы по(з)вани бѣдѣи... ѡ то(г) свѣдѣ стати...//... и всяко(г) постѣпкѣ акт(о)рового бы и неправъпо(г) пичи(м) николн не бѣрєчи сами ани чере(з) ѡмоцованого не апелѣючи до инъшого свѣдѣ... во нъсе(м) се зара(з) та(м) же и ѡ(и)стєти бѣдє(м) повингяи (Кременєць, 1599 *ЛНБ* 5, II 4050, 34 зв.-35); су(д) головны(и) декретомъ своимъ... з

ѡчевистое ро(с)правы ѡбєю(х) сторо(и) за тою и(и)к-визицією А за доводы Акторовыми пнѹ по(д)-коморому б(р)асл(а)вєскому всѣ тые добра к(г)ру(и)гы его выбитые присѣди(л) (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 106); Рєпротє(с)товалъсє пленипотє(и)г акт(о)ровъ имене(м) при(и)цыпала своє(г)[о] (Горошки, 1642 *ДМВН* 221).

АКТОРЪ, АКЪТОРЪ ч. (лат. actor) 1. Позивач: поводово, оскаржена або потерпіла сторона: то вчинилъ еси и для того шкоды поменєные нагороди(т) которые себе шацємъ або и(и)стикгато(р) // наип на десєть тисєчє(и) гривє(и) и томѡ акт(о)рѡ проти(в) тебє по(с)тѣповать нго право ѡкаже(т) (Вільна, 1580 *ЖКК* I, 190-191); ѡмоцованы(и) его мл(ст)и пнѹ по-воды... григоре(и) деде(р)калю заховавши себе всѣ ѡбороны правныє: не вдаючися в право, не признаючи нале(ж)ности свѣдѣ акт(о)ра та(к) те(ж) рокѡ ани позвѣ поведи(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25 зв.); Акто(р) се све(т)чы(т) на по(з)ваного же проти(и)ко ко(м)промисови зволочає(т) справѣ (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 17); хто до чого, не належитъ, го тежъ и права не маєтъ... за чымъ Просила ѡ(л) Акътора Яко непалежъного вольности (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 140 зв.); июлиа 19 к(г)ды пнѹвє акт(о)ровє складалєса на выкѣпно процесѣ с пого(м)-ками ка(м)пѣяновыми та(к) же и за дворо(м) ѡтослати то(т) процесѣ ѡбовѣ(м) вина воцє допѣстєги ѡпы(м) апєлации далє(м) и я на тѣю справѣ велѣгт. (!) рахѣ(и)кѣ fr. 20 (Львів, 1636 *ЛСБ* 1054, 18); и акт(о)р ѡ(т) стороне поводово(и), ѡ которого поциоритатємъ ѡ(с)вє(д)чалъсє у(з)налъ (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 238).

2. Дідич, власник: позванє... з стрєлбою огнєстою, к(г)валтовнє на добра наше и державы прєрєченого акт(о)ра местєчка Домонтовъ, Пєсчаное и Злєтононѣ наєхали и оныє добра и сєла, до пнхъ палєжачнє, ѡпановали (Варшава, 1639 *ЧИОНЛ* XIV-3, 154).

АКТОРЬКА ж. Дідичка: на'сєимє тепєрєпнємъ...//... припададл терминъ... в справє ѡ забранє... к(г)рун-товъ... потомковн дєда, матки и брата акт(о)рѣки (Варшава, 1645 *ЧИОНЛ* XIV-3, 174-175).

АКТЪ, АКЪТЬ ч. (смп. akt, лат. actus) 1. (окре-мий прояв якої-небудь діяльності) акт, дія, рїшення,

розгляд: для которе де(н) со(л)живості моє(н) и не будчи ω(т) ни(х) бе(з)пе(ч)ны(н) весполо(к) з ними ты(х) акто(в) спра(в) судовы(х) роко(в) недавно про(н)лы(х) справова(ти) в книги записыва(т)... не могу (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 7): то(т) во(з)ны(н) тую фру(н)дацію юри(з)дични (!) моє(н) ω(б)вола(л) и публікова(л) зачи(м) мя по(д)комо-ри(н) до акту тоє sprawy сторона(м) приступова(т)... наказа(л) (Кременець, 1606 ЛНБ 103, 60/1с, 254, 46 зв.); хогячи такового поступку своего ушти на не-вингыны(х) поводовъ, которые зъ звыча(н)ною го(л)ко брошо па(д) два(д)ца(т) конє(н), ле(д)во шго бо(л)ише, до акту приехали, уперезаючи протес-тацию свою (Ісаїки, 1643 ДМВН 237).

2. Церемонія, обряд: Лечъ я и самъ оченисте при гом... был, кгда в костеле... томъ актъ се отпра-вовалъ (Луцьк, 1606 АрхІОЗР 8/III, 522); При го(м) жалюспо(м) актъ хочѣ оуказати якін цноты гѣзма(н) повиненъ мѣвати (Київ, 1622 Сак. В. 49); абѣвѣмъ // згромажаючися на такіи акты пѣчюго іного не дѣали, єно плакали и рыдали, такъ на Погребѣніи якъ и по Погребѣніи (Київ, 1625 Кон. Каз. 8-9); и такъ за брата... естъ приняты(н) и полнены(н) межн нами и для того и писмо(м) снмъ естъ означены(н) теиъ акты во вѣчныя роды (Львів, 1650 ЛСБ 1043, 78).

3. (дія в театральній виставі) акт: Прѣшій актъ, тои комедіи на триоу(м)фѣ ха ба наінего, кды до Єр(с)лімоу... вѣждаѣт, забавиѣса; дрѣгый покаже(т) свѣта того мѣрно(ст) и ω(т)мѣнно(ст) (поч. XVII ст. Проп. р. 80 зв.).

4. (правовий урядовий документ) акт: Причиіа того гаа естъ, же вѣдаемо, ижъ в ты(х) актахъ чере(з) похлѣбцы двѣрѣ римского в коупѣ зло-жонныхъ мно́го са такіхъ рѣчій найдоуєтъ, когорые фѣндаментѣ правды не маюгъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 151 зв.); та(к) и су(д) того доводу и возного не бачачи ку бо(л)шо(н) тоє sprawy во(н)гливости в го(м) акте не означи(л) и за неведомо(ст) вчинити того не мо(г) (Вінниця, 1600 ЛНБ 5, II 4049, 142); ω то́мъ стагѣ либо бы большъ такъ зъ старо́го якъ и зъ ново́го Тестамѣнтѣ мѣвити годѣлосѣ, але же намъ ω то́мъ пѣвѣшій актъ мѣвити не позволяѣ(т) (Київ,

1646 Мол. Тр. 925); актъ границный — акт, доку-мент із визначенням границ; розмежувальний акт: сторона поводовая домаває(т)се..., абымъ ω(д)-тявыи таковоє ω(д)роче(н)є того актъу грани(ч)-ного, чере(з) с(т)[о]м(л)... выданое, до ко(н)тинуо-вангя оного приступилъ и сгороне по(з)вано(н) справоватисѣ наказалъ (Вільшанка, 1639 ККПС 228).

5. лише мн. акта (урядові книги) акти: Минѣта из актъ права рѣско(г) (Каменець, 1577 ЛСБ 1201); а до того и ко(н)тровє(р)сын его прє(з) возного до актъ поданое всеє не вписали (Вінниця, 1600 ЛНБ 5, II 4049, 142); Кото(ри) релацию свою учинивши, про-силъ, абы была при(н)ята до актъ нини(ш)ни(х) и записана, што ωтрималъ (Житомир, 1649 ДМВН 191); менованый протестанєсъ просилъ, абы гая его протестация... и возного релация до актъ приняты и записаны были. — што ωтрималъ (1650 АрхІОЗР 3/IV, 532); акта братские — книги для запису до-кументів церковного братства; братські акти: ω(т) пѣа Федора Малєра дарови(з)нѣ пана дѣди(н)ского ω чо(м) и акта(х) бра(т)ски(х) ω ωста(т)ка(х) прочти възлемъ... 100 (Львів, 1621 ЛСБ 1049, 2); акта гродскис — книги для запису документів міського самоврядування; гродські акти: для лѣпшенъ вѣры злєцѣлєсмы тоє оповѣданѣ наше... князю іоремѣ горєкомѣ послѣви воево(д)ства кѣевского, до актъ кгро(д)скихъ... донєсти (Острог, 1598-1599 Апокр. 35); Пере(д) врядомъ актѣми нинєшними кгро(д)-скими Житомерьскими... //... до приня(т)я ши-же(н) меновано(н) sprawy ω(т)... Пана Крыпѣго-фа... подалъ... Лявдѣмъ (Житомир, 1650 ПВКРДА II-3, 40-41); акта електовые — книги для запису виборців або осіб, обраних до певних органів влади; електові акти: На шго Акта Електовые И фѣндация пеховъ, а(л)бо Бра(г)ствѣ реме(с)ны(х)... ты(х) намъ книгъ Електовы(х) Боронягъ (Львів, 1609 ЛСБ 421, 2); акта земские — книги для запису справ земських судів; земські акти: А видечи бы(ти) гые ли(сты) целые... и пивчо(м) непарѣгыные... до актъ пинѣ-шны(х) зе(м)ски(х) вписати велєли (Кременець, 1601 ЛНБ 5, II 4050, 32); акта подкоморские — книги для запису судових справ, пов'язаних з роз-глядом та розмежуванням земель, маєтків; підко-

морські акти: Которы(и) ли(ст) овбеша(л)ны(и) до актъ по(д)комо(р)скихъ поданы(и), в тые слова писаны(и) (Люблін, 1643 ДМВН 229); акта посполитые — книги для запису публічних справ; публічні акти: для лѣпшеня вѣры злѣцились тоє оповѣданье наше... послѣви воево(д)ства кѣвского... до актъ посполиты(х) ввѣсти и екстракты до воево(д)ствъ взати (Острог, 1598-1599 Апокр. 35); акта радецькые — книги для запису справ міського уряду; акти міської ради: братия всѣ моло(д)шыє квѣтъ свои бра(т)скіи, прешлы(м) ста(р)шы(м)... дали, и до актъ раде(ц)кихъ ввели (Львів, 1644 ЛСБ ІІІЗ, 61).

АКТЫКОВАНЕ с. (в актові книги) вписання, виписання: Который то возный... тот инвентар... до актыкованя до книгъ нынешних на вряде подал (Овруч, 1600 АрхІОЗР І/VI, 287); Позивае(т) до постанове(н)я ниякого дми(т)ра радевича... котори(и) сме(л) ... // ка(р)тѣ змышленію сфабрикованію до кни(г) пода(л) и ты(м) волю небо(ж)чии за(т)ру(д)ни(л) до актыкова(н)я (Вінниця, ЛНБ 5, ІІ 4058, 52-52 зв.).

Пор. АКТИКОВАТИ.

АКТИКОВАТИ, АКТИКОВАТИ дієсл. док. (стп. *aktykować*) (що) (в актові книги) вписати, внести: тежъ черезъ листъ мой отвористый, под печатю мою... давши его перве, передъ послаишемъ возного... до книгъ урядовыхъ кгородскихъ актыковати (Луцьк, 1587 АрхІОЗР 6/І, 164); теде... на томъ аркушѣ, што хочуть, напишуть и мастиности того шляхгича... до книгъ городскихъ актикують, — такіи то вызуиты мають свои шпуки (бл. 1626 Кир. II. 20); до... ѡ(т)ца єпископа посылалє(м) с тєстамє(н)то(м) небо(ш)ки пшн бѣча(ц)ко(и) далє(м) на вко(ш)ты абы а(к)тыкова(н) фг. 44 (Львів, 1633 ЛСБ ІІІЗ, 4).

АКЦЕНТЬ ч. (лат. *accentus*) (позначка наголосу на письмі) акцент, наголос: пишете же вдаю(т) жебы а(к)центовъ 20 не доставало, то неподобная, до того рѣ(с)кого пи(с)ма и гре(ц)кого є(д)ны су(т) акце(н)ты, то не дефекты пи(с)ма але рачє(и) дефекты милости бли(ж)него (Львів, 1642 ЛСБ 559, 1).

АКЦЕСІЯ ж. (стп. *akcesja*, лат. *accessio*) здобуття права на власність; угода про прибуток: яко

ничого томѣ несуволочала сполѣчность наша зъ грѣческими црквами, такъ з дрѣгѣи стороны сполѣчность зъ ри(м)скимъ костѣло(м) жадной бы в той мѣре акцесіи (на: поді: прибы(т)кѣ. - Прим. ред.) не оучинила (Острог, 1598-1599 Апокр. 203 зв.).

АКЦЕССОРІЯ ж. (стп. *akcesoryja*, лат. *accessorium*) юр. Вирок: конституция есть и право посполитое, же судъ отъ тыхъ акцессорий апеляций допускати не маєт (Володимир, 1592 АрхІОЗР І/І, 330).

АКЦИЯ, АКЦЫЯ, АКЪЦИЯ ж. (стп. *акція*, лат. *actio*) 1. Справа, судовый процес: а пово(д) с права посполитого вказа(л) же и тые дрѣгѣе вчасники в позовъ вложоныє и знесєтьемъ позову ничого то(и) акцци мое(и) противъ нему дерекговать не можетъ (Кременецъ, 1600 ЛНБ ІІІЗ, 15/І с, 1860, 17 зв.); Я Станисла(в)... а я Полонія Черевчєвнєна малжонка єго власна... єсмо позывали по(з)вы земскими... пана вєдора Ходику... ѡ некоторыи кривды мои и килка акцы(и) задали имъ были в которы(х) се были апеляцы(и) на трыбуна(л) выточили (Київ, 1621 ЦНБ ІІ 20756, 1); А тежъ сторона не ѡ кгрунѣтъ Тули(и)ски(и)... але ѡ кгрунѣтъ Леци(и)ски(и), якобы кгвалѣтомъ ѡкупованы(и), акццию свою неви(н)не и(н)те(н)товала (Житомирщина, 1639 ККІС 195); панъ Ягѣ Трємѣбицьки(и)... ѡхороняючи целости права своего... // абы жа(д)ное бє(з)правѣє такъ праву, яко и добромъ своимъ пре(з)акццию теперєшнюю не заходило... повгоре протєстовалєсь (Ісаїки, 1643 ДМВН 252-253); такъ же неконѣтентуючисє взытьемъ котѣла и инѣных речей... забранємъ и на свой пожитокъ оборочєсьемъ, ѡ некоторыє вже кривѣды, шкоды и дєспєкѣта сугѣ акцци зачатые (Володимир, 1650 АрхІОЗР 3/ІV, 475); дати акцию грабежовую — порушити судову справу про грабѣж: она теде, не позвавъши до выкупна тоє тканки, дала акцию грабежовую, за чимъ слушне позваный [утверждаєтъ] же не грабилъ (Володимир, 1638 АрхІОЗР 3/І, 365).

2. Позов: (с)правы ѡное вла(с)ное дєди(ч)... жора(в)нишки(и) скѣте(ч)не влилѣ и справы до тоє акцы(и) належачие всѣ до рѣкѣ... ѡ(т)далѣ (Люблін, 1601 ЛНБ 5, ІІ 4050, 9); то(т)же вмоцованы(и) позвано(г)... просилѣ абы сторона поведовая всѣ контєнта

в позве меноване показала А мяновите протестацию и двесть процесь в то(и) справе зачаты(и) ѿтъколъ можетъ се показати же тая акция неналежна и неслучине поводъ ѿ тѣю мнимандію кривдѣ чинитъ (Вінниця, 1605 ЛНБ 5, II 4051, 65); позываная Сторона... поведила же тая Акция мниманая есть неналежная абовемъ... жадного тыгдлу права и претенсѣ такъ до тое мае(т)ности... и до тыхъ подьданныхъ, не показветъ (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 141).

АЛАБАНДИНЪ ч. Назва коштовного камня: алабантина по латы(н)ски... то(т) каме(н) алабандинъ названъ есть по землѣ гдѣ ѿ(н) расте(т), во алаба(н)ски(х) страна(х), а та земля лежи(т) во асин велицѣи (XVI ст. Травн. 487 зв.); алабандинъ цвѣ(т) имѣетъ черле(н) и чистъ подобно сардіевѣ камени (Там же, 487 зв.).

АЛАВАСТРЪ, АЛАВАСТРЪ ч. (гр. ἁλάβαστρος, лат. alabastrum) 1. Алабастр, гіпс: алавастръ, каме(н) есть та(к) названъ(и), -и(с) того камене оурѣбленный слѣбикъ, албо скріно(ч)ка (1596 ЛЗ 25); Алавастръ. Alabaster. Alabastrites (1650 ЛК 4135).

2. (посудина, зроблена з алабастру) глечик: А коли ѿнь были въ вѣнаніи в' домоу сімона трудоваго (прокаженного) и сѣдѣлъ за столомъ и припѣла к' н(е)моу жѣна котораго то мала алавастръ мира [банкоу олѣю] нарѣда пѣстикѣи мнѣгоцѣнны (з нарьдового корѣна) и рѣзбивши банкоу вѣльляла на главоу его (1556-1561 ПЄ 183 зв.); алавастръ, или стекланий(а): Ба(н)к(а), албо слѣбикъ алабастровый, албо наци(н)е бѣ(з)ѣхоє (1627 ЛБ 174).

АЛБА ж. (сип. alba, лат. alba) (білий довгий одяг, який католицькі священники одягають під ризу) алба: тамже при томже костеле на розныхъ местахъ... орнаты, капы... ручники, албы, дзвоны, дзвоньки... позакопывал и поховал (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 269).

АЛБЕСТЕНЪ ч. Назва коштовного камня: агатисъ по латы(н)... каме(н) агатовъ собою чернъ есть... подобе(н) камению его же именѣмъ албесте(н) (XVI ст. Травн. 487).

АЛБО¹, **АЛЪБО**, **АЛЪБО** спол. (сип. albo) 1. (зв'язує члени речення) 1. (розділовий) албо; чи, чи то: писал еси, якобы не для иныхъ которыхъ справъ своихъ,

албо прыетелскихъ то са стало, нижи рекдчи, еси был измешкал там для надки корола (Краків, 1538 AS IV, 163); Я ива(н) романови(ч) сенюта вы(з)наваю... симъ моимъ ли(с)то(м) ко(ж)дому кому то(г) потреба буде(т) веда(ти) а(л)бо чгучи его слыша(ти) (Ляхівці, 1559 ЛНБ 103, 19/Id, 1961, 135); А если(ж) бы ѿво(н) бы(л) недостаточе(н)... и хотѣл' бы то поустити(ти) в о(п)ціи роуки а мене бы бѣ по(д)-помоглъ албо дѣти мои свои(м) вла(с)ны(м) гроше(м)... Я до такового выкоу(п)на бли(з)иши (Одрехова, 1582 ЦДІАЛ 37, 1, 17 зв.); А не споминає ничю (остання літера нечитка — Прим. ред.) тоу ев(г)листа абы таа рѣчь зъ якои ро(з)мовы а(л)бо с пытаня оучинѣна (Львів, 1585 УЄ N 5, 4, на полях); а если бы на стапъ духовный неоженившись вступилъ, таковому вже невольню было женитися, будучи попомъ (албо диякономъ) (Вільна, 1599 Лит. 741); не надѣй ся на здоровя твое, албо на юность твое (XVI ст. НЄ 18); Оужовни(к) е(ст) злѣла (!) ба(р)зо добро коли кого оужь а(л)бо гадица въкоуси(т) прикладан до раны а(л)бо зваривши его оу водѣ пѣи (XVI ст. УТ 4 зв.); приказує(м) абы есте пере(д) судо(м) наши(м)... в... воєво(д)стве киевско(м) воли(н)ско(м) албо брасла(в)ско(м) в року... тисеча ше(ст)сотню(м)... ѿбли(ч)не... станули (Вінниця, 1600 ЛНБ 5, II 4049, 142); ногъ твои(х) чир'воныє албо жол'тые боты на оучтѣвость тобѣ тог(д)ы боудѣтъ, кг(д)ы в ни(х) хѣдачи поломѣнь запал'чѣвости подѣпчешъ (Острог, 1614 Тест. 179); а читан'є твое пѣхай бѣдетъ, Напродѣ з' главизнѣ словъ блѣжннхъ ѿцѣвъ... два листы албо три (Київ, 1625 Кіз. Н. 199); Богда(н) хме(л)нишки(н)... з во(н)ско(м)... запоро(з)ким ѿзна(и)мує(м)... абы(с)те во вѣсе(м) по(с)лушными были ѿ(т)цомъ нико(л)-ски(м) мана(с)тыра пу(с)ты(н)ско(г) Киевъко(г) а(л)бо по(с)лушныка... ѿ(д) ѿ(т)ца игумена нико(л)ско(г) Пу(с)ты(н)ского киевско(г) во вѣсе(м) слухали (Чигирин, 1650 Гр. Хм. М.);

(у сполуч. албо (альбо) и, албо (альбо) тежъ (тыжъ) або й, або тежъ: Бо если бы хто что начинати хотѣлъ албо и начиналъ,... таковой не толко ничтожъ не успѣетъ, але еще в прелестъ и ересь самозаконную впадет (Унів, 1605 Виш. Домн. 189); А то ся дѣяти

мѣлю, по року отъ Рождества Ісуса Христа 990, албо и нижей, гды тисяча лѣтъ зуполности своєї доходила (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 976); напервѣй, нжт. Жыдове свою паску... четвертогонадцать днѣ луны звѣкли отправовати, которого колвекъ днѣ припадесть, будь то въ понедѣлокъ, въ среду, въ пятницю, албо тежъ въ недѣлю, бо неоднаково бываетъ. (Вільна, 1595 *Ул. гр.* 141); и же(с)те то вы с помочниками вашими ... з ро(с)каза(н)я Пѣновъ свон(х) а(л)бо те(ж) з своєю волн ѣчинили ведомо(с)т взяли Пре(з)нто(с)те... до шкоды Поводо(в) немалы(х) привели (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 73); Кто бы хтѣлъ достатѣчне справы описати Петра Конашевича, и на свѣ(т) подати. // Мѣсѣль бы оу Кгрѣцкого Поѣты Гомера Зѣчнѣть розѣмѣ албо тыжт. оу Димостена (Київ, 1622 *Сак. В.* 44-44 зв.).

2. (при повторенні) (розділово-перелічувальний) або... або, чи... чи, чи то... чи то: Хто має(т) бо(р)тн... а(л)бо сеножати а(л)бо при сеножатехъ лазни в чнѣ(н) пѣци, тогды к озеру еха(тн) з неводо(м) во(л)но (1566 *ВЛС* 86); Посполите съ пустого корча албо сова, албо пугачъ вылетаетъ. (Вільна, 1599 *Лит.* 9135); А вы мои дѣти, албо внуки, албо брагя на и(н)ши(х) людѣи не дайте, чо(м) та(м) моя мука великая (Бенедиківці, 1603 *НЗУж.* XIV, 225); Теды бы былъ албо его албо епископію его спомянул (Львів, 1605-1606 *Перест.* 52); шнота красны(м) чинитъ крѣла, оуроѣа бовѣ(м) и цоу(л)ность, албо хорѣбою албо старосто лѣтъ оувадѣють (Острог, 1614 *Тест.* 139); Але запитаешъ ли, если має(т) тоѣ збѣдѣваніе камѣнѣ, албо дѣрева, албо желѣзо: Нѣтъ, мѣнитъ (Київ, 1625 *Злат. II.* 130); вѣѣ хотѣли быти ма(т)камі члч(с)кыми... вѣѣ зѣмоу(ж) хотѣли, скорѣ бы н(м) лѣта, албо // за(ко)н(и) албо родичи ихъ допустѣили (1645 *УЕ* N 32, 309 зв.-310);

(чергується з або, алюбю, люблю, будь, или, чы, чыли) або... або, чи... чи, чи то... чи то: а має(т)ностѣ тын пре(з)котрын бы(х)мо мали затратити днѣ свон, и(ж)бы кого з ни(х) забѣвати... албо запрѣти, албо ѡ(т)прѣсѣгнѣти, або щаровати // кого або дѣти по(п)совати (к. XVI ст. *УЕ* N 31, 20-20 зв.); Злѣкъ: Зелѣность на травѣ... албо ярина ѡгорѣдѣа... або всѣака травѣ квітѣдѣа (1627 *ЛБ* 43);

Тогды ѡ(т)пѣвѣда(т) емоу и онѣ рекоучи ти коли есмо тебе видѣли а(л)чного, албо жажѣдоущого а лубо госте(м), албо нагого, а лубо нѣмоцного... и не послоужили есмо тобѣ (1556-1561 *НЄ* 109); прѣто жѣ чоуйте бо не вѣдаете коли // господарь домовый придетъ лубо вълѣчеръ албо въ поулыночи... абы нагле пришо(д)ши не напѣль васъ и вы спите (Там же. 182 зв.-183); дѣсѣть естѣ хр(с)тіанинови рѣчей створѣнихъ... бѣдѣ видѣмыхъ албо невидѣмыхъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 22 зв.); Багратица: шарлѣтъ, албо едѣвѣтъ багровѣон фѣрбы, или шарлѣтнаа шата (1627 *ЛБ* 5); Вторая потреба и того смѣтрѣти, въ которую то недѣлю отправокатисѣ масѣтъ, чы въ первую, чыли въ другую, албо во третюю и въ четвертую по пасѣтъ Жыдовской (Вільна, 1595 *Ул. гр.* 141).

3. (пояснювально-уточнювальний) або, або ж. тобто, чи, чи то: а ѡна, Светицака (и) Ядвигѣ Ягоднѣская и ихъ дѣти... ѡгъ всѣхъ доходовъ и вжнѣковъ и податковъ, албо даши... гымъ нашимъ лѣсгомъ, сказаньемъ (маюг ѡгдалены быти) (Краків, 1539 *AS* IV, 185); до того доводѣ поможе(т) ми рѣка либа и мѣстечко того жѣ про(з)ви(с)ка на само(м) д(с)гю тон рѣки, гдѣ впадае(т) ба(л)ти(н)ское а(л)бо прѣ(с)кое море (1582 *Кр. Стр.* 58); по(р)фіра естѣ жо(л)въ, албо риба которѣа з сѣбе пѣцае(т), ша(р)ла(т)ны(и) то естѣ багровѣ(и) по(т) (1596 *ЛБ* 68); Туи видѣме, ажѣ ся бояли, ажѣ ихъ пушлѣгъ вошъ, албо у пропасть (XVI ст. *НЄ* 105); тотъ нехѣи боудѣтъ обраѣи, которого дхѣвенство и людѣ поспѣлѣты(и) албо бѣлшая лиѣба прѣгнетъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 74 зв.); Року прошлого 1618, мѣсѣца листопада, зѣ днѣ на ночь гридцѣаго, указѣлось дивное видѣние на небѣ, которое комѣтою албо звездою злучою зовутъ (поч. XVII ст. *КЛ* 87); наші ѡро(пѣ) а(л)бо столицѣ ап(с)лъскаѣ дѣа мнѣло(с)тн прѣти(и)ко вѣѣ(х) право(с)лавны(х) ѡ(г)нѣвѣскон, з доброго вашего тѣшитисѣ звѣклѣ (Ясѣи, 1614 *ЛСБ* 451, 2 зв.); Гды Спѣ Бжѣи... прино(л)и въ домъ // тамъ... обѣчѣлъ Трѣбѣчѣвъ, албо Пинѣалникѣ(в) (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 12-13); Фелѣны а(л)бо рѣзы (Львів, 1637 *Іва. Усп.* 53); мастию а(л)бо ше(р)стю перѣшн(и) конѣ дѣа ворѣныхъ, трѣгѣя кѣчѣа полоѣаи (Житомир, 1650 *ДМВН* 192);

(чергується з или) або, чи, тобто: Пытаю тя убо, кая польза кому алыбо пожток или корысть, или хвала богу от погибели и пакости с многими? (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 243);

(у сполуч. алыбо рачей (радиший), алыбо снать) або, чи, тобто: И патриархъ царгородскій Іосифъ... наглою смертію умер у Флоренціи, яко нѣкоторые геретници мовят алыбо рачей повѣдают (Львів, 1605-1606 *Перест.* 43); Повѣдь же ми, што было по оной безлѣпцы алыбо радишей баламутни (Вільна, 1608 *Гарм.* 220); пото(м) поча(ли) примѣря просити, алыбо раче(и) згодѣ з обою запирати и такъ запе(р)лы згодѣ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 175); Немѣншій и ѡвыи єсть непотрѣбный Придатокъ вѣ Трѣбникѣ Стратинскомъ, алыбо рачей нелѣпаа церемоніа ѡ причащеніи Агіазмою (Київ, 1646 *Моз. Тр.* 5); Єдна(к) же таковы(м) многымъ нарѣдомъ дѣши, алыбо снать и зацѣпшени, абовѣ(м) лѣпшій єсть єдинъ котѣрый чини(т) волю бжїю, а нѣжли тѣсача злостивыхъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 7).

II. (зв'язує речення) I. (розділовий) або, чи: коли вы ты(х) знаме(и) свои(х) с того сосо(и)я не вытѣпете а сосо(и)я сѣого никола не поступите до того рокѣ а(л)бо нѣкако наши хо(д)ци и подынишу(т) сосо(и)е сѣого никола по(д) ва(ми) тогды вы шари(и)ци заплагните вины старосте врупкомѣ... па(т)деса(т) ко(п) гро(ш)и (Овруч, 1513 *ЦДІАК* 220, I, 4); Павелъ свѣтый зоветъ его чловѣкомъ безаконіа... и при-даєтъ, же ся маєтъ превознести надъ то все, што зовуть Богомъ, алыбо што фалѣять Бога (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 149); не роздѣлю того... же бы тамъ зъ якими посѣлствомъ ѡ(т) кого єздити мѣлы, алыбо же бысмы што таковѣго постановити межн собою мѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 19 зв.); мнимаю ижъ ѡфналь пре(з) подковѣ зле єсть вбитый алыбо хрыбе(т) єсть ображоны(и) (к. XVI ст. *Розм.* 38 зв.); На той горѣ вѣ Києвѣ, гдѣ стояль (которую зовуть нынѣ "Вздыхальною", якобы отъ того, ижъ на ней... отъ трудовъ отдохнулъ, алыбо же тая гора оттоль называется "Вздыхальницею", ижъ, высокою будучи, люде идучи вздыхаютъ, а на верхъ вшедши отды-хають спочиваючи)... церковь... была поставлена (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 970); солени(т)е(р)... протѣсто-

ва(л)се... зостави(в)ши себе ѡ(д)накъ во(л)ную по праву тоє(и) протѣ(с)гацїе(и) учинѣ(и)е ши(р)шое и да(л)шное, если бы того во(д)лу(г) права належала, алыбо по(т)реба указовала (Житомир, 1650 *ДМВН* 209).

2. (при повторенні) (розділово-перелічувальний) або... або, чи... чи, чи то... чи то: V Štefanovy rote dyvonka plačet, I plačuci povidala: Štefane, Štefane, Štefan vyjvoda, albo me pujmi, albo me liši (1571 *II. про воєв.* 416); Азали то не агнхристове, которые... Пречистую Богородицу и всехъ свѣтыхъ блѣзнятъ, мовечн, же алыбо єще не сугъ вѣ небѣ... алыбо же о насъ не вѣдаютъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 162); алыбо я тебе затримати постараюся алыбо неха(и) кто рѣчи(т) за тебе (к. XVI ст. *Розм.* 32 зв.); Оттоль значится, иж алыбо Петръ свѣтый в Римѣ не былъ алыбо Павелъ свѣтый не былъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 53); не падо(л)го при насъ трѣаги бѣдѣтъ Кгдыжъ алыбо пре(з) злѣстъ нашѣ потратимо ихъ, алыбо // пре(з) панижъ невѣдѣчно(ст) ѡ(т)нѣты намъ бѣдѣтъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 281-282);

(чергується з або, любо) або... або, чи... чи: Онь поведиль, иж небожчикъ ускаржался: "або деи мя ножемъ сколото, алыбо мя полгакъ образиль" (Луцьк, 1583 *АрхІОЗР* 8/III, 381); бо ни еди(и) ты(ж) слоуга не може(т) дво(м) г(с)пдаремъ слоужити любо єдиногѣ полюби(т), а двоугѣго ненавидѣти боудеть, алыбо єдиногѣ дръжатися боудеть а ѡ двоугѣмъ почне(т) не дѣбати (1556-1561 *ПЕ* 292 зв.).

3. (пояснювально-уточнювальний) (у сполуч. алыбо радшыей) або, чи, тобто: Трактуй же в.м. зъ свѣтейшимъ отцемъ папѣжомъ черезъ послы своє... Алыбо радшыей самъ до него єдѣ (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1013).

4. (приєднувальний) (приєднує до попереднього тексту складнопідрядні речення) а: а(л)бо хтобы те(ж) ту(т) ѡста(в)ши(с)е на ме(ст)цѣ па(з)начѣное... не приеха(л)... тогды кожды(и) таковѣю(ж) винѣ... выпѣ(л)нити бѣде(т) повинѣтъ (Берестечко, 1573 *ЖКК* I, 51); алыбо єслись коли на ѡгнѣвѣю срѣдзѣ хора(л) (!) ѡный кѣчний поломѣнь собѣ на памѣть приведи (Острог, 1607 *Лѣк.* 39); Алыбо ачей бы єєи показал... ученика, котѣрый бы онѣю заповѣдь и науку... сам собою выполнил (1608-1609 *Виш. Зач.*

226); а(л)бо если бы вѣры не мѣлъ теды ономѣ хо(ч) поша(р)паны(и) ме(м)ра(и) ве(р)нѣте (Білий Камінь, 1620 ЛСБ 474);

(у сполуч. албо и, албо тежъ (тыжъ) або й, або теж: Подобно мнимае, же влорентыця естѣ ва- шимъ Острогомъ, жебы такъ всимъ отворомъ стоя- ла; албо и ово ижъ нхто не слышалъ, яко потаемене въехалъ (Володимир, 1598-1599 Відп. ПО 1111); віди(ш) ли же са оупокори(в) ахавъ передо (м)ною, а прѣто не наведоу злоѣ ка(з)ни за дѣни его, а́лбо і манасіа, которыи всѣ(х), и бал'вохва(л)ство(м) и мордѣрство(м) переходи(л) (Острог, 1607 Лѣк. 25); А тутъ ми годится упоменути священников недба- лыхъ... Бо другій и не знаетъ епископа своего, — чым же помазываетъ по крещенію дѣтокъ малыхъ? Альбо тежъ леда чымъ помазываютъ, же другого и въ руки взяти брыдко? (Вільна, 1608 Гарм. 195); Албо тижъ и тоє знаю, Ижъ девять хоровъ аггловъ Бгъ маєть, Ѡ(т) которыхъ на небѣ хвалѣ приймаєть (I пол. XVII ст. Сл. о зб. 15).

Див. ще АБО¹, АБОЛИ, АЛБОЛИ, АЛИБО, АЛЮБО, ЛИБО, ЛЮБО.

АЛБО², АЛЪБО, АЛЪБО част. (смп. albo) 1. (питальна) хіба, невже: ты теды дворанине, // или мирани(не) што знаєшь и я(к) ѡ(и) є(ст) дѣре(и) и не знає(т) ничего: албо не вѣдає(ш) и(ж) твоа бѣсѣда и хитро(ст) и многословіє глѣдѣство(м) єсть прѣ(д) бгмъ (п. 1596 Виш. Кн. 235 зв.-236); А штожъ тутъ на то речете? Альбо яко то маєте выгладити зъ своихъ же власныхъ правилъ и книгъ старыхъ Словенскихъ? (Вільна, 1599 Анти. 55); а́лбо едно члѣкъ трѣвѣжитса; розоумное ли тѣлько створѣње тоюю пригáнѣ має(т)... //... трѣвѣжатса и воды (Острог, 1607 Лѣк. 126-127); и вышше глаголет: "Албо раздѣлился Христос, албо Павел, Петр, Аполлос распялся по вас? Албо во имя Павлово, Петрово, // Аполлосово крещени есте?" (1608-1609 Виш. Зач. 7854-211).

2. (підсилювальна) (оживається на початку розповідного речення) адже, та ж: Якъ же теды ты не встыдаєшьса помовлѣти оучениковъ недосконалюсти словами... // Албо роздѣлѣшь же зъ людьми бє(з)-мѣзкими... розмовлѣєшь (Київ, 1619 Гр.Сл. 295-296).

Див. ще АБО².

АЛБОВѢМЪ, АЛБОВЕМЪ, АЛБОВѢМЬ спол. (смп. albowiem) (з'єднує частини складнопід- рядного речення, приєднуючи підрядну частину причини до головної) бо, тому що, оскільки: албове́мъ любо кто кѣпецтвомъ са бавить любо при дворѣ се знаидѣеть... потреба бы было тлѣмача нежакого припамне(и) которого ко(л)ве(к) з тыхъ языковъ (к. XVI ст. Розм. 2 зв.); заправды не могѣ длѣже(и) чекáти Албовѣмъ комѣ есте(м) виннымъ не хоче(т) длѣже(и) чекáти (Там же, 33 зв.); албѣ́вѣмъ прѣ(з) него всѣ рѣчи сѣгъ сотворѣны на нбѣ и на земли... хо(ч) кнѣзства, хо(ч) звѣрхности, все прѣ(з) него, и в немъ єсть створѣно (Львів, 1646 Зобр. 4);

(із сполучником на другому місці) бо, тому що: и не розумѣй прошѣ абы(м) я тратилъ гроши мои даремне вчыню а(л)бовѣмъ тобѣ рахѣнокъ всѣхъ выда(т)ковъ // которыи сѣ мнѣ прислалъ (к. XVI ст. Розм. 62 зв.-63); Тилько ты, Панно, нерачъ ся фрасовати: И материнскимъ ся жале́мъ урывати. Сынь албовѣмъ твуй, всѣм намъ зѣмертвыхъ ся ставитъ: И радости с тобою, всѣхъ насъ набавить (Львів, 1630 Траг. п. 168); Повинна на остатокъ малжѣнка дѣбраа... при послѣдѣнствѣ и терпѣнїю, молча́нє до мѣжа своєгѡ заховати, тымъ албѣ́вѣ(м) всѣ нестроє́нїа, и непокѣи домовиы погамовáныє зостанѣ(т) (Київ, 1646 Мог. Тр. 934).

Див. ще АЛОВѢМЪ¹, БОВѢМЪ¹.

АЛБОЛИ спол. (смп. albolii) (зв'язує члени речення) 1. (розділовий) або, чи, чи то: которы(х) то себе по(д)даны(х) пово(д) шацѣе(т)... каждого зо- собна по петисо(т) гривенъ по(л)ски(х) протоже бы есте... ты(х) по(д)даны(х)... 8 сѣдѣ кѣ выда(и)ю по- стави(ли) а(л)боли за невыда(и)є(м) та(к)су за ни(х) заплатили (Київ, 1607 ЛНБ 5, II 4052, 52 зв.); Что жъ будетъ скуток албо ли существо всего оглавления сего начертания к вашей любви... молю потерпѣти и извѣститися о всемъ (бл. 1610 Виш. Посл. Лв. бр. 1352); то́тъ ѡ(т) свашчѣнства ѡ(т)дáлень бываєть... котѣрый вѣдову жонѣ... маєть, а́лболи // вшѣтѣ́нницѣ (Львів, 1642 Жел. О тайн. 16 зв.-17); бѣ́лей алболи мнѣ́й — бѣ́льш-менш, бѣ́льшє або менше: а еслибы // вонт'пилъ ѡ пѣвнѣй лѣчбѣ, тогды во(и)т'пли́ве

маєть мовити, жемь ст҃грьшылъ, напрыкла(д):
пѣа(н)ствомъ околю деса(т)ка рѣзовъ, болей ѡлболи
мигѣи, якоа емѣ здасть (Львѣв, 1645 *О тайн.* 75-76).

2. (пояснювальнo-уточнювальний) або, чн, тобто:
Рѣкоположеніє, ѡлболи вѣскладаніє рѣкъ архіерейс-
кихъ в' посвѣщенію свѣщенника (Львѣв, 1642 *Жел.*
О тайн. 15 зв.).

Див. ще АБО¹, АБОЛИ, АЛБО, АЛИБО,
АЛЮБО, ЛИБО, ЛЮБО.

АЛДОМАШЬ ч. (*мад.* áldomás) могорич, при-
гощання: И питъ на тото алдомашъ (Бенедиківцѣ,
1603 *ИЗУжг.* XIV, 222); былъ рушѣ(н)скын бирувъ
Мигаль Мелентіовъ на алдомашѣ (Там же, 224).

АЛЕ *спол. I.* (зв'язує члени речення) 1. (зіставно-
протиставний) але, а, та, проте: Правда, выездили
на тоє поле ездоки... але конца томѣ не вчинили
(Острог, 1506 *AS* III, 38); Чорна сємь, але красна
дѣтрей Іерусалимскихъ, яко станы кедра, якоже то
кожа Соломонова (поч. XVI ст. *Песн. п.* 50); Стоить
замокъ на горѣ невысоко(н) але прикро(н) (1552
ОВол. 3. 195 зв.); в то(н) линѣ была грань рѣбежи,
але выгорела (Київ, 1592 *ЦНБ ДА/П* - 216, 110); А
гды торба посродъ рынку упала... слуга замковый не
вѣдаючи, чий то Волошин, але розумѣючи з Волох
его быти, торбу взял, и... отнес до замку, до вряду
(Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 36); Неєманъ гетманъ
црѣа сїрійскаго... былъ мѣ(ж) мѣжний и богѣтый, але
трѣдовѣтый (серед. XVII ст. *Хрон.* 323 зв.); А що
о҃гладали раздѣины(н) о҃чи нѣшѣ, то(г)да тоє хвѣтли
слѣги ва҃шѣ... Провадн(ти) межѣ по҃га(н)скѣи бѣо҃ги,
Але проу(д)ко поломаѣли сво(н) нѣо҃ги (Чернігѣв, 1646
Перло 9 зв. пенум.).

2. (протиставно-уточнювальний) але, а, тільки:
пан Богѣш не маєт инде нигде того имени ѡбернѣти,
але маєт записати... комѣ бѣдетъ его вола (Луцьк,
1506 *AS* I, 132); Каждаа рѣчь свѣта того подлѣгъ
бегѣ чловеченства ведома ест кѣ сталости, кото-
раажъ николи ест впевнена и в памѣти трывала, але
часомъ забытю ѡтдаєт са и с памѣти выходит
(Вільна, 1514 *AS* III, 108); Ино я не зыме(н)а
манасти(р)скаго але з ыме(н)а моего... тую да(н)..
побра(л) (Київ, 1544 *ЦНБ ДА/П* - 216, N 38, 1);
Мещане и волощане пере(д) тымъ к҃гды замъкѣ в

чорънобыли не бывало але только дворъ с пашънею
хоживали тогды на толокѣ ѡрати и жати, на страве
дворъно(н) (1552 *ОЧорн.* 3. 55 зв.); не по҃требоюю(т)
здорѣвыи лѣкарѣ але немѣцъныи (1556-1561 *ПЕ* 231);
ту(т) не нде(т) ѡ шма(т) земли, але о все име(н)е
(Житомир, 1584 *АЖМУ* 94); к҃г(д)ы крѣлѣвъство
нб(с)ное ѡтвѣра(т), и вѣдѣти боуде(т) рѣчь мо(ж)наа
само҃го крѣла, ѡжъ не пре(з) подобѣнства... але
твѣрѣ в' тва(р), южъ не пре(з) вѣрѣ, але самѣими ѡчѣма
(Острог, 1607 *Лѣк.* 49); мовитъ, не вѣришъ ѡмо...
//... доткнѣса рѣкою и досвѣдчѣ... и не бѣдѣ недо-
вѣркомъ, але бѣдѣ вѣрнымъ (Київ, 1637 *УЕ Кал.* 218-
219); Мѣжетъ ли хто не бѣдѣчи іереемъ, але
свѣцкимъ раздрѣшити кающа҃госа (Львѣв, 1642 *Жел.*
О тайн. 14 зв.); та҃кже Ієлєзѣвель царѣца не мѣслила
ѡ смѣрти; але ѡ залѣѣтахъ (Чернігѣв, 1646 *Перло* 126);
пере(д) ѡблѣчѣемъ твои(м) положи рѣкѣ твою подъ
бедро мое, и оучинишъ мнѣ милосѣрдѣе и правдѣ,
же бысь мене не погрѣбѣ во Єгиптѣ але мене вынесѣ
з тоѣй земли и поховѣй въ грѣбѣ прѣдковъ моихъ
(серед. XVII ст. *Хрон.* 75).

II. (зв'язує речення) А. (з'єднує частини складно-
сурядного речення) 1. (протиставний) але, а, та,
проте, однак: И ѡни мовили: "Были грани наши в
том мѣстцы, але выказали ихъ Порыдѣбцы" (Шайно,
1538 *AS* IV, 173); Кѣль каменъныхъ околю поль-
трети пѣди зѣ але дела до тыхъ кѣ(л) нѣтъ (1552
ОЧерк. 3. 6); нѣо и зѣ(м)ла переминою(т) але слова
мои не преминою(т) (1556-1561 *ПЕ* 103 зв.); Дѣбрѣ
єси бы(л) прочоль законникѣ. Але ср(д)це твоє
далѣко ѡ(т) того, бо тѣ... ба(р)зо са ѡмили(л) (Львѣв,
1585 *УЕ* N 5, 300, на полях); Хиба бысте собе знову
яко҃го Филялета змыслили, але и мы тежъ окажемъ
не одного Еленѣпсевда, которые его выткнути и
покажутъ быти Филопсевдомъ! (Володимир, 1598-
1599 *Вѣдн. ПО* 1105); Ѣ котрѣи не только пр(о)рци
повѣдали, Але и сѣбилли ѡные написѣли (Львѣв, 1616
Бер. В. 80); Володимѣрь то услышавши воздухнувъ
и рекъ: "благословенни ты, которые на правниці
станутъ, але бѣда тымъ, которые на лѣвиці" (Київ,
1621 *Кон. Пал.* 975); Так са проудко фортоуны кола
обертаютъ сѣптры в ярмо, достатки в не(д)зоу (!)
ѡ(т)мѣняю(т) але ты цныи народе люб терпиш

ѡ(т)мѣноу в дочасных рѣчах, вѣроу держиши не ѡ(т)минѣ (Венеція, 1641 *Лпаф.* 22); а тоє камѣ ѡз-па(и)мѣмъ же до па(с) присилаю(т) ѡ мирѣ просячи але мы имѣ до конца не вѣрѣмъ (б. Константинова, 1648 *ЦДАДА* 124, 3, 31); але пакѣ — але ж: А сзвонѣ уже и на самого бога Христа джу творит ... Але пакѣ повѣдаю их тебе, сзвонѣ, в чем ся твоѣ костел римскѣй распрѣстранил по всем свете (1600-1601 *Вин. Кр. отв.* 184).

2. (протиставно-уточнювальний) але, тільки: И смѣднѣицы мошѣли: "Правда ест, нж на тоє мѣстѣ на следогонѣ схоживали сѣ, але земля наша ест, смѣднѣискаѣ потѣл, покѣл есмо заюдили" (Шайно, 1538 *AS* IV, 174); Село (!) з болога возахъ нѣто вѣ косаровѣ накосахъ але сами не косахъ ѡ(д)но гре-бѣхъ (1552 *ОЛЗ* 185); чотырьдѣса(и) и шесть лѣ(т) е(ст) боудована гая то цѣкомъ а ты за три дѣи хочешъ издвѣгнѣоути еи, але ѡнъ повѣдѣ(л) ѡ цѣкви тѣла своего (1556-1561 *Пѣ* 348); Я-(м) де(и), по(и)сла (!) про(ч) поневоли з дому и (к)люч ѡ(т) коморы повѣси(и)ши, але, де(и), есми ничого з дому [не брала] (Житомир, 1583 *АЖМУ* 65); то не была// мо(л)ба, аѣтѣ моли(т)ва, але пытана и ѡ(т)повѣ(д), и оповѣда(и)е было (Вільна, 1596 *З. Каз.* 88-88 зв.); Кгарнецѣ конгѣетъ три штибры... за якѣ веле кѣплю тѣю частѣ Але не нещѣ(и) проси ашиже годи(т)са (к. XVI ст. *Розм.* 27); Были, заправды, и нѣиши оицы, то естѣ, погане, але тыи не были зѣ овчарни Христо-вы (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 434); В малѣжѣнствѣ пора(д)номъ никѣли ро(з)вѣдѣ нѣмѣнхъ, але звѣзюхъ его естѣ перозервѣный (Львів, 1645 *О тайн.* 162); не сподѣвае(м)ся жебы за таки(м) ихъ дѣломъ мѣгъ быти ми(р) межѣ нами але пѣха(и) бѣдетъ такѣ якѣ г(с)дѣ бѣгъ изволи(т) (б. Константинова, 1648 *ЦДАДА* 124, 3, 31).

Б. (з'єднує частини складнопідрядного речення) 1. (протиставний) але, однак, проте: А хотяжѣ апос-толове нѣше были ровнѣе во всемъ Петрови, але вѣ томѣ, не были ровни: бо влада ихъ зѣ нимѣ заразомъ устала, але Петрова влада трывала завѣжды вѣ наместникахъ его (Володимир, 1598-1599 *Видн. ПО* 1087); если сѣ не хотѣхъ на(д) сѣо(м)... змиловати але сѣ было змиловати на(д) прѣ(с)гою маткою (поч.

XVII ст. *Уѣ* N 256, 8); хотѣ такое писмо старѣе демошѣ змышляюг, але рѣчь вся Потѣева, якобы усты сам мошѣлѣ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 49); прѣто(ж) если и на самоую досконалюхъ зѣноу взѣити не змѣжѣмъ, але // хотѣ маю що ѡ(т) тоє заразы плогѣвѣства себе ѡ(т)дѣлѣти (Острог, 1607 *Лѣк.* 34-35); Хотѣжѣсь, и вѣ грѣбѣ, рачѣлѣ ся поло-жити, Але нѣто, рачѣлѣсь то учѣнѣти, Абысь ... Радѣсти вѣрныхъ своихъ гошѣе набавѣлѣ (Львів, 1630 *Траз. п.* 165); хога(и) то кѣзана мое стра(и)лѣвое... але прѣдко многѣхъ чѣлѣкомъ вѣрныхъ, привѣдѣти на поканѣе негѣное (Чернігів, 1646 *Перло* 127); хога естѣсь молодѣи, але тобѣ бѣгъ дѣлѣ оурѣдѣ старѣомъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 369).

2. (протиставно-приєднувальний) але, а, проте, однак: З вхоновъ не(р)хѣ писаныхъ не завѣжди ро(в)но але яко коли вхо(д)нико(в) много бывае... повѣдѣлѣ... ча(и)ка бодрѣи нѣжѣ ѡгнѣ... изалѣ... мѣдѣ... лѣванѣсто кѣде(и) (1552 *ОКан.* 3, 29 зв.); Не мелѣ бысѣ такового отказу. Але якобъ зарѣбили, таковѣи тежѣ и отвѣтѣ маснѣ (Вільна, 1599 *Лит.* 949); не хѣче(т) бовѣ(м) смѣрти грѣшного чѣла, але бѣ сѣ навѣ(р)поуѣ и живѣ былѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 32); Нѣдѣ иѣгѣшѣми выпѣслѣсти не мѣла; Але если якѣю мѣла, аѣбо маѣтѣ, а лю(и)коѣи помѣчи... брѣла (Євѣ а. Вільна, п. 1616 *Прич. отѣх.* 9 зв.); Тоѣ справѣиши рѣкодѣлѣе возмѣ: не нѣдѣчи аѣтѣ при-мѣнѣиоуи себе, до читѣнѣа и рѣкодѣлѣа, жебысѣ вѣ томѣ бѣзѣ перѣстанкѣ знаходити, але жебы тоѣко вѣ порожневѣнѣю не быти (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 200); Бо и ѡрѣчѣ не тоѣко збѣжа сѣетѣ; кѣлѣко бы едно зѣ сѣю потребѣ стѣло але абы, и нѣишихъ многѣхъ перѣ-кормѣлѣ (Київ, 1637 *Уѣ* *Кал.* 563); ты нѣгѣ изгѣи-ный... але если бысѣ и тѣ вѣ мѣкахъ твоѣхъ; по(д)несѣ очѣи твоѣ на высѣтѣ, тог(д)а оузрѣишѣ яко Бѣ Нѣ(с)ный ѡ(т)вращѣетъ ѡ(т) тебе Лице своѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 158).

3. (протиставно-уточнювальний) але, тільки: прѣто домовѣлѣса, абы сталѣ князь Дмѣтрѣ, але нѣжѣ князь Дмѣтрѣ на рокѣ не становѣлѣса, просѣл пѣи-ковѣода, абы жалѣба... сѣ ѡказала... чѣнѣти пра-вомъ ѡ то (Кишинѣи, 1554 *AS* VI, 163); Праѣда же то сна(т) коли(с) вѣ полицѣ бывѣло, же цѣганѣи(и) мо(ж)-

ные шла(х)гичи, а плебани свои(х) паны поседали, але якъ циганомъ с короны въсвѣщюю, такъ са и той... зычай ѿ(т)меняль (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 196 зв.); тылько... абьсь не впа(л) в цю оупадѣю(т) пѣзбо(ж)ные ани бовѣм великости грѣхо(м) до ѿ(г)-чаѣнѣя зыкли приводити, але если кто має(т) дѣюу безбожною (Острог, 1607 *Лѣк.* 10).

Див. ще АЛН, АЛНЖЪ, АЛНТЬ.

АЛЕГѦЦІЯ, АЛЕКГѦЦІЯ, АЛЕКГѦЦЫЯ, АЛЛЕГѦЦІЯ ж. (*смп. alegacja, лат. allegatio*) доказ, посилашя на щось: А умоцованый стороны позванос... при перьнихъ алеггацияхъ и оборонахъ своихъ стоячи, поведити, иж... о каране самое особы духовносе... у права светскаго зысковать не може (Володимир, 1594 *Арх/ОЗР* 1/VI, 103); На реляцияхъ гды нашихъ дня третего мѣа декабра по реферованью намъ тоє справы стороны обои постапывишыся — позвани, при пернихъ алеггацияхъ своихъ и // конститущияхъ стоечи, просили волности албо одослашя на соймъ (Варшава, 1614 *Арх/ОЗР* 8/V, 420-421); Въ Канонахъ Никейскихъ канону о апелляциѣ мѣлманой, ведлугъ нхъ алеггациѣ, не пайдено (Київ, 1621 *Коп. Пол.* 590); Я, комо(р)-никъ, алеггацие, стороны поводовое, передо мѣною впопюшыє, добре у себе уважи(в)ни... до є(к)зеквова(н)я ѿного приступити (Київщина, 1639 *ККПС* 234).

АЛЕГОВАТИ, АЛЕКГОВАТИ, АЛЕКГОВАТ, АЛЛЕГОВАТИ, АЛЪЛЕГОВАТИ *дієсл. недок.* (*смп. alegować, лат. allegare*) (чим, що) доводити, доказувати; виправдуватися (чим): Але и того всего не беру себе на помочь, хотя бы выкрутатъ мотъ намъ безпечныє алековати. Але я... маю моцнейшыє// доводы... на которые ся (большей) огледаю (Вильна, 1599 *Лит.* 505-507); Сейм... прожно и тым алековатъ маєт, бо та конститущия не то в себе замыка, абы се шкрутынгѣмъ тратитъ мѣлю (Луцьк, 1605 *Арх/ОЗР* 8/III, 515); Бо што сторона, аликуе, жебы то ту(т) тѣла вма(р)лы(х) поховано мено (Житомирщина, 1639 *ККПС* 7854).

АЛЕКТОРЪ, АЛЕКТОРЪ ч. (*гр. ἁλεχτορίς*) півень; правдоу повѣдаю тобі: еице не вѣзгласитъ алѣкторъ (не запоєтъ когоуть або півень) а ты са три разы мене заприни (1556-1561 *НЄ* 410 зв.);

алѣкто(р), пѣве(н) (1596 *ЛЗ* 25); Алѣкторъ. Gallus (1650 *ЛК* 423).

АЛЕЛЮІА *див. АЛІЛІЛЮІА.*

АЛЕЛЮА *див. АЛІЛІЛЮІА.*

АЛЕТЬ *див. АЛИТЬ.*

АЛЕФБЕТЪ ч. (*збр. alefbet*) алфавіт, азбука, абетка: Далегъ: Страхъ, або Таблицъ, слою д̄ але(ф)-бетѣ єврѣнскаго (1627 *ЛБ* 200).

Див. ще АЛЕФВНѢЪ, АЛФАБЕТЪ.

АЛЕФВНѢЪ ч. (*збр. alefbet*) те саме, що алеф-бетъ: вниѣ: Дѣмъ, або застыже(н)є, има второн лигѣри але(ф)внѣѣ є(н) (1627 *ЛБ* 194).

Див. ще АЛФАБЕТЪ.

АЛИ *спол. І.* (зв'язує члени речення) 1. (*протиставний*) але, а: то(т) бы ємѣ непоруши(л) нашего даапіа... али б-ы ємѣ вѣтрѣди(л) и вкрѣпи(л) (Бадеві, 1500 *Cost. S.* 256): "Не плачѣте", мовитъ, "не умерла дѣвка, али спигъ" (XVI ст. *НЄ* 156); По-знаємо з давнѣхъ вѣкѣмъ, якѣ При потопѣ людє пили и їли, скакали и грали, али несподѣване оумѣрени вѣдами потопним(н)... скоро згнѣли (Чернігів, 1646 *Перло* 126); не лише... али, не тылько... али — не лише (тільки)... але (а): коли постнѣшъ, а ты перестанѣ лихос дѣло чинити (*в рук. чинити. - Прим. вид.*); не лише выдѣ мяса, али и выдѣ лихого дѣла, чомъ буденѣ лихос дѣло чинити, а ты утратнѣшъ платню свою (XVI ст. *НЄ* 16): А отводечи нхъ отъ боговъ поганскихъ, которымъ ся были зъ молодости привычанли, и частокротъ нмъ не тылько // тыс живогные охѣровали, али и дѣчки и сыны свои приносили (1603 *Пит.* 78-79).

2. (*розділовий*) чи, або: послѣди, на концѣ, прилог али поклєп, от себя приложєны, от здѣ починаєся (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 1359).

3. (*при повтореннї*) (*розділово-перелічувальний*) або... або, чи... чи, чи то... чи то: заде(р)жал ли десатнѣ, али бе(з)божнымъ, али клаты(м), али птапѣнови ѿ(г)данымъ каждыи такѣи зарази зосталѣ. (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 202 зв.).

И. (зв'язує речення) А. (*з'єднує частини складно-сурядного речення або приєднує до попереднього тексту зв'язанє змістом окреме речення*) (*протиставний*) але, а: на всѣхъ нхъ тѣхъ селѣ да не

имають ходити... глобниці ни ходити и ни жадною (!) глобоу брати... али оуси глоби щоса наидѣтъ ца тыхъ люди ѡ(т) тыхъ селѣ а ѡни оуси абы были нашемоу монастыри ѡ(т) поутнои (Сучава, 1522 МЭФ фотокоп. 12); Коли умерѣ богатый, погребли сго в аду, та мучивѣ (ся) тамѣ, изѣ муки просивѣ милости, што бы Ла(за)рь перстомѣ своимѣ остудивѣ языкѣ ему у половени, али не слухали сго (XVI ст. НЄ 148); Аще рано роспротрѣ крѣлѣ оума мѡего, И полещѣ в далѣкѣи предѣли мѡра твоего. Али и тѣ Рѣка твоѣ, всемогѣща цр(с)твѣтъ (Чернігів, 1646 Перло 31);

(приєднувальний) (уживається на початку речення, в якому підсумовується сказане у попередньому тексті) тож, отож: Али пости, христіанине, такѣ у любости, у правѣ, у вѣрѣ правуй, якъ апостоль Павелъ (XVI ст. НЄ 16); "Тверезѣтъ ся и сокоутѣтъ ся, чомѣ ворогѣ вашѣ дявулѣ, якъ левѣ рычучи, ходитѣ (в рук. ходи. — Прим. вид.) и смотритѣ, кого бы прожерѣ. // Али спротивляйте ему твердовѣ вѣровѣ" (Там же, 102-103).

Б. (з'єднує частини складнопідрядного речення). 1. (приєднує підрядну частину часу до головної) як, але: И лѣдво трѡха вѣгхли: али Тѡрчнѣгѣ нашольт, з' многолічбнымѣ поганствомѣ на ѡ(т)чизнѣ нашу (Київ, 1622 Сак. В. 46); у вечорѣ, только што спатѣ злегли, али... Яцько Єсиповичѣ з сыномѣ своимѣ Мишкомѣ... з лезивомѣ и з коробами вѣ ночи пошли вѣ борѣ (Овруч, 1629 АрхЮЗР 4/1, 80).

2. (приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної) як: а гды ты пѡйзришѣ наза(д) себе на житіє твоє грѣхлюбное, али за тобою идѣтъ множество грѣхѡвѣ твои(х) оу страшни(х) лицахѣ (Чернігів, 1646 Перло 125).

Див. ще АЛЕ, АЛИЖЪ, АЛИТЬ.

АЛИАСЪ див. АЛИЯСЪ.

АЛИБО спол. І. (зв'язує члени речення) (розділовий) або, чи, чї то: И мы пытали Джусичѡв, маютли ѡни на то который доводѣ, иж са ѡ тии имѣна князю єє, а либо єй самой впоминали за ѡтца нашего... корола Єго Милости (Вільна, 1507 AS III, 44); ѡгнѣ да имаєтъ соби спрашѣвати на него зако(н) прѣд нами алибѡ прѣдѣ ігоуменомѣ (Сучава, 1522

МЭФ фотокоп. 12); призволили на(с) до того чѣтри алибо и далѣи єсли же гѣ бѣ призволи(т) дмитрѣ дѣброва дмитрѣ стахови(ч) фѣдо(р) васи(л) иваниши(н) (Сатанів, 1590 ЛСБ 135); А єсли бы... ѡди(н) протн(в) дрѣгому в небы(т)ности и при бы(т)ности пи(л)нова(л) ѡстава(л) алибо здава(л), тѣды то ѡ ка(ж)дѣго права... при(н)мовано бы(ти) не може(т) (Острог, 1596 ЛСБ 307, 1);

(чергується зі сполучником **либо**) або... або: а чий бѣдет невод, либо княза Андрѣєвѣ а либо княза Иванов, ино на княза Андрѣа дѣлѣ, а на княза Ивана дѣлѣ, а на невод дѣлѣ (Святе Озеро, 1509 AS III, 69).

ІІ. (зв'язує речення) (розділовий) або, чи: чїбы дѣковалѣ гдѣбы єго то што наѣ долегаєтъ, долегалѡ, алибѡ бы о(н) чого не роздѣмѣмо, долѣглость такою, и(з) вдѣчнѡстью и(з) мѡвчанѣємѣ вѣтрвати мѡгѣ (Острог, 1598-1599 Апокр. 214);

(чергується зі сполучником **либо**) або... або: нехѣй вѣм, рѣши(т) оуважѣнѣ того, же либо бы єсте наѣмѣ ѡ(т)стѣпле(н)а вѣры нашеє зѣчили... алибѡ бы в чѡмѣ їншомѣ тѡє бѣти мѡгло (Острог, 1598-1599 Апокр. 216).

Див. ще АБО¹, АБОЛИ, АЛБО¹, АЛБОЛИ, АЛЮБО, ЛИБО, ЛЮБО.

АЛИЖЪ спол. (зв'язує члени речення) (протиставно-уточнювальний) але, а, однак, прѡте, тѣльки: А мѣщанѣ ижѣ подачки на замокѣ и на поды(н)мованѣє пословѣ дають про то не повинни єздити на поле алижѣ сѣ самимѣ старостою (1552 ОЧерк. З. 8); воеводѣє и старостѣє ведѣчи право з шлѣ(х)-тичѡ(м) в поветѣ своє(м) све(д)ко(в) своеє ю(р)здыщѣи стави(ти) не могу(т), А ли(ж) з ы(н)шого поветѣ (Брацлав, 1590 ЛНБ 5, II 4047, 26 зв.); Ку тому и право посполитѡє свецькоє, намѣ отѣ паповѣ нашихѣ (наданѡє и) попрѣсяжѡнѡє, аза не мѡвигѣ: "ижѣ никого не маємѣ карати, алижѣ правомѣ прѣконанѡго?" (Вільна, 1599 Ант. 559).

Див. ще АЛЕ, АЛИ, АЛИТЬ.

АЛИЖЪ част. (підсилювальна) аж, навіть: послалѣ г(с)ѣ бѣ англа своє(г) блюсти єго алижѣ и до Рима (1489 Чет. 104 зв.).

АЛИКГОВАТИ див. АЛЕГОВАТИ.

АЛИЛУЙ ч. (цсл. аллилуя, гр. ἁλληλουια,

с҃тебѣр. hallelu) хвала Богу. Вл. н.: Сава ашлѣ(н) (1649 РЗВ 92 зв.).

Див. ще АЛІІІІІІІІІІ.

АЛІИТЬ, АЛІЕТЬ спол. (стп. alіі) І. (зв'язує члени речення) (протиставний) але, однак: тепе́(р)... веселі́нтьсѣ, тепе́(р) га(н)цоуе(ш), по годі́нѣ по дні́, але(т) пла́ченть, але ла́мептоуе́шть (поч. XVII ст. Проп. р. 234; Оптомъ и жолчу го, ахъ мѣѣ, напавали: Иже незлѣзъ съ Креста, збытъ ся уругали. Ркомо на смѣхъ, Кролемъ го называючи, Алеть и правду подъ тымъ признаваючи (Львів, 1630 Траз. п. 163).

II. (зв'язує речення) І. (приєднує до попереднього тексту із ним зв'язане змістом окреме речення) (протиставно-приєднувальний) але, однак: Прото(ж) и единоподохо́днѣе похождѣ́нне исто́тне называ́етсѣ, и го ю́дѣ́нность его е́сть вели́и призо́и́таѣ. Алеть ѿ го́мѣ бѣде(м) мо́вѣти напо́томъ. (Київ, 1619 Гр. Сл. 200); Под котрою особою, многосъ справилъ: И дивныхъ добродѣ́йствъ педѣ́чѣнахъ набавилъ. Алеть хвалы тобѣ, не хотѣли дати (Львів, 1630 Траз. п. 166).

2. (приєднувальний) (приєднує підрядну частину часу до головної, оказуючи на швидку зміну дії) як, аж: Лѣ́дво ѿкомъ мѣ́нѣнъ, али́ть вѣ́сть голова спѣ́детъ (Київ, 1622 Сак. В. 50); скѣ́ро за́се покі́нѣнъ ѿного на́ земле, али́ть ста́лъ зміе́ю (Київ, 1646 Мог. Тр. 945).

Див. ще АЛІЕ, АЛІИ, АЛІИЖЬ.

АЛІИАСЬ, АЛІИАСЬ спол. (стп. alіas, лат. alіas) (зв'язує члени речення) (пояснювально-уточнювальний) або, тобто: доперож казали переді́нне двєри до церкви з прѣтвору, али́ась ба́бинъца, ви́битъ (Луцьк, 1639 АрхїОЗР I/VI, 752); тогожъ ро́кѣ... ѿ(д)не(с)лю(м) таки(н) же листъ зарѣ́чѣны(н)... до села блаженниковъсчизъны Али́ась называ́ныхъ бри́дьковъ и в ворота двора... григорѣ́я макѣ́сн-мовича трипольского вѣ́тъкнулъ (Овруч, 1641 ЛПБ 5, III 4063, 137); На которо(м) яко на завѣ́то(м) а́бѣ(с)те в.м. ставши, стє́ны и ќгруппътовъ сво́ихъ пи(л)новали, наро(з)ники рахновскіє [!], али́а(с) хри́стаповскіє при(з)пали (Ісаїки, 1643 ДМВН 263); (и) по(д)даны(х) в то(м) же Се(л)іу али́а(с) Ру(д)ни на селе видє́ло(м) ко́моры по́ю(т)бѣ́ваннє (Житомир, 1650 ДМВН 209).

АЛКАНА, АЛКАНІЄ с. (цсл. алканіє) І. Сильне бажання їсти, відчуття сильного голоду, голод: алка́ніє, їсти хотѣ́ннє (1596 ЛЗ 24); Аг҃гль: ...и́ не(м)же ѿгнь пали(т), а не спали́тъ... где алка́ніє, проклинаніє и страшное блѣ(з)нѣ́рство на создале́я своєго (Чорна, 1629 Діал. о см. 278).

2. Перен. Сильне бажання, прагнення до чогось: написана є́сть всѣ твоѣ мѣ́лостѣна... написано є́сть твоє а(л)ка́на (Вільна, 1596 З. Каз. 78 зв.).

Див. ще АЛЧБА, АЛЧТВО, АЛЧЬ.

Пор. АЛКАТИ.

АЛКАТИ дієсл. недок. (цсл. алкати) І. (чим і без додатка) Відчувати сильний голод, голодувати: польза є́сть тѣ́ломъ алкати а́ дѣ́лю безчисленѣю злобѣ́ держати (1489 Чет. 311); а(л)ка́тъ є(м) и дѣ́лѣте мѣ́ я́сти, пра́вѣн(л) є(м) и напо́и́нѣте мѣ́ (Вільна, 1596 З. Каз. 83); самѣ́ из гостѣ́мѣ сѣ́ своѣ(мѣ) прє́сы́дѣте, а спрѣ́ты не(р)ковныє а́лчѣ́тъ и жа(ж)дѣ́тъ (1598 Виш. Кн. 272 зв.); Пусть пы́лѣ́ лѣ́тъны фарисє́йскѣ́ хвалѣ́тъ... // ...а мы, правосла́вныи... посмѣ́яны будє́м, а мы, стѣ́сѣ́аємѣ, убо́жно и а́лчє́мо (1600-1601 Виш. Кр. ота. 161-162); Алчно. Esurio. Fame laboro. Vrgeor (1650 ЛК 423).

2. Перен. (чого та з інфінітивом) Сильно бажати, прагнути (чого): ада́мъ... смє́ртѣю ѿвѣ́жєтъ бы(л) алка́и бо́ пѣ́ня пр(о)ркѣ́ нѣ́са затворѣ́лъ (1489 Чет. 309 зв.); ѿбачє́ где сѣ́ то(л)ко ѿ́т насъ ѿб́рѣ́гає(т) не́сти(н)ны(н) сѣ́ени(к)... которѣ́и... бѣ́гобойнє жи́вѣчи... правдѣ́ видѣ́ти а́лчє́(т) и жа́ждєтъ? (до 1596 Виш. Кн. 263 зв.); О́знаѣ́мѣте мѣ́, о тако́й ли то́ любѣ́и спѣ́сє́ рекл, котра́я в трапє́зах... и пѣ́гнѣ́х розмѣ́нѣ́х сѣ́о му́зиками сѣ́а є́дѣ́аєт или́ котро́я правды и спѣ́сє́ния лю́дє́ского а́лчє́т и жа́ждєт, открьѣ́те мѣ́ (1598 Виш. Кн. 117).

АЛКЕОНЪ див. АЛКІОНЪ.

АЛКЕРЪ див. АЛКИРЪ.

АЛКИРИКЪ, АЛКИРЬКЪ ч. (невелика бична кі́шката) ва́шкѣ́рчик: И́ тѣ́ю дѣ́нѣ́ нѣ́нѣ́ та́къ за́нѣ́нѣю Црѣ́д... покрѣ́пъ тѣ́ло(м) зѣ́мны(м) и поса́дѣ́лъ го оу́ глі́напомѣ́ алкѣ́рѣ́кѣ́ (Черні́гів, 1646 Перло 2); А в́ то́мѣ́ алкѣ́рѣ́кѣ́ абѣ́ оу́ глі́напо́й хра́мнѣ́ оучѣ́ннє́ то́й прѣ́нци па́тъ ѿко́нє́тъ (Там же, 3).

Пор. АЛКИРЪ.

АЛКИРЬ, АЛКЕРЬ, ОЛКИРЬ ч. (стп. alkierz, alkierz, нім. Erker, слат. arcora) (бічна кімната) ванькир, діал. алькир: И для того(ж) Ха... на оулиця(х), на таблица(х), на полотна(х), в алкирѣ(х), на опона(х) выображаемо и малюемо (Київ, бл. 1619 *О обр.* 135); а надъ тое еше шафу, алиаст аптничку, въ алкиру стоячое... презъ челядь ихъ милости злуплено и праве пусто учинено (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/1, 542); а потѣмъ дворъ вышеменованный, в котором было избѣ две з комнатами, з алкером и коморою в синехъ... спалили и в попел обернули (Луцк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 96); напротивко знову будинокъ старый, издебка белая з олкирем (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 242).

АЛКИРЬКЪ див. **АЛКИРИКЪ**.

АЛКИЯНЪ ч. Те саме, що алкіонъ: halcion, а(л)киянъ птица, зѣмородокъ (1642 *ЛС* 214).

АЛКІОНЪ, АЛКЕОНЪ, ГАЛКІОНЪ ч. (гр. ἄλκυων) зимородок: Є же для єдина // п'яташка, котораго называю(т) ал'кео(и), который при берегѣ морско(м) на пѣскоу гнѣздѣ собѣ масть (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ N 29515, 158-158 зв.); То(л)ко то крѣтѣ, земля покармо(м): вѣтрѣ, хамелеонѣ: салама(н)дрѣ жирѣ, огонь, вода га(л)кїонѣ (Вільна, 1627 *Дух. б.* (Передм. I), 7 зв.); Тамъ же естъ Алкїонъ морской птахъ гнѣздо робить при мори на самомъ пескѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 7).

Див. ще **АЛКИЯНЪ**.

АЛКОРАНЪ ч. (ар. al-koran) коран: че(р)не(ц) едѣнь арїанинъ... зложи(л) нѣкакїй алкоранъ, котры(м) махоме(т)скїе блюды по все(м) свѣтѣ ро(з)ишли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 5); Под тот час Мелетїй володимерскїй умер, а на его мѣсце... пан Потей... который... всѣхъ вѣрѣ собою спробоваль... а бодан и турецкого алкорану не училъся (Львів, 1605-1606 *Перест.* 30).

АЛЛЕГАЦІЯ див. **АЛЕГАЦІЯ**.

АЛЛИГОРІЧНЫЙ, АЛЛІГОРИЧНЫЙ прикм. Аллегоричный: Аллігоричный Вѣкладъ Видѣнія оу Іезекїїла Пр(о)рѣка описаного (Вільна, 1627 *Дух. б.* (Передм. II), 10); Аллигоричный вѣкладъ Моисеевогo законѣ (Там же, 387).

АЛЛИЛУІЯ, АЛЕЛУІА, АЛЕЛУА, АЛЛИ-

ЛУІА виг. (цсл. аллилуя, гр. ἁλληλούια, стгебр. hallelu) алілуя, хвала Богу: ал'лилїа, хвала бѣ (1596 *ЛЗ* 135); Тыежъ // псалми... апостолѣ, аллилуїа... молитвы посвященія Таинъ Христовыхъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 213-214); Алелѣа, дїсь спсєніє мїрѣ явисл (Чернігів, 1646 *Перло* 67 зв.).

АЛЛОЕ с. (стп. aloes, лат. aloë, гр. ἄλoή) 1. бот. (тропічна або субтропічна рослина) алоє, столітник: выпуканія твоа ран зернятыхъ яблокъ со овожомъ яблоннымъ кипрове съ народомъ... фистула а цинномонъ со всякимъ дровомъ..., мирра, аллоє съ всми первыми мастьми (поч. XVI ст. *Песн. п.* 53).

2. (густий сік з цієї рослини) алоє: [А] загы(м) прише(д)ши Іосифъ съ Никодимо(м) коу тѣлоу стѣму ... изѣавши, обвинуоули ч(с)ты(м) прости-рало(м), напоустивши змирною и ал'лоє(м), до-рогнми мас'тами (XVI ст. УЄ *Трос.* 80).

Див. ще **АЛЛОЯ, АЛОЕСЪ, АЛОЙ**.

АЛЛОЯ ж. Те саме, що аллоє у 2 знач.: Пришолъ пакъ и никоди(м) который былъ пере(д) тымъ приноль вночи ко ісви несоучи намѣшаной мирры и ал'люи якобы сто литрѣ (або фрун'товѣ) (1556-1561 *ПБ* 434).

Див. ще **АЛОЕСЪ, АЛОЙ**.

АЛМАЗЪ ч. (гр. ἄδάμας) (коштовний камінь) алмаз: алма(з) болши силѣ имѣеть егда вдѣла(и) естѣ в жиковинѣ златѣ или в сребренѣ или во иныхъ металі (XVI ст. *Травн.* 486 зв.); Адамантъ: Діаментъ, або твердый, неджиты(и), алма(з), мос(к): дорогїй камєнь, а кровъ козліа его ма(г)чи(т) (1627 *ЛБ* 172).

АЛМАРІА, ОЛМАРИЯ, ОЛМАРЫЯ ж. (пол. almarja, лат. argarium) шафа, скриня: каждая о(л)-марія по по(л) г(з)о(л) (1607 *ЛСБ* 1044, 3); столярѣ за о(л)марыю до друка(р)ской избы далє(м) злѣ(т) 1 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 4); которы(м) недѣсы(т), не ти(л)ко шѣфлѣда або кошникъ, але агѣ а(л)марїа або шафа до схованя // ты(х) рѣчи(и) котѣриє збирѣемо або до перехованя того що смо... зоставили (серед. XVII ст. *Кас.* 40 зв.-41 зв.).

АЛОЕСЪ ч. 1. Те саме, що аллоє у 2 знач.: Алоєсь спулъ и змиру ти офѣрую (Львів, 1630 *Траз. п.* 170); А никодїмъ принѣсь масти дорогїи,

Бал҃самъ, смѣрнѣ, и алоѣсь, и такъ снѣли съ Кр(с)та
Тѣло Гнѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 92).

Див. ще АЛЛОЯ, АЛОЙ.

АЛОЙ ч. Те саме, що аллоє у 1 знач.: *aga(l)lo-*
chum, ало(и) древо (1642 *ЛС* 75); *Ало́й*. *Aloe* (1650
ЛК 423).

Див. ще АЛЛОЯ, АЛОЕСЪ.

АЛТАБАСОВЫЙ, АЛТАЙБАСОВЫЙ *прикм.*
(*виготовлений з алтабасу*) парчевий, *заст.* алта-
басовий: Делиа алтабасоваа, подшита кѣими, соболни
Д (1558 *AS* VI, 214); петрахил алтабайсовый белое
дно (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 502).

Див. ще АЛТЕМБАСОВЫЙ.

АЛТАБАСЪ ч. (*тур. alton-bazz*) (*вид тканини,*
а також вироби з неї) парча, *заст.* алтабас: Князя
Слуцкого алтабасъ, крестъ на немъ перловый (Київ,
1554 *КМІМ* I, дод. 8).

АЛТАЙБАСОВЫЙ *див.* **АЛТАБАСОВЫЙ.**

АЛТАРЬ *див.* **ОЛТАРЬ.**

АЛТЕМБАСОВЫЙ, АЛЪТЕМЪБАСОВЫЙ
прикм. Те саме, що алтабасовый: Что та по(л)зѣгъ
алте(м)басовы(и) копена(к), ко(ли) геєнѣа та в над-
ра своа та с ни(м) прїіме(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 232 зв.);
шагъ коштовныхъ, яко злотоглововыхъ, алътемъба-
совыхъ и нинѣшихъ (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 171).

АЛФА *див.* **АЛЬФА.**

АЛФАБЕТЪ ч. (*лат. alphabetum, гр. ἁλφά+βητα*)
алфавіт, азбука, абетка: Боу́ква: азбѣка, алфа́бе(т),
албо абеца́дло (1627 *ЛБ* 12).

Див. ще АЛЕФБЕТЪ, АЛЕФВИОЪ.

АЛФАВИТАРЬ ч. Буквар: Дѣткомъ оучитиса
почина́ючимъ Бѣкваръ звѣкле рѣкіши Алфавитаръ з
тон Гра(м)ма́тїки вычерпнєный... до выдчѣнѣа по-
даванъ нехѣй бѣдетъ (Євѣс, 1619 *См. Грам.* 3 зв.).

Див. ще АЛФАВИТНИКЪ.

АЛФАВИТНИКЪ ч. Те саме, що алфавитарь:
abeceda(ri)us, азбучникъ, а(л)фави(т)никъ (1642
ЛС 62).

АЛХИМИЦКИЙ *прикм.* (*який стосується алхі-*
мії) алхімічний: Роботу, которую килка лѣтъ скон-
чити старалємся, и не безъ кошту и накладу тоє все
робило и не докончило, алхимичкую,... оному [пану
Борєцкому] се пуцаю (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 408).

АЛЧБА, АЛЧЬБА, АЛЪЧБА, АЛЪЧЬБА ж.
(*цсл. алчѣба*) 1. Те саме, що алкана у 1 знач.: ани
оужасаитєся страха, ани ѡ(т)банте смѣрти ѡсужєния
адамава ани ѡ альчбѣ ни ѡ(т) голоду ни ѡ(т) скор-
би (1489 *Чет.* 207 зв.); а(л)чѣба, голо́дно(ст) (1596
ЛЗ 25); єще бо(л)шею алчбою и жа(ж)дею, свѣи(х)
доста(т)ко(в) прагнѣчи, ѡболѣли єсте (1598 *Виш. Кн.*
272); Ѡбыва́телѣ пѣршїи, и меща́не преднѣишии то-
го мѣста соу́тъ; патриа́рхове... трѣдоли́бши... тѣла́-
юущиса въ горахъ, и пѣстынахъ... вѣ наготѣ, въ алъ-
чбѣ, и жа́ждѣ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 71 зв.).

2. Пієт: аще хочете оувѣдати што єсть алчѣба
альчѣба оубо єсть крылѣ мл(с)тни (1489 *Чет.* 310
зв.).

Див. ще АЛЧТВО, АЛЧЬ.

АЛЧЕБНЫЙ *прикм.* (*цсл. алчѣбыни*) (*який сто-*
сується посту) постовий: приидѣте свѣтло ко дароу
алчєбномѣ (1489 *Чет.* 311).

АЛЧЕНЪ, АЛЪЧНЫЙ *прикм.* 1. (*цсл. алчѣпыи*)
(*який відчуває сильний голод*) голодний: алчєнь
бы(х) не дастє ми ясти (1489 *Чет.* 291 зв.); Тогды
ѡ(т)пѡвѣда(т) ємоу и онѣ рекоучѣ, гѣ колѣи єсмо те-
бѣ видѣли алчшого, албѡ жа́ждѡущого... и не по-
слоужили єсмѡ тобѣ (1556-1561 *ПЄ* 109); алчен буди
и жажден, кроток... не горделивъ (Вільна, 1600
Катех. 81).

2. У знач. ім. Голодний: Покажѣте(ж) ми ѡ згѡду
вѣждѣи, где котѡры(и) з ва(с)... //... алчпыи(х)
преко(р)мїль, жа(д)ны(х) напои(л), стра(и)пыи(х)
ѡпокои(л), наги(х) ѡдѣалъ, бо(л)пыи(м) послѣжи(л),
в те(м)нища(х) навежа(л) (1598 *Виш. Кн.* 272-272 зв.).

Див. ще АЛЧУЩИЙ.

АЛЧТВО с. Те саме, що алкана в 2 знач.: той...
твоему костелу щастє даровал, которого господь
наш Иисус Христос, приразившагося и показавшаго
ему... царство мирское с славою его, ухитряючи ла-
комством алчтво его и поклонения нищичи от него,
если бо оно имѣти вожделев, того абие оттряс, от-
верг и обезчестив (1608-1609 *Виш. Зач.* 230).

Див. ще АЛЧБА, АЛЧЬ.

АЛЧУЩИЙ, АЛЧЮЩИЙ *дієприкм.* (*цсл. алч-*
ующїи) 1. У знач. ім. Голодний: раздраблан хлѣбъ
свои алчюущимъ (1489 *Чет.* 290 зв.); и далѣи мовитъ

к(л)ы са по(с)тиши раздрабляи алчюущимъ хлѣбѣ. свой (к. XVI ст. УЄ N 31, 16 зв.); а тоє в людехъ пао(т)пѣмаиши сплюю, в мѣра(х) по(л)зе(м)шихъ, якъ пайскри(т)иє еси ховаль, а до того алчюицаго еси не пако(р)мишъ. (Чорна, 1629 *Диал. о см.* 269).

2. У знач. ім. Жадібний, спраглий (чого): одна(к) чаю на ба, яко алчюици(х) и жа(ж)дѣици(х) правдѣ видѣти достато(ч)иє папои(т), пасыти(т) и ѣдовли(т) (1598 *Виш. Кн.* 309 зв.); Прийдѣте алчюици правды: да пасытитѣся звидѣиши славы ед (Чернигів, 1646 *Перло* 160).

Див. ще АЛЧЕНЬ.

АЛЧЬ ж. (цсл. алчѣ) те саме, що алкаюа в 1 знач.: А што(ж) ино(к) не ѡмѣе(т) бесѣдовати с тобою... алчбо его пытае(ш) ѡ скорѣбе(х) шѣдѣрици(х), алчи и жа(ж)ди (п. 1596 *Виш. Кн.* 237 зв.).

Див. ще АЛЧБА, АЛЧТВО.

АЛЧЮЩИЙ див. АЛЧУЩИЙ.

АЛЧКЕРМЕСЪ ч. (ар. al-kirmiz) свироп з черв'яків: побрал... шкатулка з олійками розмантими: з дряжкыюю, алчкермесомъ, сервистапомъ и с килку безоаров, за золотыхъ шестъ десятъ (Луцк, 1632 *АрхїОЗР* 1/VI, 654).

АЛЧЛЕКГОВАТИ див. АЛЧЕГОВАТИ.

АЛЧТЕРНАТА ж. (сnn. alternata, лат. alternatio) право, яке визначало явду при спорі двохъ рівнихъ достойників: ей милости папенъ восводиной Белгзкой и княжати его милости Пронскому, водле алчтернаты в томъ листе ихъ милостей вечыетомъ дельномъ описаное, до шафуньку и подаваня тежъ старшого або игумена припалый тогъ монастыр зо всиимъ (Володимир, 1621 *АрхїОЗР* 1/VI, 511).

АЛББО¹ див. АЛБО¹.

АЛББО² див. АЛБО².

АЛБФА, АЛФА ж. (гр. ἄλφα) (назва першої літери грецького алфавіту) алффа.

алфа и ѡмекга — початок і кінець чого-небудь: ямъ єсть алфа и ѡмекга, пе(р)шій и ѡста(т)ици(и), почѣго(к) и конѣцъ (Вільна, 1596 *З. Каз.* 21 зв.); А то єсть бгѡмръзко и нѣ по закону, на всако(и) бо цркви и во цркви, алфа и ѡ, сїрѣчь, почѣто(к) и конѣцъ, и главою є(ст) кр(с)ть хвѣ (к. XVI - поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 106 зв.).

АЛБЧНЫЙ див. АЛЧЕНЬ.

АЛБОБО спол. (зв'язує члени речення) 1. (розділовий) або, чи, чи то: не вратѣся, милый мой, подобенъ буди серне албобо ланягъку еленему на горахъ Веонль (поч. XVI ст. *Песн. п.* 51); кождоє цр(с)тво, роздѣлившисьє в собѣ, запоустѣе(т) и кождоє мѣсто а лѣбобо дв(м) роздѣленый прѣтнѣ. собѣ, не стане(т) (1556-1561 *ПЄ* 57); а што коли я а лѣбобо по мѣтѣ будучий паложимъ на тоє имѣнє, //... тогда всѣ тыи наклады мои маєть паиъ, Петрѣ а лѣбобо дѣти его поплатити мѣтѣ (Луцк, 1564 *АСД* VII, 28-29).

2. (розділово-перелічувальний) (чергується з альбо, лѣбо) або... або, чи... чи, чи то... чи то: Тоївдѣ ѡ(т)пѣѣда(т) ємоу и ѡнѣ рѣкоучи. ги коли єсмо тебѣ видѣли алчюного, алчбо жаждоущого а лѣбобо гѣсте(и) алчбо пѣгого, а лѣбобо нѣмоиного, алчбо вѣ тѣмници, и не послужили єсмѣ тобѣ (1556-1561 *ПЄ* 109); А лѣбобо на те(р)мѣнє... станете лѣбобо ни(т), а а(л)бо уря(д) мо(и) воддугъ, права посполитого поступлю (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 255).

Див. ще АБО¹, АБОЛИ, АЛБО¹, АЛБОЛИ, АЛИБО, ЛИБО, ЛЮБО.

АЛЮМНЪ ч. (сnn. alumni, лат. alumnus) семінарїст, бурсак, учень (що навчається безкоштовно); вихованецъ: Рознѣсатъ [язмѣжны] немѣгѣй Алѣомнове прѣзѣицихъ ѡ(т) тебе ѡуфѣдовѣици(х) в Кїєвѣ: шкѡ(л), Семінарїи и Бѣрєъ (Львів, 1639 *Ал.* 8 нешум.).

АЛІАБАРТА, АЛАБАРТА, ГАЛАБАРДА ж. (сnn. alabarda, halabarda, halabarta, фр. hallebarde, гол. helmbarte) (вид старовинної зброї) алебарда: По(ч)ти слѣже(б)иныхъ... рогѣмнєстръ... ѣказалъ ротѣ своєю... в зброахъ с ко(р)ды а з аляба(р)тами (1552 *ОЧерк.* 3. 15 зв.); дреко(л), алабѣ(р)та (1596 *ЛІЗ* 44); Дреколь: алабѣрта, галабѣрд(а), албо кїи, сокіра, рогѣтнѣна (1627 *ЛБ* 33).

Див. ще ГАЛАБАРТЪ.

АЛІАБАСТРОВЫЙ, АЛАБАСТРОВЫЙ прикм. (виготовлений з алебастру) алебастровий: Гробѣ тоїи и по сєєъ дєнь алябаєтровыйи конгоннѣи зрѣтєя (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1009); алабѣстръ, или єтклапнѣ(а): Ба(и)к(а), або єлѣнкѣ алабѣєтровыйи, або нѣчнѣиє бє(з)ѣхоє (1627 *ЛБ* 174).

АЛІЯКАНТЬ, АЛІАКАНТЬ ч. (від назви іспанського міста *Аліканте*) сорт вина: Или не вѣдає(ш), п(ж) в ты(х) многи(х) миса(х) по(л)мнѣтка(х)... // ...и вина(х), мѣнкателяхъ ма(л)мазіа(х), аляка(п)то(х)... то(г) смѣсьє еще мѣста не имает(г) (п. 1596 *Винн. Кн.* 237 зв.-238): Тожъ розвѣдѣи ѿ медѣ, малѣмѣзи, алякантъ, и ѿ горѣлицъ, и всѣхъ // напои, если безъ мѣры: то смѣръ... тѣмъ твоємъ (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.-5).

АЛІЯНОВЕ мн. (назва стародавнього сарматського племені) алани: При ты(х) кгога(х)... пре(л)ка(х) лиговѣски(х) мѣнѣкали дръгые алянове и печенѣгове (1582 *Кр.Стр.* 60 зв.).

АЛІЯТЕРНЬ ч. (лат. *alaternus*) (від дерева) жостіг, крушина: alaternus, аляте(р)нѣ древо (1642 *ЛС* 76).

АЛІАБАРТА див. **АЛІАБАРТА**.

АЛІАБАСТРОВЫЙ див. **АЛІАБАСТРОВЫЙ**.

АЛІАКАНТЬ див. **АЛІАКАНТЬ**.

АМАЛІКИТЬ, АМАЛІЕКИТЬ, АМАЛІЕХИТЬ, АМАЛІШКИТЬ ч. Представник стародавнього арабського племені: кды [монетіи] ѿпоуцагы ѿгажѣные для грѣбости тѣла рѣкы, зыгажѣли и вѣрхъ брѣли амалекитове (поч. XVII ст. *Проп. р.* 135): гакъ ты(ж) оучинилъ кды амалекитове зспосади и спалили снѣхъ(е)и, и такъ пооумирали (Там же, 218): амаликъ... сы(п) еліфаса ѿ(г) ѿа(м)ны зложниці бы(т): лѣс. ѿ. зъ котороу амалікітѣ (1627 *ЛБ* 174-175): выѣжѣли дѣди и мѣжове его, и брѣли полони з гесѣры и зъ амалікітоу (серед. XVII ст. *Хрон.* 237).

Див. ще **АМАЛІНКЪ**.

АМАЛІКЪ ч. Те саме, що **амалікітѣ**: амалікъ: Людіи ліжѣчи зъ е(в): // и си(р): лю(л) вдарѣюши, метафю(р) антихристѣ (1627 *ЛБ* 174-175): Амалікъ мѣнкаєть на полѣднѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 135 зв.).

АМАТИСТЪ див. **АМЕФИСТЪ**.

АМАТИЦЯ ж. Назва конігоного каменя: вка(л) си тогды табліці планѣгъ, злѣные оу слоновоу ко(сг) прекладаны... Мѣцъ на діаметрѣ, мѣрєтъ на аматицѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 69 зв.).

АМБИЦІЯ ж. (лат. *ambitio*) амбіція, гонор, честолюбство: Наидеги все тоє ѿ теперешнемъ своемъ

дому добровольное зъ самой распусты и амбіціи (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 925).

АМБОНА, АМЪБОНА ж. Те саме, що **амбонѣ**: ксендзѣ. Антоній Яниневський... противко... поданым... подкоморого браславського... о порубаніє олгара в костѣле... зъ амбонною... протестовал се (Луцьк, 1649 *АрхїОЗР* 3/IV, 156).

АМБОНЪ, АМВОНЪ, АМВОНЬ, АНБОНЪ ч. (гр. ἄμβων) (місце в церкві для проповідей) амвон, казальниця: повелѣлъ патриархъ сре(л) цркви вчинити амбонѣ, и самъ оуспо(л) на не(г) (1489 *Чет.* 20 зв.); Але зъ воплемъ немалымъ свѣщеннику служащомъ ѿ прѣтла бжїя досадѣ немалую нанесли есте и хотящому сове(р)шити ѿ(г)пустъ зъ амбона спустити есте (Львів, 1588 *ЛСБ* 103); И взя(л) мя с(г)мниці до цркви... вбравши мя ѿ фелон в(а)мбонѣ и муѣ(л) емъ ся кляти и по(л)писа(л) е(м) ся на сго рѣкописа(п)е (Гологори, XVI ст. *ЛИБ* 4, 1136, 35, 1 зв.); а самъ отецъ владыка уступилъ на амбонѣ (Володимир, 1601 *МОЗР* II, 11); подѣ той... часъ пернее знаменитое чудо ѿ... храмѣ... сталося, же гды діаконѣ, на амвонѣ стоячи, папежа... споминуль, на - тыхъ - мѣстѣ палата оной церкве упала, діакона... убила, зачимъ и литургія скончена не была (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1020); Во второмъ степені сѣтъ діаконы которыхъ послѣга шїршаа естѣ... ихъ оура(л) ева(п)геліє чигати на амбонѣ (Львів, 1645 *О тайн.* 132); Амвонѣ. Ambona (1650 *ЛК* 423).

Див. ще **АМБОНА**.

АМБРОЗІЄВЪ прикм. ѿ **амброзієва** трава — назва трав'янистої рослини: амброзієва трава... с(сг) гораха и соуха... языи зажилає(г) (XVI ст. *Травн.* 28).

АМВОНЪ див. **АМБОНЪ**.

АМВОНЬ див. **АМБОНЬ**.

АМЕНЬ див. **АМИНЬ**.

АМЕТИСТОВЪ прикм. ѿ **аметистовъ** каменѣ, — те саме, що **амефистѣ**: то(т) аметистовъ каменѣ... драганин естѣ всѣ(х) каменѣ, которые цвѣтомъ сѣтъ багрянѣ (XVI ст. *Травн.* 490).

АМЕФИСТОНЪ ч. (гр. αμεφιστινος) те саме, що **амефистѣ**: и перномъ рѣде бѣде каменѣ сардіонѣ, топазіонѣ... В третемъ літіріонѣ... и амефистонѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 105 зв.).

Див. ще **АМЕТИСТОВЪ** (аметистовъ камень).

АМЕФИСТЪ, АМАТИСТЪ ч. (гр. 'αμέυστος)

аметист: ω(з)доблены... камѣньє(м) дороги(м)... паты(и) са(р)донн(с)... двана(д)цеты(и) амати(ст) (XVI ст. КАЗ 659); Тѣжъ мѣжемо роздѣти и ѿ фѣ-дамѣн'тахъ мѣста того стѣго; котѣрин сѣтъ ѿ(т) ка-меній многоцѣнныхъ: перъвыи аспи(с), самфѣръ... гѣаци(и)тоу(с) амефѣстъ (Почаїв, 1618 Зерц. 68 зв.).

Див. ще **АМЕФИСТОНЪ, АМЕТИСТОВЪ** (аметистовъ камень).

АМИНЕКЪ ч. (снп. aminek, лат. amium) кмин: bupleuron, аминекъ зелиє (1642 ЛС 106).

АМИНЬ, АМЕНЬ, АМИН, АМИНЬ, АМѢНЬ част. (цсл. аминь, гр. 'αμήν, гебр. amen) (стверджу-вальна) (заключне слово молитви, проповіді і т. ін. ; означає "так", "справді", "істинно") аминь: ємѣ слава вѣѣки вѣкѣ(м) ами(и) (1489 Чет. 6); Во имя Бѣже амині (Краків, 1507 AS III, 39); да бѣди проклатъ (!) ѿгъ милостивого Бога... вѣ сей вѣкъ и вѣ бѣдѣщій, в котрый... воздасть кождѣмъ по деламъ нашимъ. Аминь (Мильці, 1542 AS IV, 314); ами(и), запра(в)ды а(л)бо неха(и) тѣкъ бѣдетъ (1596 ЛЗ 24); по доброй волѣ своей... полєсаю душу мою грѣшную Господу Богу, а тело мое ко погребенію земному, отдаю се ув опеку // - амень - сину моему Антону (Чигирин, 1600 ЧИОНЛ VIII-3, 13-14); А мы тебе... за то и за всѣ іншыи незлѣчѣныи добрѣйства твои славити и хвалити бѣдемо ннѣ, и зѣвжды и на вѣки вѣкѣмъ: Амѣнъ (Вільна, 1620 См. Каз. 28); Во имя Отца і Сына і Святаго Духа... Аминь (Брацлав, 1626 ЧИОНЛ V-3, 220); Се мы и дѣти іхъ же далъ еси на(м) Гн Бѣ, С котѣры(м) абѣсте по дѣлгомъ и щасливо(м) вѣкѣ, на то(м) свѣтѣ вѣ прибытка(х) нб(с)ны(х) вѣчне царствовѣли оупрѣйме вамъ зѣчѣ, Ами(и) (Київ, 1646 Мог. Тр. 906); И на увесь его дом Неха(и) буде(т) Про(к)лятство Анаѣема Амѣнъ (Синечола, 1648 ЗНТШ XIX, Misc. 8); А коли рекли вси амень, сѣли до ѣчты (серед. XVII ст. Хрон. 388 зв.).

АММОРЪЙ ч. Те саме, що амморѣйчикъ: Ама-лікъ мѣшкаєть на полѣднн, хеттѣи и єввѣи, Єввѣєи и Амморѣи по горахъ (серед. XVII ст. Хрон. 135 зв.).

АММОРЪЙЧИКЪ, АМОРЪЙЧИКЪ ч. Пред-ставникъ стародавнього племені на Близькому Сході:

пришли до жерѣла кадѣса: и вѣбили всю країнѣ амалѣдскѣю и Аморѣйчика котѣрый мѣшкаль во Асонфамарѣ (серед. XVII ст. Хрон. 29); стѣнѣли про-тивъ Арнонѣ вѣ пѣщи на граница(х) Амморѣйски(х) бо Арнонѣ дѣли(т) Моавиты ѿ(т) Амморѣйчиковъ (Там же, 141 зв.).

Див. ще **АММОРЪЙ**.

АМОМЪ ч. (лат. amomum) ароматична рослина, з якої виготовляли бальзам: амѣ(м) для того тако єсть названо, понѣже та трава имѣєть дѣ(х), аки си-номомо(м), а то є(ст) корица а росте(т)... вѣ аси-рѣйски(х) и вѣ арменски(х) страна(х) (XVI ст. Травн. 352 зв.).

АМОРЪЙЧИКЪ див. **АММОРЪЙЧИКЪ**.

АМПУЛКА ж. (лат. ampulla "пляшечка") (посу-дина кулястої форми) дзбан: Келих ценовый, ампул-ки ценовые (Луцьк, 1621 АрхЮЗР I/VI, 502).

* **АМФОРА** ж. (лат. amphora, гр. 'αμφορέυς) (ан-тична керамічна посудина) амфора: амфѣра: флѣша, кѣнѣва, ваз (1627 ЛБ 175).

АМѢНЬ див. **АМИНЬ**.

АНАКАРДЪ ч. (лат. anacardium) 1. Назва суб-тропичного дерева: anacardium, анака(р)дъ древо и(и)ди(и)ское (1642 ЛС 82).

2. Плід цього дерева: Анакардъ є(ст) пло(д)... дерева, а древоу томѣ има... єлеѣа(и)тись... то(т) же пло(д) расте(т) во индєнски(х) страна(х) на дрѣвѣ прежде имани тово (XVI ст. Травн. 39).

АНАЛОЙ ч. (гр. 'αναλόγιον) (високий столик із похилим верхом для богослужбових книг або ікон) аналой: Одна хѣстка на анало(и) туре(ц)кою робо-тою є(д)вабємъ вышиваная на завою (Львів, 1637 Інв. Усп. 69).

АНАПЕСТЪ ч. (гр. 'αναπαιστος) (у віршуванні — трискладова стопа з наголосом на останньому складі) анапест: апара(е)stus, анапест нога стихо-тво(р)ная (1642 ЛС 82).

АНАФЕМА, АНАТЕМА, АНАФТЕМА, АНА-ФЕМА, АНАФИМА ж. (гр. 'ἀνάθεμα) 1. (відлучення від церкви) анафема: дхъ стѣи тѣлько ѿ(т) ѿца по-ходить а ѿ(т) сѣна подъ анаѣемою (1509-1633 Остр. л. 132); также от сваров, клевет их монастырских... варовати и боронити, абы в монастырех светых и

обителях школ для науки детинное не было под анафемою (Берестя, 1591 *ПФ* 105); на такового кожного хто бы кольвекъ тѣю волю мою... в чомъ кольвекъ нардѣшилъ, нехай заставаеъ анаѣма и всякое неблагословенство зъ прокляцтвомъ (Почаїв, 1597 *ПВКРДА* IV-I, 53); А еслибы ся хто отступникомъ сталъ, теды подъ декретъ страшный анаѣмы муситъ таковой подпадати (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 321); А кто бы мѣлъ ѡ(т)далити ѡ(т) цркви и престола... си(и) стѣ(и) слѣжебны(к), да бѣде(т) прокля(т) анаѣмою // стѣ(х) ѡцѣ тѣи иже в никен (Гологори, 1630 *ЛНБ* 3, 62, 52-53); anathema, анаѣма, про(к)лятїе (1642 *ЛС* 82); И на увесь его дом Неха(и) буде(т) Про(к)лятство Анаѣма Амѣнь (Синечола, 1648 *ЗНТШ* XIX, Misc. 8); анаѣмѣ отдавати (отдати, предавати, предати) — піддавати (піддати) анафемі, віддавати (віддати) анафемі; відлучати (відлучити) від церкви: Мы тыхъ которыѣ шгоколѣвекъ // прикладаютъ алѣо одыймютъ ѡ(т) Цѣркве выклинаѣмъ... проклѣтствѣ и Анаѣмѣ ѡ(т)даемъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 82-83); мы... тебе яко непослушного... ѡ(т) всего ѡбщениа вѣрны(х) ѡ(т)лѣчимъ и анафеме вѣчне(и) яко еретическаа му(д)рствѣющаго ѡ(т)даемъ (Вільна, 1594 *ЛСБ* 255, 1 зв.); ѡни збираючи са соборно зъ оною цр(к)о(в)ю многочи(с)лено свѣты(х)... ѡ(т)цевъ... и оны(е) во(л)ки и змѣи ѡ(т)гонѣли, съ престоловъ змѣтовали, и анаѣмѣ предавали (Острог, 1587 *См. Кл.* 10 зв.); мы... тебе... яко чло(и)ка гнилого ѡ(т) цр(к)внаго испо(л)не(и)а... ѡ(т)лучи(м) и анаѣмѣ... предади(м) (Вільна, 1594 *ЛСБ* 251, 2); неха(и) бѣде(т) про(к)ла(т) зо всѣмъ анафемѣ его предае(м) (Київ, 1646 *ЛСБ* 574); в анатему впадати — бути відлученимъ від церкви: А за нарушенъемъ... сего листу... моего... таковой каждый нарушител в срокѣе каранъе церковное, то естъ в прокляцтво и анатему, подлугъ правил светых апостол... впадати маєтъ (Луцьк, 1613 *АрхЮЗР* I/VI, 436-437); анаѣмѣ поддати (кого) — проклясти: профанаторовъ святого символу, отъ... церкви отлучили и анаѣмѣ поддали (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 733); подъ анаѣму себе подкинути — бути проклятимъ; віддатися (піддатися) анафемі: Але цѣло то ховати всею

мощю и пилностю я(к) зѣнѣдъ в' ѡкѣ, абѣсмы сна(т) по(д) анаѣмѣмъ такъ многыхъ... Стѣ(х) ѡцѣвъ себѣ не по(д)киндѣли (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 229).

2. *Лайл. (про людину, відлучену від церкви)* проклятий: А хтобы мѣлъ тоѣ наданъе мое ѡтъ церкви Божей ѡтдалити... жона моа... або хто близни мой, анаѣма, да бѣди проклять (!) ѡтъ милостивого бога (Мільці, 1542 *AS* IV, 314); Аще и бра(т)скаа любо(в) православны(х) хрстїа(н) с' предѣлю(в) є(с)т(с)тве(и)ны(х) ма выгагае(т), яко и анаѣма (1598 *Виш. Кн.* 309 зв.); тотъ маєтъ быти анаѣма хтѣбы реклъ, же клірикомъ волюю жѣны мѣти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 45); Еслии хто все поданїе Цр(к)ѣвное на писмѣ алѣо бє(з) писма поданѣе ѡ(т)кидаеъ, нехай бѣдетъ анаѣма (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 219); А ктобы мѣлъ ѡ(т)далити ѡ(т) церкви тои нехай бѣдетъ проклятъ анаѣма и маранаѣа (Середня Вишня, 1644 *Паньк.* 25).

Див. ще АНАФЕМАТА.

АНАФОРА ж. (*гр.* ἀνάφορα) хлѣб (символ тѣла Христа), приготовлений для причастя: Мисо(ч)ка для анафоры (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 20).

АНАФТЕМА див. АНАФЕМА.

АНАХОРИТЬ, АНАХОРИГЪ ч. (*гр.* ἀναχωρητός) пустельник: оны(е) анахорытове, то естъ пустынножытели... собою сакраментъ Тѣла Хрыстова на пушу бирали, и тамъ часомъ и черезъ два годы ховали (Вільна, 1599 *Ант.* 749); ино(к) або зако(н)ни(к), котории... хѣче(т) възйти вы(ш)ше(и)... на замо(к) анахоритовъ (общежителей — *дописано на полях.* — *Прим. ред.*)... не має(т)... з є(д)ного... бра(т)и прикладовъ (серед. XVII ст. *Кас.* 63).

АНАФЕМА див. АНАФЕМА.

АНАФЕМАТА ж. Те саме, що анафема у 1 знач.: Але и анаѣмѣмъ проклѣтствѣ неро(з)грѣшеномъ потѣплѣю(т) и осѣжають, хтѣбыса чого такового вѣжити хотѣлъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 214).

АНАФЕМАТИЗОВАННЫЙ, АНАФЕМАТИЗОВАННЫЙ *прикм.* Відлучений від церкви, проклятий: А такъ каждый маєтъ пилно стеречи, абы кого зведенаго и анаѣматизованнаго не наслѣдовалъ, бо канонъ мовить, ижъ хтѣбы посполитоватися мѣлъ з вылученными, съ посполства вѣрныхъ и самъ вылученагъ бываеъ (Єгипет, 1602 *Диал.* 60);

у знач. ім. Проклятий: Єреґиконь... за анафематизованихъ, то єсть за проклятихъ мѣти (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 910).

АНАФЕМАТИСОВАТИ *дієсл. недок. (смп. anatematyzować) відлучати від церкви, проклинати: Кого їхъ судили, або інтрафовали, канонизовали, то єсть анафематисовали?* (бл. 1626 *Київ. Н.* 25).

АНАФЕМА *див. АНАФЕМА.*

АНБОНЪ *див. АМБОНЪ.*

АНГЕЛЮВЪ, АГГЕЛЮВЪ *прикм. (який належить ангелюві) ангельський, діал. ангелів: видели лице є(г) ка(к) бы агґлюво* (1489 *Чет.* 106 зв.); *Да повергаєми претерпите пенцъ бѣд лютихъ, тогда узрите пометаємыхъ — сожегаємыхъ, а себѣ — спасаємыхъ, тогда узрите хладъ и припшествіє агґлюво* (1600-1601 *Виш. Кр. ота.* 170); *и вірва(л)єа з роу(к) агґлювы(х)* (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 99 зв.); *памеґаючи тоїа нмаювы агґлювы віналь зъ торбы //* сюєй кдєть оутробы (серед. XVII ст. *Хрон.* 387 зв.-388).

Див. ще АНГЕЛЬСКИЙ.

АНГЕЛОКЪ, АГГЕЛОКЪ, АНГЕЛОКЪ, АНГЕЛОКЪ *ч. (зображення малого ангела) ангеля, ангелик, ангелятко: той ангелот(!) малюхны(и) єсть* (к. XVI ст. *Розм.* 57); *5 кели(х)...* крапе(и) *вєжы(ч)козаты(и) з тва(р)ми грома ѿ(д)ливаними на сро(д)кѣ агґлю(к) з рѣками и з скрыде(л)ками* (Львів, 1637 *Іва. Усп.* 6 зв.); *Мирища срибна грани(с)тая...* *звє(р)ху прѣбѣа а(и)гелѣка злоцѣстєго де(р)жачи* (Там же, 18); *А и тымъ се некомпентуючы... олґтарюи два... //*...збурили, зъ великого заст олґтаря, *ангелєки на нимъ будучіє, злотистыє... вѣ шивєгѣ, попьсовали* (Володимир, 1650 *Арх/ОЗР* 6/1, 563-564).

АНГЕЛСКИЙ *див. АНГЕЛЬСКИЙ.*

АНГЕЛСКИЙ *див. АНГЕЛЬСКИЙ.*

АНГЕЛСКИЙ *див. АНГЕЛЬСКИЙ.*

АНГЕЛЪ, АГГЕЛЪ, АГГЕЛЬ, АНЪГЕЛЪ, АНЪГЕЛЪ *ч. (цєл. ангелъ, аггелъ, гр. ἄγγελος) 1. (надприродна істота, вісник, виконавець волі Бога) ангел: г(с)ѣ понилє(г) агґлы своа со гласо(м) велики(м) трѣбнымъ* (1489 *Чет.* 28); *єдно жъ тоє помыслитъ, явилѣа ємоу агґлѣ гнѣ вѣ снѣ* (1556-1561 *НЄ* 135); *тогда на воза(х) ѿболоковы(х) и агґлами зо(б)ра(и)-ни бѣдѣ(т)* (Вільна, 1596 *З. Каз.* 77 зв.); *Чи не*

бо(л)ше(и) же бѣдє(т) соро(м) на всєлє(и)ско(м) позѣрици, прє(д) тмы тмами агґлѣ, // *архагґлѣ* (1598 *Виш. Кн.* 276-276 зв.); *то были ангєли, што не перєступали ни одинѣ (в ориг. одитъ. - Прим. вид.) разѣ, заказы Божій* (XVI ст. *НЄ* 7); *Гудѣтъ бо трубами, яко ємоки рыкають, где божій ангєли приступу не мають* (к. XVI ст. *Укр. н.* 76); *агґлѣ, ясны(и) прибѣжа(л), и віналь ср(д)цє зъ дѣтатє* (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 42); *дѣволѣ и агґєли Єго оуєнлѣгѣ. Єго вѣ свои краи заволочи* (Вільна, 1627 *Дух. ѿ.* 248); *Пыха наєтарного Аггєла зъ пѣа скинѣла* (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 3); *ѿ такової славі и свѣтлости єгѣхъ, и саміи агґлювє Бжїи задинѣють єа* (Чернігів, 1646 *Перло* 164); *ангелѣ злыи, злыи ангелѣ — дѣволѣ. чортъ члѣвѣкъ єздѣлѣ. Бгѣмъ, іаєєне на тоє мѣєє. с которо(о) віпали агґєлєвє злы(и)* (Чернігів, 1646 *Перло* 130); *Стѣвориѣ та на мѣєє тоє, с которо(о) віпали злыи агґєлєвє* (Там же, 4).

2. *Вл. н.: Англюп. Ангє(л)* (1649 *РЗВ* 329 зв.).

АНГЕЛЬСКИЙ, АГГЕЛСКИЙ, АГГЕЛСКИЙ, АНГЕЛЬСКИЙ, АГГЕЛЬСКИЙ, АНГЕЛСКИЙ, АНГЕЛСКИЙ, АНГЕЛСКИЙ, АНГЕЛЪСКИЙ, АНГЕЛЬСКИ, АНГЕЛЬСКИЙ, АНГЕЛЬСКИЙ, АНЪГЕЛСКИЙ, АНЪГЕЛСКИЙ, АНЪГЕЛСКИЙ *прикм. Ангельський: Єв(г)лєста выписуєтъ, (!) притчѣу... ѿ радости агґлѣської надѣ єдины(и) грєшникомъ каюци(и)єа* (1556-1561 *НЄ* 187); *тогда трѣбы агґл(с)кїи вєстроуба(т) вє(л)ици и пѣа зѣвоѣєа* *яко трѣба* (Львів, 1585 *УЄ* N 5, 21, на полях); *Невдѣчєлѣ бѣ(л) ѿный нѣро(д)...* *хлѣбѣ а(и)гґлєски(и) бѣдѣчи прѣєи(л) ѿ мѣсо* (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 215); *Али Бгѣ огородилѣ люди ангєлы, май буріє хрєстьяны, ангєлєскои. глѣтоиѣ обѣгородивѣ ихъ дѣля того, што бы дѣволѣ не мугѣ зло учинити (в ориг. оучити. — Прим. вид.) нѣкому* (XVI ст. *НЄ* 68); *Вжє ѿ шєєти соглѣє в пєчєрахъ нєтлєныи, свѣтлѣи по ємерѣти явлєшн...* *Блажєнныи Феодосїи, ангєлєкїи сожитєли, братїи нгумен и Христу рєєинтєлѣ* (к. XVI ст. *Укр. н.* 88); *єсли бы и агґєлєски языкъ уѣтрѣл, алє ничѣго жє уєпѣют* (1608-1609 *Виш. Зач.* 208); *Агґлюмъ бѣѣлѣмъ оу Малахїѣ Прорѣка, Спѣєнникъ титѣлѣтѣєа, Агґлєкїи живѣтѣ, повїне(и) //* *провѣдѣти* (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 10-11);

сїа зацно(ст) и слава преходитъ разѣмъ Агглекїи и члѣвскїи (Чернігів, 1646 *Перло* 167); аггелеский хлѣбъ *див.* ХЛѢБЪ; аггелеский чингъ *див.* ЧИНЪ; аггелеское войско *див.* ВОЙСКО; трубенс аггелеское *див.* ТРУБЕНЕ.

АНГ'АРИЯ, АНКГ'АРИЯ, АНКГ'АРИЯ *ж.* (*сип.* angarja, *лат.* angaria, *гр.* ἄγγαρεία) повинність підданих, пов'язана з перевезенням речей, листів та ін.: гото(и)... оутерплѣны(х) чере(з) наше анкг'арїи (*на полях* оутиски. — *Прим. ред.*) мно́го при́кладо(и) припо́мнити (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 208); О которыи вси шкоды, укывженя и уруганя, такъ же анкгарию испеляки... Матеи Барчевтеский... противко... Фридрихови Подгороденскому... соленигеръ се протестовалъ (Луцьк, 1622 *АрхїОЗР* 6/1, 426); подданыхъ бытемъ... такъ же и розными анкгариями розогналъ (Луцьк, 1633 *АрхїОЗР* 6/1, 493).

АНГ'ЕЛОКЪ *див.* АНГЕЛОКЪ.

АНГ'ЕЛЧИКЪ, АНКГ'ЕЛЧИКЪ, АНЪКГ'ЕЛЧИКЪ *ч.* Те саме, що англіїчникъ: они всѣ звыте(з)сѣва и рыне(р)ски(х) сусѣ(т)посѣ(и) кривавобитные бон нехто и(и)ши(и) не юю(х), не пѣметъ, не мо(с)квиги(и)... они а(п)кге(л)чикъ показова(л), одно лнто(в)ские княжата (1582 *Кр. Стр.* 10); ягъ ни(х)тъ анкг(е)лчик купе(и) и менцани(и) лво(и)ски(и) ме(л)... я(и)мено бочокъ м̄ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 87).

АНГ'ИРА *див.* АНКИРА.

АНГ'ЛІЙЧИКЪ, АНКГ'ЛІЙЧИКЪ *ч.* Англієць: Сѣмъ оу вѣрнавѣ: бы(л) на которо(м)... Бѣлгъ посѣлгъ англїїчникъ из жонѣю (1500-1633 *Остр. л.* 128 зв.).

Див. ще АНГ'ЕЛЧИКЪ.

АНГ'УРСКИЙ, АНКГ'УРСКИЙ *прикм.* (*з ангорської мови*) ангорський: при жегпаню ксе(и)дза подѣка(и)цншого для приязни горячо(и) дн(г)нєтя справы по(с)полито(и) рѣ(с)ко(и)... ѡбєца(л) ємѣ чам(л)ѣль (!) а(и)кгѣ(р)скии фня(лг)ковое масти на плацѣ (Львів, 1617 *ЛСБ* 1043, 26 зв.).

АНДРОГОНЕ *мн.* (*гр.* ἄνδρογυνος, *лат.* androgynus) (*за грецькою міфологією — люди з двостатевими ознаками*) гермафродити: андрогонє сѣ(т) въ афріицѣ: которїи обѣе прирѣжде(и)є імаю(т)... правѣе

перси моу(з)чи(и)ское, а лѣвое же(и)ское, гермафродїте (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25).

АНЕ *див.* АНИ¹.

АНЕЖЕЛІИ *див.* АНИЖЕЛІИ.

АНЕЖЛИ *див.* АНИЖЛИ.

АНИ¹, АНЕ, АНІ, АНЪ *спол. І.* (*з'єднує члени речення*) І. (*єдиальний*) ані, ні: мы стефа(и) воско(да)... знаменито чиним... оже прїнде пра(л) нами... слѣга нашъ, юа(д)... по єго доброй волн, шикн(м) непонѣжень ани присилона(и)... и прода(л)... єдно село, на тѣговѣ (Бадєнї, 1503 *Cost. S.* 255); а че(р)-касцѣ... не маю(т)... ѡ(т) быстрицы а(ж) до є(р)данѣ бобро(и) гошнї... ани ры(б) по ѡзеро(м) ловнїти (Черкасн, 1544 *ЦНБ ДЛ/П*-216, 101); нихто не має(т) бе(з) дозволе(и)я... греблн засыпати ани ста(и)у за(и)мовати (1566 *ВЛС* 82); с которы(х) заста(и) не є(ст) повинне(и) жадны(х) повин(и)пости(и) ани чн(и)ну ѡ(л)давати (Одрехова, 1596 *ЦДІАЛ* 37, 6, 3 зв.); вы... жа(д)ного возного ѡчевнєсто не ставили паѡстато(к) ани єго меновали и меновати не ѡмѣли (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 142); а кнѣжата вѣставили на(д) собою з ычнєго парѣдоу дѣла того, абы не фо(л)кговалн братѣ, аглѣ свѣтѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 45 зв.); абы ся жадегъ зъ будучнхъ по мнѣ не оповажнлѣ одбирати, ани што правѣнїти подѣ карою суду божаго (Фольварк, 1606 *НЗУж.* XIV, 226); Бо не зѣвне в ѡбѣзѣ: сѣѣжая волнїна, Добра зъ саламахаю по(л)часть кабанїна. // Нѣманѣ та(м) каплѣногъ, аглѣ тлѣстыхъ кокѣнїи (Київ, 1622 *Сак. В.* 48 зв.-49); Жадныи ти тоѣ тиран не может ѡ(т)няти ани секты новыѣ, и чим спровофовати (Венеція, 1641 *Лнаф.* 22); Которого поданя мнє, возно(му), ани єго м(л). пїу Мо(с)ченн(и)кому нихто не борони(л), ани з жа(д)ны(м) право(и) не ѡ(л)-зыва(л) (Житомир, 1649 *ДМВН* 182);

(*оживається при одпорідних присудках із заперечним значенням замість пропущеної частки не*) ані не, ні не: Мы не вѣдаєм, што то за копєц, ани памѣтаєм єго (Шайно, 1538 *AS* IV, 174); жадегъ папєжѣ не былѣ, ани єгѣ агнїхристомѣ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 145); єго презвитерѣвъ. // которые при пѣмѣ были, не призволали на тоуѣ оугѣю, ани сѣ по(л)пєсовати хотѣли (Острог, 1598 *Ист. фл. сип.* 51-51 зв.);

Пагъ воевода Кіевскій по долгом розмышляню позволил не выдати, бо нѣкгды оный не был антѣ зрайцею (Львів, 1605-1606 *Перест.* 37); Не ослабѣваймѡ претѡ... и не ѡпѣскаймѡсѡ, антѣ по(д)дава(и)мѡсѡ и(х) штодѣнномѡ штѣрмованю (Київ, 1637 *УЕ Кал.* 136);

(уживається при першому з однорідних членів речення у сполученні зі словами **так тежъ, тыжъ**) ані: до... огорода не має мѣти... Семень Третьакъ жадное potrzeby, ани он самъ, так тежъ и жона его (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 15); Нѣкгды южъ не ѡсвѣтитъ ани головы твоѣи во(ло)с, не боудеть ты(ж) оуслышанъ в' оушахъ мои(х) твоѣи го(ло)с (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 6).

2. (при повторенні) (єднально-перелічувальний) ані... ані, ні... ні: А ненадобе мне,... Яцѣковичу, а ни сестре моеѣ Кахне, а ни ближнимъ нашимъ, а ни щадкомъ нашимъ напотомъ по насъ будущимъ в тоє ся имене уступати (Луцьк, 1505 *АрхЮЗР* 8/IV, 227); а мы не маємъ... ѡт того замъкѡ, ани платовъ местских, ани даней жадныхъ... ѡтнимати (Берестя, 1508 *AS* III, 57); И вжо мѣѡ Левкѡ... ани жонѣ моеѣ, ани дѣтѣмъ нашимъ, ани ближнимъ нашимъ в твою продажд мою не надобѣ ѡтѣпати(сѡ) (Краків, 1538 *AS* IV, 124); Мышъка, ани на ѡрад нашъ его выдати, ани на двор нашъ з нимъ ѡхати не хотѣл (Вільна, 1565 *AS* VI, 277); а чѣ(м) не зовѣ(т)сѡ патріаръшини(к), цѣрогоро(д)скій, ани ѣрслме(ц), ани ѡлександріецъ, ани антѡхіецъ, гдѣ головныи столы патріархо(в) пѣши(х) мѣсто содержа(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 250 зв.); лахове наро(д) на(ш) в мѣстѣ се(м) пѣ(с)тоша(т) недопѣцаючи ѡ(б)ходо(в) мѣ(с)цки(х), антѣ реме(с)лъ робити антѣ ѡ(ч)не(в) рѣ(с)ки(х) ѡчи(т)и (Львів, 1599 *ЦДДА Лен.* 8135, 3, 67, 6 зв.); маса его не хотѣли ѣсти ани пси ани птаси, ани па(к) жадное створѣніє (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 57); А вызнанъя благочестія ане бѣсове, ани инъшое якое створѣніє звияжити не могутъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 343); сама тѡдѡ бѣтностъ нестворѣнаѡ, нѣ маєтъ антѣ почѡтку, антѣ конца (Чернігів, 1646 *Перло* 11); ничого згола не заста(л)и ве (д)воре: ани быде(л), ани збожъ, ани спрату домового (Житомир, 1650 *ДМВН* 197);

(чергується з **ни, нѣ**) ні... ні, ані... ані: а жадин

кназь, ани пан и земаини, ни дворанин... в тѣє дни... не мають торговъ своихъ мети (Краків, 1527 *AS* III, 301); чотыриста золотых, безъ двадцати золотыхъ маю ... дати ... передъ самою сѣботою в неделю не ѡтбиваючи ни жадными рѣчами ани товаром, толко готовыми грошми (Володимир, 1535-1544 *AS* IV, 382); Горо(д)на не накрыта ни (в)сходѣ ани помостѣ негъ ѡ(д)но стена мѡ(р) стоить (1552 *ОКр.* 3. 147); и рѣкль и(м) абы нічого не брали на дорогоу ни пѣлицѣ ани мошны... ани хлѣба (1556-1561 *ПЕ* 253); зезна(л) же виши(т)ко ѡ цѣлѣ нѣ прибыло нѣчо(г) антѣ ты(ж) ѡтбыло (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 2 зв.); не жадай ни хыжу, нѣ винницы другого, антѣ жоны, ани слугы, ани служницѣ, ани вола, ани коня (XVI ст. *НЕ* 19); а та(к) ко(ж)дый... вѣдай, и(ж) має(ш) готовы(м) быти, на каждый ча(с) не знаючи ни дѣѡ ани години (Височани, 1635 *УЕ* N 62, 4); нѣ ходотай антѣ Аггль, Але самъ Снѣ Бжій с паладѡвъ Нѣ(с)нихъ, На стрѣтѣніє наше исхѡдитъ (Чернігів, 1646 *Перло* 57);

(аживається при відсутності частки **не** при обох однорідних членах речення або одному із них) ані не, ні не: А мы ѡ то(м) антѣ знаємо антѣ ты(ж) знати хочемо (Унів, 1589 *ЛСБ* 111); ведже въ тыхъ рѣчахъ имъ поблажати ани хочемъ, ани можемъ (Вільна, 1599 *Ант.* 509); мы не твѡрили оубийства, антѣ крали, антѣ чѡжолѡжили, ти(л)космѡ помысломъ зтѣрѣши(л)и пре(д) тобѡю (Чернігів, 1646 *Перло* 151 зв.).

II. (зв'язує речення) 1. (єднальний) ні, ані: воды многи не могли соуть оугасити любви, ани рѣки затопити се (поч. XVI ст. *Песн. п.* 57); не мѡже(т) бо дрѣво дѡброє злѡго плода рѡдити ани ты(ж) злѡе дрѣве, дѡброго плода рѡдити (1556-1561 *ПЕ* 40); Всѣ дѣватѣри Нѣсѡ, и земля, не мѡгѡтъ вѣмѣстити, Антѣ Аггльове твои намъ ѡ немъ вѣзвѣстити (Чернігів, 1646 *Перло* 69);

(аживається при відсутності частки **не** при другій частині складносурядного речення) ані не, ні не: Не єсть болший слуга над своего пана, ани власъ божія тобѣ єст подѡна (к. XVI ст. *Укр. п.* 79); Не опустѣло небо безъ Сатани, ани церковь опустѣла безъ Каіафи и безъ папежа (Львів, 1605-1606 *Перест.* 46); жаднаѡ злѡсть карѡнѡ и соудѡ бѡжого не оубѣг-

не(т), анѣ те(ж) добротѣ бе(з) запла́ты переба́чена боуде(т) (Острог, 1614 *Тест.* 137).

2. (при повторенні) (єдна́льно-перелічува́льний) (аживається при відсутності частки не при обох частинах складносу́рядного чи супі́дрядного рече́ння або одні́й із них) ані не... ані не, ні не... ні не: вийди з везе́на и теперешней пра́цы запла́тоу собѣ нама́лю(и), ко́торой ани о́ко видѣ́ло ани о́ухо слы́шало (поч. XVII ст. *Проп. р.* 33); жа́дны(м) спосо́бо(м) анѣ роси́(р)кувѣ ме́жи ва́ми не было, анѣ са́ спѣ́рь и сна́рь ме́жи на́ми на(и)дова́ть (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 1); то́тъ ли́сть, ани Па́вла сто́го е́сть, ани та́къ ты́и сло́ва в' немѣ́ брѣ́мѣтъ (Київ, 1632 *МКСВ* 278).

Див. ще **НИ¹**.

АНИ², АНІ, АНѢ част. 1. (заперечна) не: ѿ(и), де(и), ани выслу́хавъши, е́ще з о́чу зогна́(л) и (з)соро́моти(л), не хоте́чи чини́ти спра́ве(д)ливости (Житомир, 1583 *АЖМУ* 53); Ани для чо́го инъшо́го розъмно́жило́се ме́жи лю́дми та́кое ле́ннество, о́спальство и о́тступе́нье ... я́ко набо́льшей для того, и́жъ уста́ли учыте́ли..., уста́ли ка́занья! (Вільна, 1599 *Ант.* 583); е́сли ми вѣ́ришь ани бѣ́дешъ жа́ловаги (к. XVI ст. *Розм.* 56 зв.); та́къ и те́перъ, ѿ това́рышѣ, анѣ́ для то́го... та́ в' тво́е(м) мо́цно(м) сто́а(и)ю ма́ло поро́уши(л) не́пріате́ль, мѣ́ль бы́сь ю́жъ и са́(м) се́бе вме́та́ти в про́пасть (Острог, 1607 *Лѣк.* 97); твѣ́ри́ли во́лю, но анѣ́ та́къ ѡста́вили е́си тѣ́хъ, зго́рдѣ́телевъ твѣ́ихъ, но е́ще и бо́льше добродѣ́йство тво́е показа́ть е́си симѣ́ невда́чникомѣ́ ла́ски тво́й (Чернігів, 1646 *Перло* 151).

2. (підсилюва́льна) наві́ть, ні: ре́к'ла е́моу́ же́на ги́ ани то́(г) не ма́ешъ чи́мъ бы е́си заче́рль а стоу́д'на е́сть глоу́бока (1556-1561 *ПЄ* 354); И ре́кль е́му а ні до се́ла не хо́ди, и не́повідай ні́кому (Володи́мир, 1571 *УЄ вол.* 57); ани га́реля... не ѡпѣ́стишь бы-памі́тѣй доро́ги(и) е́стєсь повѣ́жъ ѡста́тнюю цѣ́нѣ (к. XVI ст. *Розм.* 54 зв.); а гдє́ ви́домого еле́менту не́тъ, ку́ тому ани сма́ку ви́на не чу́ешъ, — а я́ко то ви́номъ назва́ти може́шь? (Вільна, 1599 *Ант.* 749); не смѣ́те анѣ́ гоу́бы роз(з)ѣ́ви(ти), а зва́ща до ле́тро(в) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 148); Шо́ те́жъ е́сть трѣ́ва́лое и пе́вное на свѣ́тѣ повѣ́(ж) ми, ма́е(т)но́сть ли, ко́тора́а ани ве́чера часо́(м) не доче́кала, сла́ва ли (Острог,

1607 *Лѣк.* 107); ани є́дино́го пункту́ от уче́ния є́го не то́лько не де́ржиш, але́ е́ще дру́гим... за́бороня́еш (1608-1609 *Виш. Зач.* 229); **Сты́(м) ѿ(т)цо́мъ** анѣ́ на мы́сль не при́ходи́ло, а́бысмы о́прѣсно́ко(м) Ли́тѣр҃ги-сѡва́ти мѣ́ли (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 277); в то́(м) же ро́ку... не хо́тѣ́лося ни́чого роди́ти, анѣ́ тра́ва (серед. XVII ст. *ЛЛ* 176); на ра́дость вѣ́чнѣю, не да́еъ имѣ́ анѣ́ ма́ло, посмо́трѣ́ти на ню́ [ду́шу] (Чернігів, 1646 *Перло* 124).

3. (підсилюва́льно-заперечна) наві́ть не, ні не: є́дна(к) же да́рѣю ва́(м) всѣ́ плѣ́ды в се́ре(ди)нѣ́ сѣ́дѣ́чьє, ко́торы(х) вѣ́мъ, и(ж) ани снѣ́лося ва́(м), да́бысте́ и(х) твѣ́рити дѣ́ло(м) хо́тѣ́ли (1598 *Виш. Ки.* 292 зв.); ба́ба на то́ргѣ́ гнева́лася, а то́ргѣ́ о се́мъ ани ве́да́ть! (Вільна, 1599 *Ант.* 869); Анѣ́ са́ ѡ́чи мо́й оутѣ́шатъ смѣ́трачи на тво́ю тѣ́а́рь, ѡхъ не́н'дза́а (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 6); а х́то не хо́че́тъ, то́й неха́й не і́де́тъ, бо анѣ́ го́денъ е́сть... и́ти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 121); гдѣ́ ре́чи оу́милова́ноѣ́ запѣ́тъ в' ср(д)и́цѣ́ // вѣ́бдѣ́жнѣ́й, ши́ритса́ сво́ѣмъ по́ломе́немъ, а́нѣ́ оу́споко́нитса́ до́пѣ́да́еъ, а́жъбы́ то, што́ ми́лде́тъ, ѡде́ржа́ть (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 3-3 зв.).

ани́ аза́ знати́ див. **АЗЪ²**.

Див. ще **НИ²**.

АНИЖЕ спол. (порівня́льний) (зв'я́зує рече́ння) (з'є́днує ча́стину скла́днопід́рядного рече́ння, приє́дну́ючи під́рядну порівня́льну ча́стину до голо́вної) ні́ж, як: Кга́рнець ко́штде́тъ три́ шти́бры... Але́ не ве́н-це́(и) про́си ани́же го́ди(т)са́ (к. XVI ст. *Розм.* 27).

Див. ще **АНИЖЕ́ЛИ, АНИЖ́ЛИ, АНИЖѢ́, НИЖ́ЛИ, НИЖѢ́**.

АНИЖЕ́ЛИ, АНЕ́ЖЕЛИ, АНѢ́ЖЕ́ЛИ спол. (порівня́льний) І. (зв'я́зує чле́ни рече́ння) ні́ж, як: во́лю на иншо́(м) нѣ́што́ зыска́ ѡтры́мати ани́жели́ шко́дова́ти (к. XVI ст. *Розм.* 55); Смерть... до́браа́ (кды́ члѣ́ка чы́стое сѣ́м(л)є́ніє́ ра́тде́тъ) ба́рзѣ́й дѣ́тша́еъ, а́нѣ́жели́ иншо́хъ жы́выхъ лю́де(и), всє́го свѣ́та па́нства́ и крѣ́левства... ѡ́веселя́еъ (Коре́ць, 1618 *З. Поуч.* 172); Вкѣ́сомъ во́лѣ́ль е́си ро́скошны́(х) и ро́(з)манты́(х) по́травъ́ и пи́тїа́ за́живати́, а́нѣ́жели́ до са́краме́(н)тѣ́ приста́пати (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 274); Лю́бо то́ до ѡ́важе́на хѣ́тъ и оу́прѣ́ймо́сть ба́рзѣ́й ани́жели́ са́ма́а по́дарѣ́нкѣ́ ма́те́риа́ бра́на́ бы́ти

маєть, въ которой хѣти зычливости я оупрѣймѣ...
офѣрѣю (Київ, 1631 *Тр. II*, 10 пенум.); папѣ бель-
ски(и), яко сторона поводная... анижели сторона
по(э)наная, має(т) быти припущена зъ пекыны(х)
причинѣ (Київщина, 1639 *КНИС* 280).

II. (зв'язує речення) (з'єднує частини складно-
підрядного речення, приєднуючи підрядні порівняльні
частини до головної) піж, як: я тобѣ подамъ, вѣще(и)
анижели стои(т) (к. XVI ст. *Розм.* 27 зв.); Лѣпей прѣто
было крѣпа голубиные вѣзати и ѿ(д)летѣти... во
пѣстѣню... Анижели добродѣтели слѣпѣмъ ста(и)-
шисѣ, зъ слѣпѣмъ до прѣпасти слѣпѣхъ провѣдѣти
(Євѣ а. Вільна, п. 1616 *Прич. отѣх.* 11); латвѣи нѣбѣ
зпѣкнѣти и землі погѣбнѣти, анижѣли нѣго злоѣ
оутѣрпѣти цѣрки (Київ, 1625 *Злат. II*, 129 зв.); Тѣбѣ
едиакѣ Бѣзекѣи справы рѣчей абы шанованы и чѣсны
были, анижѣли абысѣ ѿ нѣхъ глѣбѣоко и цѣкаво
бадано, потребѣють (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 4 зв.).

Див. ще АНИЖЕ, АНИЖЛИ, АНИЖЬ, НИЖЛИ, НИЖЬ.

АНИЖЛИ, АНЕЖЛИ, АНЬЖЛИ *спол. (порівняльний) I.* (зв'язує члени речення) піж, як: Пре-
то(ж) радѣватисѣ в кара(и)ю достои(т) лѣпше,
ани(ж)ли го(р)ниши (Острог, 1587 *См. Кл.* 12); то
єсть, же са(м)... пѣха(и) за нѣрѣ оумре(т) ани(ж)ли
бы иного до нѣи примѣнаючи мѣлѣ забивати (Вільна,
1596 *З. Каз.* 34 зв.); я могѣ тобѣ продати якожъ
колекѣ латвѣ(и) анижли кто ниши(и) (к. XVI ст.
Розм. 28 зв.); На всемъ томъ хоруєте, для того, нжъ
болше звирихней діалектики, анижли внутрної
Богомъ дарованой церковной философіи наслѣдуєте
(1603 *Пит.* 108); рѣчей терпѣти... чожоложѣства
зєзюляють, анижли законѣное малѣжѣство поповѣ
(Дермань, 1605 *Мел. Л.* 40); Мнѣи было до тогож
листу до тои угѣи только руку подписати, анижли
цѣлый тестаментъ, а снѣ при паглѣмъ скованю писати
(Львів, 1605-1606 *Перест.* 44); пристойный єсть чѣсть
и мнѣ пѣгѣ тоѣ мѣвити, и далѣко болшеи, анижли
ѡномѣ пр(о)р(к)у, если бѣгѣмъ и не мѣста многѣ,
ани(ж) цѣлыє погѣты парѣдовѣ хочюу оплаковати, якъ
ѡнѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 7); ты(л)ко бы лѣпшая
ани(ж)ли за Сага(и)дачно(г) вѣдѣно(ст) быти могла
(Київ, 1627 *ЛСБ* 496); и реклѣ: ѿ преблаженное

Дрѣво, щасливѣише ты, аниж ли я (Чернігів, 1646
Перло 96); болшеи анижли — болше як, більш
піж, попад: Азѣжъ не болшеи анижли нѣсть согѣ.
лѣтъ мнѣю, якѣ тоѣ писмо справено єсть (Київ,
1619 *Гр. Сл.* 225); первѣи анижли, упередѣ
анижли — перш піж: Якожъ и на соборѣ Флорен-
тѣйскомъ первѣи, анижли се згодили, были спорѣ,
о то (Вільна, 1608 *Гарм.* 185); Для которѣ(х) и
оупере(и) анижли почнѣ бѣдѣтисѣ ѡколо прѣ(и)-
сѣзѣтѣ, розвѣмѣмъ, потребѣно бѣти яєне ѡказати
противникѣ(м) приказѣна Сѣхъ ѡцѣ (Київ, 1619
Гр. Сл. 193).

II. (зв'язує речення) (з'єднує частини складно-
підрядного речення, приєднуючи підрядні порівняльні
частини до головної) піж, аниж: снѣ погѣдаѣо на(м)
латвѣише с(єт) велѣбуодоу сквѣзѣ: ѡуши пѣлнѣи
прѣти а ни(ж)ли богатѣмоу в цр(є)сно пб(є)ное
внѣи (1556-1561 *НЄ* 84 зв.); то не одного... ѡна
митрополита... але и насѣ венхъ заходитѣ, же ѡны
иначеи рѣчи удають, анижли ся нѣго дѣєтѣ (Вільна,
1608 *АЮЗР II*, 44); И зайѣте лѣпшаѣ єсть рѣчь,
гдѣсѣ грѣшныи навѣрѣкѣтѣ, анижли гдѣ шѣтливѣи
вывыпѣєтѣсѣ и пышишѣ (Київ, 1627 *Тр.* 11).

Див. ще АНИЖЕ, АНИЖЕЛИ, АНИЖЬ, НИЖЛИ, НИЖЬ.

АНИЖЬ, АНЬЖЬ *спол. (порівняльний)* (зв'я-
зує члени речення) піж, аниж: волѣ(л)бы лѣ(п)ше
многѣкро(т) оумерѣти, ани(ж) товарино(м) грѣхѣ
свои ѡказати (Вільна, 1596 *З. Каз.* 81 зв.); А наша
милая Русь того не видѣягъ и воляєтѣ зъ нѣми бра-
тати, анижъ зъ Рымляны (Вільна, 1608 *Гарм.* 171);
Ба(ч)ны(и) и мѣдры(и) Казнодѣѣ... поѣвѣт, и(ж)
па(т) слѣ(в) вѣрознѣны(м), ани(ж) тѣмѣи, непо-
пѣтѣ(м) язѣко(м)... мѣвити пожитѣ(ч)нѣишаѣ рѣ(ч)
єсѣ, по(м)нѣти повинѣ(и) (Євѣ, 1616 *УЄ* Єв. 6
пенум.).

Див. ще АНИЖЕ, АНИЖЕЛИ, АНИЖЛИ, НИЖЛИ, НИЖЬ.

АНИКОЛИ *присл.* Николѣ: чѣго аниколи въ
насѣ не могѣ зѣднѣти зъ ѡказу, же мы не хочѣмъ
быть таковыи ѡтцѣпѣцѣ (1596 *МНВР* 68).

АНИМУШЬ *див. АНЬМУШЬ.*

АНИСЬ, АНИСЬ, ГАНЫШЬ *ч. (гр. 'ανισον).*

лат. anisum) 1. (прав'яниста ефіропозна рослина) anic, ганує: anicetum, гань(и) (1642 ЛС 83); Анисъ. Anisum. Anicetum (1650 ЛК 423).

2. Пахуче сім'я цієї рослини: чѣмъ анисѣ, сѣбѣже чѣмъ лоу(т)че... // ...Анисѣ прѣагѣ часто тогда жаждѣ тѣши(т); тон же анисѣ аще кто часто прѣсмыгѣ ѿ(г)ворасѣ(т) залаганіе жи(л) пече(и)пы(х) (XVI ст. Травн. 20 зв.-21).

АНИЯКИЙ займ. (заперечний) ніякий, жодний: та(к) и тепе(р)... ѿбещуе(м) и прирекае(м)... вси(м) обывателе(м) ...//... кѣру(и)то(и) и всакоє має(т)-посѣи... в нихъ ѿ(т)бираги и ѿ(т)водѣги анияки(м) способо(м)... не маємъ (1566 ВЛС 1-1 зв.).

АНИ¹ див. АНИ¹.

АНИ² див. АНИ².

АНКИРА, АНКІРА, АНІ'ІРА ж. (лат. ancora, гр. ἄγκυρα) 1. Якiр, кiтка, кiтвиця: anchora, а(и)кира, ко(т)ва (1642 ЛС 82); *Образно* : а если бы кто вопро(д)кѣ оуста(л), пѣтѣвшіеся анкiры тоє стѣе, выпастн моуси(т) зѣразѣ, и оутопоути на глѣбѣокоєсть злѣбѣи пришедиши (Острог, 1607 Лѣк. 12).

2. *Переп.* (про те, що зміцнює віру, надію) опора: воєнни(к) пѣве(л) ...// ...причини(л) присѣагоу, абѣаемо... моцное потѣше(и)є м(ѣ)ли, и заложѣпоуо надѣю одрѣжалн, которѣю маємо я(к) аи'гирѣ або кѣтвищ дѣлѣ, моцнѣ и пѣвноу (Острог, 1599 Кл. Остр. 202-203).

АНКИРНИКЪ ч. Якiриний капат (?): anchorarius, анки(р)ни(к) (1642 ЛС 82).

АНКИРА див. АНКІРА.

АННАТЫ мн. (снт. annaty, слат. annata) річний дохід з церковних маєтків, віддаваний у скарб Ватикану, а потім на оборону Речі Посполитої: чомѣ сѣацкѣ стѣскѣють на тоє, же дѣхѣнныє проти(и) явномѣ кiлкакро(т) в статѣге и конститѣицѣ(х) повтѣре-номѣ правѣ, аннаты, которѣе в корѣне на оборонѣ рѣчи посполитой ве(д)ле конститѣицѣ, ... оухвалєнныхъ зостѣти мѣли, с кроле(и)єтва выдаѣтъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 195); Штожѣ и о аннатахъ, которыи зѣ Полєски до Риму идутъ (Київ, 1621 Кон. Пал. 928).

АНО¹ спол. 1. (зв'язує члени речення) 1. (проти-ставний) але, однак, проте, а: свѣ(и) про(с)кѣ(р) не даєте а хотя котори(и) рѣ(д)ко про(с)куры при-

несє(т) ано та(к) велики я(к) яблоко (Васлуй, 1561 ЛСБ 34); аіле злѣго оумєслоу боудѣи, и хотѣи ѿ(т)чад(и)ныи оумєслами рѣкѣмо не мо(ж)пѣсть, ано рѣчєй нехоуѣт свою прикрѣти, до которѣ(х) пр(о)рѣкѣ зѣ злѣ маѣочи мѣи(и) (Острог, 1607 Лѣк. 27).

2. (пояснювальний) тобто, саме: По том року 52 го..., по вознесєнiю Господню, не в Риме, але во Іерусалимѣ: пайдуетєся, ано на оном заволаном апостольском соборѣ (Львів, 1605-1606 Перест. 59).

II. (зв'язує речення) А. (з'єднує частини складно-сурядного речення) 1. (протиставний) але, а, однак: ѿкапный... хвалнєса х(с)вою кѣроу погоубити, лєстѣю и грозою ано больнєє сѣ стѣа кѣра оутвердила (1489 Чет. 56); попалѣли кѣднн в мирѣ-пѣлю, для перєстѣа мѣрд, аіно єще гѣрнєє мєрѣю (1509-1633 Остр. л. 130 зв.); я будучи арє(и)дарѣ(м) ново таковы(и) обѣча(и) двѣди(ти) мє(л) ано дє(и) то перє(л) ты(м) бывало (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 73); Заслѣняются тѣмъ Флорєнтiйскимъ собѣрицємъ, ано... слабая ихъ оборѣна (Київ, 1621 Кон. Пал. 1121).

2. (приєднувальний) (оживаєтєся на початку речення) але, однак: Ано бы лѣпѣй гасити, коли у су-єдѣ горитѣ, анижли коли до твоего даху прии-детѣ! (Вільна, 1595 Ул. гр. 147); И гдєбы были отдѣны листы єго власныє, до єго королевской милѣсти папа наного (писаннєє) ... подобно бы показалєся не одного справа, яко... о колькѣнадѣцѣтѣ тєсячєй людєй, зѣ ведомѣстѣю господарєскою, замѣрѣдовати мєно! (Ано и мухи бєдноє не задѣвлено!) (Вільна, 1599 Лит. 919); уєє мы єго Богомъ побиваємє, хотѣ злє учинишъ, хотѣ гѣраздѣ. Ано, братѣя, Бѣ указуєтѣ, што бєємє задѣрѣ не иззывали нѣя Божіє (XVI ст. НС 212); не кѣдаю яконѣю свєрѣбѣакою на(л) при-стѣицѣю тѣкавѣи выбѣдѣтѣ. Ано што іѣжѣ сѣбѣ-роиѣ повинє(х)ни(х) дѣкрєгами змѣнєно, бєзъ выкрѣ-таѣтѣва, и бєзъ пытѣнѣа, чтѣиги и поважѣти потрѣба (Дермань, 1605 Мєл. л. 8); такѣ хитро зѣтягають повагу клятѣвы папєжєскої! Ано патрiархѣе нашн оныхъ сѣ не обѣаляють, але бєзпєчнє папєжѣвѣ вы-клинали (Київ, 1621 Кон. Пал. 1092); ѿ смѣртн ли маѣо мѣвити; аіно ѿ тої кѣждѣи зѣнаєтѣ, якѣ єсть срѣга, якѣ невблагѣна (Київ, 1625 Кон. Каз. 4).

Б. (з'єднує частини складнопідрядного речення)

1. (приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної) що: тыи слоужебныи жо(л)нѣре, прише(д)ши роз'боинико(м) голени... перебили. [А]на Ісаа прише(д)ли, и хотѣли емоу та(к)же голени перебити... и оувидѣли, ано ю(ж) его стаа мл(с)ть дхъ споусти(л) (XVI ст. УЕ Трос. 77); Ѡ(т)минѣла оуже Зима, а пришла Весна: и бачимъ, ано все'створѣ(н)е ѡтѣло (Київ, 1637 УЕ Кал. 152).

2. (уживається на початку головної частини складнопідрядного речення часу) то: А кгда оувошли оу црковь ано гро(б) бжїи оубранни коштовне на кылка а... стоаьл на склѣпѣ (1509-1633 Остр. л. 131 зв.).

3. (аживається у приєднувальних конструкціях) отожд, тожд: Таа... проклѣтаа офѣра... оубогихъ сѣсѣдшиъ з' маѣтности вызываѣт'... а такъ хитре... же якобы они бѣдныѣ... на все самѡхотне позволяли: а́но где богатыи плащ' свой распѣтит', ѡ(т)толь оубогий не только шатинкѣ, але и тѣло свое оухилѣетъ (Київ, 1637 УЕ Кал. 69).

АНО² част. (стверджувальна) отожд, адже ж: Што́жъ еще, гды по́йзримъ на житіе... Єво́ймїа... и гды того́ по́стѣпки розбирѣти бѣдемъ; ано Богобо́йне, чисто(т)не, стѣблїве и справедлїве жїль, ано ово́цъ сторѣкїй Гви принѣсь, ано... оумно́жилъ талѣнты... в'... оучїнкахъ до́бры(х) бѣль вѣрнымъ (Київ, 1625 Кон. Ом. 164).

АНОМАЛНЬЙ прикм. (лат. anomalіa, гр. ἀνωμαλος) аномальный: Гра(м)ма́гїце сѣй на чо(м) бы сходїло не єсть та́къ далѣце є́и істотное я́къ ва́мъ оучителе(м) вла́сное Ано́малны(х) мо́влю именъ и глѣ зобра́н'є и до вѣдомости оуча́щи(х)са пода́н'є (Єв'є, 1619 См. Грам. 4).

АНТЕПЕДІОНЪ ч. (гр. ἀντεπίδιον, лат. antependium) передня заслона вітваря: До того(ж) належы(т) това(л)ня. Антепедіѡ(н) таковой(ж)є материи (Львів, 1637 Інв. Усп. 75).

Див. ще АНТЕПЕНДІЙ.

АНТЕПЕНДИЙ, АНЪТЕПИДИЙ ч. Те саме, що антепедіонъ: Антепе(н)диа напре(с)то(л)ные... на ста урочи(с)тые припинати належи(т) (Львів, 1637 Інв. Усп. 75); тамъже апараты костельные, въ

скринях будучие, то есть... орынаты, а́нътепидия розные е́дѣвабные... сполни забрали (Волюдимир, 1650 АрхїОЗР 3/IV, 430).

АНТЕСЕССОРЪ див. АНТЕЦЕССОРЪ.

АНТЕСИГНАНЪ ч. (лат. antesignanus) керівник, провідник: Я, заправды, самъ, безъ посполитого листовъ споряженъ, хотѣлемъ до ихъ антесигнана... то єсть до продкуючого межи ними писати (Київ, 1621 Кон. Пал. 506).

АНТЕЦЕДЕНСЪ ч. (лат. antecedens) (noneпередні обставини, причини) підстава: Знесиши антecedенсѣ отступницкого доводу,... мовлю, Петру св. межи апостолами первымъ быти не єсть удѣльной зверхности папомъ надъ ними быти (Київ, 1621 Кон. Пал. 531).

АНТЕЦЕССОРЪ, АНТЕСЕССОРЪ, АНТЕЦЕСОРЪ, АНТЕЦЕСЬСОРЪ, АНЪТЕЦЕСОРЪ, АНЪТЕЦЕССОРЪ, АНЪТЕЦЕСЬСОРЪ, АНЪ-ӨЕЦЕСОРЪ ч. (лат. antecessor) (той, хто своєю діяльністю передував комусь у якійсь справі) попередник: преречоный отец архимандрит с капитулою, слугами и поддаными своими, на тоє селце и дворок там будучий... през них и антecessоры порядне збудованыи... наехавъши и там в том дворку мальжонку его менованую... заставши... з дворка уступит казали (Луцьк, 1523 АрхїОЗР 1/VI, 533); Кѣ горѣ далє(и) має(т) посылаючи тамъ посла(н)цовъ и брати(н) наши(х) Прокопа Малє(ц)ковича и Миколая Добра(н)ского... А ѡсоблїве стѣе памяти Іѡ(с) Єремє(и), а́нъөецесора своего до фѣ(н)датора цркве тоє стѣе (Львів, 1610 ЛСБ 427, 1); на што и потверженъ отъ Королей, ихъ Милости, Антecessоровє наши одержали были (Київ, 1631 ОЛ 29); Леч же смерть неужитая оно́го фундатора и господина отца Павла, игумена, антecessора моего, с того света взєла (Чорненський монастир, 1625 ПКСД I-1, 65); маючи єсче ѡ(д) а́нътеце(с)соровъ позваного кривду и пре(з) виби(т)є части кгрунтьовъ... до... доводѡвъ выслухания... поводова сторона просила (Ісаїки, 1643 ДМВН 238); поменєные мешчанє... заразы по забитю... ксендза Якуба Косиньского, плебана ковелского, антecessора протестантисъ... розные екссєсса, посьполу з козаками, рознымъ теж католикомъ злости розъмаитые виражали, до ве

ры свое приневоляли (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 418).

АНТИМИСЪ, АНТИМІСЪ, АНЪТИМИСЪ, АНТИМИНСЪ ч. (гр. 'αντιμίσιον) (освященный плат на церковному престолі під чашею зі святими дарами) антиминс: то(т) манасти(р) днѣ(в)ски(и) по(д) бл(с)винѣ(м) и послуше(н)ство(м) нѣи(м) є(ст) свѣ(и)ше(и) митропо(л)и(и) кие(в)ское п а(н)тимисы нѣи на пр(с)тлѣ(х) а не влады(ч)ни (Новгородок, 1554 *ЛСБ* 18); Хтожъ ее светилъ хто анѣтимисы давалъ? пытайтеся: где по нихъ ежджано? (Вільна, 1599 *Ант.* 945); слѣчиса в нѣкон(х) мира сего вѣща(х) в домѣ моемъ бы(ти) бгѡѡ(т)ступно(мѣ) вл(д)цѣ лѣцкомѣ иже де(р)знѣвъ и вниде в це(р)ковъ... и властите(л)ско изе(ли) с престола а(н)тимис(с) (Верба, 1606 *ЛСБ* 407, 1); до того антиминсовъ на олтари где бы недоставало отъ благочестыхъ (!) для насвятѣше оферы тѣла и крови сына Божого (Київ, 1623 *КМІМ* I, дод. 266); Злогоглаве(и) на кшталтъ хѣ(ст)ки по(д) а(н)тимисо(м) лежы(т) на престолѣ (Львів, 1637 *Іов. Усп.* 76).

АНТИОХИЯНИНЪ ч. (мешканець Антіохії — стародавньої столиці Сирії) антиохієць: ѡ(т)вѣща(л)п(с)тъ сѣи(и) семионъ» родомъ оубо єс(м)ъ антиохиянинъ (1489 *Чет.* 2).

АНТИПАСХА ж. (гр. 'αντίπασχα) Перша неділя після Великодня, провідна неділя: писа(н) зє (л)вова в не(д)лю а(н)типа(с)ки року аѣрѣи (Львів, 1598 *ЛСБ* 319); А обираѣа ты(х)то чтыро(х) брѣто(в) старѣиши(х), и роздаѣа имъ оурѣдо(в) послѣгъ церко(в)ны(х) ведлѣгъ го(д)ности... В не(д)лю Нѡвѣю антипа(с)хи, маю(т) мѣти (бл. 1623 *ПВКРДА* I-1, 40).

АНТИПАТРІАРХА ч. Противник патріарха: а то ли оу васъ за патріархѣ єсть, коѣчьникъ, антипатріарха, которого прѣдковѣ ваши... потопись и проклѣли (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 29).

АНТИФОНЪ, АНЪТИФОНЪ ч. (гр. 'αντιφωνος) вірші із псалмів, які виконуються хором при богослужінні поперемінно на обох крилосах: псалми, пѣнія, антифоны, тропары, кондаки..., молитвы посвещенія Таинъ Христовыхъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 214); Бо гды стоахи анѣтифѡны трі ѡ(т)спѣваю(т); пото(м) на зє(м)ли або ни(з)ки(х) лѣвочка(х) сѣда-

чи... є(д)нобо спѣваючого слѣхаю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 30 зв.).

АНТИХРЕСТЪ див. **АНТИХРИСТЪ.**

АНТИХРИСТОВЪ, АНЪТИХРЕСТОВЪ, АНЪТИХРИСТОВЪ, АНЪТИХРІСТОВЪ прикм. 1. (який належить антихристові) антихристів: Вѣѣ писма одностайне свѣтчать, же велми короткое маѣтъ быти царство антихристово (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 156); Видеши ли, Скарго, иж в твоих школах и науках... тайна и гнѣздо антихристово фундовано єсть (1608-1609 *Виш. Зач.* 227); Епископъ... въ пыѣ // своей антихристовымъ єсть предотечею (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 712-713); тогда страшный потѡпъ ѡгнѣнный затѡпить оувѣсь свѣтъ, и попѣлитъ слѣгъ анѣтихристовныхъ патнѡвѣныхъ, и самѡгѡ анѣтихриста, и цар(с)тво єгѡ мрѣчное спѣлнитъ (Чернігів, 1646 *Перло* 142 зв.); ѡ(н)... ѡдосла(л) и(х) до короля абы и(м) привиле(и) надалъ и далъ и(м) що и до сего часу муча(т) хр(с)тіа(н) якъ слугы и предытечѣ а(н)тихристовы (серед. XVII ст. *ЛЛ* 165).

2. (подібний до антихриста, злий, нечестивий, підступний) диявольський, антихристів: И не покланяются еретики теперъ иконѣ Іис Христовѣ... ижъ маюѣтъ печать анѣтихристову на руцѣ правой и на челѣ (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 53); Пѣве за(с) надѣ бѣа бѣами вы(ш)шними на(д) своими порѣчными по(д)да(н)ными са починили и... безъсловесны(х) єстество вы(ш)шею // ценою (въ свои(х) анѣтихр(с)тово(г) закона права(х), на(д) лю(д) бжій, имъ до часѣ по(д) вла(ст) злецоны(и)) ѡценили (до 1596 *Виш. Кн.* 261-261 зв.); а была таа невѣ(с)та ѡболочена в одѣ(и)є ша(р)латное... маючи кубо(к) золоты(и) в руци свое(и) по(л)ны(и) гнѡсу и плюга(в)ства (таа ѡа(р)ба значи(т) ѡкрутенство анѣтихре(с)тово) (написано на полях. — *Прим. ред.*) (XVI ст. *КАЗ* 643); Бѣгай отъ нихъ, бѣгай, бо, то не Христова, але антихристова вѣра, которой ся противниши нашѣ держат (Львів, 1605-1606 *Перест.* 56); Тогда в горшее и конечное зло... старший перст римскаго начальства... неисцѣльнымъ гнѣльствомъ (духа антихристова вѣтромъ пораженъ бытъ) обложенъ былъ (1608-1609 *Виш. Зач.* 215).

АНТИХРИСТЪ, АНТИХРЕСТЪ, АНТИ-

ХРИСТЬ, АНТИХРИСТЬ, АН'ТИХРИСТЬ, АН'ТЫХРИСТЬ, АНТИХРИСТЬ ч. (гр. 'αντί-χριστος) 1. (противник Христа) антихрист: бѣдетъ ѡ(т)мѣтницѣ паридеѣмъ антихрестѣ ѡ(т)лѣченъ во тмѣ кромѣшнѣю (1489 *Чет.* 374); Ев(г)ліѣста выпи-соуе ѡ поставленіи и црѣвѣмъ красномъ и ѡ ан-тихристу, и ѡ противенствѣ ихъ (1556-1561 *ПЕ* 179); Естлиже мовятъ Римяне, же антихристъ мелъ только оденъ быти, и то не большъ, одно полчверга року жити, а папези пакъ оденъ по другомъ уже папують полггораста лѣтъ, и далей (1582 *Посл. лат.* 1134); Кирилъ Ерусалимскій мовитъ, же антихристъ будетъ нѣкоторый челоѣкъ, отъ дѣвола впрова-жонный, чарамъ и чарнокнижствомъ опатренъ(и) (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 150); Абы антихриста мѣвъ собѣ любовна, которого воля богови противна, Готѣннися его, як Христа, пріятн и послушаніе оному отдати (к. XVI ст. *Укр. л.* 83); Пыхою кѣждога а особливѣ сѣдѣчого вѣ костѣлѣ бѣжомъ, кѣждый боачнѣса анѣхриста брѣдитнѣса моуѣс(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 150 зв.); Папезъ... церковь соборную како-лическую у своемъ дворѣ у себе в Римѣ быти повѣ-даєтъ... личбу отъ створенія свѣта замѣналъ и окоро-гилъ, и Антихриста угналъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 48); амалікъ: Лѣодѣ, лѣждчій... // лю(д) ѡдарѣючій, метаф(р): анѣхристѣ, сы(и) елѣфаса (1627 *ЛБ* 174-175); Положѣ казаній пѣть... // ...Трѣтее ѡ кѣрпо-стахъ; що пастѣпатъ на анѣхриста (Чернігів, 1646 *Перло* 129-129 зв.);

дѣвола, чортъ: а то значн(т) а(и)тихре(с)га тепе-рѣннѣго за которы(м) стога(т) вси баламу(т)нѣ ру(с)кѣи и ѡ(р)меньскѣи... ту(т) іуа(с)не зглажонъ буде(т) и вси церемонїи его ми(с)го а(и)тихре(с)та теперѣн-нѣго... пастанѣ(т) инши(и) го(р)шн(и) (XVI ст. *КЛЗ* 631, на полях); Там же ся розбїють гѣрдыя пароды, иже з антихристомъ приходять до згѣды (к. XVI ст. *Укр. л.* 71).

2. *Перен., зневажл. (про того, хто не визнає всіх догм християнства, особливо православ'я)* антихрист, нехристиянин: Але то всѣмъ ку вѣдомостіи ознаймити, же намѣ вѣ томъ великую кривду и всему хрестиянству дѣлають, зовучи пастыра видѣмого церкви Божей — "ант[и]христомъ." (!) и "сыномъ,

д[і]т[и]яволюскимъ." (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 116); А што бѣло причиною до ганѣнѣа и до называнѣа костѣнтъ: анѣхристо(мъ), то, же былъ арїанномъ, не при-знавалъ ѡ(т)ца и сѣа, якога кождога иоаннѣ стѣи анѣхристомъ зовѣтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 57); Але папезови лаяти, анѣтыхристомъ и неприятѣ-лемъ Сына Божого называти,... // того ся тѣды все-го... истенне годило чынѣти (Вильна, 1599 *Ант.* 659); Бо хто колѣен (!) противно паѣки христовой вѣчнѣ иначнѣ... то всѣ противники христовы, — то то сѣи анѣхристи (поч. XVII ст. *Вол. В.* 84); и теперѣ антихристѣе многїи настали, отъ сего зрозумѣваемъ, ижъ послѣдняя година сѣєтъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 316).

АНТИГРАФОНЬ ч. (гр. 'αντίγραφον) копїя: Зводѣ: Прѣписъ, фѣрма, перепїсѣтъ, перекладѣтъ, копѣа, архѣтнпо(и), антїграфо(и), парадигма, апографонѣ. (1627 *ЛБ* 163).

АНТИДОРНЫЙ прикл. Призначеннїи для "анти-дору", частини великой проскури: Да нзмыѣ(т) водою добрѣ па(д) антїдорна(м) блюдомъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 247).

АНТИДОТЬ ч. (гр. 'αντίδοτος) (препараты для лѣкування отруєнь) антидоты; перен. (про засѣбн спасѣннѣа душї): Книга тѣа Бгѣодѣхновѣннаа могла бы сѣа слѣннѣе назватн Докѣторомъ и Аптѣкою на // хо-рѣбы дѣишѣ людѣскихъ: вѣ пѣн... знайдѣются и зба-вѣннѣе Антїдота и лѣкарѣства на тѣннѣе хорѣбы (Львів, 1646 *Ном.* 6-6 зв.).

АНТИОХІЄЦЬ ч. (мѣшканецъ Антиохїи — старо-давньої столицї Сирїи) антїохїєць: а че(м) не зовѣ(т)сѣа патрїарышнн(к), црѣгоро(д)скїи, ани ерѣлме(и), ани ѡлѣксандрїєць, ани а(и)тїохїєць, гдѣ головннѣи сто-лы патрїархо(и) нннн(х) мѣего содержа(т) (п. 1596 *Вин. Кп.* 250 зв.).

АНТИХРИСТЬ дв. АНТИХРИСТЬ.

АНТРА ж. (гр. 'αντρον) пещера: А дрѣгїи вїлѣ-чены ѡ(т) ѡбцованѣа лю(д)скогѣо... сами жили вѣ пѣстѣпахъ тїлько сѣа звѣрнн зѣмнннн, вѣ гѣорахъ и антрахъ зѣмнннхъ яскїнахъ (Чернігів, 1646 *Перло* 2 зв. пенум.).

АНУЖЛИ част. (модальна) (уживаеться для ви-раженнѣа сумнѣву, припущѣннѣа, здогаду) ану, а що як: а до того анѣжли тѣе свѣдоѣства соутъ ѡ теперѣн-

немъ схоженіи по(д) часомъ боудѣюмъ, которое называемо зєсланьємъ, ѡб'яснєньємъ, и ѡказаньємъ дѣа стого (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 24).

АНФРАКСЪ ч. (гр. 'ανσραξ) (коштовний камінь) рубін: И насадилъ в негѡ чотыре рады каменѣа, в першомъ радѣ бѣде камень Сардіѡнъ ... Во второмъ анфраксъ, сафѣръ и аспѣсъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 105 зв.).

АНХИМАНДРИТЬ, АНХИМАНЬДРИТЬ ч. Те саме, що **архимандрить**: и ре(ч) емоу анхиманьдрить (1489 *Чет.* 3); и се слышавъ анхимандрить. подивилъса. пошолъ к постели стго семіона (Там же, 3 зв.).

Див. ще **АРХИМАНДРИТА, АРХИМАНДРЫТИЙ.**

АНЪГЕЛЧИКЪ *див. АНГЕЛЧИКЪ.*

АНЪДРИЄВЛЯНЫ *мн.* Назва людей за місцем проживання: оглядалъ есми... раннихъ подданныхъ его милости пана Немиричовыхъ... Ангдрисвялѣ, поглучоныхъ, побитыхъ кистенями, шаблями (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/1, 164).

АНЪТЕПИДИЙ *див. АНТЕПЕНДИЙ.*

АНЪТЕЦЕСОРЪ *див. АНТЕЦЕССОРЪ.*

АНЪТИХРИСТОВЪ *див. АНТИХРИСТОВЪ.*

АНЪТЫХРИСТЪ *див. АНТИХРИСТЪ.*

АНЪӨЕЦЕСОРЪ *див. АНТЕЦЕССОРЪ.*

АНЪГЕЛСКІЙ *див. АНГЕЛЬСКІЙ.*

АНЪГЕЛСЬКІЙ *див. АНГЕЛЬСКІЙ.*

АНЪТИХРЕСТОВЪ *див. АНТИХРИСТОВЪ.*

АНЪ¹ *див. АНИ¹.*

АНЪ² *див. АНИ².*

АНЪЖЕЛИ *див. АНИЖЕЛИ.*

АНЪЖЛИ *див. АНИЖЛИ.*

АНЪЖЪ *див. АНИЖЪ.*

АНЪМУШНО *присл.* Гнівно, зухвало: тогды по-то(ц)ки(и) доси(т) анѣмушно строфова(л) хме(л)-ни(ц)кого (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179).

АНЪМУШЪ, АНИМУШЪ ч. (*стп. animusz, лат. animus*) характер, вдача, душа: для того сѣбѣ жѣи па(и)бо(л)шѣ кр(с)тъ собѣ ѡбралъ, жебы... оумираючи потыкатиса спаналы(м), бо(з)скон своєи сѣлы анѣмоушо(м), з це(р)беро(м) сторожо(м) про-клаты(м)... оусилоуючи, и то для ро(з)ны(х) при-

чинъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 297 зв.); Вѣ тебе Панскій анимѣшъ: чогожѣ ты не знаєшъ (Київ, 1633 *Евфон.* 309);

смѣлнѣсть, упевненѣсть: протестуючий... несподаючысе на себе жадного небезпеченства, з анимушомъ своимъ в танецъ былъ пошолъ (Житомир, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 602).

АНӨОЛОГІА ж. (гр. 'ανυολογία) збірник, антологія: Вамъ абѡвѣ(м) власно и вашимъ чѣстнымъ оучителе(м) догажаючи, Набоженства Правѣло... латвыми Наѣками и розмышля(н)ми ѡбаснѣвши, Титѣло(м) за(с) Анеологіа... албо зобраніємъ Квѣткѡвъ, ѡтитѣлованни... до рѣкъ вашихъ подаіѡ (Київ, 1636 *МКСВ* 317).

Див. ще **АНӨОЛОГІОНЪ.**

АНӨОЛОГІОНЪ, АНӨОЛОКІИОНЪ ч. (гр. 'ανυολογιόν) те саме, що **анеологіа**: книги гре(ц)-кие ро(з)ные... типік албо вставъ гре(ц)ки(и) анеологіонъ... анеолокгионъ дрѣги(и) трѣодионъ (Львів, 1637 *Іна. Усп.* 33).

АПАРАМЕНЪТЪ, АППАРАМЕНТЪ ч. (*стп. arapament, лат. apparamentus*) 1. Костюльный одяг: тамъ же скрини и вси апарамента костелные вытрести и переворочати казалъ (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 6/1, 500).

2. Кулі, порох та інші речі, потрібні для гармати: армату и апарамента до ней належачой... побрали (Житомир, 1638 *АрхЮЗР* 3/1, 380).

АПАРАТЪ, АПЕРАТЪ, АППАРАТЪ, АПЪПАРАТЪ ч. (*лат. apparatus*) 1. Церковний або костюльний реквізит, речі: притомъ церковъ всю до кгрунту спустошилъ, аператы церковные, книги и звоны, образы попсовалъ (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 257); Тамо бо ѡ(т)да(ст) ся каждо(и) цркви, сребренни сосѣды и апараты и книги (Львів, 1607 *ЛСБ* 408, 1 зв.); Апараты црковные, сосѣды. и рѣзы // посвячонны, образы, и книги маю(т) быти в дозорѣ (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 65-66); книги и апараты вси и што кольвекъ тамъ нашли забрали (Київ, 1633 *КМІМ* I, дод. 542); еше возмѣ собѣ начина (то есть, всѣ оубіоры и апараты) Пастыра глѣпогѡ (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 2); орнаты, апараты, албы и што кольвекъ ено спряту костелного было,

тїла тогды таковы(н) ѡ(т)порѣ ѡ права не має(т) бы(ти) при(и)мованъ (1566 *ВЛС* 56); мы ѡбачи(н)ши то... н(ж) апелация ѡ(т) судѣ земьско(г) н замѣ-кового до его королевское мл(с)ти идеть для тоє причины апелаци(и) пану вале(н)тему... не допустили (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, II 4044, 69 зв.); ѡ што умоцованы(н) пана Петра Семанко(в) на(вря(д) кгро(д)ски(н)... мною, возны(м), такую ѡбтя(ж)-ливо(ст) судовую яко те(ж) ѡ //недопущє(н)є апеляцен и ѡ шкоды све(т)чилъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 93); ѡ(т) того декрету сѣда моего на трибѣ-на(л) апелева(л): я(м) ему апеляции не допѣсти(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 26); але пѣнове ра(д)це на оборонѣ и на права нашѣ не(д)бачиши, Апелляци(и) до коря (!) его мл(с)ти намъ не допустивши вязе-ня(м) ѡкрѣ(т)пымъ и винами часто мо(р)дѣю(т) (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1 зв.); При(з)наваю то, же тѣє апелациє бывали... але то заразы мѣлю з бе(р)нар-до(м), же ѡ(т)кѣла дѣбрыє лѣкарство брали, ѡ(т)гѣла засъ злыи прикладъ взавши трѣтизнь герпѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 140 зв.); А речете ли: же тамъ до папежа Римского апеляция? (Вільна, 1599 *Ант.* 549); повинѣна буду... вси добра его освобожати... кром присєги ошачованыхъ, о кото-рой закладъ и шкоды в незаступовашо у кождом суде... где одно буду зъ погомками моими позвана, диялицы жадных и опеляций незаживаючи, справитисє маю (Луцьк, 1606 *ИКА*, дод. 110); Пѣнѣ Прокопови позычили(с)мо, кгда П: Стефа(н)... єзди(л) до Ва(р)шавы з Апелляцією зло(т) три(д)-ца(т) (Львів, 1612 *ЛСБ* 1042, 2); не маєть быти допусчѣная апеляция а(ж) по усипаню копѣцовъ (Київ, 1643 *ДМВН* 247); ѡмоцованы(н) поводитъ справѣ тѣю презъ апє(л)ляцию до трибѣналѣ тѣтошнего... безъ припозывѣ выточилъ (Люблин, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 148); суд, ему тоє апѣляциши допустити, рокъ за нею сторонамъ обѣмъ у мєнованого суду... въ Люблинє... зложилъ и заховалъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 4135).

2. Називашя, назва: Наречєніє: Назва(н)є, апєл-лѣціа (1627 *ЛБ* 70); Наричаніє: апєллѣціа, назва(н)є (Там же).

АПЕРАТЬ *див. АПАРАТЬ.*

АПЕРТУРА *ж. (пол. apertura, лат. apertura) роз-тин нариву: Якъбы хто бѣдѣчи на // што хорымъ, а казавши целѣбѣкови апертѣрѣ чинити, мѣжне и те(р)-пливе бѣль ѡны(и) бе(з) трѣбѣи и кѣда(н)асѣ, гамѣю-чи самѣго себе зносилъ (Вільна, 1627 *Дух.* б. 60-61).*

АПОГРАФОНЪ *ч. (гр. 'απογραφον) список, копія: Звѣдъ: Прѣписъ, фѣрма, переписъ, перекладъ, копѣл, архѣтипо(н), антиграфо(н), парадигма, апѣ-графонъ (1627 *ЛБ* 163).*

Див. ще АПОГРАФЪ.

АПОГРАФЪ *ч. (гр. 'απογραφη) Те саме, що апо-графонъ: Arograf: Przepis (Жовква, 1641 *Dict.* 49).*

АПОКАЛИПСИЙ, АПОКАЛИПСІЙ, АПО-КАЛІПСІЙ *ч. Те саме, що апокалипсисъ: ѡванъ бѣгѣсловъ въ апокалипсиі описѣтъ оное мѣсто новое знаменующее црковъ бѣжѣю (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 95); Са(м)... дѣаво(л) ѡчи тѣмнѣстю накры-ваєтъ, котѣры(и) для того кна(з) тмѣ называєтсѣ, що іѡа(н) єв(г)ліста въ апокалипсиі свое(м) записъ показѣ(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 189 зв.); тѣю кнѣгѣ Апокалипсиі є: Іѡана Бѣгѣслова ...//... нашємѣ мл(с)-тивѣмѣ пѣнѣ приписѣмъ и ѡфѣрѣмъ (Київ, 1625 *Коп. Апок.* 3 зв.-4).*

АПОКАЛИПСИСЪ *ч. (гр. 'αποκαλυψις) (одна з книг християнської церковної літератури, в якій зібрані пророцтва про кінець світу) апокалипсис: Книги розные... Єв(г)ліє ѣчитє(л)ное кѣрылового прєклада(н)я... Апокалипси(с) то(л)ковы(и) премуд-рѣи соломоны (!) друку Пра(з)кого (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 27 зв.).*

Див. ще АПОКАЛИПСІЙ.

АПОКАЛИПСІЙ *див. АПОКАЛИПСІЙ.*

АПОКАЛІПСІЙ *див. АПОКАЛИПСІЙ.*

АПОКРИСИСЪ *ч. (гр. 'απόκρισις) відповідь: Апокрісисъ ѣлбо ѡ(т)повѣдъ, на кнѣжки о съборѣ берестѣйскомъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 1).*

АПОЛІНАРИСТЪ *ч. Прихильник Аполінаріє-вого вѣчення: А яко жидѣ(в)скѣи невольтѣ брѣдимѣ сѣ опрѣсноко(в), та(к) ты(ж) потоплѣємо аполінаріс-то(в) єретикѣ(в) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 48 зв.).*

АПОЛІНАРНЕВЫЙ *прикм. Який стосується науки, проповідуваної сектою аполінаристів: Ино хлѣб, а ино ѡпрѣснок, що папєжницѣ, срєсєю аполи-*

парневою заражены бѣдѣни..., прѣсным ѡплатаком приносятъ жрътвъ в тѣло христово и моватъ людемъ: едно то все хлѣбъ; а то ту не едино (поч. XVII ст. Вол. В. 74).

АПОЛОГІЯ, АПОЛОГЕЯ ж. (гр. 'απόλογία) (книжка, основним змістом якої є захист, вихваляння когось, чогось) apologia: тое слово проклятый андрей наркугоцкій въ свой лгарской апологіи проклятой вышпетил (поч. XVII ст. Вол. В. 73); Я Мелѣтій Смогріскій... бѣвши взятій... в' подозре(н)є ѡ(т)стѣпства... а вынѣсьмъ по(д) ѡменемъ моимъ з' дрѣкѣ выданон Аполѡгеєю ѡтитѣлованон Книжкин... пре(з) сѣє моє оголоше(н)є... до вѣдомости доношѣ (Київ, 1628 *Апол.* 3 зв.).

АПОСТАЗІЯ, АПОСТАЗІА, АПОСТАЗЫЯ, АПОСТАСІЯ ж. (гр. 'αποστασία) відступництво: вѣтѣдо(т), яко за ты(м) небачны(м) поствѣпо(м) митрополитины(м), мы грѣческой релѣи люди не-знѣсноє оутисненѣ, а примѣшанѣ до апостазіи на рѣзныхъ мѣстахъ терпимѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 28); пре(д) кѣлкома лѣты для Блѣгочестіа, за інстѣйркомъ и інстанцією пезбе(д)нон Унітскон Апостасіи... шляхѣтний сей Мѣжъ вседѣшню шѣкан' былъ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 16); Что естѣ ѡ(т)щепенство, или апостазіа, и кто естѣ апостата вѣри право(с)лѣвной (Київ, 1621 *Кон. Пал. (Лв.)* 32); свое помовы и блуду зацныхъ и преднейшихъ Сенаторовъ Короны... личиною свѣдоцтва не встыдливе покрывши, смѣють... до свое апостазыи, якъ рыбу до сети... простыѣ ловити, твердомшихъ утлѣти (Київ, 16135 *КМПИ* I, дод. 265).

АПОСТАТА ч. (гр. 'αποστάτης) (той, хто зрікся своїхъ релігійнихъ переконань) відступникъ: а потомъ сромотне запревшися всего сталъся // апостатомъ (Вільна, 1599 *Ант.* 617-619); беліаль, веліарь, престѣпникъ, або апостата (1627 *ЛБ* 186); Але неведѣчныи Апостата... патѣа Богоборне ѡ(т)зовѣтъ (Київ, 1632 *МКСВ* 277).

Див. ще АПОСТАТЬ.

АПОСТАТСКІЙ прикм. Відступницький: Дымъ то[тъ] теда апостатскій невѣдомыхъ а на свѣта сего чячки оглядаючихъ людей сердечныхъ очіи зараза! (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 654); тымъ снадней сдалюся...,

// абысте жаднымъ вѣтромъ апостатского унитского дыхания хвѣтятся не допуцали (Київ, 16135 *КМПИ* I, дод. 265-266).

АПОСТАТЪ ч. Те саме, що апостата: шкода жєсь и вл(д)ки лоуцкого, албо володѣмерского, свѣдѣцтва протѣвъ намъ не приточилъ, бо и то те(ж), такіє апостатове, яко и генадій былъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 107); А нѣкоторые вѣрою торгують, и еретичество в полечность прѣимують Сыновс темности, Христу апостаты, отъ духа светого выѣжи прокляты (к. XVI ст. *Укр. п.* 71); А васъ только два, и то // апостатовъ (и помощниковъ тоежъ справы) митрополита старѣшого своего... важылистеся судити (Вільна, 1599 *Ант.* 545-547); Присмотрися, мовлю, православный, якъ той Канонъ апостатовс переницовали невестыдливе (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 690); Цѣрковь Бѣжа, южъ того смѣкѣ заживѣеть... Пре(з) (тѣбєи стѣни) дойзрѣлые щѣбты Остробѣдныє крѣштитъ; Апостатовъ кгрѣты (Львів, 1642 *Бут.* 6).

АПОСТЕМЪ ч. (гр. 'αποστομα) налив, чиряк, фурункул: ѡенѣ(м) греко(м) по ла(т)... //... гѣмба мѣ(л)ко то(л)ченѣа и смѣшена съ же(л)тко(м) яичнымъ... и прикладыѣѣ(м) къ тверды(м)... апостемо(м) (XVI ст. *Травн.* 208 зв.-209).

АПОСТОЛИЧЕСКІЙ прикм. Православный: Петръ Могила... Екзарха святѣйшаго Апостолическаго Ѡрону Константинопольского, Архимандритъ Печерскій (Київ, 1634 *КМПИ* I, дод. 555).

Див. ще АПОСТОЛЬСКІЙ.

АПОСТОЛОВЪ прикм. (який належить апосто-лові) апостолів: Лечъ богобойная... овечка Христова латво постеречи таковыхъ волковъ можетъ, памятаючи оноє мѣстце апостолово: "и отъ васъ (мовитъ) самыхъ повстануть мужіє, мовячи превротность, абы отвѣли учневъ за собою" (1603 *Пит.* 102).

Див. ще АПОСТОЛЬСКІЙ.

АПОСТОЛСКІЙ див. АПОСТОЛЬСКІЙ.

АПОСТОЛСКІЙ див. АПОСТОЛЬСКІЙ.

АПОСТОЛСТВО див. АПОСТОЛЬСТВО.

АПОСТОЛЪ, АПОСТОЛЬ ч. (гр. 'απόστολος)

1. (учень Христа, обрашій проповѣдувати його вченія) апостол: еще павель ап(с)лгъ пише(т) рекоучи. не впиваитеся вино(м) (1489 *Чет.* 19); А кто сѣ покѣситъ

пордішнѣ [того] нашего даанїа... таковїи да ест проклат ѿт господа и спаса нашего Ісѹ Христа... и ѿт [вї вр]ѣховних апостолѣ (Сучава, 1501 *BD* II, 185); ярмарки два въ рокѣ тамѣ мети: одинѣ на Вознесене Господне, а другїи на день светого апостола и евангелиста Луки у въ осень (Вільна, 1528 *АрхІОЗР* 5/1, 36); А коли ю(ж) // былѣ часѣ сѣль за столѣ а двана́деса(т) ап(ст)ловѣ с нимѣ (1556-1561 *ПЕ* 318-318 зв.); Изъ сего евангелїя указуетъ намѣ, якѣ снловавъ и иднавѣ апостолы, што бы увуйшли у корабль (XVI ст. *НЕ* 113); дїяволь... и Петра верховного апостола на отщепенство привел (Львїв, 1605-1606 *Перест.* 47); Апостол Петр... толко житїе доброе показати... учит (1608-1609 *Виш. Зач.* 229); што Дамаски(и) (ст): вѣ Гїмна(х) Цр̑ковны(х) спѣваєт'... // До чо́го и Ап(с)лѣ стѣи Пáвель... рáдою своѣю прова́дит' (Київ, 1648 *МКСВ* 348-349).

2. (церковна книга, що містить "Дїяннїя апостолів" та їх "Послання") Апостол: Евангелїе двое простыхъ безъ жадное оправы. Апостоловъ два (Київ, 1554 *КМПИ* I, дод. 10); Ёв(г)лїа і ап(с)ла въ цр̑кви на ли(т)ургїи, просты(м) языко(м) не вывороча(и)те (п. 1596 *Виш. Кн.* 233 зв.); продаде(м) апостолѣ тетрѣ писаны(и) стары(и) (Львїв, 1621 *ЛСБ* 1049, 2); Ап(с)лѣ др̑ковáны(и) (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 264); Ап(с)лы два др̑кованїе (Львїв, 1637 *Іов. Усп.* 28).

3. *Вл. н.*: Апосто(л) (1649 *РЗВ* 370 зв.).

АПОСТОЛЬСКИЙ, АПОСТОЛСКИЙ, АПОСТОЛСКИЙ, АПОСТОЛЪСКИЙ, АПОСТОЛЬСКИЙ *прикм.* 1. (який стосується апостола (апостолів), належить апостолові (апостолам) апостолів, апостольський: афоння... похвѣтилѣ за ѿдрѣ прич(с)тое хотѣ(л) совратити со ап(с)лки(х) плѣчь на землю (1489 *Чет.* 265); апостолѣскимѣ проповѣданїемѣ и светыхъ... ѿцѣ ѡзаконенїемѣ... предаея христовѣ цє(р)кви всея повелѣнная в законѣ хранити христонменнымѣ правовѣрнымѣ людемѣ (Львїв, 1586 *ЛСБ* 71); они [геретиковѣ] выворочають слова апостолскіє (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 154); руками апо(с)то(л)скими диалосє много знако(в) и чу(д) межн лю(д)ми (II пол. XVI ст. *КА* 135); Петрѣ, верховный апостолѣ,

отщепенецъ былѣ и з горкимѣ плачемъ и с покаянїемъ своимъ до апостольскаго лика принятъ ест (Львїв, 1605-1606 *Перест.* 47); такѣ и мы чотѣри по́сты // вѣ Рокѣ по́стимѣ, а меновїте навеснѣ великій по́стѣ, влѣтѣ Ап(с)льскїи, вѣосени Сп̑со(в)... а вѣзимѣ Рожествѣнный (Київ, бл. 1619 *О обр.* 156-157); Нехай же сїиѣ Правослáвный ѿ Любо(в) старает'сѣ пїлне... и сп̑омѣ Бж̑їи(м) назвáный бѣдетѣ, по глаголѣ Апл(с)комѣ (Київ, 1648 *МКСВ* 349); апостолскїи канонѣ *див.* **КАНОНЪ**; апостолское правило *див.* **ПРАВИЛО**; апостолское преданє *див.* **ПРЕДАНЄ**; право апостольское *див.* **ПРАВО**¹;

(организований, проповѣдуваний апостолами) апостольський: Бл̑гволенїе(м) бг̑а ѿ(т)ца... и ап(с)льскы(м) проповѣданїе(м) и стѣи(х) бг̑оносны(х) ѿ(т)цѣ ѡзаконенїемѣ (Перемнїль, 1592 *ЛСБ* 399); Сѣ початку науки апостолское, яко въ хронологїяхъ и традицїяхъ ѿцовѣ святыхъ почитаемо, церковь Божїя... оферу много лѣтъ одинаковую въ сакраментахъ Господнихъ посвящала (1603 *Пит.* 41); тогда учатъ святую евангельскую и апостольскую проповѣдь толкованїемъ простымъ, а не хитрымъ (1608-1609 *Виш. Зач.* 202); Я недостойный вѣспрїахъ пáсти Цр̑ковь Бж̑їю... Апл(с)кимѣ жє повиноўющєсѣ оученїемѣ (Львїв, 1614 *Вил. соб.* 2); Што бовѣмѣ то за днѣ, же братѣ брата // болшнимѣ ѿтъ себе, ведлугъ науки апостолской, честїю чинячи, титулы честн вынеслы єму приписуєт'! (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 494-495); апостольская дѣїма *див.* **ДѣЙМА**; апостольскїи соборѣ *див.* **СОБОРЪ**; бесѣды апостольскїє *див.* **БЕСѢДА**; дѣяннїя апостольскїє *див.* **ДѣЯННІЯ**; книги апостольскїє *див.* **КНИГА**; писанїє апостольское *див.* **ПИСАНІЄ**; писмо апостольское *див.* **ПИСМО**; слѣдѣ апостолскїи *див.* **СЛѢДЪ**.

2. (який стосується послідовників апостолів) апостольський: Тымѣ способомѣ для того и продковѣ вашихъ, то сєгѣ апостолскихъ епископовѣ, Пáнѣ Богѣ на високости замку // поставилѣ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 134-135); Выгнанный патріарха, мужѣ вонетинну апостолскїи, шолѣ зъ мѣста одною сукмáнною приодѣтый, босый (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 777); то єсть правдываѣ вѣра стѣя Ап(с)лскаѣ (Чер-

нігів, 1646 *Перло* 12); апостолская церковь *див. ЦЕРКОВЬ*.

3. (який стосується католицької церкви) католицький. намістникъ апостольский *див. НАМІСТНИКЪ*; столица апостолская *див. СТОЛИЦА*.

4. У *знач. ім.* Влн.: Максимей Апостолский, рукою властною (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/1, 1359).

Див. ще АПОСТОЛИЧЕСКИЙ, АПОСТОЛОВЬ.

АПОСТОЛЬСТВО, АПОСТОЛСТВО *с. (сан апостола)* апостольство: Ев(г)лиета поведаетъ, якъ хс̄дною зломаного зд̄б̄оровилъ и якъ его с̄амого на ап(с)льство позва̄л (1556-1561 *ПС* 44 зв.); ты... п̄не... о(у)кажи на(м) которого еси обра(л) с̄ ты(х) двох абы вз̄а(л) д̄ѣл̄ о(у)раду его и апо(с)то(л)ства ѡ(т) которого ѡ(т)па(л)и нюда (II пол. XVI ст. *КА* 5); Збываесть еднакъ повѣсти на слова овын... ижъ Петр̄, апостолъ... въ своемъ апостолствѣ былъ надъ иныхъ апостоловъ, ревностю и вспанялостью ума, а не владзєю боліею вывшоный (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 452); Оучинивши Х(с̄)с̄ г(с̄)д̄ь Оучинк(в) своихъ Знаменітymi, великимъ с̄аномъ Ап(с)лства... освачаєт̄ ихъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 216).

АПОСТРОФА *ж. (гр. 'απόστροφη) (риторична фігура, звертання до відсутньої особи як до присутньої, до предмета як до людини)* апострофа: Скопчинши тыи свои глиняны доводы, отступникъ до такой ся апострофи удалъ: "давная, мовить, речъ, якъ ся въ томъ не обачать?!..." (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 504).

АПОФАСИСА *ж. (гр. 'αποφασίς)* ухвала вищого церковного уряду: Сего рады мы с̄ повинности п̄с̄тырства п̄а̄шего, и водлѣгъ ап̄фасис̄ сирѣчь декр̄ету Вселѣнского патриарха... манастирь во одержаніе вѣчное... братству х̄ра̄ма в̄сп̄ніа пресвятыя богом̄атере... присужаємъ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143).

АПШАРАМЕНТЬ *див. АПАРАМЕНТЬ*.

АПШАРАТЬ *див. АПАРАТЬ*.

АППЕЛЮВАТИ *див. АПЕЛЮВАТИ*.

АППЕЛЮВАТИ *див. АПЕЛЮВАТИ*.

АППЕЛЯЦІА *див. АПЕЛЯЦІЯ*.

АППЕЛЯЦІЯ *див. АПЕЛЯЦІЯ*.

АППЕЛЯЦІЯ *див. АПЕЛЯЦІЯ*.

АППЕЛАЦІЯ *див. АПЕЛЯЦІЯ*.

АППЕТИТЬ, АППЕТИКЪ *ч. (стп. appetit, appetit, лат. appetitus) 1. (бажання їсти), апетит: ес̄либы(с)... зб̄йтни(м) посто(м) аппети(т) до м̄аса оускроміӣл бы(с), албо що нишеє незна(с)не бы(с) ѡ(т)-правова(л) б̄а м̄илоу(и), которій всѣ ѡныи реч̄и сахара(м) и медо(м)... соло(д)кими оучинить (поч. XVII ст. *Проп. р.* 221 зв.); Вспомнимъ и мы, Лечъ невчасъ его напомен̄а. Поднебѣю н̄шему г̄орк̄и з̄б̄ридзѣна Аппетит̄ кл̄амного (Вільна, 1620 *Лям. К.* 11); а(ж) второго... дня присилованы голодо(м) б̄д̄д̄чи... не та(к) з̄ х̄т̄и аппетит̄, яко з̄ потребы д̄жива̄ни (серед. XVII ст. *Кас.* 12 зв.).*

2. *Перен. (прагнення до чогось)* апетит: тоу(т) б̄е-ре(т)са д̄ша за самы(и) розд̄м̄, за(с) пре(з) волю порд̄шаєт̄са, а̄п̄петикъ почув̄аючій, жебы згодил̄са з̄ виш̄шою ч̄а̄стію, же якъ окр̄д̄гло(ст) виш̄шаа порд̄шаєт̄ окр̄д̄ги по(д)з̄м̄ныи свои(м) порд̄ш̄єна(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 219).

АППРОБОВАТИ *див. АПРОБОВАТИ*.

АПРЕЛЬ *див. АПРИЛЬ*.

АПРИЛЕВЫЙ *прикм. (який відбувається у квітні)* квітневий: отецъ Теофанъ Скуминичъ... на роч̄ки к̄городские Луцкие апрілевые, в року нинешнемъ близко прошлые, в справах... монастыра Госц̄ького... с̄халъ (Луцьк, 1643 *КМПП* II, 271).

АПРИЛЬ, АПРЕЛЬ, АПРИЛЪ, АПРЫЛЬ, АПРЬЛЬ *ч. (гр. 'απρίλιος, лат. aprilis) квітень: скоп-часа мучение ст̄ого славного великого страстотерпца х(с̄)ва ге̄оргея м(с̄)ца апр̄ѣла (1489 *Чет.* 188); Пис̄ан... апрел̄а̄ к̄е (Вільна, 1506 *AS* I, 134); Пис̄а(и) сен зап̄и(с) по с̄е(д)мон тис̄ащи л̄ѣта п̄н̄го апр̄и(л)а в̄ д̄нь (Одрехова, 1550 *ЦДІАЛ* 37, 16, 14); М(с̄)ца апр̄ӣла, поге̄бреи(с)к̄д̄ нис̄а(и), просто кве-тень (Острог, 1581 *Римша, Хрон.* 36); Рок̄ по нароже(и)ю с̄па бо(ж)его ѡа̄ф̄п̄с̄ м(с̄)ца Априля десятого д̄ня (Житомир, 1586 *ПИ* N 16); м(с̄)ца апр̄еля три(д)цатого д̄ня (Жорниці, 1590 *ЛНБ* 5, II 4046, 148); цирокграфъ з̄д̄билемъ писаны(и) десятого дня апр̄ѣла, рок̄д̄ с̄ем̄д̄еся(т) пятого (к. XVI ст. *Розм.* 72); Рок̄д̄ тис̄еча ше(ст)со(т) три(д)-ца(т) пято(г) м(с̄)ца Априля три(д)цато(г) д̄ня (Київ,*

1635 ЛНБ 5, II 4060, 103); рокъ 1645 апреля 22 мы ниже(и) по(д)писаные депѣтаты... реляцію такѣю чинимо (Львів, 1645 ЛСБ 1058, 3 зв.).

АПРОБАЦІЯ, АПЪРОБАЦІЯ ж. (*смп. approbacio, лат. approbatio*) апробация, схвалення, затвердження: гды апробация на тые рѣчи вышъ помѣненые отъ великоѣ церкви прійдетъ, жадная сторона быти противною не масть (Львів, 1602 АЗР IV, 244); указаль апыробацию албо конѣфи(р)мацію, ты(х) привилеовъ короля є(г)[о] м(л). Жнкгимонѣта третего (б. Вільшанки, 1639 ККПС 282).

Див. ще АПРОБОВАНЪЕ.

АПРОБОВАНЪЕ, АПЪРОБОВАНЕ с. Те саме, що апробация: умоцований... Михаил Везловский... сторону поводовую... в отбытію речи, в томъ декрете описаное, зъ апробованъемъ тестаменту... до звыклое години дня двадцат пятого генвара vzdal (Варшава, 1629 ЧИОНЛ XIV-3, 147); конѣсе(р)-вать... наказаль, абы мъ я... копыщи посыпаль, а по усипанію копыцовъ... для апыробованія тыхъ границъ и копыцовъ межы вышъ меноваными добрами допусти(л) (Ісаіки, 1643 ДМВН 260).

Пор. АПРОБОВАТИ.

АПРОБОВАТИ, АНПРОБОВАТИ, АПЪПРОБОВАТИ дієсл. недок. (*смп. aprobować, лат. approbare*) (кого, що і без додатка) затверджувати, схвалювати, санкціонувати, апробувати (що): tedy сама очевисте засвѣжа для небезпечности од того злого чоловіка до учиненія освѣченія не прибыла, tedy теперь... очевисте протестацин... апробую (Луцьк, 1598 АрхІОЗР 8/III, 477); которые записы мы межн собою на вѣ(ч)ны(и) дѣль доб(р) нѣшн(х)... маемо... то(г)ды тые... записы нѣшн во вѣ(х) и(х) пѣ(и)кте(х)... апробѣе(м) ратихвикѣе(м) (Жорнища, 1615 ЛНБ 5, III 4054, 112); Александръ Вишгневскій... тых добръ... набылъ. Што оному конституцією... естъ апыробовано (Варшава, 1621 ЧИОНЛ XIV-3, 123); мощію судовъ каптуровыхъ, згодне на сеймику въ воеводство Кіевскомъ уфаленыхъ, а на конвокацыи апробованыхъ, приказуемъ, абы в.м., передъ судомъ нашимъ каптуровы(м)... сталъ (Житомир, 1632 ТУ 297); Фрідерикъ Цесаръ третій Римскій апробѣтъ, Котрый Гербъ оказальный Дрѣ-

карни дарѣтъ (Київ, 1633 Евфон. 309); уря(д) по(д)-комо(р)ски(и) на то(м) мѣ(ст)цу фундоваль свою юри(с)дицію и декрета фероваль в то(и) справе, которые то декрета по(д)коморские суть апыробованые трибуна(л)скими вырока(ми) (Горошки, 1642 ДМВН 220); маеть црковъ...//... писмѡ стѡе выкладати и Оучительъ апыробовати (Львів, 1646 Зобр. 34 зв.-35); за указане(м) запису орынна(л)ного о(д)... панє(и) Кры(с)тыны... на суму пинежную на дви тисечы золотыхъ полъскихъ... на оособу его м(л). Шидловского утверженого и апыробовано(г)[о] (Житомир, 1649 ДМВН 186).

АПРЫЛЬ див. АПРИЛЬ.

АПРЪЛЬ див. АПРИЛЬ.

АПТЕКА, АПТЫКА, АПАТЪКА ж. (*смп. apteka, aptyka, apoteka, смп. apatyka, лат. apotheca, гр. ἁποθήκη*) 1. (місце зберігання, виготовлення і продажу ліків) аптека: врачѣбница, до(м) где лѣча(т), и ты(ж) аптыка (1596 ЛЗ 36); Слоухайте проиш и оуважайте, Повѣтра которѡе в цркви бѡжо(и) оучи-пѣли звѣнгли, скола(м)па(д), калвинъ, и нинѣи, власне якъ з аптыки где здоровые лѣка(р)ства, и коштовные олѣйки продаются (поч. XVII ст. Проп. р. 211); Хранѣлница: аптыка (1627 ЛБ 145).

2. Лікувальні засоби, ліки: Бо если хто при миро-прода(в)цѣ або при аптыцѣ сѣди(т) и не хотачи оны запа(х) пріймѣтъ, далеко бо(л)ше который до Цркве оучаѣе(т) пріймѣтъ и позыще(т) (Київ, бл. 1619 Аз. В. 306); Книга таа Бгѡдѣхновѣннаа могла бы са слѣпше назвати Докторомъ и Аптѣкою на // хорѡбы дѣлѣ людскихъ (Львів, 1646 Ном. 6-6 зв.);

перен. Про джерело духовного очищення: сѣт тогды намъ лікарьством и потѣхою дерево сватос... на котором Христос, завѣшенный за нас, офѣроу сталася, то ест наша целѣлница, то ест наша аптека (Вільна, 1600 Катех. 45).

АПТЕКАРСКИЙ прикм. 1. Аптекарьскій; лікарський: оучинишь кажѣнье справлено робѡтою аптекарскою (серед. XVII ст. Хрон. 108 зв.).

2. Аптечний; лікувальний: будучи в томъ збитію ба(р)зо хоры(и), товаровъ аптека(р)скихъ... на я(р)-ма(р)ку теперешне(м) Володимѣ(р)скомъ продавати не мо(г) (Володимир, 1616 ТУ 260).

АПТЕКАРЬ, АБТИКАРЬ, АПТЕКАРЬ, АПТИКАРЬ, АПТЫКАРЬ, АПТЪКАРЬ, АПЪТИКАРЬ, ОБТЕКАРЬ ч. 1. Аптекарь: Память Василія православного... якъ приправа вѣнності сотворенное миро отъ аптыкара въ устѣхъ кожного, яко медъ осолодѣетъ памятка єго (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1135); панове Макарьскіе малъжоуцьковѣ, заживъши противное... рады з своїми конъпринтъцыпаами и добре вже на тоє нарадивъши, наперед од аптыкаровъ тутошныхъ Луцькихъ пенязи ... на себе и свое потреби оберънули (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 596); Дѣчки тежъ ваши оучиниѣтъ собѣ апгѣкарми, и кѣхарки, и пекѣрки (серед. XVII ст. *Хрон.* 206).

2. Вл. н.: купщи места Лво(в)ского Магы(с), абтика(р), Маты(н) (Луцьк, 1570 *ТУ* 148 зв.); Андре(н) аптека(р) фунтъ ниберу далъ (Луцьк, 1581 *ТУ* 188); я... ходило(м) з мещаны ку(п)ци... которые... на я(р)ма(р)ку... были то є(ст) с пѣо(м) матысе(м) ѡ(б)текаре(м) яно(м) ѡ(б)текаре(м)... //... до мы(т)нико(в) володими(р)скихъ (Володимир, 1582 *ЦДІАК* 28, 1, 15, 103 зв.-104); Семенъ Аптика(р) (1649 *РЗВ* 40).

АПТИЧКА ж. (маленька шафа для зберігання домашніх ліків) аптечка: а надъ тоє еше шафу, алиасть аптичку, въ алкиру стоячое, добре замчиство розными ароматами и лекарствы для поратования вутлого здоровья... презъ челядъ ихъ милюсти злуплено и праве пусто учинено (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/I, 542).

АПТЫКА див. **АПТЕКА**.

АПТЫКАРЬ див. **АПТЕКАРЬ**.

АПТЪКАРЬ див. **АПТЕКАРЬ**.

АПУРТОВЫЙ прикм. Яворовий: Репіненъ: яворовый, або апуртовыи (1627 *ЛБ* 108).

АПЪПАРАТЪ див. **АППАРАТЪ**.

АПЪПЕЛЯЦІЯ див. **АПЕЛЯЦІЯ**.

АПЪПРОБОВАНЕ див. **АПРОБОВАНЬЕ**.

АПЪТИКАРЬ див. **АПТЕКАРЬ**.

АРАБАНАШИ мн. Албанці: не зовѣ(т)са вси языки... ниѣши(м) имене(м)... А меновіте греци, арапи, сѣверани, се(р)би, бо(л)гаре, словане, арабанаши, му(л)тане, богда(н)ши, москъва и наша рѣ(с), то(л)ко хр(с)тіанинъ (п. 1596 *Виш. Кн.* 250 зв.).

Див. ще **АРАБАНОВЕ**.

АРАБАНОВЕ мн. Те саме, що арабанаши: жидове арабанове (1552 *ОЛЗ* 184).

АРАБЧИКЪ ч. Те саме, що арабъ: Такъ ижъ, в'ше(д)ши к' вамъ арабчикъ чо(р)ный, выходить ѡ(д) ваъ Рѣсиномъ бѣлы(м) (Вільна, 1627 *Дух. б.* (Передм. I), 3).

Див. ще **АРАВЪ, АРАПИНЪ**.

АРАВЪ, АРАПЪ ч. (мн. арабове, арапове) Араб: африкане, арабове, мавритани... римляне... ча(с)то се та(м) ѡ тые краины заходниє якъ теплые, вча(с)не и богатые вбѣгаю(т) (1582 *Кр. Стр.* 31 зв.); не зовѣ(т)са вси языки... ниѣши(м) имене(м)... А меновіте греци, арапи, сѣверани (п. 1596 *Виш. Кн.* 250 зв.); ѡ египтѣнхъ тежъ, арапехъ и кипрійчика(х) читаемо, же того флавіана и(з) аптѣохіи вѣгнати прапѣдлі (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 134); Махометъ бы(л) з ѡ(т)ца арапа поганина, з' мат'ки измаи(л)тейскои, агарры... в'ро(ж)дены(н) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 41 зв.); В якѡй славі Арабѡвъ Астрѡномъ зоставилъ, Такѡюжъ чѣстный Ѧ(т)че южъ Россіи справилъ (Київ, 1632 *Євх.* 297).

Див. ще **АРАБЧИКЪ, АРАВЪ, АРАПИНЪ**.

АРАВЪ ч. Те саме, що арабъ: Побѣдилъ тѣды г(с)дь на Іорѣма, дѣха фѣлистіно(в) и аравовъ и мѣринъ, и вторѣгидлі до земли іудѣйской и спѣстошили ю (серед. XVII ст. *Хрон.* 328).

Див. ще **АРАБЧИКЪ, АРАПИНЪ**.

АРАМА/ДА ч. (гр. ἱερά) відлучення від церкви, прокляття: А кто бы ималъ сію книгѣ ѡ(т)далити ѡ(т) сєи бжѣственѡи цркви... нехай бѣде(т) проклѣ(т) стѣмни ѡ(т)ци тѣи, іже и Никєи во сій вѣкѣ и во бѣдѣций [а]наѡема, арамадѣ (1645 *Яв. ИЗ* 17).

АРАМАТЪ див. **АРОМАТЪ**.

АРАНДАРЪ див. **АРЕНДАРЪ**.

АРАНДОВАТИ див. **АРЕНДОВАТИ**.

АРАПИНЪ ч. Те саме, що арабъ: А Арапинъ оипъ видѣвши тоє чѣдо, дрыжачіи и оутѣкаючи до домѣ своего, здѡхлгъ на дорѡзѣ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 27).

Див. ще **АРАБЧИКЪ, АРАВЪ**.

АРАПСКИЙ, АРАПЪСКИЙ прикм. (який стосується арабів, Аравії) арабський: корень костѣсовы травы... привоза(т) изо арапски(х) страпъ (XVI ст.

Травн. 129); нибирь обн(л)но росте(т) ю аравски(х) страна(х) (Там же, 480).

АРАПЪ *див.* **АРАБЪ.**

АРАСТА, АРАСЪТА *ж.* Офіційна заборона на переміщення і використання матеріальних цінностей: А если тоє збожѣ пана п̄шого... бе(з) жадны(х) слушны(х) причи(н) у арасте естѣ заде(р)жаны, мы не (и)наче(и) чинитѣ можемъ, едно до п̄на п̄шого поедими(м) (!) и... збо(ж)я в арасте заставимъ (Володимир, 1579 *ТУ* 183); Мы, в жадные росправы не выдаючися, рукоемства на умоцованого для арасты просили есмо, але умоцованы(и) повиди(л), же Якубъ Гедима(и)... досы(т) естѣ осядлы(и), што и па(и) бурминстрѣ поведи(л) при бы(т)ности нашо(и) (Там же).

Див. ще АРАСТЪ.

АРАСТЪ *ч.* Те саме, що араста: Ма(с)ко и Ю(р)ко По(д)берер(з)скии Ска(р)жилися на(м), и(ж), Якубъ Гедима(и)... жито зааростова(в)ши и(с) та(м)-туль еха(л)и а и(ж) яко справцы п̄на своего жито продаши, для того абы ара(ст) бы(л)и о(т)далены(и), — просили, и (в)годи ку(п)ли абы пошла (Володимир, 1579 *ТУ* 184).

АРАФІНЧИКЪ *ч.* Представник давньої азіатської народності: А коли встѣповалъ двѣдъ на верхъ горы... поткаісе з нимъ Хѣсін старецъ арафінчикъ роздѣрши шатѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 266 зв.).

АРБИТЕРЪ *ч.* (*лат.* *arbiter*) арбітр, посередник, полюбовний суддя: Грекове звѣтязиами въ той справѣ сугъ, а папезове зъ своимъ духовенствомъ южъ не разъ звѣтяженными и поконаными застали; и же ся той диспутациі арбитеръ або судія, на которомъ бы обѣ стороны переставали, не находвалъ. (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 914).

АРВА *див.* **АРФА.**

АРГИВИ *мн.* (*лат.* *Argivus*, *гр.* Ἀργῖος) жителі міста Аргос у Греції: Тесаліони... хвали(ли) боіана... // Сірїане... голоуба... аргиви змїю (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 62 зв.-63).

АРГИШЪ *див.* **ОРГИШЪ.**

АРГУМЕНТЪ *див.* **АРГУМЕНТЪ.**

АРГОНАУТОВЕ, АРКГОНАУТОВЕ *мн.* (*гр.* Ἀργοναῦται) аргонавти: в то(и) краіні а(р)кго-

навтове (з народѣ оны(х) рыцери(в), што до ко(л)хи(м) по золотое рѣно жеглева(ли) осады свое вкгрѣ(и)това(ли) (1582 *Кр. Стр.* 26 зв.).

АРГУМЕНТОВАТИ, АРКГУМЕНТОВАТИ *дієсл. недок.* (що) (доводити, підтверджувати докази) аргументувати: На тые его доводи вси, шыроце розведенные, хотя бы-мъ, могъ на кождый его доводъ показати, ижъ все по геретическу, а не по католическу аркгументуетъ (Вільна, 1599 *Ант.* 833).

АРГУМЕНТЪ, АРГУМЕНТЪ, АРКГУМЕНТЪ, АРЪКГУМЕНТЪ *ч.* (*лат.* *argumentum*) доказ, аргумент: о(т)стѣпїли члѣн о(т) правды... и все слѣхую(т) вда(ч)не аркгмѣ(и)тѣ(и), и все дадѣ(т)са намѣнити (Вільна, 1596 *З. Каз.* 50 зв.); А такъ вже теперѣ припатримъся твоимъ аръкгументомъ (альбо доводомъ) и конклюзиямъ: если то правда, што ты мовишь? (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1053); тою тарчію вѣры ... згромаженъ аркгмѣнѣтовъ, якъ малыхъ дѣтей стрѣлки о(т)ражати потреба (Дерманъ, 1605 *Мел. Л.* 26 зв.); Притомъ Лѣксїе бѣдетъ традицїи: Аргмѣнта даваны: Дїалектѣ въ звыклой школьной розмовѣ Славѣнскїй межѣ тицѣтелми по(д)карїгѣмъ заховаѣ (Єнѣ, 1619 *См. Грам.* 3); Што, заправды, блюзгѣрство естѣ на свѣтыхъ и на соборы, а не аргумента! (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 590); тыежъ помененные принципалове ... о секте ... ариянської мову нечали, оной розными блюзнерекскими аркгументами вѣспираючи... чого небожѣчикъ Миколай Крепѣтовскїй слухати не могучи... одѣ сто-лу встали (Житомир, 1643 *АрхїОЗР* 1/VI, 787).

АРЕНДА, АРЕНЪДА, ОРАНДА, ОРЕНДА *ж.* (*лат.* *agrendare*) 1. (тимчасове користування узгодженими маєтностями на договірній основі) оренда: Твоа Милость того звѣдом был и теж, абы таа оренда писана была (Вільна, 1541 *AS* IV, 277); они не за жаднымъ дарованьемъ тые имения отъ владыки Володымерьского держати, але арендою, што ему заборонено и арендовати заказано быти не можетъ, поки естѣ владыкою (1554 *РИБ* XXX, 267); ты п̄не криштофе наше(д)чи... з многими слугами... на то(т)же дво(р)..., которы(и) кна(з) маса(л)ски(и) о(т) небо(ж)ичка да(д)ка ваного... на ора(и)де до року слушного описаного маєть вра(д)ника его яна тома-

шо(в)ско(г) з двора про(ч)и выгна(л)и (Кременець, 1567 *ЛНБ* 5, III 4071, 20 зв.); кнѣзя ку(р)пѣская... // 8 хотеніюв бѣдованіе ро(з)везѣти казала и на арє(н)дѣ хлопомъ пѣстїла (Ковель, 1585 *ЖКК* I, 256-257); по-то(м) тѣю(ж) має(т)ност и село Ве(р)ховню его м(л) кнѣзю Рѣжинскомѣ... роко(м) пе(н)ны(м) зо вѣтми пожн(т)ками арє(н)довалин были а(ж) до рокѣ ко-горая арє(н)да кгда де(н) експировала (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, I, 5, 17 зв.); А маєтно(ст) тую зарази по вы(ст)ю Арє(н)ды и после рѣмачи пустити по-винне(н) будѣ (Купів, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 106); заха(р)ка з бѣлого(р)нцы ѡ(д)да(т) за два рокн чы(н)шу зо(л)и и просячы абы могли и далє(н) тѣю(ж) сѣножа(т) арє(н)дою де(р)жати (Львів, 1637 *ЛСБ* 1048, 48 зв.); зачынаючи тую арєн(д)у в року пропѣ-ломъ... а кончаючи в року теперешнемъ... з рума-нско по експирации арєнды иседел тры, и до ре-телное посесын тые // добра ихъ милостем подал (Луцьк, 1650 *АрхІОЗР* 3/IV, 452-453).

2. (орєндна плата) орєнда: насѣ до того при-неволялѣ, абы семн его милости арєнды поступили по чотыри копы кождый зѣ насѣ нго рокѣ (Житомир, 1586 *АрхІОЗР* 7/I, 254); До плачѣнѣ арєнды не здаѣтся нѣмъ никѣго примѣнати (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 37); а до того золотыхъ полєскихъ сто на кождый рок з арєнды моєн... до рукъ отца нгумена завне доходити маєт (Четвергня, 1619 *АрхІОЗР* 1/VI, 477).

3. ч. Вл. п.: грыцько Арє(н)да (1649 *РЗВ* 135 зв.).

АРЄНДАРКА ж. Корчмарка, шинкарка: то пак дей ти, панє Козинский, вмѣсто заплати, тую арєн-дарку, окрутнє збил и змордовалѣ (Луцьк, 1592 *ВНАС* 1, 14); Я, де(н), то маю ѡ(т) арє(н)да(р)кн... ро(с)каза- (н)є тоє пиво побра(т) (Володимир, 1603 *ТУ* 238).

АРЄНДАРОВЪ *прикм.* (який належить орєндарєви) орєндарєв: господа(р) тому по(с)ла(н)цу арє(н)-даровому поведи(л): "Я арєн(д)у допущу, пива не берєте до заутрєя, кгда нолно будумъ пиво пѣро-да(т)... дохо(д) арє(н)дару ѡ(д)дамо" (Володимир, 1603 *ТУ* 238).

АРЄНДАРЪ, АРАНДАРЪ, АРЄНЪДАРЪ, ОРАНЪДАРЪ, ОРЄНДАРЪ, ОРЄНЪДАРЪ ч. 1. (той, хто орєндує земельні узїддя, маєтності і

т.л.) орєндар: Прине(д)ши пере(д) мене Миколоая а(н)дрєєвича... арє(н)да(р) пожитковъ замку его мл(с)тн гє(д)рєско(г)... ѡповєда(т)... мне ѡ томъ п(ж) де(н) перво того... вєздє... мыто голо(в)ное... выби-рано (1561 *ПІІ* N 23); Просил мене жид пинский. орандаръ пожитковъ кремьянецких... ажебых я ус-таву ему да(т) по тому, яко я держивалѣ оранду отъ старосты кремьянецкого (Кременець, 1569 *ІІККЦА* II, дод. 557); Я... ара(н)да(р) чопового повету кремья-нецко(г) визнаваю... ижѣ нѣто па(н) линевский(н)... ара(н)дона(л) бы(л) мне чоповое... з сє(л) кнѣжн(х) и папѣскихъ в поветє кремьянецкомъ лежачихъ... я... чоповое... выбира(л) (Кременець, 1586 *ЛНБ* 103, 46/Id, 3752, 15); присыла(л) на вря(д)... па(н) Фе-до(р) чехови(ч) арє(н)да(р)... жалѣючи... ѡ то(м) ижѣ де(н) тотъ... Я(н) Забло(ц)ки(н) шафа(р) мо(н) дѣшнєви зо (м)ною по(с)тановє(н)є на работѣ лес-совѣю попе(л)нѣю... // ...збра(л) є мене... не малѣю сѣмѣ пѣзе(н) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, I, 4, 36 зв.-37); ѡрєн(д)а(р)... з брато (!) свои(м)... зє(з)нали до-брово(л)нє... ижѣ продали ѡн(з)ну свою (Одрехова, 1635 *ЦДІАЛ* 37, 2, 51); даємо... плацѣ є(с)ков-ски(н)... арєндарєви нашомѣ печє(р)скомѣ (Васили-ків, 1645 *ЛОИИ* 68, I, 46, 1); тому арєн(д)арови жид-ное нагороды учинит за то не хотєл (Володимир, 1649 *АрхІОЗР* 3/IV, 238).

2. Шинкар, корчмар: а пивоваромъ на кождую четверть лѣта по двадцати грошєй маєт арандаръ давати (Кременець, 1569 *ІІККЦА* II, дод. 558); арє(н)-даръ чернєховский(н) жаловалѣ... ѡ то(м), што(ж)... па(н)... Немиричѣ... в року прошло(м)... запродалѣ мне в мєстє... Чернєхове ко(р)чму медовую (Жито-мир, 1584 *АЖМУ* 121); взяли... // 8 вєска кова-лєвича арє(н)дара з бо(д)ни готовы(х) грошє(н) копѣ-пє(г)на(д)ца(г)... пива бочку (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88-88 зв.); Не кождый зѣ сєйму до своего власного дому траєнѣ, рыхлєй до арєндара албо до заставнїка (Вільна, 1599 *Лит.* 687); Поменєннє ѡсобы... // ...с тыхъ гуме(н) збожѣя полєвицѣ вы-продали горєлѣкою и медомъ шинѣковали 8 арєн-даровѣ (Кпів, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064; 131-131 зв.).

АРЄНДОВАНЄ с. Орєндування: Абрамко Шмой-лович покладалѣ лист... на арєндованє мєстєчка

Кошара и приселковъ до него (Володимир, 1595 ПЛКДА I-2, 157).

АРЕНДОВАНЫЙ *прикм.* Орендний. право арендованое *див.* ПРАВО.

АРЕНДОВАТИ, АРАНДОВАТИ, АРЕНДОВАТЬ, АРЕНЬДОВАТИ, АРЕНЬДОВАТИ, ОРАНЬДОВАТИ *дієсл. недок.* (що кому) орендувати: они [Борзобогатые] не за жадным дарованьемъ тые именья... деръжать, але арепъдою, нго ему заборонено и арепъдовати заказано быти не можетъ, поки естъ владыкою (1554 РИБ ХХХ, 267); А корчмы пивные и медовые, которые есми оранъдовалъ по именяхъ моихъ церковныхъ, тые корчмыты водълугъ арендъ моихъ вживати корчмъ маюгъ (Тороканів, 1555 ЧИОНЛ V-3, 159); во(л)на те(ж) еє... име(н)е ара(н)довати запрода(т)и до живота своего (Луцьк, 1569 ЛИБ 103, 26/1d, 1821, 17 зв.); позволили есмо... Кирилу Терлецкому... добра духовные вси епископства Луцкого, кому схочеть... арендовати... до летъ двадцати (Краків, 1595 АрхІОЗР I/I, 459); канун ма(н)астырскій часу праз(н)ика волно за грошны давати, або кому арендовать, если сам настоятел не хочеть его выдавати (Овруч, 1600 АрхІОЗР I/VI, 291); ма(н)етно(ст) и(х)... названую село сосковцы Аре(н)дова(л) есми... на три лѣта (Кунів, 1615 ЛИБ 5, III 4054, 106); во(л)но естъ... панѣ... всакие пожытки с того домѣ на себе споко(н)не ужывати... та(к) те(ж) дати, прода(т)и... в насѣмъ давати арендовати (Київ, 1616 ЦДІАК 221, I, 62, 1); панъ Линевскій, арендуючи ма(н)етность на чотыри лета у... пана Фирлея... записомъ н(т)ерцизою своею записалъсе и об(л)икговалъ (Луцьк, 1630 АрхІОЗР 6/I, 470).

АРЕНДОВНЫЙ, АРЕНДОВЪННЫЙ, АРЕНЬДОВНЫЙ, АРЕНЬДОВЪННЫЙ *прикм.* (який орендує) орендний; (азятий в оренду) орендованный: тые веѣ // именья зъ дворами... и зо вшелякимъ домогъствомъ... въ пана войскового, яко державцы арендовного, панъ владыка Луцкый... кгвалтомъ отнялъ (Луцьк, 1586 АрхІОЗР I/I, 230-231); гумъно помещенное... пановъ Соколовъ... в селе Семеновце у арендовныхъ добрахъ ихъ мл. розносилъ... и розобрали (Луцьк, 1649 АрхІОЗР 3/IV, 209); А на дово(л)... стави(л) во(з)ного... которы(н)... созна(л): ижъ...

маючи при себе сторону — шляхъту, люде(н) добри(х)... езд(л) до места Ви(л)ска, має(т)ности на то(т) ча(с)... Але(к)сандрѣ Цекли(н)ского арепъдовъне(н) (Житомир, 1650 ДМВН 195); арендовный листъ *див.* ЛИСТЪ; право арендовное *див.* ПРАВО¹.

Див. ще ОРАНДОВЫЙ.

АРЕОПАГЪ *ч.* (гр. 'Αρειάγος) (найвищий орган судової і політичної влади у стародавніх Афінах) ареопаг: а паве(л) стоа(ч)и посре(д) ареопагу ре(к) и(м) мужеве афине(н)скіи на все вижу и(ж) ѡ ѡб(р)и блудите (II пол. XVI ст. КА 94); павель стѣи... во аѡи(н)ехъ перше въ божниці жидовской потѣмъ на рынкоу // а наостатокъ и в ареопагѣ людѣмъ пода(л) (Острог, 1598-1599 Апокр. 84 зв.).

АРЕОПАГИТА *ч.* (гр. 'Αρειοπαγίτης) член ареопагу; титул Діонісія: Вѣдаючи абѣвѣмъ Бж(с)твѣннѣи Ѡ(т)цѣве, якъ бързо тѣи пѣматѣ, котѣрыи за прѣстѣвляющихъся бывають, то є(ст) Ялмѣжны и Литѣргіи, великѣю имъ приносатъ фолгѣ и пожитокъ... въ Цркѣи тоѣ чинити роскѣзѣють // ѡ(т) стѣихъ Ап(с)лѣи то принаѣвши, якъ реклѣса, Якъ и Ареопагита мовитъ Діѡнисії (Київ, 1627 Тр. 37-38); Книги розные... Діѡниси(н) Ареѡпагита Собо(р)никъ на па(р)гаментѣ (Львів, 1637 Інв. Усп. 27 зв.).

АРЕСТОВАТИ *див.* АРЕШТОВАТИ.

АРЕСТЪ *див.* АРЕШТЬ.

АРЕШТОВАНЕ, АРЕШТОВАНИЕ, АРЕШТЬОВАНЕ *с. 1.* Арешт, арештування, затримання: котѣрый то панъ Радзиминскій, жадного припору(ч)енія и арештованія тыхъ подданныхъ и выкотцовъ не принявши, и жадное помочи не давши... тыхъ уснихъ пяти подданныхъ... зъ жо(н)ами, зъ дѣтми... выпровадити зъ места казалъ (Луцьк, 1623 АрхІОЗР 6/I, 439); при котѣрой то прѣтѣстѣции ставил возного е(н)ерала... на реквироване справедливѣости, а в пѣчыненію на арештьоване тыхъ всихъ подданныхъ... пана Немиричѣвыхъ (Житомир, 1650 АрхІОЗР 3/IV, 473).

2. (про судову справу) припинення: справа на сѣмъ выточѣная по ѡ(д)ержанню копътулѣаціи на д(р)угомъ теръминѣи гди (с) взиску (!) была вздаѣана (!) (Позн. вид.) заарештован(н)емъ (!) стороны по-

зв(а)н(и)н на сеньмъ в арешти зостала (Житомир, 1649 ДМВН 191); А ижъ по томъ здаше и о године звыклой арештовной позваные, през тогожъ, вышъ менованого возного емерала до арештованя тоє sprawy всеє будучи приволяваныє, оное ани сами през себе, а ни през умоцованого своего не арештовали (Володимир, 1650 АрхІОЗР 3/IV, 466).

АРЕШТОВАТИ, АРЕСТОВАТИ, АРЕШТОВАТЬ, АРЕШЬТОВАТИ дієсл. недок. і док. І. (кого) (позбавляти, позбавити волі) арештувати, затримувати (затримати): которыхъ то подданныхъ и зо всми ихъ маєтностями... презъ возного... Миколая Сычевского, вышъменованому пану Радзминскому... урядовне припоручали, и зо всми ихъ арештовали, и о помочъ просили (Луцьк, 1523 АрхІОЗР 6/I, 439); а хто бы ся важи(л) припати простого родѣ слѣгу... бє(з) листу высвє(т)ченого а бы(л) бы при немъ арестова(н) а(л)бо зна(н)де(н) таковы(н) перепадає(т) ви(н) чоты(р)надцать гривє(н) (Люблін, 1569 Пр. ВЗ 120 зв.); прото слушше былъ арестованный, зъ розказаңья его королевское милости, жебы до sprawy на сейме былъ ставєнь (Вільна, 1599 Лит. 891); тєды я возный, сго милости пану подкоморому... тыхъ всихъ месчан и селян гороньковєких... припоручывши и арештовавши, абы проч не пошли; а до права ставил (Житомир, 1650 АрхІОЗР 3/IV, 474).

2. (що) (про гроші, майно) привласніювати (привласнити); на основі судового рішення забороняти (заборонити) користуватися чимсь: а єсли бы те(ж)... тоє имє(н)є... спѣстошало тєды па(н) стаписла(н) крыпи(ц)ки(н) жона пото(м)ковє его маю(т) быти ѡ(т) того всего во(л)ни и при ѡ(т)дава(н)ю пѣзе(н) за жа(д)нѣю ре(ч) гроша жа(д)ного не выражати ани арестовати не має(м) (Юсківці, 1576 ЛНБ 5, II 4044, 87 зв.); я са(м) а по (м)не ма(л)жо(н)ка и пого(м)ки мое... на пє(р)ши(м) року... стапути маємо... не арє(ш)туючи всеє зѣпо(л)на (Вінниця, 1620 ЛНБ 5, III 4057, 31); ґрожная Папи зѣза(н)па стрѣбче(в)ская бы(в)шая Томашова Липчи(н)ская а тепєрєшняя миколаєвая Пе(н)ская по пє(р)шомъ ма(л)жо(н)кѣ свои(м) Панд Липчи(н)ски(м) право собе на то(т) бобрыкъ претє(н)дѣючи и

до пристя по(с)сєси ґрожомѣ Панд Кирикѣ боронячи в затриманю тѣє добра при не(л)можно(м)... Панд Кие(в)ско(м) старостє Новогоро(д)ско(м) арештовала (Чернігів, 1636 ЛНБ 5, II 4061, 17);

займати, конфіскувати, захоплювати рєчі: Томашъ Ды(к)сонъ са(м)... (не) приєха(л), то(л)ко чєля(д)ника своего зъ товарами бы(л) присла(л), которы(н) маючи розказаңье ѡ(д) пана своего а уходячи заплаы и жебы товаровъ не арештовано, тоє ночи прошлое..., уєхалъ и утєклъ (Володимир, 1631 ТУ 295);

(кого) на основі судового ріпєння заборонити кому-небудь робити щось: па(н) Я(н) Па(н)ка(р)тѣ... ѡ(б)тя(ж)ливє жаловалъ и свє(д)чи(л)єя на мєща(н) лвовьски(х), которіє, приєха(н)ши ту(т) на ярѣмарокъ Лу(ц)ки(н), арє(с)товали на врьє кґро(д)ско(м) Лу(ц)ком на(с), всѣ(х) мєща(н) и ку(п)но(н) крако(н)ских, абы є(с)мо, на я(р)ма(р)ку Луцкомъ во(л)ны(м) того никгды не бывало, не то(р)говали (Луцьк, 1592 ТУ 227).

3. (що) (про судову справу) припиняти (припинити); (про документ) вважати недійсним: а што дей тут; тєстамєнтъ кладєт небожника Борнєа Охлоповского... который дей я тєстамєнтъ, яко неслушный и неправный, тутъ на урядє арєстую (Луцьк, 1583 АрхІОЗР 8/III, 378); А и(ж) позваны(н) бѣдѣчи ѡ годинє звыкло(н) до арєштѣ тоє sprawy не арєштова(л) и арєштовати єє не хотє(л) (Київ, 1617 ЦДІАЛ 181, 2, 129, 30, 58 зв.); А... ѡ(т) по(з)ваны(х)... ни(х)-то сє не ѡ(т)зывалъ и sprawy тоє арє(ш)товатъ не хотєли (Гороньки, 1643 ДМВН 233); позъваныє бѣдѣчи ѡ годинє звыкло(н) арєштьово(н) до Арєшту тоє sprawy презъ тогожъ во(з)ного... приволяваны не Арєштовали и Арєштоватъ не хотєли (Люблін, 1647 ЛНБ 5, II 4069, 121 зв.).

АРЕШТОВНЫЙ прикм. Пов'язаний з арештом. година арештовная див. ГОДИНА.

Див. ще **АРЕШТОВЫЙ**.

АРЕШТОВЫЙ, АРЕШЬТОВЫЙ прикм. Пов'язаний з арештом. година арештьовая див. ГОДИНА; листъ арештовый див. ЛИСТЬ; реєстръ арештовый див. РЕЕСТРЬ.

Див. ще АРЕШТОВНЫЙ.

АРЕШТЬ, АРЕСТЬ, АРЕШЬТЬ ч. 1. (*тимчасове позбавлення волі*) арешт: по котором ареште дєвку, на йме Ганну, окном... проч выславши, закрили и затанли, потаємне до Воротиєва... виправили (Луцьк, 1604 *АрхІОЗР* 8/III, 495); а те(ж) его па(и) старо(с)ти(ч)... каза(л) до двора моего привє(з)ти и въ бронє по(с)тавити... але ся и того па(и) Мощенички(и) заборони(л) и арештѣ приняти не хоте(л) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* II, 1, 4, 39); При которо(м) ареште пленнопотє(ит) стороны поводное протє(с)това(л)се ѿ нева(ж)но(ст) то(г)[о] арешту (Горошки, 1642 *ДМВН* 221-222); менованы(и) во(з)ны(и) того арешту доброво(л)ное принятѣ... ѿсве(д)чичиши, ста(м)то(л) ѿ(д)нє(л)ши... пыга(в)ся... протє(с)туючого... ѿ побра(и)ю рече(и) в протє(с)тацїє(и) вынїть поменєнныхъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 195);

(судова заборона користуватися чим, виконувати щѣ) арешт: вєѣ(х) мєща(и) и ку(п)цо(в)... с того арє(с)ту во(л)пы(х) учинили (Луцьк, 1592 *ТУ* 228); господа(р) тому по(с)ла(и)цу арє(и)даровому поведи(л): "Я арє(и)гу допушу, пива не берете до запрєя, кгда волно буду-мъ пиво пьрода(т)... дохо(л) арє(и)дару ѿ(д)дамо" (Володимир, 1603 *ТУ* 238).

2. Офіційне припинєння розгляду судової справи: ѿмонованы(и)... позваны(х) яко права по(с)полито(г) пєпо(с)лушны(х) и несталы(х)... з допѣсєна сѣдѣшнєшнє(г) на позовѣ жалобы поводовы з во(л)пымъ тоє справы арештомъ... // ...чєрє(з)... пана яна завынѣ арештовалѣ (Київ, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 28-28 зв.); Которого вздана, иж позваны, будучы о годниє звыклой до арешту тоє справы през тогож возного приволювани, не арештовали и арештовати не хотєли, про то суд нинєшнїй ... за нестанємъ позваныхъ... выну статутуюю... на позваных сказует и присужаєт (Луцьк, 1624 *АрхІОЗР* 1/VI, 546); За чи(м) я, комо(р)никъ, уважаючи то, же ... арешти справы вшєлякихъ до третєго дня идє(г) абы(м) се не здаѣть бытѣ спрє(ч)ны(м) праву посполитому... декляровалємъсе, же дня завтрєшнєго арештѣ будєть приняти(и) (Горошки, 1642 *ДМВН* 221); позыванє бѣдѣчи ѿ годниє звыкло(и) арештєво(и)

до Арешту тоє справы презь тогожъ во(з)ного... приколюваны не Арештєвали и Арештовати не хотєли (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 121 зв.); в арешти zostати — (*про судову справу*) припинитися, не розглядатися: справа на сємѣ выточєная по ѿ(д)ержаню коньтулляции на д(р)угомъ термїни гди (с) взиску (!) была вздавана (?) (*Позн. вид.*) заарештован(и)ємъ стороны позва(и)ион на сємѣ в арешти zostала (Житомир, 1649 *ДМВН* 191).

АРИСТОКРАТИЦЕ *присл.* Якнайкраєцє: На землїи вша(к) же Х(с)вухъ слѣдѣ ѿ(д) самогладства зє(м)ного бы(т) бѣрзо ѿ(д)далєныхъ, сѣмымъ Хс(в)ымъ вырокомъ роздѣючи, Ари(с)тократицє (то єсть гдє найлєпшыє в цїбѣхъ справдѣють) не бє(з) нєѣкого демокраций примєшанья... Самѣю прѣкож оуправдѣючихъ, изъ тымъ Петрово первєнство ѿбо Папє(з)ство євѣгєльской наѣцє, и заповєдємъ х(с)вымъ вєлєє протївное бѣть оуказѣю (Євѣ а. Вильна, 1616 *Прич. отєх.* 9).

АРИСТОТЕЛСКИЙ *див.* **АРИСТОТЕЛЬСКИЙ**
АРИСТОТЕЛЬ ч. (*гр. Ἀριστοτέλης перен. (про представників світських наук, не визнаєщих церковною догматикою) аристотель: вѣмѣсто за(с) євѣгєльское проповѣди, ап(с)гєское науки, и стѣи(х) закона... шнѣ пога(и)скїє оучители, аристотели, платоны и дрѣгїє ты(м) подобныє машкарїи и комидїишники, в дворе(х) хѣ бѣ владѣю(т) (1588-1596 *Виш. Кн.* 261 зв.); поганцы, Аристотели з другими волхвы и єрєтїки... начальствуют и вѣѣм костєлом латинским рядят и владѣюг (1608-1609 *Виш. Зач.* 226).*

АРИСТОТЕЛЬСКИЙ, АРИСТОТЕЛСКИЙ *прикм., перен. (властивий Аристотелєві і його вченню) аристотельський:* Таж латиншикъ свѣдїтелєства от писання о сєм дати не можєт никакоже ...//... и паки мудростїю аристотєлєскую мѣрити... непостижимое божєство будєть (1588-1596 *Виш. Кн.* 129-130); Правды истѣтнѣи наука и незбѣжниковъ шны(х) всѣ перевєрєнена єсть: а змогла и принѣта єсть вѣжнє наука аристотє(л)скаѣ философская (поч. XVII ст. *Проп. р.* 123 зв.); А знать, єсли бы хто што стрѣхи и знал, як южѣ досягнєт стїха якого баснєи аристотєлєских, тогды южѣ Псалтири читати сєромѣєт (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 190).

АРИЯНИНЪ *див. АРІАНИНЪ.*

АРИЯНЪКА *ж. (послідовниця учення александрійського священика Арії, який проповідував нерівність Бога-сина стосовно Бога-батька) аріанка: якожъ под тамътотъ часть католика одного... в ставе тамошнемъ Іваннѣкомъ нуралн, и папую Любенецкую, ариянъку, в саде также... ховали (Володимир, 1648 АрхІОЗР 1/VI, 820).*

АРІАНИНЪ, АРИЯНИНЪ, АРИАНИНЪ, АРІАНІНЪ, АРІЯНИНЪ, АРІАНИНЪ, АРІАНІНЪ, АРІЯНИНЪ *ч. (послідовник учення александрійського священика Арії, який проповідував нерівність Бога-сина стосовно Бога-батька) аріанин: Єще аріанове в' коста(н)тиньпóлю мáли свою схадзькѣ або сборище (XVI ст. УЄ N 29519, 280); Нѣкоторые мовятъ, ижъ волимо до Арияновъ, до новокрещенцовъ удатися, анижли быти подъ властію папѣжскою (Вільна, 1595 Ун. Гр. 117); А што было причиною... до называн'я костантѣ антихристо(мъ) тó, же былъ аріаниномъ, не признавалъ ѱ(г)ца и сѣна (Острог, 1598-1599 Апокр. 57); По соборѣ перпомъ... царь // ...срoгій Аріаніні, крѣваво срьсѣ свою впроважалъ (Київ, 1621 Кон. Пал. 762-763); Первая особа на имя Іпатій Потѣн, который... былъ розмангымъ геретикомъ: напередъ // былъ нуркомъ, потомъ новокрещенцомъ аріаниномъ (бл. 1626 Кир. II. 9-10); такін соу(т) лживын евангеліковѣ, калѣйнове, по ни(х) дрѣгін арианѣ, пондрѣци (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ N 29515, 330); мнóгін члѣвци вѣка сего; блóзпачѣ На триперсо́на(л)ное бo(з)тво, я́кo геретици, арианове (Чернігів, 1646 Перло 9); През которыхъ радостно пришло намъ твою ца(р)скую велможню(ст) вѣдомы(м) вчинити ѱ повожетью вѣри нашею старожи(т)ной греческой за которѣю з давнихъ часовъ... ѱ(т) безбожныхъ ариянь покою не маемъ (Черкаси, 1648 ВУР фотокоп. 12).*

АРІАНСКИЙ, АРЪРЫАНЪСКИЙ, ОРИАНСКИЙ *прикм. (який стосується аріанина або аріанства) аріанський: Потомуу аленъть на цѣсарство Стоупиль, и то(т) зараженъ былъ аріанскою ересю (XVI ст. УЄ N 29519, 264); Але его милость панъ воевода не позволялъ на жадные зъезды, и овшемъ большъ ему се сподобалы зъезды и поста-*

новенья Арърыанъские и новокрещеньские (Вільна, 1599 Ант. 599); Немовáтка засе же маю́тъ ѱкръщенъ быти... не чекáючи съвершенства лѣтъ и вѣрoбѣтъ: протѣвко блóзньѣства Аріанскогo таковыи маемо доводъ дѣшеспѣтелныи ѱ Ма(ф): с(в): Ев(г)лѣсты (Київ, 1646 Мога. Тр. 905); ваша милость... //... сме-ли и важилис (!) ...збор, зъ ингышними ариянами одправуючи,... и онымъ допомагаючи, секту орианскую заразливую... розсевати и оной розныхъ заражати (Володимир, 1648 АрхІОЗР 1/VI, 819-820).

АРІАНСТВО *с. (учення Арії) аріанство: А Аріа(н)ства оучитель чѣдѣми надкѣи своѣи не потвердѣли (Київ, бл. 1619 Аз. В. 28).*

АРІОМЕТІКА *ж. (гр. ἀριθμητική) арифметика: Аріометіка оучить Лѣчбы (Київ, 1632 Єах. 296).*

АРІОМЕТИКЪ *ч. Той, хто займається арифметикою; математик: аріометикъ (Львів, 1591 Адел. 3).*

АРІЯНИНЪ *див. АРІАНИНЪ.*

АРІАНИНЪ *див. АРІАНИНЪ.*

АРІАНІНЪ *див. АРІАНИНЪ.*

АРКА, АРХА *ж. (стп. arka, archa, лат. arca) 1. (скриня, у якій зберігалися скрижалі) кіот: за архою ишо(л) посполитый лóдѣ (Львів, поч. XVII ст. Крон. 20); тóи хвалебный... днѣ воскресѣнѣа Хр(с)га... прообразюючи Црѣ Дѣв. пришóлѣ пре(д) дóмъ збѣдованныи на схóваніе Арки Бѣжен (поч. XVII ст. Пчела 40 зв.); Прѣчѣ за́коноша Арка нехáи оустѣдѣтъ, Бо истóтнаа Арка, в' рукахъ са знайдѣтъ, Филистѣичикo(в) срóгихъ (Львів, 1631 Волк. 5).*

2. (судно, в якому, за Біблією, врятувався Ной зі своєю родиною та тваринами) ковчег: Арха з понмѣ на горѣ стандла на сѣши (Острог, 1581 Римша. Хрон. 33); Ной архѣ готѣтъ божимъ повелѣніємъ, абы вѣ потóтъ незгінѣлѣ зъ свои(м) поколѣньемъ (Там же. 36); Образно: Пѣпъ на все способный Не дасть вѣрнымъ надѣ сѣлѣ покѣсы терпѣти... Выпѣтитѣ намѣ феникса зъ Арки свое пѣвѣтъ, Дáсть Лѣбеда (Вільна, 1620 Лям. К. 15).

АРКАБУЗЪ, ГАРКАБУЗЪ, ГАРЬКАБУЗЪ *ч. (стп. arkabuz, harkabuz, нім. Arkebuse, фр. arquebuse) (гнотова самопальна рушниця, яку заряджали з дула) аркебуз, гаркебуз: Гаркабѣзовъ вѣ оидѣ мерѣ и кѣ оидю(и) формѣ кѣ (1552 ОЧерк. 3. 6); а(р)кабѣзовъ*

лю (1552 *ОВин.* 3. 131); рѣчницѣ гѣмалыхъ пта-
шыхъ а все неприправныхъ гарькабѣзѣ. одинѣ
(1552 *003-1*, 48 зв.); а князь дей Ярославъ гарькабѣ-
зомъ Желеха межн очи на головѣ вдарилъ. (Петр-
ків, 1564 *AS* VI, 250); К томѣ де(н) а(р)кабу(э) зги-
ну(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 30);
га(р)кабу(э) оди(н) (Варшава, 1616 *003-2*, 1 зв.).

АРКУШЪ, АРЪКУШЪ ч. (*пол.* *arkusz*, *лат.* *arkus*) (*про папір*) листок, аркуш: выправилъ семи
былъ сына... пана Ивана Загоровекого до двора его
королевское милости, давши ему мамрамовъ три
отворонныхъ, два на полуаркуну, а третій на аркуши
(Луцьк, 1520 *АрхІОЗР* 1/VI, 59); И кладетъ далей
зъ листу папежского, прескочивши мало не пять
аркушовъ, много потребныхъ речей (Вільна, 1599
Лит. 711); Границею обвести въ аркшинъ папѣръ
Котры(м) до выличе(н)а пѣхтъ не пайде(т) мѣръ
(Київ, 1618 *Вкзср.* 16); теды мають при собѣ аркушъ
паперу зобгашого штучне, жебы тамъ руку подпи-
савъ, где власне подписують (бл. 1626 *Кир. II*, 20).

**АРМАТА, АРЪМАТА, ГАРМАТА, ГАРЪМА-
ТА** ж. (*слт.* *armata*, *harmata*, *ит.* *armata*, *слат.* *armata*)
1. Гармата: а робота ихъ [персоу] была ведлѣ(г) па-
мѣны готѣвана зъ обѣхъ сторѣнъ по земли впрѣвдѣ
арматѣ до шѣрмѣ и вывалѣнѣ мѣрѣ способнѣю
зближалн (Київ, 1627 *Тр.* 661); теды всѣ почу з обозѣ
без потнички в чо(м) хто мо(г)... и где хто мо(г) а(р)-
мату, ѡрѣжѣя, и добра всѣ зоставивши дѣтели (серед
XVII ст. *ЛЛ* 179).

2. Зброя: потреба ли во всемъ селе на одного че-
ловѣка гостя, до своего подданого дому, квалтомъ
зъ арматою... находить (Володимир, 1594 *АрхІОЗР*
1/1, 416); Плачливѣ светчуся и уекаржаю на ниякого
Войгеха Домановского... и ...помочниковъ, которые
з арматою войнѣ приналежаю, // обычаемъ раз-
бойничимъ... мене квалтом... на саны вкшнули
(Луцьк, 1598 *АрхІОЗР* 8/III, 476-477); Кого-сте ся
бояли: чы панѣмъ сенаторовъ... которые спокойне,
безъ почтѣвъ, безъ гайдуковъ, безъ арматы прѣеха-
ли? (Вільна, 1599 *Лит.* 881); Петръ Бѣдоше(н)ски(н)
свя(т)чи(л) напроти(в)кѣ... пѣдъ Семенови Лѣ(д)ви(н)
скомѣ которы(н)... помо(ч)нико(н) себе... зобра(в)иши
с пѣ(л)гаками... и н(н)шею а(р)матою... на замо-

чо(к)... пѣна Быдыне(н)ско(г)... кѣва(л)то(н)не нае-
ха(л) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 20); ве(р)но(ст)
твоя пѣе сеното мае(т)ность и(х) всю рѣхомѣю... то
е(ст) злото сребро кле(н)ноти... и га(р)матѣ до во(н)-
ны належачнѣ шкатулы скрини... ѡ(т)дати не хо-
чѣтъ (Кременецъ, 1621 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 61 зв.);
Вы теды... //...на помеченный дворъ меншкѣя пана
Корсака... наехавши... зъ тнѣжѣю людей въ арма-
ту прибранныхъ выпѣдѣни, домагалнсе... абы имѣ...
пани Корсакова ключи для одомѣкненя церкви...
дала (Київ, 1633 *КМІМ* 1, дод. 541-542); армату и
аппараментѣ до ней належачѣю, быдло, стадо,
спрятъ домовый... побрали, поплондровали (Жито-
мир, 1638 *АрхІОЗР* 3/1, 380);

перел. Духовна зброя: Рѣдѣнѣа чловеѣе жесть естъ
воѡрѣженный, Такъ славными арматѣи моцно оузбрѣ-
енны(н) (Львів, 1631 *Волк.* 31).

3. (*з'єднання кораблів*) флот, армада: товарить
по(м)пенѣсо(н), кгда... обачи(л) за собою погоню,
га(р)маты нѣлѣсово(н) са(м) ся... мечѣ(м) пребы(л)
(1582 *Кр. Стр.* 79); Повторѣ по мо лѣтех ... за царст-
ва Константіна Брадатѣго... Константинопѣлю...
такъ помѣчь свою даровѣла, же три(д)цѣтъ тѣсѣи
Саракінѣ(н)... поразѣла, вѣтрами и волнѣми морѣ-
скими всю ихъ арматѣ погѣбѣвши (Київ, 1625 *МКСВ*
128); гармата водная — морський флот: двѣ тысячн
кѣля(р) алѣбо ѡкрѣтовъ га(р)маты во(д)ной на моря
кгрѣ(н)ко(м) (згнѣдло) (1582 *Кр. Стр.* 51 зв.).

4. Військо: Гетманъ запорозскій зъ гарматою
станулъ въ Бѣлой Церкви (1630 *МИВР* 322); Зѣш-
пѣдѣ арматѣи моцне обяжѣтъ, И каждому про-
тѣи нѣго сердце звѣжѣтъ (Львів, 1630 *Траг.* п. 166).

5. ч. Вл. н.: гринець гарьмата (1649 *РЗВ* 192 зв.).

АРМАТНЕ, АРМАТЪНЕ *присл.* Те саме, що
арматно: они не вѣпановавъши ме(с)тѣа свѣгого
оного ѡбѣхамн... побили... потомъ... арматѣи на
дворѣ... родичѣи прѣгѣстѣючого... пашѣ(д)шы (Ки-
їв, 1633 *ЦДІА* *Лен.* 823, 1, 626, 38); а потомъ сами,
квалтовне и арматѣи на двор помеченный наехавши,
все домоство (!) што сѣдо было... забрали (Володи-
мир, 1649 *АрхІОЗР* 3/IV, 366).

АРМАТНО, АРМАТЪНО, АРЪМАТНО *присл.*
Збройно, зі зброєю: он [Ян Цетистъ] ... сам особливо

АРЬМЕНИНЪ *див.* ОРМЕНИНЪ.

АРТИКУЛЪ, АРТИКУЛЬ, АРТИКУЛЬ, АРТИКУЛЬ, АРТИКУЛЬ, АРТИКУЛЬ, АРТИКУЛЬ ч. (*стп.* artikul, *стч.* artukul, *лат.* articulus) 1. (*частина, розділ будь-якого офіційного документа, статуту, договору, угоди, розпорядження і т. ін.*) параграф, пункт, артикул: а естлибых я того постановена не здержити(!)... або в которомъ артыкѣле сее постановене възрѣшил, тогда маю зарѣки... заплатити шест тысячей копъ грошей (Берестя, 1558 *АС VII*, 35); а сего постанове(н)я... пере(д) и(х) мл(ст)ю пны и прияте(л)ни пшми з obu сторо(н) за(н)дчане приня(лн)гы(н) не выпо(л)ни(лн) и в чомъжо колвекъ в па(м)не(н)шомъ пу(н)кте и а(р)тыкуле его нарушили (Ляхівці, 1559 *ЛНБ 103*, 19/Id, 1961, 25 зв.); А(р)тыку(л) гї: ѿ во(л)ности выеха(н)я зъ земли (1566 *ВЛС 4*); ве(з)де по то(р)го(м) допуца(лн) то(т) а(р)тыку(л) зо статуту пра(н) зе(м)скн(х) абы таковыє помо(в)цы на бачности ме(лн) и(ж) хто на ко(г) веде(т) а не доведе(т) ты(м) са(м) має(т) бы(ти) кара(н) (Володимир, 1567 *ЦДІАК 28*, 1, 2, 55); па(н) ѿсо(в)скн(н)... пода(л) а(р)тыку(л) ше(ст)десаты(н)... в ро(з)деле четве(р)томъ ѿписаны(н) на дово(д) кгва(л)то(н)ного выбитѣя (Київ, 1580 *ЛНБ 5*, II 4044, 69 зв.); На(д)то еше в тое(ж) братство вложили собѣ колько артыкуло(в) з великы(м) ѿближенѣя(м) закону стго (Стратин, 1588 *ЛСБ 101*); И вжо оттул мещане Михайловъскіє права майдеμβурского во всих члонках и артикулах его уживати будуть (Краків, 1592 *ЧИОНЛ XIV-3*, 102); А по вычига(н)ю того по(з)вѣ... Па(н) василе(н) рогози(н)скн(н)... поведи(л) же на то(т) непоря(д)ны(н) позо(в)... ѿципливы(н) не(д)ле права по(с)политого в ро(з)деле че(т)ве(р)то(м) а(р)тыкѣлѣ ше(ст)на(д)цатого ѿписано(м) справоватисе не повине(н) (Вінниця, 1624 *ЛНБ 5*, II 4058, 52 зв.); ве(д)лу(г) а(р)тыкуду се(м)на(д)цато(г)ю в ро(з)деле че(т)ве(р)то(м)... має(т) бытъ, пре(з)ли(ст) ѿ(т)твористы(н) (!) афе(к)товапа дилѣцѣя (Люблін, 1643 *ДМВН 228*).

2. (*зібрання правил, інструкцій, положень*) статут, кодекс, припис, настанова: А што ваша милость рачилъ артыкулы прислати абы господару королю чоломъ бити и то все одержати (Варшава, 1585 *АЗР*

III, 290); Потомъ кгда генрикъ к(р) ѿ(т)ѣхалъ, а шебѣжчика стефанѣа обрапо, тыежъ, котѣрыє генрикъ к(р) поприсагѣлъ, артикулы емѣ кѣ поприсаженю // до се(д)микро(д)ской землѣ послано (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 23-23 зв.); тыє артикулы власные криминальные судови кгородскому не належат, одно соймови (Луцьк, 1599 *АрхІОЗР I/VI*, 262); Тыє в пришлр(и)... сха(д)це пови(н)ни будѣ(т) карѣ приняти по(д)лугъ а(р)тыкуловъ. стѣ(н)ни(х) ѿ(г)цовъ патрия(р)хъ памъ даныхъ (Львів, 1633 *ЛСБ 1043*, 34 зв.); та(м) же... па(н) ро(т)ми(ст)рѣ з папо(м) хоро(н)жи(м) ... не ѿ(г)ледаючиє шчого на артыкулы во(н)сковые, по(д) коро(г)вою, добы(н)ни шабли, впро(д) на неви(н)ного проте(с)та(н)та, поча(в) секѣты и шѣтихо(м) би(т) (Житомир, 1650 *ДМВН 201*).

3. (*основні постулати релігійного вчення*) догма, догмат, положення: Упія алѣбо выкладъ преднейшихъ артыкуловъ, ку зъодноченю Грековъ съ костеломъ Римскимъ належащихъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 111); А такъ засѣдавши на намѣвѣ оу фераріи... оу флоренціи... многіє артыкѣлы до спѣору а наболшей востѣнниці заходникомъ задаючи съборовѣли (Острог, 1598 *Ист. фл. сш.* 37 зв.); Звѣтажила злѣстн и преврѣпности еретическіи, гды прибрѣла бѣдѣчи нѣ слице Бѣгрозѣмѣа, и вѣ корѣнѣ зъ дванадесати звѣздъ оуплѣгендію, тоестъ, вѣ вѣрѣ дванадесатѣми артыкѣлами спорѣженію и замѣкнѣнію, Лѣноу (Київ, 1625 *МКСВ 129*); **артикулъ вѣри, вѣры артикулъ** — догма: То одно слыхаѣмѣ яко мѣва(т), же то не естъ артикулъ вѣри, такіи алѣбо инакіи калѣнда(р) держати (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 48 зв.); Зобраніє Короткоѣ ѿ Артыкѣла(х) Вѣры Православнѣо Каѣолицѣкоѣ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 3); Покѣи и милость всѣмъ хѣвымъ црѣвамъ, пре(з)истѣтныє Вѣры Артыкѣлы алѣбо оуставы Ха̄ визнаваѣющимъ (Евѣе а. Вільна, п. 1616 *Прич. ѿтех.* 19).

4. Невеличкий тѣвр полѣмичного або ипного характеру: не обрушаѣсе гневомъ, алѣ съ покойнымъ а умиленѣнымъ умысломъ прочитай тыє артыкулы; обачиши, ижъ шчого нового илѣ зъ стороны веры нашоє нетъ, опрѣчь только единого калѣнда(р)а (Вільна, 1599 *Лит.* 631); Еше остал 2 артыкул

— о щасливом костеле латинском... от Скаргы похваленіюм (1608-1609 *Вин. Зап.* 224); А же вѣтъ епископове суть Петровыми сукцессорами... въ артикулѣ семь на початку доводне показалося то, и церковныи наши гимни и иншихъ святителей таковыми титулами здобять (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 500).

АРТЕРІЯ ж. (*лат. arteria, гр. ἀρτηρία*) (*кровеносна судина*) артерія: Жилціѣ: Малѣнкѣи жылки, албо артіріи, тоєсть, стежки дѣха, ѡгорѣн(и)є дѣха (1627 *ЛБ* 37).

АРТИКУЛЪ *див. АРТИКУЛЪ.*

АРТУСЪ ч. (*гр. ἄρτος*) (*посвященный пасхальный хлѣб з пшеничної або пшонаной муки*) артус: Бо такъ евангелиєтъ мовить: "взявъ Ісусъ артусъ, то єсть хлѣбъ, // и даючи ученикомъ рекъ: приѣмѣте и ядѣте, се єсть тѣло мое..." (1603 *Пит.* 46-47).

АРТЫКУЛЪ *див. АРТИКУЛЪ.*

АРФА, АРВА, ГАРФА ч. (*сипп. arfa, harfa, дан. harpha*) арфа: гѣсли, арѣфа либ(т)на, скрипѣца (1596 *ЛЗ* 40); Не труба и арфа небо отнюраєт, але милостыня бога умоляєт (к. XVI ст. *Укр. п.* 76); Гды єдѣтъ дѡбѣи оумѣрлѣ, Дѣдѣ с(т): грѣлѣ на арфѣ, и дѣлѣ ѡбѣю сѣбѣю зѣ агѣлами провадилѣ (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 43); Гѣслѣ: Гарфа, цѣтра (1627 *ЛБ* 28); Вѣѣ рѡзныи мѣзѣки... Стрѡйѣте Цитѣри, Лѣотѣѣ, вѣ Арфы, мѣлє бѣйѣте, Мелѣодѣйныи дѣмы на(с) вѣѣхъ веселѣте (Львів, 1631 *Волк.* 25 зв.); тѡи бѣлѣтѣ оцѣмъ игравѡчихъ на Арѣхъ и мѣзѣкомъ начинѣю (серед. XVII ст. *Хрон.* 13); *Образно:* с того начинѣа то є(сѣ) сѣ(р)ца походе(т) молитвы... и вен маю(т) а(р)фы и ба(н)ки коли(ж) ѡ(д)на (с) ты(х) рече(и) не може(т) бы(т) бѣ(з) друго (!) бо зго(д)ное ѡное спеванѣе и веселѡе бѣ(з) мѣтвы быти не може(т) (XVI ст. *КАЗ* 608); що колѣєкъ дѣхъ сѣтѣи подава(л), то дѣховною своєю арфою припѣвалѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 147 зв.).

АРФІСТА ч. (*сипп. arfista*) арфіст: Гѣдѣцѣ: арфіѣста, цитарѣѣста (1627 *ЛБ* 28).

АРХА *див. АРКА.*

АРХАГГЕЛЪ *див. АРХАНГЕЛЪ.*

АРХАГГЕЛЪСКИЙ *див. АРХАНГЕЛЪСКИЙ.*

АРХАНГЕЛОВЪ *прикм. (який належить архангелови)* архангелів: назавѣтрѣ вѣставъ мою(ж) то(т)

попо(л) сѣ отрочате(м) по словѣ архангеловѣ (1489 *Чет.* 7 зв.); Яко Павелъ святѣи пишегъ "иждѣ самѣ. Господѣ въ рѡсказѣ, и въ голоєѣ архангеловѣ... снѣйдегъ зѣ неба, а мертви о Христѣ воскреснутѣ первѣе, потомъ мы" (1603 *Пит.* 62); Абы и в нѣгѣнѣ(м) неприяшюмъ вѣкѣ мл(с) тѣ х(с)ва и блѣгословѣнѣє Єго Сѣѡє на ва(с) заставаѡ, чоґо блѣгочестивѡмѣ вѣ(р)не сприяє(м) и хѣа бѣа... а бѣгоспасаемого Града Кѣєва з ѡбытели Арха(н)геловы цѣкви золотѡе(р)хѡе (Київ, 1621 *ЛСБ* 483, 1 зв.).

АРХАНГЕЛЪ, АРХАГГЕЛЪ, АРХАНГЕЛЪ ч. (*исл. archangel, гр. ἀρχάγγελος*) архангел: яко ю снѣи поѣцію сталѣ пре(д) нимѣ архангѣлѣ г(с)нѣ мѣхѣлѣ (1489 *Чет.* 7 зв.); туѡ пѣсто(в)нищѣ сѣливано(в)нищѣ придали єсмо монастырю сѣтѣо арха(н)гела мѣха(н)ла золотѡѣрхо(г) в Кнѣѣѣ (Київ, 1540 *ЦНБ ДА/П-216, N37*); 8 волторѡкѣ в дѣпъ свѣтѣ(н) свѣтого а(р)хангѣла мѣха(н)ла... папѣ богданѣ... а вря(д)ники... не мало... кгрѣнѣ... поранили (Луцьк. 1587 *ЛНБ* 5, II 4046, 65); Мѣхѣлѣ и Гавриле, агѣли и архангѣли, чѣмоу не рѣтоуєте своєго цѣра и бѣа (XVI ст. *Уѣ Трос.* 71); Чи не бо(л)ше(и) же бѣде(т) сѡро(м) на вселе(н)ско(м) позѡрници пре(д) тѣми тѣмами агѣлѣ, архангѣлѣ... пре(д) котѡры(ми) вѣѣми // наѣша нѣса содѣлашаа и та(н)шаа о(т)крыѡ(т)са (1598 *Вин. Ки.* 276-276 зв.); єгѣлѣ... записа(л) є(м)... на престѡлѣ кѣ цѣнъ свѣтого арѣла Мѣхѣла до села Бенѣдикѡвѣѣ за своє отпущенѣе грѣхо(в) (Бенѣдикѡвѣѣ, 1603 *ИЗУж.* XIV, 225); только своѣ чинъ отдѣлѣный держалѣ такъ, як тежѣ нѣнѣе чинѡначальници, архангѣли, агѣли... своѣ чинъ держали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 46); а нѣнѣ идегъ ѡ(т) брѣни ѡполчѣнѣа своє(г), и Вѡинство Нѣб(с)ное идегъ с нѣмѣ; тѣми тѣмами Милѣѡнами; Агѣловѣ сѣгѣхъ, и Архангѣловѣ. (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 64).

АРХАНГЕЛЬСКИЙ, АРХАГГЕЛЪСКИЙ *прикм.* Архангѣльскѣи: завжѣды сѣтѣ(м) дѣѡ(м) живѣна. архангѣльскѣе радѡстныи рѣчи слышѣла (1489 *Чет.* 52 зв.); Дѣвѣтын агѣловѣ... тѣи яко мѣѣмамъ бѣли зѣ архангѣльсѡго чинѣ (Пѡчаѣв, 1618 *Зерц.* 5).

АРХЕТИШОНЪ ч. Те саме, що архетипъ: Зводѣ: Прѣписъ, фѡрма, перѣписъ, перекладѣ, копѣа,

архѣтипо(н), антїѣграфо(н), парадїма, аподграфотї.
(1627 ЛБ 163).

АРХЕТИПЪ, АРХИТИПЪ, АРХІТИПЪ ч. (гр. *ἁρχετυπον, слат. archetypum*) периоджерслю, оригїнал: На тоє посѣлство африка(н)стїн єпископи повѣдили, же... //...пошлюгѣ до александрін до антїохїн, до константинополѣ по архетїпа, або орїналы того соборѣ никейского (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 138-138 зв.); Бовѣмъ того слова "камень." въ Грецькомъ архитїпѣ и въ Латинскомъ преводѣ пѣманп (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 409); архитїпъ: Началны(н) образъ на архитї(н) ѡ(т)ходї(т), на то(т) ѡ(т)-сылає(т)са чї(н) є(ст) ѡ(б)ра(з) (1627 ЛБ 181);

персн. (про Бога): Ксенофанєсь значїбїишїй... Архетїпомъ пѣакимъсь Бѣга називати: // Безъ початкѣ и концѣ казати признавати (Київ, 1632 *Євх.* 296-297).

Див. ще АРХЕТИПОНЪ.

АРХИБИСКУПЪ ч. Те саме, що архибискупъ: А въ томъ заразомъ, на тотъ часть, при мнє принесено отъ єго милости... архибискупа Кнєзєньского... листъ наминальный до митрополїта (Луцьк, 1594 *АрхїОЗР* 1/1, 450).

АРХИДИЯКОНЪ, АРХИДИАКОНЪ, АРХИДІАКОНЪ, АРХИДЪЯКОНЪ, АРХИДАКОНЪ ч. (гр. *ἁρχιδιάκονος*) архїдиякон, старшїй дякон: велики(н) кня(з) мо(с)ко(в)ски(н), посыла(л) а(р)-хидьякона своего Гєнадїя... до горы Сина(н)-ское (Луцьк, 1561 *ТУ* 91); Мл(с)тїю бжїю млтва(м) прїч(с)тїя є(с) бѣомтє... и хр(с)толюбивы(м) архї-єп(с)кпо(м) и... архїдияконо(м) и дяконо(м)... мы смиренны(н) Арсени(н) єп(с)кпъ... со бл(с)венїє(м) бжїи(м) просї(м)... и дає(м) ва(м) знати ѡ сїм младе(н)цї (Стратїн, 1565 *ЛСБ* 39, 1); а бирчїє повегонїє... тогѣ податокѣ до места нашего столєчного Вїленского ѡтнєсти и до бирчїхъ земєкїх, до архїдакона Варшавского... мають ѡтдати (Вїльна, 1566 *AS* VII, 89); А(р)хїдияконови дали зо(л) в. (Львїв, 1607 *ЛСБ* 1044, 4); Было... и въ Россїи... дїдаскаловъ много... повыхъ мяную... монахъ Стефанъ Зїзанїй... пречестной Вїталїй, архїдіаконъ, учитель и любомудрецъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 913); Григорей Лозовичъ... а Тимофей Симановичъ, архїдияконъ

єпископи Володїмерское,... нїгїєнгарї маєтности церкви соборное Володїмерское... пану Федорони Лїнєвському на лєтѣ три... подали и признали (Володїмир, 1626 *АрхїОЗР* 6/1, 462).

АРХИЄПИСКОПСКИЙ, АРХІЄПИСКОПСКИЙ, АРЪХИЄПИСКОПЪСКИЙ прикм. (який належить архїєпископовї, походить від архїєпископа) архїєпископський: церковь во вмолчїиї... пребывала и втїсненї бѣдѣчи, посылалїиємъ сїтєника, своего на далєкю дорогѣ до стогїнцѣ архїєпископѣскон... помочи жадаючи (Львїв, 1591 *ЛСБ* 155); А того чї запамєталъ єє: хто митрополїта злупилъ зъ єго власныхъ добрѣ архїєпископѣскихъ? (Володїмир, 1598-1599 *Вїдн. ПО* 1063); писали до мене бра(т)єство мєчанє рога-тї(н)скїє дабы ѡ дѣховина(х) ѡбрядѣ(х) служити и(м) попова(ж) и по(н) паве(л) гонїтє(л) и(х) в пєбл(с)вє-нїю а(р)хїєпѣско(м) на то(т) ча(с) бы(л) (Гологорї, XVI ст. *ЛІІВ* 4, 1136, 35, 1); У того Лїстѣ Печати Архїєп(с)скаѣ прїтїєнєна єсть (Київ, 1628 *Апол.* 4).

АРХИЄПИСКОПСТВО, АРХИЄПИСКОПЪСТВО, АРХІЄПИСКОПСТВО с. 1. (єпархїя, яка перебуває у вїданнї архїєпископа) архїєпископство: тоє все заразомъ въ моцъ, справу и заведанє єное звыкли брати и ... на себе уживати до того часу. поколь тоє архїєпископѣство митрополїа або єпископїя... кому иншому... бываєть ѡтдано (Варшава, 1589 *АрхїОЗР* 1/1, 259); для вѣспокоє(нїя) бра(т)єства того... мїѣ тогды ѡ(т) сєго чѣсѣ подѣ блѣгословєнїємъ и властїю архїєпк(с)пѣства кїїнєго... быти зоставѣмъ (Бєрєстѣ, 1590 *ЛСБ* 144).

2. (сан архїєпископа) архїєпископство: гєдєѡ(н) болоба(н) мл(с)тїю вєѣ(х) людє(н) ѡ(т) цєрквє ѡ(т)разн(л)... // ...на звєрхно(с)г архїєпископѣства... то(р)гїдлєя, злама(в)ши прїся(г)у свою... кля(л)єя заховыва(тї) пропомню звє(р)хности нїїє (Бєрєстѣ, 1594 *ЛСБ* 260, 1-1 зв.); зъ Єпї(с)ко(п)ства на Архїєпї(с)кѣство єстємъ подїнїѡный (Євѣ а. Вїльна, п. 1616 *Прич. отєх.* 6 зв.-7).

Див. ще АРХИЄПИСКОПЪЯ.

АРХИЄПИСКОПЪ, АРХИЄПИСКУПЪ, АРХІЄПИСКОПЪ, АРХИЄПИСКОПЪ, АРЪХИЄПИСКОПЪ ч. (гр. *ἁρχιεπίσκοπος*) архїєпископ:

црї... почали со архієп(с)купомъ и со ѿѿми людѣми
 ѡ(т)поущенѣа просити (1489 *Чет.* 152); Бл(с)внне
 макария бо(ж)ю мл(с)тью архієп(с)кпа митрополита
 кие(н)ского и галицкого и всея рѣси... всимъ при-
 четнико(м) свѣтыхъ бо(ж)и(х) цр҃кве(и) (Новгородок,
 1547 *ЛСБ* 13); Выкладъ теодѣлакта архієп(с)кпа
 болгарскаго и пре(д)ре(ч)е[н]ю, ев(г)ліа с҃гого ма-
 тѣа (1556-1561 *ПЕ* 15 зв.); А кто бы томѣ былъ
 противѣть и разорялъ бы тоє право дѣховное аще
 архієпископъ или еп(с)кпъ... на таковомъ бѣди
 неблагословенне наше (Львѣ, 1596 *ЛСБ* 71); То архі-
 єп(с)пы стѣи чинили, Которыи, такъ якъ мы, пѣк҃гды
 не грѣшили (Киѣв, 1622 *Сак. В.* 43 зв.); ѡ(т)цѣ пе(т)-
 рови могилѣ архієпи(с)копови... кнѣпѣскомѣ... вла-
 дѣю моею... приказѣю абы(с)... пере(д) сѣдо(м)...
 ста(л) (Луцьк, 1643 *ЛНБ* 103, 21/1d, 2004, 7); тої
 то страшливий Косарѣ, несподѣване коситѣ... и Крѣ-
 люпѣ, князѣи... роскошниковѣ, коситѣ вѣхъ зарѡ(в)-
 но; и Патріарховѣ... Архієп(с)кѡповѣ (Чернігѣв,
 1646 *Перло* 135 зв.); ѡ(т)цѣ Киприя(и)ъ... мѣючи до
 мене свѣдѣте(л)ное писа(н)є ѡ(т)... а(р)хієппа а(р)-
 хидо(н)скаго... а бѣдѣчи... ѡ(т) хри(с)тонепаѣ-
 (ст)ны(х) сарапниѣ обнаженѣи... вѣѣкає(т)ся до...
 его ца(р)ского величє(с)тва ѡ святѣю милостивно
 просєчи (Киѣв, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 34).

АРХІЄПІСКОПѢСТВО *див.* АРХІЄПІС- КОПСТВО.

АРХІЄПІСКОПѢЯ, АРХІЄПІСКОПІЯ ж.
 1. Те саме, що архієпископство у 1 знач.: Вѣмъ...
 ѡ(т) вы(ш)ного стѣиѣ и до нѣжнєго в парафѣи ар-
 хієп(с)пѣи нашої мѣшкающимъ (Острог, 1598-1599
Апокр. 17 зв.); Бѣдѣчи тєды... в Цѣркви стѣи Право-
 славнокаѡлїчєской Россійской, сѣномъ Архієрєс-
 кимъ Архієпископѣи Митрополѣи Кїєвскѣи, Галиц-
 кон, и всея Рѡссїи приѡздѡблєнныи, по всѣ дни жи-
 тїа моего ср(д)цємъ болѣзновѣлемъ (Киѣв, 1646 *Моз.*
Тр. 4).

2. Те саме, що архієпископство у 2 знач.: тѣ
 достоинства духовныє: архієпископѣю митропо-
 лию... и весь стѣиѣ духовный закону Грѣчєского, ни
 иѣ чомъ не парушѡчи... сємо имѣ далѣи особливѣмъ
 привилємъ нашимъ (Варшава, 1589 *АрхїОЗР* 1/1,
 259).

АРХІЄПІСКУПЪ *див.* АРХІЄПІСКОПЪ.

АРХІЄРАРХЪ ч. (*гр.* ἁρχιεραρχης) архієрарх,
 архієпископ: яко да оутвѣрдим и оукрѣпим нашѣ
 с(вѣ)тою еп(и)ск(о)пїю ѡт Радовцєх идєжє єст храм...
 с(вѣ)того ѡ(т)ца нашего архієрарха и чудотворца
 Николая (Гирлов, 1519 *ДВВ* II, 1).

АРХІЄРЄИ, АРХІЄРѢИ, АРХІЄРЄИ ч. (*цсл.*
 архієрєн, архієрѣи, *гр.* ἁρχιερένς) архієрєи: пер-
 вохр(с)тянѣскїи цр҃ь и ч(с)тныи архієрѣи. вѣмъ
 собравшисѣа иѣ цр҃ковѣ. повелѣна кр(с)тѣ показати
 люде(м) (1489 *Чет.* 26); Записалѣ сєми отчину свою
 половину имѣнїа Шепєличѣ, свою частѣ... святому
 великому Архієрєю чудотворцу Христову Николѣ
 Пустиньскому монастыру (Киѣв, 1507 *АрхїОЗР* 1/VI,
 10); Тогды зобралисѣа архієрєє и оучитєлїє и стар-
 шїи лѡдѣскїи... и оучинили радѡу (1556-1561 *ПЕ*
 109 зв.); жаловали на нєг архієрєє много, а пїлат
 єго повторє звѣдал (Володимир, 1571 *УЄ вол.* 66);
 сѣєниши нашѣ... нє то(л)ко проти(в)ко а(р)хієрєѡ(в)
 свои(х) аиє и всякомѣ бл҃гочєстивомѣ хр(с)тияннѣи и
 православно(и) вѣрѣ ско(н)чавши(м)єя, до(л)жни
 сѣ(т) вѣмышлєннє показѡвати (Львѣ, 1607 *ЛСБ* 408,
 1 зв.); Що ж роздѣмѣти мѣємѡ ѡ прєложє(н)стїѣ
 Архієрєѡвѣ Цр҃кви Православнокаѡлїчєской? (Киѣв,
 1646 *Моз. Тр.* 3); она была жѡна Іѡдаа Архієрєа
 (сєред. XVII ст. *Хрон.* 331 зв.);

(*титул Ісуса Христа*) архієрєи: Но спѣсїтєлѣ нашѣ
 г҃ь іс҃. архієрєи сѣ(и) по подобїю мелхисѣдѣковѣ
 (Острог, 1588 *Сур.* 65 зв.); самѡє єрєїство стрѣп-
 нѡє... прє(з) Х҃а архієрєа великого, знєвѣжєно и
 обєлѣжєно бывѣє(т) (Львѣ, 1603 *ЛСБ* 384); Искѣпїлѣ
 єсїи пѣстѣ Крѡвѣю своєю, // Нб(с)ный нашѣ чѣдѡвный
 Архієрєю (Чернігѣв, 1646 *Перло* 67 зв.-68).

**АРХІЄРЄЙСКИЙ, АРХІЄРЄЙСКИЙ, АРХІ-
ЄРЄЙСКИЙ, АРХІЄРЄЙСКИЙ** *прикм.* (який на-
 лєжитъ архієрєѡвѣ, який походить від архієрєя) архі-
 єрєйскїи: оусталѣ голосѡє их и архієрєйскїи пїлат
 пак ѡсѡудил, абы сѣ так стало (Володимир, 1571 *УЄ*
вол. 82); бл(с)вїлѣ пѣто лѡдїи в томѣ оумѣтны(х),
 абы и с҃г҃о Іѡанна Златѡустаго ѡ великоєтї стѣиѣ
 архієрєйского... з грєцкого на азѣкѣ словєнскїи
 кнїга ѡ сѣєнствѣ опѣтрѣнє перєлѡжєна была
 (Львѣ, 1614 *Кн. о св.* 3 зв. нєнум.); нє улигѣи працѣ

АРХИЕРЕОВЪ, АРХІЄРЕОВЪ, АРХІЄРЕОВЪ.
АРХІЕРЬЕВЪ, АРХІЄРЕОВЪ *прикм.* (який належить архієреєві або який стосується архієрея) архієреїв: црна елена... вѣрою архієрѣвою одиноу часть вѣ. Ер(с)лиме положила (1489 *Чст.* 26); Тог'ды зо-

2. Те саме, що архимандритство в 2 знач.: tot monaster, archimandrytiu Swetoie Preczystoie... u Kiiewe onomu sweszczniku Pokrowskomu Joanu dali so'wsimi platy, dochody (Вільна, 1546 ЧИОНЛІ V-3,

154); ведомо всімъ людемъ... жемъ, держачи тые имена... на архимандритню належаныхъ, пейскагы (!) пожитку збытнего (Луцьк, 1570 *АрхІОЗР* 1/1, 135); 8паірдіючы теды помененно(г) велебного о҃в҃ца Захарыю того станѣ и преложе(н)ства А(р)хима(н)дритин пече(р)ское годного обрали(с)мо и обираемо... на потве(р)жене его привилее(м) є(г) кр. мл(с)ти ѿ(г)сылає(м) (Київ, 1624 *ШИБ* 74 П/20, 69).

Див. ще **АРХИМАНДРИЯ, АРХИМАНДЪРЫЦЯ.**

АРХИМАНДРИТОВЪ, АРХИМАНДРЫТОВЪ, АРЪХИМАНЪДРИТОВЪ прикм. (*належний архимандритові*) архимандритів: на тых землях владник владичин и владник архимандритов з людьми стояли (Пісочне, 1541 *АС* IV, 281); А и в горюде с тымн слѣгамн церквыными... повиноватѣство ихъ... замѣковы(н) мостъ мостити по половине и(з) арьхимапдритовымн лю(д)мн (1552 *ОКЗ* 46); архима(н)дритовы(м) спѣвако(м)... за спѣваніє далє(м) з(лг) 4 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1051, 5 а).

Див. ще **АРХИМАНДРИТИЙ, АРХИМАНДРИТСКИЙ, АРХИМАНДРИЧЕСКИЙ, АРХИМАНДРИЧИЙ, АРХИМАНДРЫЧИНЪ.**

АРХИМАНДРИТСКИЙ, АРХИМАНДРИТСКИЙ прикм. (*належний архимандритові*) архимандритів, архимандритський: а я о҃гь того часу поты, покы ся зъ его милостью не росправлю... не маю... жалюного спустошеня в дворех и именяхъ владичинхъ и // архимандритскихъ чыити (Луцьк, 1571 *АрхІОЗР* 8/VI, 363-364); само достоєнство его Іерейское, и преложеігство Архімандри(т)ское, которыми ѿ(г) Б҃га єсть почтєігъ, свѣдчагъ (Вильна, 1620 *См. Каз.* 16 зв.).

Див. ще **АРХИМАНДРИТИЙ, АРХИМАНДРИТОВЪ, АРХИМАНДРИЧЕСКИЙ, АРХИМАНДРИЧИЙ, АРХИМАНДРЫЧИНЪ.**

АРХИМАНДРИТСТВО, АРХИМАНДРИСТВО, АРХИМАНДРИЦСТВО, АРХИМАНДРЫЦСТВО, АРХИМАНДРЫЦТВО, АРХИМАНЪДРЫЦТВО, АРХИМАНДРИТСТВО с. 1. (*сан архимандрита*) архимандритство: За чимъ Мелентій Хребтовичъ, того архимандритства и, ужинаю будучи,... знову листы на оное добро-

вольное обрапе... передъ нами покладалъ (Торунь, 1576 *АрхІОЗР* 1/1, 65); на тоє архимандрицтво велебного отца Захарію Копыстенского... обралисмо и обираемо (Київ, 1624 *КМІМ* I, дод. 270); в рѣкѣ ѿѣхъ в Септе(м)врїи на Архімандри(т)ство Печерское обрапы(н) (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 27).

2. (*монастир, очолюваний архимандритом*) архимандритство: Мелетїи смотрііцкїи архієп(с)кпъ полюіцкїи бѣдѣчи православныи для архимандритства дерманского монастыра ѿ(г)стѣпнїи восточныа црквы (1509-1633 *Остр. л.* 130 зв.); Оповедали... папъ Базиліусть... и папъ Станиславъ... справца архимандрыгства Жидичинского, ижъ дей, по смерги выбывного архимандрыга Жидичинского Ионы, его крѣлевская милость рачиль... церковь соборную... взяти (Луцьк, 1570 *АрхІОЗР* 1/1, 18); Оу҃гьдацая права майдеборского местечку Дѣдову в архимандрицтве киевскомъ (Варшава, 1596 *ЗІПІІІ* XXV, 3); Нинепор Лосовский, наместникъ и економъ метрополии Киевской и архимандригства Жидичинского... солешитер... протестовал напротивко велебному... отцу Петру Могиле... о контемпгъ и зневагу пайсвятного сакраменту (Луцьк, 1638 *АрхІОЗР* 1/VI, 740).

Див. ще **АРХИМАНДРИТИЯ, АРХИМАНДРИЯ, АРХИМАНДЪРЫЦЯ.**

АРХИМАНДРИТЪ, АРХИМАНДРИТЪ, АРХИМАНДРЫТЪ, АРХИМАНДРИТЪ, АРХИМАНДЪРИТЪ, АРХИМАНЪДРИТЪ, АРЪХИМАНДРИТЪ ч. (*гр. ἁρχιμανδρίτης*) (*титул ігумена монастыря*) архимандрит: архимандритъ же разгїгивавса (1489 *Чет.* 3 зв.); Мл(с)тїю бжїю мы Стефа(н) воевода... дали и потвѣрдили есмы нашемъ стоу монастырѣ... еже на пѣтїонъ где єсть ієгѣме(н) и архимандри(т) молебни(к) на(ш) попъ спїридоѿ(н), цигани (Бадєвїй, 1503 *МЭФ* фотокоп. 109); Жалюва(л) на(м) шуме(н) макаре(н)... на архима(н)дрыга печерского на протася... ты(м) обычає(м) (Київ, 1510 *Арх. Р.* фотокоп. 28); горо(д)на а(р)хима(н)дрыга... добре справляена (1552 *ОЛЗ* 171); а нинє... листи при спалїіно монастыря чере(з) татаро(в) попалени на що архима(н)дри(т)... присягаль (Ушїв, 1581 *ЛСБ* 61, 1 зв.); за которые лесы заплаћилемъ пенє(в)ици(з)ны... арьхима(н)дритѣ кие(в)скомѣ сто

золоты(х) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 37); Подѣбие и пѣнь Єліссѣй Архімандритъ білыъ Кѡннымъ Рѣцере(м) (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 28); Превелѣбнымъ Архимандритомъ, Игѣменомъ, Велѣбнымъ Протопопомъ... Бл(с)венства ѡ(г) Ха̄ Ба̄... упріймс зѣчѣ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 2).

Див. ще АНХИМАНДРИТЪ, АРХИМАНДРИТА, АРХИМАНДРИТИЙ.

АРХИМАНДРИЦСТВО *див.* АРХИМАНДРИСТВО.

АРХИМАНДРИЦТВО *див.* АРХИМАНДРИСТВО.

АРХИМАНДРИЧЕСКИЙ *прикм.* Те саме, що архимандричий: поки мене Благодать Божія нагомъ Свѣтѣ задержитъ, высиако во всемъ онымъ опекуномъ и промоторомъ маю быти, якъ ми здольность и забави Архимандрической доущати будутъ (Львів, 1631 *ОЛ* 16).

Див. ще АРХИМАНДРИТИЙ, АРХИМАНДРИТОВЪ, АРХИМАНДРИТСКИЙ, АРХИМАНДРИЧИНЪ.

АРХИМАНДРИЧИЙ, АРХИМАНДРИЧИЙ, АРХИМАНДРИЧЫЙ, АРХИМАНДРЫЧИЙ *прикм.* (який належить архимандритові або стосується його) архимандритів, архимандритський: маршалюкъ монастыра Печерского, а... слуга церковный печерский отчизный, а... архимандричий печерский человекъ... на томъ присягу учинили (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 44); вежа а(р)хима(н)дрычаа... справылена есть добре (1552 *ОЛЗ* 167 зв.); А гдѣ бы то иначе... пастъ поткати и оказатися мѣлю, tedy съ тою речью, жалемъ и деспектомъ архимандричымъ и напымъ далгѣи мусѣли быхмы ся выточити (Дубно, 1575 *АСД* IV, 17); Тыи и тѣмъ подобныи добродѣства... оунажѡчи такъ зъ охобы мое(н), якъ нѣ оурѡдѣ Архимандрычого вѣдѡче нѣ ер(л)цѣ моѣмъ ѡбнѡшѣ (Київ, 1631 *Тр. П.* 8 пенум.).

Див. ще АРХИМАНДРИТИЙ, АРХИМАНДРИТОВЪ, АРХИМАНДРИТСКИЙ, АРХИМАНДРИЧЕСКИЙ, АРХИМАНДРЫЧИНЪ.

АРХИМАНДРИЯ, АРХИМАНДРИЯ, АРХИМАНДРЫЯ, АРХИМАНДРІЯ *ж.* Те саме, що архимандритство у 2 знач.: послали тамъ дворянина на-

ного Ивана Протасовича и казали ему зъ оного везеня того архимандрита мощю взяти и выпустити и тую архимандрию въ мѡгъ и справу ему дати (Краків, 1540 *КМІМ* I, дод. I); Ѡ(т) хлѣба прѣго днѣвного, по щасливо(м) настѣпѣно на Пресмѣненію Архімандрія Печѣрекіа, за Бл(с)веніемъ Прп(л): твоего працы наші зачинаемъ (Київ, 1648 *МКСВ* 348).

Див. ще АРХИМАНДРИТИЯ, АРХИМАНДЪРЬЦИЯ.

АРХИМАНДРИТА *див.* АРХИМАНДРИТА.

АРХИМАНДРИТЪ *див.* АРХИМАНДРИТЪ.

АРХИМАНДРИЯ *див.* АРХИМАНДРИЯ.

АРХИМАНДРЫТИЙ *ч.* Те саме, що архимандритъ: Послушество по прежнему подлугъ степеней одинъ ко другому, меньшии ко старышному, то ест архиепископъ митрополитъ патріарху вселенскому,... архимандрытинъ епископомъ, игумени архимандрытомъ, и прочая (Берестя, 1591 *ПФ* 105).

Див. ще АНХИМАНДРИТЪ, АРХИМАНДРИТА.

АРХИМАНДРЫТИЯ *див.* АРХИМАНДРИТИЯ.

АРХИМАНДРЫТОВЪ *див.* АРХИМАНДРИТОВЪ.

АРХИМАНДРЫТСТВО *див.* АРХИМАНДРИТСТВО.

АРХИМАНДРЫТЪ *див.* АРХИМАНДРИТЪ.

АРХИМАНДРЫЦСТВО *див.* АРХИМАНДРИТСТВО.

АРХИМАНДРЫЦТВО *див.* АРХИМАНДРИТСТВО.

АРХИМАНДРЫЧИЙ *див.* АРХИМАНДРИЧИЙ.

АРХИМАНДРЫЧИНЪ *прикм.* Те саме, що архимандричий: А потомъ до двора архимандрытова до Буремца ѣздили и также дей врядника архимандрычнина не застали (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/I, 19).

Див. ще АРХИМАНДРИТИЙ, АРХИМАНДРИТОВЪ, АРХИМАНДРИТСКИЙ, АРХИМАНДРИЧЕСКИЙ.

АРХИМАНДРЫЯ *див.* АРХИМАНДРИЯ.

АРХИМАНДЪРЬЦИЯ *ж.* Те саме, що архимандритство в 1 знач.: а кгда пришлоъ, вперод

намовлял, абы прийняли отця Германа Тишкевича на архимандрьщню, а его милости пана восводича Молдавьского абы одступили (!) (Луцьк, *АрхЮЗР* I/VI, 588).

Дца. щс АРХИМАНДРИТЯ, АРХИМАНДРИЯ.

АРХИМАНДРЫЦТВО *див.* **АРХИМАНДРИТСТВО.**

АРХИПОПЪ *ч.* Старший над священниками, головний священник: а коли буде(т) ѿ ва(с) прочита(н) то(т) ли(ст) кажѣте абы и владыки(и)ско(и) це(р)кви бы(л) про(ч)те(н) // и рече(т) а(р)хипопу абы бы(л) пиле(н) ѿраду которы(и) прина(л) ѿ(т) пана (II пол. XVI ст. *КА* 476-477).

АРХИСИНАГОГА *ж.* Головна синагога, найвищий храм. *Образно (про спільні інтереси, про духовну єдність та спорідненість):* Вм̄ теды ѿ(т)че владыка тоюю свою архисинагогоу згоды, не на таблица(х) ер(д)иць плотаны(х) ... але на пѣскоу ле(г)комыслного оупороу, оутлыми стѣнками лѣпачи, за та(к) коро(т)кы(и) ча(с) склѣтити оусилоуючися, яко(г)о ко(н)ца сподѣваете са, якои потѣхи сподѣваетеся (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 214).

АРХИСИНАГОГЪ *ч.* (*цсл.* архисинагогъ, *гр.* ἱεροσολωνος) старійшина єврейської релігійної общини: и пришоль єдинъ ѿ(т) архисинагога кѣжа школы жиѿдовскон именемъ іаи(р) и оуздѣвѣши его припаль кѣ погамъ его (1556-1561 *ПЕ* 144 зв.); Пришли ѿ(т) архисинагога поведаччи, ижъ дыщера гвѣа южъ оумрѣла (Там же, 145 зв.).

АРХИСТРАТИГОВЪ *прикм.* (*який стосується архистратига*) архистратигів: послоушан правє(д)нын иване. Хота(т) врѣмена та быти... до миханлова пр(с)тва архистратигова (1489 *Чет.* 373 зв.).

АРХИСТРАТИГЪ, АРХІСТРАТИГЪ *ч.* (*цсл.* архистратигъ, *гр.* ἱεροστράτης) 1. (*вождь небесних сил; титул святых Михайла і Гавриїла*) архистратиг: беспло(т)ный архистратигъ р(ч)е си (1489 *Чет.* 36 зв.); кѣпи(л) сіе єӣ(г)лне тетръ ра(б) бжи(и) Сава Снимаіо(к)... и прѣда(л) кѣ храмъ събо(р) стѣго архистратига хѣа Мѣхила в селѣ рѣпенѣте (1586 *УИ* 1911/2, 14); То(т)же незвитажѣны(и) архистратиг(г) стѣлости которого и сами силы пѣ(с)ныа з̄ оною

розлоучити не могѣт, на колѣна... оупадѣючи прѣса(т) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 203); Архѣмандритови ѿбители стѣго Архѣстрати҃га Мѣхѣила з̄: в̄ Кѣевѣ Сослѣжителю и Братѣ ѿ хѣ Возлюблѣнномѣ, Мелѣтин Смотрискѣи Бл҃г(д)гїю Бж҃їєю, Смирѣнныи Архѣп(с)копѣ Полѣцкѣи (Вільна, 1620 *См. Каз.* 2); Книги зась словєнскєє и полєскєє при цєрквѣ свѣтѣго архистратига Мѣхѣила... быти и зоставати маюгѣ (Кѣив, 1631 *ПККДА* II-1, 408); А ктѣбы мѣл ѿ(т)-далити ѿ(т) цєрквѣ тои нѣхан бѣдѣт проклят... и сам архистратигъ Мѣхѣил ѿгнєм и жѣплєм такого бѣдѣт гѣбыль (Сєредня Вѣжниця, 1644 *Паньк.* 25); даємо є(и) вѣчными часы до Сєла Синєчѣла До Ц(є)р(к)и С(вѣ)тѣго Храма А(р)хистратига х(ристо)ва Мѣхѣила за панѣванѣа и(хѣ) мѣсти пана Чѣ(л)га(и)ско(го) (Синєчѣла, 1648 *ЗИГШ* XIX, Misc. 8).

2. Правитель держави: архистратигъ, цѣсаръ, и ты(ж) старѣишѣ кнѣз̄ (1596 *ЛЗ* 24).

АРХИТЕКТОНЪ, АРХІТЕКТОНЪ *ч.* (*цсл.* архитекторъ, *гр.* ἄρχιτέκτων) архитектор, будівничий, головний тєсля: Архитѣктонъ. Architectus (1650 *ЛК* 4135); *Образно : (про Бога) :* Збѣдова(л) та абѣвѣмъ Архитѣктонъ собѣ, Прѣто(ж) вѣгєр, прѣтивны(и) не зашкѣди(т) тобѣ (Кѣив, 1618 *Вѣзєр.* 15); а якѣ слѣвище... єсли не ѿ(т)ко(л) индєи, тєды з̄ самѣго всѣхъ по(д) єлѣицємъ знайдѣючи(х)са рѣчиїи прирѣжєнѣа, нѣ розпорѣжєнѣа прєз̄ пѣивы(ш)иного и наймѣдрѣишого архитѣктѣна Часѣ(и), видѣти кѣждѣмѣ ясгѣи на(д) єлѣицє не є(ст) трѣдиш (Кѣив, 1634 *МКСВ* 311); (*про апостола*) Великую бѣвѣ(м) и высѣце на(ж)ноую рє(ч), Пѣва(ж)ны(и) и прм(д)ры(и) Архитѣ(к)то(и) и мѣ(ж)шы(и) оу опѣвѣдѣнѣю єӣ(г)лѣа воєвни(к) пѣвє(л)... причини(л) присѣгоу (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 202-203).

АРХИТИПОГРАФЪ, АРХІТИПОГРАФЪ *ч.* Головний друкар: Іє(р)а(х): Памѣво Бєрѣнда, Прѣтєсѣггєлѣ и Архитипѣграфѣ цѣрквѣ Рѣвєскѣа (Кѣив, 1627 *МКСВ* 186); Винѣ же сємѣ подадє... Всєчєстный Г(с)дѣиць отєцъ Памѣво Бєрѣнда... и Архитипѣграфѣ прє(д)рєчѣннѣю Стѣи Лѣвры (Кѣив, 1628 *Дор.Поуч.* 520).

АРХИТИПЪ *див.* **АРХЕТИПЪ.**

АРХИГРИКЛИНЪ, АРХИТРІКЛИНЪ, АРХІ-

ТРИКЛИНЬ ч. (цсл. архитриклинь, гр. ἁρχιτριχλινός) розпорядник бенкету, стольник: и рѣкль нмь не... чрѣпайте а паливайте и несеѣте архитриклино(ви) // то есть справци весела (1556-1561 ЛЕ 346-347); а коли сѣкоштовалъ архитриклинь вина переложеного ѡ(т) воды и не вѣдалъ ѡ(т)коле бы было, але тыи слоуги вѣдали которіи водоу черпали (Там же, 347); архітриклинь: Маршало(к) або староста на весѣлю, радца або преложоны(и) на(д) потравами и папи(т)кѡ весѣла, Кнажа гмѣхѡ ѡ тре(х) столахъ (1627 ЛБ 181).

АРХІЕПИСКОПІЯ див. **АРХІЕПИСКОПЬЯ**.

АРХІЕПИСКОПСКИЙ див. **АРХІЕПИСКОПСКИЙ**.

АРХІЕПИСКОПСТВО див. **АРХІЕПИСКОПСТВО**.

АРХІЕПИСКОПЪ див. **АРХІЕПИСКОПЪ**.

АРХІЕПИСКОПЪСКИЙ див. **АРХІЕПИСКОПСКИЙ**.

АРХІЕРЕЙ див. **АРХІЕРЕЙ**.

АРХІЕРЕЙСКИЙ див. **АРХІЕРЕЙСКИЙ**.

АРХІЕРЕЙСКИЙ див. **АРХІЕРЕЙСКИЙ**.

АРХІЕРЕЙСТВО див. **АРХІЕРЕЙСТВО**.

АРХІЕРЕОВЪ див. **АРХІЕРЕОВЪ**.

АРХІЕРЕОВЪ див. **АРХІЕРЕОВЪ**.

АРХІЕРЬЄВЪ див. **АРХІЕРЄОВЪ**.

АРХІМАНДРИТЪ див. **АРХІМАНДРИТЪ**.

АРХІМАНДРІА див. **АРХІМАНДРІА**.

АРХІМАНДРИТСТВО див. **АРХІМАНДРИТСТВО**.

АРХІМАНДРИТЪ див. **АРХІМАНДРИТЪ**.

АРХІПАСТЫРЪ ч. (цсл. архипастыръ) (про Бога) архіпастр: До насъ то абовѣмъ Архіпастыръ папѣ. Х(с)с Гдѣ моѣи(т), Вы есте соль земли (Київ, 1637 УЕ Кал. 86); Обмышлѣеть найвышній Панъ и Архіпастыръ, и ѡ такихъ абы годность ѡныхъ на дѣлѣности належитой станѣ Архіерейскомѣ не шванковѣла (Київ, 1646 Мог. Тр. 3 зв.).

АРХІСАТРАПЪ ч. Головинный правитель: Архисатрапъ тѣды, то е(ст) старіишій Староста Сѣрваръ, Выходною стороною зголдѡвавши и сплюндрѡвавши всю, приспѣлъ ажъ и до самѡго Хрисѡбола (Київ, 1627 Тр. 680).

АРХІСВЯЩЕННИКЪ ч. (духовна особа вищого сану) первосвященник: Архисвѣщенникомъ, Епископомъ и Архіеп(с)кпомъ пристѡитъ бѣти обоже(и)ными лю(д)ми, бж(с)твенными мѣжѣми (Київ, 1637 УЕ Кал. 86); То тѣды до Архисвѣщенниковъ, // до Вл(д)кѣ, до Архіеп(с)кповъ, до Митрополитѡвъ, и до Патріархѡвъ (Там же, 88-89).

АРХІСТРАТИГЪ див. **АРХІСТРАТИГЪ**.

АРХІТЕКТОНЪ див. **АРХИТЕКТОНЪ**.

АРХІТЕКТУРА ж. (лат. architectura, гр. ἀρχιτέχτων) архітектура: архітектѡра ма(и)стерство albo паѣка около бѣдовѣна (1627 ЛБ 181).

АРХІТИПОГРАФЪ див. **АРХИТИПОГРАФЪ**.

АРХІТИПЪ див. **АРХЕТИПЪ**.

АРХІТРИКЛИНЪ див. **АРХИТРИКЛИНЪ**.

АРХІФІЛОСОФЪ ч. Найстаріишій філософ: И вѡдлѣгъ архіфілософа, Похвала и подаковѣнѣ маѣтъ ѡ(т)даватисѣ дѣючемѣ (Київ, 1625 Коп. Апок. 2 зв.).

АРХІЕПИСКОПЪ див. **АРХІЕПИСКОПЪ**.

АРЦИБИСКУПИЙ прикм. (який належить католицькому архієпископу) архієпископів: коли вые(ж)дчалъ [королевичъ владиславъ] зе Львова, с камянницѣ а(р)цибискупѣи, сага(и)данны(и) ѡ воро(т) стоялъ, и поклонилъсѣ ему (серед. XVII ст. ЛЛ 167).

АРЦИБИСКУПСТВО, АРЦИБИСКУПСТВО с. (стп. arcybiskupstwo) 1. (сан католицького архієпископа) архієпископство: на сѣнмѣ головномѣ варшавскомѣ... оуфѣленѡи тѣи слова. Абы всѣ добра подаванѣя королевского преложѣнства косте(л)ного, яко арцибискупствѣ, бискупствѣ, иишнихъ всѣкихъ дѡбрѣ были даваны, не иишимѣ одно римского костѣла клирикомѣ... ведле статѡутѣ (Острог, 1598-1599 Апокр. 22 зв.).

2. (церковно-адміністративний округ, дієцезія католицького архієпископа) архієпископство: В ти(м) же рокѣ лѣ на стѣи(и) Михалѣ, Арцибискупъ гроховски(и) на а(р)цибискупство вѣхалъ до Львова (серед. XVII ст. ЛЛ 172); Тоенж схадзки панѡвѣ братія позволили даровати к̄ че(р)воны(х) и рыбѣ и хлѣба золо(т) еї ксеенду а(р)цибискупѡви... коли вѣеха(л)и на на(!) а(р)цибискупство лвовское (Львів, 1645 ЛСБ 1043, 73 зв.).

АРЦИБИСКУПЪ, АРЦИБИСКУПЪ, АРЦИ-

АСАВУЛІА, АСАУЛІА ч. 1. Те саме, що асавулъ. у 1 знач.: Асаула козацький, війська Запорозького козацького, шляхетний Ігнатъ Калининъ Стрелницький побилъ былъ на добровольной дорозе,... помененого сознавающого (Луцьк, 1641 *АрхІОЗР* 3/І, 385); меншчане и передьменшчане... обрали себе... за асавулу Агьдрияна гайдука (Луцьк, 1649 *АрхІОЗР* 3/ІV, 191).

2. Те саме, що асавулъ, у 3 знач.: Прокопъ Асаула (1649 *РЗВ* 441 зв.).

АСАВУЛЕЦЬ ч. Осаулець. Вл. п.: ва(с)ко асавдле(п) (1649 *РЗВ* 26 зв.).

АСАВУЛЪ, АСАУЛЪ, ОСАВУЛЪ ч. (*тур.* jesa-vul) 1. (виборна адміністративно-військова посада) осавул, старшина: Гетманови, полковникомъ, сотникомъ, асавуломъ, атаманомъ и всему зацному и презнаменитому воєску Запорозькому ласка отъ Бога вседержителя... //... нехай будетъ на векъ амнѣ (поч. XVII ст. *КЛ* 88-89); Мы Иванъ Петрижицкій Гетманъ, Асаулове, Полковники и все Войско его королевской Милости Запорозькое... згодне и единогласне просили... его милости... Петра Могили... абы школы... перенести зезволилъ до Кієва (Капів, 1632 *НВКРДА* II-1, 127); Веѣмъ вовецъ и ко(ж)дому зособна кому бы ѿ то(м) ведати належало По(л)ковнико(м) Со(т)нико(м) Асавуло(м)... рыцерству і козако(м)... до ведомо(с)ти доносимъ (Київ, 1648 *ЦНБ* II 22645); асавулъ, **войсковый** — заступник гетьмана: Де(м)ко асавд(л) во(и)сковы(и) (1649 *РЗВ* 1); асавулъ, **полковный** — осавул (старшина) полку: Ва(с)ко Литвинѣ(п)ко Асавд(л) По(л)ковы(и) (1649 *РЗВ* 1).

2. (сторож міського магістрату) осавул: папъ Агьдрей Шимановський... утяжливѣ осведчалъ се и протестовалъ на протнѣю... Мискови Гриркоичови, Яцкови Куранкови буймистромъ... также Василеви Гученяти осавулови (Житомир, 1650 *АрхІОЗР* 3/ІV, 486).

3. Вл. п.: Ва(с)ко Асавд(л) (1649 *РЗВ* 190); Ярема Асавль (Там же, 199).

АСАУЛІА див. АСАВУЛА.

АСЕКУРАЦІЯ, АСЕКЮРАЦІЯ ж. (*смп.* assekuracja, *слат.* assecuratio) зобов'язання, гарантія: о

чомъ щирей а достаточней менованый привилей, диплом и нѣгшіе асесурацин, па елекцин и счасливой коронацин народови рускому не в унии будучому даные, мають (Луцьк, 1633 *АрхІОЗР* 1/VI, 673); асесурацію на себе дати — взяти зобов'язання в чомусь, дати розписку на щось: па(п) васили(и)... еще ѿста(л) де рышито брацтвѣ злѣтыхъ три(и)це(т) и еди(п)... па що и асесурацію... на себе да(л) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1043, 25).

АСЕКУРОВАТИ, АСЪСЕКУРОВАТИ *дієсл. недок. (смп.* assekurować, *слат.* assecurare) (що) запевняти, гарантувати, забезпечувати: волюному народови... рускому не в унии се пайдуючому позволили и же не малъ быти народъ рускій такъ шляхетскій, яко и посполитое коньдичини, до штыного побожества себе пеналежного потягашый и примушаный, дипломате и велью приемъ асъсесуrowали (Луцьк, 1633 *АрхІОЗР* 1/IV, 673); прозбою моею убогою не будетъ погоржати, але зъ... побожності хрестіянское ку сирогамъ, твою помененую суму пепнадцет тиесечей золотыхъ полскихъ, по смерти цурки моее, до рукъ своихъ взявѣвши, на маестности своей асесуруетъ и тымъ сирогамъ до възросту летъ ихъ зуполныхъ... дотримаетъ (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 84).

АСЕСОРСКИЙ, АСЪСЕСОРСКИЙ *прикм.* Ассесорський, судовий: Протестовали се тежъ за взятѣмъ ведомости, же церковь в Каменѣцу Литовьскомъ... декретомъ его королевское милости асъсесорскимъ на унию нѣмъ присуженую, себе... узурпуютъ (Луцьк, 1648 *АрхІОЗР* 1/VI, 817); судъ ассесорский див. СУДЪ.

АСЕСОРЪ ч. (*лат.* assessor) судово, службово особа, судовий засідатель: ассесорове нѣни не чинячи декретѣ жа(д)ного взяли твою всю справу на реляцію нѣиѣ кгда тогды пере(л) нами... тая справа реферована была (Володимир, 1569 *ЖКК* II, 199); мы господарь с паны радами нашими... парадившыесъ, декрет ассесоров нашихъ утвердили есмо (Варшава, 1596 *ЗІПІІІ XXXI-XXXII*, 15).

АСЕСТАНТЪ див. АССИСТЕНТЪ.

АСИГНАЦІЯ, АСИГНАЦІЯ, АССИГНАЦІЯ ж. (*смп.* asygnacja, *лат.* assignatio) письмове доручення про виплату пред'явникові певної суми

грошей з каси розпорядника або видачу відповідної кількості певних предметів: помененные папове жолнире, насхайши на добра вечные ленгшые... не только кгвалтовне становиско правомъ заказаное, безъ асикгнации гетманское учинили собе и розные станции брали, вытягали, але тежъ пиняжную стацию (Володимир, 1645 *АрхІОЗР* 3/І, 396); Теды // манифестангъсь, постерегаючи целости своее... одберати готов и их мл. паном ротмистром, за асикгнашию... пана пулковника, еслибы што од данных его мл. манифестуючому пенезей пришло, отдават оное обещует и субмитуетсе (Луцьк, 1649 *АрхІОЗР* 3/ІV, 249-250).

АСИРІЙЧИКЪ *див.* АССИРІЙЧИКЪ.

АСИРЬЙЧИКЪ *див.* АССИРІЙЧИКЪ.

АСИСТЕНЦИЯ *див.* АССИСТЕНЦИЯ.

АСКИТИСЪ *ч.* (*гр.* 'ασκητής) аскет: Скїтїи(к): Подвижни(к), страдале(ц), бгомыслецъ, обдчїтєлникъ, тотъ котрыйса цвїчить заветагїи страсти, особливе, писаръ в' Бгослѳви, аскитїсь зовѣса (1627 *ЛБ* 114).

АСМА (*лат.* asthma, *гр.* 'ασμα) задуха, астма: кими(н) же то(л)чень и смѣше(н) со вкєсє(м) и с водою, и прїато хриплєнїе горланое вимєса а то є(ст) асма (XVI ст. *Травн.* 138).

АСПЕКТЪ *ч.* (*лат.* aspectus) положення планети чи зірок відносно Сонця у час народження когонебудь; погляд, певне розуміння чого-небудь: Вотїгє, бы мѣль фаворъ Зодїакѳ, В бѣгѳ дорѳчнѳмъ бы са гѣшилъ з' знѳкѳ, Бы вѣдлѳгъ его ходїла аспекта: Кѳжда Планѣта (Львїв, 1642 *Бут.* 8); Кгды поглядѳю на твои Аспекты: // Бѳрзо высѳко оустѳпились крѳкѳ; ѳ(т) мого зрокѳ (Там же, 9-9 зв.).

АСПЕСЬ *див.* АСПИСЬ.

АСПИДА *ж.* Те саме, що аспидъ¹ у 1 знач.: На ѳспидѳ и василїска настоупиши, и попереши лѳва и змїа (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 175 зв.); *Образно:* Паматозлѳбїе бѳвѳ(м) єсть ѳспидѳ гнѣздѳчаєса в' насъ, и смертоносный ѳдѳ посѳчаєа (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 313); *У порївн.:* ми яко глѳхаєа аспидѳ не слышимъ гласа х(с)ва (1489 *Чет.* 311 зв.).

АСПИДНЫЙ *прикм.* Диявольський, гаспидський: ѳзми инѳе аспид(л)нѳе злоблєнїє (1489 *Чет.*

274); Не явна ли рєчъ яки(м) дѳхѳмъ и якою мл(с)їєю тоє чїингъ, кгды(ж) на почѳткѳ якобы оуказѣтъ, выводы и прїтагѳєтъ до згѳды, а на остѳткѳ ядѳ аспид(л)ного по(д) ѳстїаи задержати не могъ, што срд(л)цє з мѳслью та(н)но уковѳлю, тоє перо з рѳкою явно вказѳлю (Острог, 1587 *См.Кл.* 6 зв.).

АСПИДОВЪ *прикм.* Змїїний: Члѳвѳкъ єстьєсь, не выблѳвѳнїй ядѳ аспидового: Члѳвѳкъ єстьєсь, не бѳдѳ же зѳвѳрємъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 543).

АСПИДЪ¹, **АСПИДЪ** *ч.* (*гр.* 'απίς, -ίδος) 1. Огруїна змїя, гадїна, гаспид, аспїд: копѳючи стѳдно тотъ стїий и чѳдѳиши(н) мѳжъ... оуцкнєтъ ѳ(л) оужѳ Аспїда, котѳрїй бѳрзо ядовїтымъ єсть и шкодливимъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* (Передм. II), 6); hupnale, аспидъ, змїи (1642 *ЛС* 222); Аспидъ: Aspīs (1650 *ЛК* 423); *У порївн.:* Лїбо утанѳлося то ог тебѳ, Скарго, или не имѣемъ вѣдомѳсти о том или как повод доброволїгъ, аки аспид глухий, затыкаєт уши, во єже не слыпати гласа обаваѳщих (1608-1609 *Вин. Зач.* 218); Такъ и ипѳишныє прекослѳвишици... абы безисправлѣнїа и бл(с)вѣнїа нѳногоѳ... Книгъ Цркѳвныхъ... не дрѳковѳли: якъ глухїи Аспидѳ оуши свои затыкаѳють, а язѳыкъ на злѳслѳвіє нзѳспрѳють, їмже сѳди(т) Гдѳ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 6).

2. Міфічна істота, дракон: И за(с) длѳ того нехорѳшнѳю ѳбу(в) носи(т), я(ко) да бє(з)печнє на змїю, скорѳпїю и всю силу вражїю наступн(ї) и аспидѳ и василїскѳ головѳ сокрѳви(т) (п. 1596 *Вин. Ки.* 234 зв.); дїавѳль, котѳрїй тежъ и Лѳвомъ мєнѳєтѳса, и Змїємъ, и Скорѳпїємъ, и Аспидомъ, и Васиїїскомъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 809).

3. *Переп.* (*про відступників від православ'я*) підступна, зла людина; негїдник, гаспид: Нѣх вѳзрѳкъ тѣрїє мѳдрѳсти тепѣръ колѣгъ смѳгнѳхъ // Базилїїнковъ Оупѣтєкихъ, Аспїдовъ ѳкрѳтнѳхъ (Київ, 1632 *Євх.* 295-296).

Див. ще АСПИДА.

АСПИДЪ² *ч.* Те саме, що асписъ: grammatias, аспидъ, камє(н) (1642 *ЛС* 214); hupnale, аспидъ... камє(н) (Там же, 222).

АСПИСОВЫЙ *прикм.* Асписовий. камєнь асписовий *див.* КАМЕНЬ.

Див. ще АСПИДЪ², АСПИСЬ.

АСНИСТЬ, АСПЕСТЬ, АСЬНИСТЬ ч. (гр. ἰσπνις) (назва дорогоцінного каменя) аспід, аспис: само те(ж) мѣ(с)то золото широе подобно склу чи(с)тому а кргу(и)ты (!) муру мѣста ѿ(з)доблены всаки(м) камѣнье(м) дороги(м) пе(р)ши(и) кру(и)т а(с)пи(с) вторы(и) шаѡѣ(р) (XVI ст. КАЗ 659); аспистъ зеленою змѣшаныи, знаменуеуть немертвельность стѣхъ (Почаїв, 1618 Зерц. 70 зв.); И насадишь в него чотѣре рѣды каменѣа, в першомъ рѣде бѣде камень сардіѡнъ... Во второмъ... аспестъ (серед. XVII ст. Хрон. 105 зв.).

Див. ще АСПИДЬ², КАМЕНЬ (камень асписовый).

АСПІДЪ див. **АСПИДЬ¹.**

АСПРА ж. (гр. ἄσπερον, лат. asper) дрібна срібна монета: ино, ѿи тими рази нашел бартыша... та пам брал ѿт него тоты выше писаніи пенези, пз злат вгрьски, але все по пз аспра (Гирлов, 1513-1515 Cost. DV 509)... да(ли) есмо и(м) деса(т) золоты(х)... на пиво... и гро(ш) на два(д)ца(т) борано(в) а бора(и) по пз аспрь (Ясен, 1565 ЛСБ 41); упоминался митрополит... абы то, што патриархъ мешкаючи для посвящения его стравил у Вилыѣ, пятнадцат тысячѣи аспрь, што чинит только полтрегъ ста галяровъ (Львів, 1605-1606 Перест. 29); в благочестии Святая гора по древнему никакоже оскудѣвает — и аще не имать аспри (бл. 1610 Виш. Посл. до Княг. 235); Гды ся аборѣмъ у него упомяель митрополитъ о предложеныя доданы отцу патриархъ 15 тысячѣи аспрь, которые ся презъ волоку собору, кволи нему учиненую, стравили, онъ... повѣдѣлъ ему, же "не аспрь такъ много, але 15 тысячѣи червоныхъ золотыхъ... потребуютъ." (Київ, 1621 Кон. Пал. 1062).

АСПРНЫЙ прикл. Який стосується грошей, аспр: Аще же и тако аспрнымъ нуждамъ Святая гора подлегла (бл. 1610 Виш. Посл. до Княг. 235).

АССЕКУРАЦИЯ див. **АСЕКУРАЦИЯ.**

АССИГНАЦИЯ див. **АСИГНАЦИЯ.**

АССИГНОВАТИ, АССИГНОВАТИ дієсл. док. (смп. asygnować, слат. assignare) (що кому) (відпустити певну суму грошей для якоїсь мети) асигнувати: тогъ же кнежа сго м(л) отыѣд моему на го(м) мыльне ли(с)томъ свои(м) доброво(л)ны(м) сто

копъ гроше(и) литовьскы(х) записа(л) и а(с)сикт-нова(л) (Житомир, 1647 ЦДІАК 11, 1, 12, 31 зв.).

АССИРІЙЧИКЪ, АСИРІЙЧИКЪ, АССИРЬЙ-ЧИКЪ ч. Ассириецъ: найвышій капланъ ѿза и старшій людѣ... пораѣдъ такоую оучинилъ жебы по(д)дѣлѣса в рѣкы асирійчико(м) еслибы днѣи за пѣть бѣ ратѣ(и)кѣ // не да(л) (поч. XVII ст. Проп. р. 158-158 зв.); Латне сѣѡве Рѣвимовы... и полъ колѣна Манасѣина на неприятели звитажили, Гды мѣли дерзновѣніе на Гда бѣзъ трѣдности асирійчиковъ зъ перстѣю змѣшалъ Езѣкіа (Київ, 1625 МКСВ 128); Приплынѣ(т) // в галерахъ зъ влохъ звитажать Асирѣйчики и збѣраѣтъ єврейчики а на ѡстатокъ и сами згинуть (серед. XVII ст. Хрон. 145-145 зв.).

АССИСТЕНТЪ, АСЕСТАНТЪ ч. (лат. assistens, assistentis) помічник, асистент: и для того тотъ Дѡмъ бѣдѣчи Кролевскою Просѣпѣю вѣчѣны(и), и зъ дрѣвн(и)мъ равне собѣ Защнымъ Дѡмомъ Цнѣхъ Ходкевичѡ(в) пре(з) особѣ в(ш) к(ж) м(л): зповиновачѡный, гѡдѣнь є(ст) Шлахѣтнхъ Слѣгъ, и Защныхъ Ассистѣнтѡвъ: на которыхъ зъ Лѣски Бѣжен // в Домѣ томъ несходило, и теперъ несходитъ (Київ, 1625 Кіз. Ходк. 4-5 нѣпум.); кгда... по(д)дѣные поводовые спомене-но(го) асе(с)та(и)та... на и(ме) Данило // Че(р)ка(с) Федѡ(р) Били(и)... по вла(с)но(и) потребе своен... для купе(и)я збожа на вла(с)ную потребу... мимо мѣсте(ч)ко Не(с)чиро(в) яхали (!), теда в.м. са(м) с челя(л)ю своею, по(т)ка(в)ши и(х)... незвыкло(го)... мыта взяле(с) (Володимир, 1628 ТУ 281-282).

АССИСТЕНЦИЯ, АСИСТЕНЦИЯ, АССИС-ТЕНЦИЯ, АСЫСТЕНЦИЯ ж. (смп. asystencja, лат. assistentio) присутність: аггли на землю зъ нѣба зстоупѡуютъ, жебы монархи своего рѡждество асысте(и)цьею своею приуздѡбили (поч. XVII ст. Проп. р. 6); Писаны(и) то(т) позо(в)... в жалобе... пана Миколая Косако(в)ско(го)... ѡ ре(ч) в томъ по(з)ве... ѡписаную, то естъ по декрете во(л)ности и(с) аси(с)-те(и)ции не вложено в позо(в) в справе ѡ кѣва(л)-товное и бѣ(з)пра(в)ное взя(т)е... мыта (Володимир, 1636 ТУ 304); которыхъ [сиро(т)] и сама поводовая сторона зъ бы(т)но(ст)ю и а(с)систе(и)циею татора припозывае(т), минорепитате(м) ѡнымъ приписуючи и при(з)наваючи (Люблін, 1643 ДМВН 229); дагѣ

ассистенции — свідчення правдивості чогось: А туго(р) не належить до грашчєтєя, аїє до данєя а(с)сєтє(н)ции (Люблин, 1643 ДМВН 228).

АСТРОЛАТРЬ ч. (гр. ἄστρο — зоря, λατρεῖν — служу за грони) волих: Я бѣмъ тѣжъ ѿ Астрола́тра(х) Крѡлєхъ промѡви(л), Нанѡмєя ачкѡлє(к) зо вѣмъ и не гѡтѡви(л) (Львів, 1616 Бер. В. 77).

АСТРОЛОГЪ *див.* **АСТРОЛОГЬ**.

АСТРОЛОГІЯ, АСТРОЛОКІЯ ж. (цєл. астрологн, гр. ἄστρολογία) астрологія: Крѡлєвє поганьскіє оковъ з себе даиц: Презъ тѡє же... Ба правдіюго познѡли... Бѣгъ своѣи вѣдригъ Астроло́кѣи ѡ(т)мѣниши, Астроло́кгоуи, Бѡмѣслыным оучи́ниши (Львів, 1616 Бер. В. 79).

АСТРОЛОГЬ, АСТРОЛОГЬ, АСТРОЛОГЬ ч. (цєл. астрологъ, гр. ἄστρολόγος) ворожбнѣ на зорях, астролог: Звѣкли астроло́гове на рѡжєство вє(л)мѡжъ и папо(и) велікы(х) прє(з) знакомъ и плачє(т) позрѣлѡ и звѣздъ ро(з)положѣлѡ ѡ боудѣще(м) пхъ нѣкоу и оучника(х) практикова(и) або прє(д)оучѣнѡи (поч. XVII ст. *Проп. р.* 253 зв.); Звѣздослѡи, или астроло́гъ: практикаръ, такъже: звѣздѡрца, звѣздѡръ (1627 ЛБ 38); Астрологъ бѣтъ сѣлѣиый, в Зѡдѣцѣ знѡетъ. И презъ то в рѣчахъ прѣиныхъ скѣгокъ ѡсѣ(д)чѡетъ (Київ, 1632 Євх. 297);

астролог: ачко(л)вєкъ на то(м)же ѡкняпє гнипанѡвє, и по(р)тукга(л)чиновє, за ма(в)ритапнєю... невѣдомє перє(д) ты(и) людє(м) и а(с)трологѡ(м) та(к)жє гѡкграфѡ(м) вѣ(с)пы и крапны налєзли прєва(ж)ны(м) жєкглова(и)є(м) (1582 Кр. Сир. 26 зв.); Наидѡвалиєя на двѡрь єго и мѡвцы оному "Димѡсѡєнесѡви ровныи, и... розличныи любѡмудрцы... и математиковє и астрологовє (Київ, 1621 Кон. Пал. 1136); Бо нѣкотѡрыи маѡгъ вѣдомѡсть ѡколо жиѡѡлѡвъ, якѡ фѣлѡсѡфѡвє, дрѣгѣи вѣдомѡсть Комплѣксѣи, якѡ лѣкарѡвє, пѣны ѡ тѣлахъ пѡ(с)ныхъ, якѡ Астроло́гове (Київ, 1625 Кон. Ом. 168).

АСТРОМЬ ч. Представник мѣфѣиної парѡдності: астрѡмъ вѣ пидѣи соу(т), не маѡ(т) ни єдѣны(х) ѡуетъ, не яда(т), ани пѣѡ(т), то(л)ко прє(з) по(с) дыхѡнѣємъ // жиѡу(т), а зъ хворѡстѡ закрьѣта маѡгъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25-25 зв.).

АСТРОНОМІА, АСТРОНОМІЯ ж. (гр. ἄστρο-

νομία) астрономія: Астрѡмѣи вѣигъ Бѣгѡви Нѡ(с)ныхъ (Київ, 1632 Євх. 297);

астрологія: пѡты(м) прємѡу(д)рѡсти єго, бѡ(з)скѡє, и ѡ прѣиныхъ спрѡвахъ вѣдомѡсти єго, запѣи пєиные ѡдє(р)жѡвиши, а во(л)хѡвѡ ѡны(х) чѡры, і астрѡмѣи, и вѣнєлѡкого пѡта(и)скѡго ча(р)пѡкни(з)єства тѣмъ нѣвѣє(ч) ѡбєрнє(и)є вѣдѡчи, єнє гѡрини(м)єл нѣжъ пє(р)пє былъ пѡказа(л) (Острог, 1607 Лѣк. 20).

АСТРОНОМСКИЙ *прикм.* Астрономічний. ѡ мнѣя астрономская *див.* **МИЛІЯ**.

АСТРОНОМЬ ч. (гр. ἄστρονόμος) астроном: Прѡтиѣ чѡмѡу вѣдаємѡ, жє нѣкотѡрыє захѡдѣє астрѡмѡвє (на полях дописано звѣздѡчє(т)иц. — *Прим. ред.*) кнѣиги вѣдали, пѡкѡзѣючи жє єл го непѡтрѣбє єтѡлѡ (Острог, 1598-1599 Апокр. 47 зв.); И то єя єтѡлѡ, якѡ ѡ томъ доводѣтѣи пѡпѣи астрѡмѡвє вѣпнєуютъ. (1603 Пим. 89); Звѣздѡзакѡпни(к): астроно(м) (1627 ЛБ 38); Щєслѣиѣиї єєтѣ на(л) иныхъ, мѡгѡ рєчи ємѣлє, Астрѡмѡвъ, бѡ ѡнѣ пѣрѣиї познѡтъ Бѣгъ в тѣлє (Київ, 1632 Євх. 297); а та(к) єл за доктѡра пѡєн(л) в ѣколѣ, в пѡвѡка(х) звѣздѡрѣскихъ, а(ж) єл за знаменѣтѡго астрѡмѡа бѣтѣи ѡєлѡви(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 69).

АСЬСЕСУРОВАТИ *див.* **АСЕСУРОВАТИ**.

АСЬСЕСОРСКИЙ *див.* **АСЕСОРСКИЙ**.

АСЫСТЕНЦІЯ *див.* **АССИСТЕНЦИЯ**.

АТАМАНОВАЯ ж. Дружина ѡтамѡна, ѡтамѡниха: былъ у мєнє братъ мѡѣ єтъ Каменки и ѡбѡєпѣлъ єєи єго ѡтамѡнѡѡѡї сѡмѡї, бѡ сѡмѡго не было (Луцьк, 1609 АрхІОЗР 6/1, 360).

АТАМАНОВИЧЬ ч. Син ѡтамѡна, ѡтамѡнєкѡ: на вѣрдє... пѡпѣ Семєтѣ Крупєви(и) єтѡви(л)... Дѡпѣла Иванѡвѣица, ѡтамѡнѡвѣица пѡдєєєскѡго (Луцьк, 1592 ТУ 233); єтъ тѣхъ єѡѡѡлѣиѡвѣицъ, кѡтѡрыє ѡтамѡнѡвѣица Иванѡєскѡго на ємертѣ замѡрѡѡѡѡлѣицъ, єкѡтєчєую спрѡвєдлѣиѡсть учѣиши (Житомир, 1618 АрхІОЗР 3/1, 233).

АТАМАНОВЬ, ОТАМАНОВЬ *прикм.* (належний ѡтамѡнѡѡѡѡ) ѡтамѡнѣв: пѡ(и) мѣкѡла(и) макарѡни(и)... впа(д)иши в дѡмъ ѡтамѡна... маєтѡєсть... єго... // пѡбра(л) а пѡгѡ(м) дє(и) вѣбра(и)иши має(т)ѡєсть з дѡмѡ ѡтамѡнѡѡѡѡ хѡди(л) по єєлѡ... ѡ(т)би-

важчи замки в клетє(н) (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 73-73 зв.); Писалъ и присылалъ до... замку господарьского Житомирского... Остафей Стрыбиль... обтежлине жалуючи... на атаманова сына // ст. Краснорьки, Аврама (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/1, 213-214).

АТАМАНСТВО с. (стан, обов'язки, звання *отамана*) отаманство: кна(з) Семе(н) его ѿ(т) ту(р) п(з)вє(л) и посади(л) его на Малышове... и да(л) ему атама(н)ство, вєлє(л) к себе люди збирати (Черкасн, XVI ст. *ККПС* 77).

АТАМАНЪ, БАТАМАНЪ, ОТАМАНЪ ч. (*тюрк.* *odaman*) 1. Старший у якіи-небудь справі, патажок: отаман; сілєцький староста: Записалъ семн... пугмену Пустиньскому... отчизныи свои властныи не похожиі люди на имя: отамана Василя Гридковича... а Отрохима Семеновича прозвище Курвеля (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 10); а в то(т) ча(с) при го(м) при на(с) были сторо(н)ни(н) люди на имя семе(н) кля(п) члѣкѣ мозы(р)ски(н)... а ѿгама(н) выступо(в)ски(н) ... ми(н)ко (Овруч, 1513 *ЦДІАК* 220, 1, 4); Жаловалъ намъ державца Каменецкій... ѿ том, штож... бодрин... Яко Патрикевич з отаманом Гнойинским... пашавши моцно квалитом на властныи домъ бодрина его... пасынка... его, Яцка, збили и змордовали (Вільна, 1546 *AS* IV, 473); Мл(с)тно бѣжю... славе(т)ны(м) пѣо(м) мєцано(м) и ѿпа(т)рны(м) пѣо(м) ра(д)на(м) пѣо(м) бѣрмєстро(м) и... тивѣно(м) и батамано(м) и вє(т)м) повєудѣ правосла(н)ны(м) хр(с)тияно(м) по православи(н) живѣнц(и) (Стратин, 1565 *ЛСБ* 39, 1); а че(р)пѣцы домо(ю)лялися абы на(д) тыи отамана своего поставили (Київ, 1595 *ЦДІАК* 221, 1, 538, 1 зв.); вє(л)можно(ст) нѣна... 8 семєна пє(т)ровєско(г) атамана пѣиници ѿзимое копѣ соро(к) пє(с)т)... забравши... на пожито(к) сю(н) ѿбе(р)нути вєлє(л) єси (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 63 зв.-64); ѿ(д) всего про(ч) ухоти(т) (!) мусє(л), цалє ховаючи здоро(в)є своє, зо(с)гави(н)ши мє(л) да(н)ны(н), и цыли, зєлєзо, которос ѿн... у атамана тамо(ш)но(г)о]о] забравши, на пожито(к) сво(н)... ѿбе(р)нули (Житомир, 1649 *ДМВН* 181); атаманъ тєсєльскій — старший над тєсєлями: А которы(н) тє(с)ла ново при(н)дєть зѣ

сєла тогды маєть атаманъ тєсєльскомѣ сѣ ѿказати а гроиѣ ємѣ ѿбѣстєки дати (1552 *ОЛЗ* 176 зв.).

2. (*виборний або призначений старшина у козацькому війську*) отаман: Гетманомъ, полковникомъ, сотникомъ, асашуломъ, атаманомъ и всему зацнюму... воеску Запорозєскому ласка ѿгѣ Бога всєдєржитєля... // ...пєхай будєть на вєки аминь (поч. XVII ст. *КЛ* 88-89); Мы, Григорей Савичъ Чорный, гетман, полковниці, сотники, атаманы войска... Запорожєского... вєсмѣ вѣѿбєцѣ и каждому з особѣна... // вѣдомо чинимъ (Київ, 1630 *ЧИОПІЛ* VIII-3, 9-10); Паномъ полковникомъ со(т)нико(м) атаманомъ... до вѣдомо(с)т)и подаємо п(ж) доню на(с) вѣдати же ро(з)пѣє в справа(х) во(н)єковы(х) ѿ та(м)тє крає заєхавши в мєстє... Нѣжнєє пєзвичи(н)нє... пода(т)ки витягаю(т) (Ірклїїв, 1650 *ЛЮНН* 238 II, 128, 69).

3. Вл. п.: вѣ тої суми пєпєзєй заєтавили сємо жєнє моєї имєнє моє, отчиноє... люди на ймя: Павла Отамана, Якима Малца, Ванца Полуяна (Панїїв, 1554 *АрхЮЗР* 6/1, 32); у Пєана Атамана — кожу(х), куплєны(н) за золоты(х) грьє готовыхъ гроиєс(н) (Володимир, 1628 *ТУ* 284); Семєтѣ Атаманъ (1649 *РЗВ* 202).

АТАМАНЬЯ ж., зб. (*зменш. старшини у козацькому війську*) отаманья: Я, Крыштофъ Коспєскій, на тогѣ часѣ гетманъ, а мы сотники, атаманья... визнаєамє тымъ знєстомъ чинимъ, ижєємы... немалосмы прикростєй и нєкодѣ єго змѣєстє... поделали (Володимир, 1593 *АрхЮЗР* 3/1, 54).

АТЕИЗМЪ ч. (*фр.* *athéisme*) (*заперечєння ієтєвѣвѣя Бѣга*) атєїзм: тєжѣ нєкоторыє и до Жыдопєствѣ, аиѿбо и до атєизму удають и прѣтѣвѣ самѣму мѣєстѣтѣи Бѣжѣму блѣзѣнѣтѣ! (Вільна, 1599 *Лит.* 665).

АТЕИСТА ч. (*пол.* *ateista*, *лит.* *atheista*) тє самє, цѣо атєнєсть: А ижєтє єго мєновѣтѣ вєтѣдалиє, я повємъ, хтѣ были: гєрєникѣ (спросный, горьный, нѣжѣ) Арьєрияшигѣ, атєнєта (который нѣного // нє вєрилѣ и по єпикурьєску живѣть своѣй провадиѣ)! (Вільна, 1599 *Лит.* 529-530).

АТЕИСТЪ ч. (*гр.* *ἄθεος*) бєзбѣжѣник, бєзвѣрѣник, атєїєт: Были (Арияны, повокрыєнєнєцы, атєнєты и инѣє розѣнєє) гєрєникѣ, которєє... вєсмѣ чинимъ.

епископомъ ради бы епискописе выдрали (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 324); Але где бы ся пришло на печати и подъяны рукъ у того вашего шкрыпту погледети, нашло бы ся тамъ большей вольковъ, а ниждь овечокъ!... большей... атеистовъ, а ниждь правверныхъ хрестиянь! (Вільна, 1599 *Ант.* 519).

Див. ще АТЕИСТА.

АТЕНОВАТИ дієсл. недок. (пол. *atentować*, лат. *attentare*) 1. (кому) Буги присутнім при якійсь справі: При збо(л)но(и) шисѣ ѿ(г)давано посе(л)ства пре(з)... романа Стелецького (!) в справе задво(р)но(и) з ва(р)шавы ѿповидѣ(л) же при жегнаню ксе(п)дза подька(н)циршого для приязни горячо(и) дви(г)нення sprawy по(с)полито(и) рѣ(с)ко(и) абы еи ѿ кр̄ ате(н)това(л), обеща(л) ємѣ чал(м)ѣль а(п)кгѣ(р)скии фня(л)ь)ковѣ масти (Львів, 1617 *ЛСБ* 1043, 26 зв.).

2. (що) Пильнувати: П. Александре(р) Прокопѣи(ч) має(т) з мило(с)тивѣи промоції своєи таковыє схачки ате(п)товати и обыслати... коллегамы своимы, абы пре(з) тые зхадзкы и рады бѣдовалася межы братиями завше згода и мило(с)ть (Львів, 1642 *ЛСБ* 1043, 60).

АТЕСТАЦИЯ, АТТЕСТАЦИЯ ж. (пол. *atestacja*, лат. *attestatio*) (показання у суді або на допиті) свідчення: попѣ Колпытовский, который тотъ шлюбъ давалъ и тепер присяг, и которого отца владыку до аттестации в той справе маньдатомъ на сеймъ позвано, которая в ареште естъ (Володимир, 1619 *АрхЮЗР* 8/III, 560); пѣ Микола(и) Янови(ч),... прихилиючисе до ате(с)тации урожогого его милости пѣна Па(в)ла Ободо(в)ского,... на доброво(л)ное перепу(с)чепье волю(в) ниже(и) менованы(х)... прися(г)ль (Володимир, 1636 *ТУ* 305).

2. (офіційний підтвердний документ) посвідчення, посвідка: тые речы суть даные,... которые речы княжа его милосте... будучи того месца старостою от теперешного названого... взял и на то аттестацию мою дал, когорою перед судом продуковал (Володимир, 1621 *ЧИОНЛ* XIV-2, 93); указалъ при томъ ате(с)тацию обывателюи посво(д)ства Кнеиьского, пѣну Павѣлови Дорогоста(и)скому, служащюю (б.Вильшанки, 1639 *ККПС* 283); Леонгъиы Залеский

Шыцкы, архимандрит Овѣруцкий ... для вписаня до книгъ... кгородскихъ луцкихъ подаль аттестацию с печатю и с подписомъ руки своеє (Луцьк, 1647 *КМПС* II, 497).

АТИНЕНЦИЯ ж. (пол. *atynencja*, лат. *attinere*) усе, що належить до чогось: там же... владзу и зверхность якуює себе над тым монастырем... хотечи распостирати (!) и тым самымъ способом... убогнѣхъ законъниковъ з монастыра... вытиспути, а на себе оный и тое селце з атинерциями (!) его неслушныє привласчити (Луцьк, 1635 *АрхЮЗР* I/VI, 698).

АТЛАСОВЫЙ, АТЪЛАСОВЫЙ, ГАТЛАСОВЫЙ, ГАТЪЛАСОВЫЙ, ОТЛАСОВЫЙ прикм. (виготовлений з атласу) атласовый, атласный: Сыну моему Григорю шата моя отласовая чорная, кунами подшита (Тороканів, 1555 *ЧИОНЛ* V-3, 158); Шосты(и) ризы бѣлы(и) гатласовы(и) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033, 1); ризы 2 старыє отласовыє (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* I/1, 366); розказалъ имл(с) слугамъ... которые... меншканы его... пограбили а меновите... по(л)чмарокъ атласовы(и)... ле(т)ишкы чо(р)ны(и) (Київ, 1617 *ЦИАЛ* 181, 2, 125, 2, 1 зв.); пѣны братовая... речы ниже менованыє... выбрала, а меновите... пласчикъ гатъласовый вышъевный, рысьями подшитый (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 585); Колѣдра Атласовая черъвоная кѣта(и)кою блакитною по(д)шита (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104); кѣва(л)то(в)не выдравъ... шабе(л) добры(х) тры... матерачъ атласовы(и) (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

АТЛАСЪ, ГАТЛАСЪ, ОТЛАСЪ, ЯТЛАСЪ ч. (тур. *atlas*, лат. *atlas*, ар. *atlas*) (шовкова або напівшовкова тканина) атлас: Отласъ гладкій на золоте черлєный, крестъ и гербъ на немъ перловый (Київ, 1554 *КМПС* I, дод. 9); кѣпѣ ма(р)я... ѿ мене заставила... евангєлие малое сребро(м) ѿпра(в)ное... ризы дрѣгне я(т)-ласѣ жо(л)того з бу(р)на(г)ны(м) стихари два дякоушкыє (Ковель, 1578 *ЖКК* I, 118); два ло(к)тѣ: гатла(с)у чи(р)воного (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033, 1); тые хлопы бѣтцкимъ албо муравскимъ кѣрмачкомъ ся покрывають, а мы предъ ся в гатласѣ... ходимо (1598 *Вин. Кн.* 105); у Микиты Ту(р)чына... атласу шуга чы(р)воного (Житомир, 1650 *ДМВН* 194).

АТЛАНТЪ ч. (гр. Ἀτλας) (про людину великої

фізичної сили і міцної будови) (за ім'ям міфічного грецького велетня 'Ατλας) атлант: Об'ячте такъ великого атланта раменами своїми всю землі махиною гримаючого, а тепе(р) по(д) тажаромъ грѣхо(в) наши(х) лежачого (поч. XVII ст. *Проп. р.* 181); Тобє южъ Мѣры мон полєцаю, Ѡ(т) Ярослава котѣрыи маю, Ліюбо то славы: ты нхъ бѣдѣ Атланта(м). Бѣдѣ Адамѣнтѣмъ (Київ, 1633 *Евфрон.* 308).

Див. ще АТЛАСЪ.

АТЛАСЪ ч. Те саме, що атлантъ: Але наші дѣжїи Атласъ тажаръ, дѣстѣ немѣлий Нѣбо нѣснѣ зѣмное, нъ праіцахъ недѣтѣлий (Київ, 1632 *Євх.* 301).

АТО¹ спол. 1. (*приєднувальний*) (*уживається для приєднання, що служить поясненням думки, висловленої в попередньому реченні*) тож, тому, через те: Вспомнѣ тежъ и тѣе, жѣмъ (Ѡ)тхѣдачи Ѡ(т) ва(с) дѣбре тѣе мѣсце Ѡ(т)дмѣръ мѣжи іными абѣвѣ(м) дѣрами моїми, атомъ вамъ и то дѣннїлѣ, жѣмъ вѣ(м) за живота Ѡ настѣпци и Пѣстырѣ по собѣ промысли(л) (Київ, 1625 *Кон.Каз.* 32).

2. (*пояснювальний*) тобто: нехай всѣмъ неохѣт — никѣ(м) // не бѣдегъ таж(к)ѣ... ср(л)це камѣнное... скрѣшити и змакчїти, прикладѣючи слѣхи и ср(л)ца до прикладѣвъ. въ тѣй матерїи плачїливыхъ, ато зъ Мѣжѣи Стѣблїивыхъ, котѣрыхъ въ корѣтцѣ спомнѣати... бѣдѣ (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 9-10).

АТО² част. (*оказівна*) це: А трафи(т) ти са перѣ(л) пано(м) стоати, тогда сїла вражїа не поплѣцає(т) ти рѣвно ногами стоати, але по(д)тыкає(т) та, да переплѣтає(ш) ногами... ато сїла вражїа куди хоче(т) ногами твоїми поворочає(т) для тѣго, н(ж) влѣсть в нога(х) твои(х) має(т) и сама по(д) пѣтою сѣди(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 235); для тѣго ато слышнїмо, же са таа Ѡ(т)мѣна для прибитѣя яки(х)сѣ дѣсѣги днїи потребна стала (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 47 зв.); Ато маєте въ корѣтцѣ зъ Стѣрогѣо Зѣкона приклады, якъ єсть звѣчайнаа лїѣдемъ... мїлаа рѣчь на(л) дмѣрлыми плѣкати (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 12);

(*уживається у сполученні з прислівниками причини і способу дії для їх уточнення або підсилення*) ото, ось: я(к)же єи [овцу] має(т) стеречи ато та(к) бо пастѣ(х) тѣды ходи(т) ѣу гоустнїгъ г(л)ѣ пасєть и лѣсѣ а выганєть на поле жебы та(м) жа(д)наа не

зостала (к. XVI ст. *УЄ* N 31, 182); ато ты(м) вїждѣ са та(к) стаю, и(ж) тѣю сѣ(т) Ѡ(т) гнилого па(з)дѣра, или паѣучнїи помыслѣ свои(х)... ѣутка(л), для тѣго і розѣдратїса скоро бѣ(з) пожитъкѣ мѣсѣла (1599 *Виш. Кн.* 213).

АТОЖЪ спол. (*приєднувальний*) (*приєднує до попереднього тексту зв'язані змістом речення*) тому, отож: Так же и в спасєнїє жадеи привести не можєт, єсли перво сѣбѣ на спасаємѣм фѣндаментѣ не поставнѣт. Атожъ я бѣм и папу Юркови раднїл, доколѣ дышет, ѣ своем спасаєнїи пилнѣ постаратїся (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 193); а сѣбѣ и своего послушєства костєла лѣтинского людеи за мудрых, // разумных и ѣт всѣхъ лутчихъ бѣти славиш, вѣдєш и чтїш. Ато жѣ тѣ причннїи хворѣсти, смєрти, погнѣбєли вѣчнѣи, котѣрыми твоѣ костєл лѣтинскїи ѣболєл, Скарго, перегорѣду учинили. нж тѣлю лѣтинское ѣсвятїтїся никако же не можєт... я тѣбѣ ѣзнаїмѣю (1608-1609 *Виш. Зап.* 221-222).

Див. ще ОТОЖЪ.

АТОЛИ спол. (*сmn. atoli*) (*протиставний*) ѣднак, прѣте: Але нжѣ до ѣноє старѣдавнѣе згоды, котѣрая перѣвѣтї за єдиноцѣта бѣла вѣ церкви Бѣжѣи, свои(х) вѣдемо! Атоли за то — таковѣе прѣслѣдованє терпїмо, не ѣгъ чужыхъ... але ѣгъ свои(х)... правослѣвнѣхъ хрєстїянѣ (Вїльна, 1595 *Ун. гр.* 115); Недѣчєкавнїса ннѣкого росказѣннѣа... вѣм... атѣли, вїждѣ, же са на́мъ чѣсѣ назнѣченнѣи дѣрогѣи на́нѣи приблїжає(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 20); Чем же забѣл правднѣвое церкви вѣстѣчнѣе правднѣвую вѣтру? Атоли не тѣя костєла римского вѣтра, але вѣстѣчнѣа ннѣ в чѣм неперѣмєнна, непѣрушеннѣа, чнстѣа (1600-1601 *Виш. Кр. ѣтѣ.* 185); Кѣтѣрѣа [кннѣга] прѣмыслеѣмъ и старѣ(н)ємъ... Єлїєсєа Плєтенѣцкогѣо... до Коррєктѣры и Дрѣкарнѣ бѣвннѣи подѣна, тѣпѣрѣ атоли докѣпчє(н)є своє... ѣдѣржала (Київ, 1625 *Кон. Апокр.* 4); атоли тогѣ жнѣдѣ ѣнѣхъ людеи пѣвшннѣыхъ вѣдаѣть и сыновѣ свои(х) зарѣзѣ при ннѣхъ, абѣ на кровѣ ннѣхъ ннѣстнѣкѣгѣвали (!) послѣзѣ (Луцѣк, 1649 *АрхїєЗР* 3/IV, 194).

АТРОПА ж. (*гр. 'Ατροπος "незмінний"*). *Образно (про смерть):* Бѣзбѣжнѣа лѣхєснѣ и тѣсѣ єгѣ ннѣгнѣ Нєхѣгѣла до кѣпѣца статѣннѣгѣ добїтнѣ. Тѣрѣанскаа атрѣ-

по, чомдє прерѣла Клябѣкѣ вѣкѣ живота: яко бысть не знала Же нѣмѣ много на его житлѣ залежѣю (Вільна, 1620 *Лям. К. 5*).

АТТЕСТАЦИЯ *див.* АТЕСТАЦИЯ.

АТЬ¹, **АТЬ** *спол.* (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення) **1.** (приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної) щоб: просили его, ать ихъ не пушлєтъ. вѣтъ, зли ихъ пушлєтъ у свинѣ (XVI ст. *НЄ* 104); Ссєє смѣ мовити вѣтъ, ать ся не изымутє, чомъ изъ собору зогнанни будєтє (Там же, 206).

2. (приєднує підрядну частину мети до головної) щоб: Навротѣся, навротѣся, Суманѣтѣянони, навротѣся, ать на тебє смѣтрю (поч. XVI ст. *Пєси. п.* 55); Пуйдѣ на путь, и глухыхъ и бѣдныхъ послужѣ ся, ать наповнитѣ ся хыжа моя (XVI ст. *НЄ* 168).

АТЬ² *част.* **1.** (оказіона) ось: Ать уже здоровѣєтъ, уже далє не согрѣланѣ (XVI ст. *НЄ* 61); "Ать я вѣсть посылѣю, якъ уиѣтѣ посередѣ вѣкупѣ." (Там же, 205); Побожѣ(и)ся Маланѣтъ. Матѣи на тум, ожѣ коли Ге(п)дро хыжу купитѣ оу Чи(р)кѣ, га Чи(р)ка гварѣла Ге(п)дрѣ: а(т) де я тобѣ хыжу продалѣ без гонѣнѣ, що Чи(р) даровѣтъ. попа (Бєнєдикѣвичъ, 1603 *НЗУжл.* XIV, 222).

2. (спонукальна) хай, пєхай: вєлі ми прѣнести конѣ, ать поєдоу самѣ, искати его (1489 *Чєт.* 194).

АТЬЛАСОВЫЙ *див.* АТЛАСОВИЙ.

АТЬ *див.* АТЬ¹.

АУТОРЬ *див.* АВТОРЬ.

АФЕКТАЦИЯ, АФЕКТАЦИЯ, АФЕКЪТАЦИЯ, АФФЕКТАЦИЯ, АФЪФЕКТАЦИЯ *ж.* (*лат.* affectatio) вѣмога, бажанѣя, проханѣя: па(и) по(д)-комѣри(и)... во(д)лу(г) алектанѣи по(з)вѣно(г) нака-за(и)ны во(д)лѣд(г) его афектанѣи присєтѣ ономѣ за(с) кѣ да(л)по(и) нѣкоде и (з)нѣще(и)ю має(т)ноєтѣ с(г) апелѣянѣи допѣстѣ(л) (Луцѣк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 19 зв.); а потѣмъ, пєдбаючи ничєго на лѣстѣ папа намєстѣника замѣку кѣвєскогѣ, прєзѣ, которѣи папѣ намєстѣникѣ за афѣфектанѣєю папєє Корєа-ковѣє... напѣмѣналѣ... абытєє... папою Корєа-кову... зѣ двѣра... выпровѣдѣли (Киѣв, 1633 *КМНМ* I, дод. 544); тєдѣ я такоую афекѣтанѣєю сторѣны повѣдовѣє на сторѣну ѡ(д)ложѣнѣтѣи,... тую справу

зѣ иѣснѣтѣ єє єфєктѣомъ... // ѡ(д)кладѣю (Вильнан-ка, 1639 *КНПС* 228-229); на афектанѣєю сторѣны ѡбохъ судѣ... тую справу до... урядѣ... для учѣнѣя скѣутѣчѣныхъ гранѣцѣ мєжѣ добрами повѣда и дє-дѣча тєпєрѣшнєго ... на кѣрунѣтъ ѡдѣєла(л) (Ієаѣки, 1643 *ДМВН* 255); тєдѣ я, урядѣ, на афектанѣєю єгѣ, вознѣго... придавѣны, тѣє ѡповѣданѣє до актѣ, записалємѣ (Луцѣк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 93).

АФЕКТОВАТИ, АФЕКТОВАТЬ, АФЕКЪТОВАТИ, АФФЕКТОВАТИ, АФЪФЕКТОВАТИ *дїєсл. недок. (лат. affectare)* (щѣ, до чѣго) вѣмагѣти, домагѣтѣся, бажѣти, хотѣти, прохѣти: доведѣанѣнѣєє тамѣ же в Корѣу ѡ бытѣ-пѣстѣ... папєє вѣєводѣнѣєє Вѣлєнєскѣє... зѣвычайнѣи поклѣнѣтѣ, ѡдѣанѣи и ѡную навѣдѣнѣи, з // правомъ євоѣмъ... афектовѣтъ, абы єгѣ милѣстѣи, якѣ папєєжѣ-ному паєтырѣи, монаєтырѣи... рєвѣновѣтъ... и до доброго порядѣку прѣвєстѣи допустѣла (Луцѣк, 1633 *АрхЮЗР* 1/VI, 673-674); мєтрополѣта Кнє(и)єскѣи(и) пѣнѣдѣи в лѣ(с)гѣ євоє(м) афѣфектовѣ(л)и... абы(х) зѣи на сє(и)мѣко(х) вѣєво(д)єтѣє Пѣдо(л)єскогѣ воѣно-гѣю... ѡпоѣлѣи (Путѣятѣнѣи, 1636 *ЛІСБ* 532); Зѣчѣмъ, повѣдовѣє, рєфєрѣуючѣєє до пє(р)нѣнѣхъ євоѣ(х) рѣицѣи(и),... афѣфектовѣли, абы и(х) м(л)и папѣєє судѣовѣє... до... // слѣхѣтѣя и(и)кѣвѣзѣицѣи прѣєтѣ-пѣли (Жѣтомирѣица, 1639 *КНПС* 197-198); маєтѣ, иѣгыѣя бытѣи кѣмѣпарѣицѣя (!) в ѡ(д)по(и) жє справѣ и ктѣ иѣгыѣи маєтѣ афектовѣтъ, такоєє дѣлѣицѣєи (Киѣв, 1643 *ДМВН* 246); Вѣна(к) жє судѣ а(л)бѣ урѣя(л)... а дєфѣнѣиѣтѣєє сѣпѣтѣнѣцѣя по уєыпанѣю кѣпыѣовѣ для єтѣє(р)жєнѣя... тѣхъ жє гранѣи(и) апє-лѣянѣи єторѣнѣє афектѣуючѣо(и) до судѣу... допустѣи пѣмѣнѣтѣ єєтѣ (Ієаѣки, 1643 *ДМВН* 255); тѣдєжѣ за-рѣзѣ афектовѣлѣ зѣновѣ ѡ прѣданѣє з урѣядѣ // тогѣжѣ вознѣго на запєєєтѣє по вѣнѣмѣєновѣнѣхъ юрѣє-дѣкѣицѣя (!) рѣицѣє дєзѣлѣицѣєнѣє кѣєтѣєла євоє-го... арєшѣтѣу (Луцѣк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 158-159).

АФЕКЪТЪ, АФФЕКЪТЪ *ч.* (*сѣм. afekt, лат. affectio*) **1.** (єрѣвоѣа збѣуджєнѣєтѣ, прѣєтѣрѣєтѣ) афектѣ: бє(з)єтѣрѣєтѣє, пєтєрѣлѣнѣє, пє(з)нєволѣнѣє ѡ(г) афє(к)-тѣо(и) (1596 *ЛІЗ* 29); Тѣкѣє афѣфѣкѣтѣмъ євоѣмъ и по-жѣадѣлѣєвѣстѣмъ пѣмѣмъ бытѣи єтанѣовѣлѣ (Вильна, 1620 *См. Каз.* 18 зв.); Стѣрѣєтѣ, прѣєтѣрѣєтѣє: Пѣрѣдѣєи(и)є

сердечное, афектъ (1627 ЛБ 122); ω(г)иць поєсифт. афекто(м) порѣшоны(н) почель тыкати братино и зневажати (Львів, 1634 ЛСБ 1043, 40 зв.); Що оуже мѣвини; аффектъ оугасѣте, Самыса з' его в' дхѣ ω(г)родѣте (Львів, 1642 Бум. 10 зв.); Которые слова и нехуѣ се кгда услышалъ и обачыль... въ собѣ афектъ злый и заягреный на выконанье злого учыпъку маючы заразомъ се чекапомъ... зверху въ голову... ударилъ (Луцьк, 1644 АрхЮЗР 8/III, 600).

2. Почуття: ѡное пахѡла ѡнафы, якъ са дає(г) знати з перш(х) кнйгъ цр(с)кйхъ, з такй(м) аф-фѣкто(м) милѡсти до пана мѡвить (поч. XVII ст. Проп. р. 304 зв.); и всего, аффе(к)то(м) възгърды по-збывши оное достѣла: з' чого и зѡвнѣ, якъ з' великого а прѡве неѡшачованого скѡрбѣ компе(н)-говѡтисѣ... мѡенѣ (Київ, 1625 Кіз. Ходк. 3 пенум.); Милостина абѡвѣмъ оускромлѣсть аффе(к)тъ за-пачиѡности (Київ, 1637 УЄ Кал. 67); та(к) рекѣ, в' весѣ са ѡбернѣти в' аффе(к)тъ неви(н)ности и зѣ-по(н)ности (серед. XVII ст. Кас. 90).

3. Намір, бажання, думка, ставлення до когось: Бѣдегѣ хотѣли здане свое зъ здане(м) людски(м) стосовати и на ро(з)сѣдо(к) припѣсити ты(х) ко-торие афекто(в) и прыва(г) жадны(х) в' то(м) не маю(г) (Острог, 1607 ЛСБ 410, 1); Приго(м) и аф-фѣктъ в' мѣгъ к' ω(г)иѣ стѡмѣ добрый (Київ, 1625 Кон. Каз. 8); и такъ тую роботу зроби(в)ши ве(р)ху ме-нованы(м) способо(м) доситъ афектомъ свои(м) учини(в)ши тую всю має(г)но(ст)... ω(г)провади(л) (Житомир, 1650 ДМВІІ 208).

4. (вражения, причинение кимось) эффект: А если бы са нѣкоторы(м) з бра(г)ства для п(х) афѣктѣ не сподоба(л)и... теды они не маю(г) его сѣдити, аиѣ справовати (Львів, 1603 ЛСБ 384); И аффе(к)тъ тоѣ Превелѣбности вѡшѡй стѡбливий, хотѣль бымъ не тѣлько на сѣбѣ в' яво падати, але и до нѡѡ вѡнеси (Львів, 1642 Бум. 3).

АФЕКТАЦИЯ див. АФЕКТАЦИЯ.

АФЕКТОВАНЫЙ прикм. У знач. ім. с.р. афектованос — те, чого домагаються; те, що вимагають: позвання... // фаво(р) яко сусєдовни ѡбѣмєдзьному и у шкоде протєстѡнтнєсь пока-

завыши, шпѣгєтьєрѡпованос и афектованос не толѣ-ко допустити, але... записати и прияти не хотєли (Володимир, 1643 ТУ 323-324).

АФЕКТОВАТИ див. АФЕКТОВАТИ.

АФНИЦЯ ж. Назва конглоїного камня: вказѡ(л) єй тогды таблїцѣ планѣт. злѡгые... М(с)ицѣ на дѡ-мєтѣ. мѡрєть на аматнѣ. мѡркоуѣю(ш) на смѡраг-дє... сѡтѣрѡу(с). на афницѣ (Львів, поч. XVII ст. Крон. 69 зв.).

АФОРИЗМЪ ч. (гр. ἄφορισμός) короткйи вислѡв. афоризм: Книга таѡ Бгѡдѣхновєннаѡ моглѡ бы са єлѡвнє назвѡти Дѡкторомъ и Апѣкою на // хорѡбы дѡвѣтѣ людєкихъ: в' нєй... знайдѡтєса и тобѣ лѣкарѣ дѡвѣєвнѣ дѡнєврачѣєвнѣ Афорїзмы (Львів, 1646 Пол. (Предмова) 6-6 зв.).

АФРАКСИЙ ч. Назва конглоїного камня: liby-antes, афракен(и) камєть (1642 ЛС 254).

АФРИКАНЕ мн. (жители Африки) африкани: бѡвѣм африканє, арабѡвє, мавритани... ча(с)то сє та(м) ѡ тѣє краишѣ заходнѣє якъ теплѣє, вча(с)тє и богатыє ѡбєгаю(г) (1582 Кр. Сир. 31 зв.).

АФЕНДИКЪ див. АВЕНДИКЪ.

АФФЕКТАЦИЯ див. АФЕКТАЦИЯ.

АФФЕКТОВАТИ див. АФЕКТОВАТИ.

АФФЕКТЪ див. АФЕКТЪ.

АФЪФЕКТАЦИЯ див. АФЕКТАЦИЯ.

АХАТИСЪ ч. (гр. ἄχαις) (конглоїний камень) агат: в' першомъ рѡдѣ бѣде камєнь сѡрѣѡнѣ... Во вторѡмъ афрѡкєть, сѡфѣрь и аспєсь. В' трєтємъ лѣтѣрѡнѣ и ахѡтисѣ (серед. XVII ст. Хрон. 105 зв.); Ахѡтисѣ камєнь. Achates (1650 ЛК 423).

Див. ще КАМЕНЬ (камень агатовъ).

АХИЛЛЕСЪ (гр. Ἀχιλλεύς) ірон. (про смѣшѡу лѡдину) ахиллєс: Не про(д)кѡю(г) тоу(г), кѣрє(ч)кѣи ахи(л)лєсє, нѣ оиѣи лѡєєлєи Геркѡлєсє. Ѳєт-ро(ж)єкѣи бѡвѣ(м), пла(ч)и(м) застѣпаю(г), котрѣи є Сѡро(м)мѡтє(х), с' крѡ(л)ми ро(в)паю(г) (Острог, 1612 На г. Остр. Ч. 2).

АХТАНКЪ див. ОХТОНХЪ.

АХТЕ, АХЪТЕ виг. 1. Те саме, що ахъ у 1 знач.: ахъ! а(х), ахѣ, або бѣдѡ, неєгѡй тежъ (1627 ЛБ 142).

2. Те саме, що ахъ у 2 знач.: а потѡмъ самъ реклѣ: "Ахѣте мши, ахѣте мши. Люди змѡвѣтѣ, же

владыка попа втопилъ!" (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* I/VI, 238).

Див. ще АГЪ.

АХЪ *виг. 1.* (уживається при вираженні співчуття, смутку, жалю, страху) ах: А прото... церковъ. Восточная набоженства Греческого и Руского... (ахъ, нестысь!) черезъ часть долгий въ неякой розности и въ росколе веры светое... одъ единости светое Римское церкви хвезлася, которое единости отцеве нашы... видыти ждали (Вільна, 1599 *Ант.* 959); Знаменованіа Междомѣга сѣтъ различна... Жалбющаго: якѡ агъ / ахъ... Плачущаго: якѡ ѡхъ ѡ ѡ ѡ (Єв'є, 1619 *См. Грам.* 194); Пѣлыны домы, оулицы, бѣло охъ Стогнана, Ахъ, ахъ всюдн по Стежкахъ: Црквныи стѣны. Бы мѡвити оумѣли, плакали бѣ (Вільна, 1620 *Лям. К.* 8); ѡфъ: а(х), ахте, або бѣда, нестой тежѣ (1627 *ЛБ* 142); ѡ смѣткѣ, ѡ болѣзни, ахъ що мѡви(т) маю (Львів, 1631 *Волк.* 13 зв.); Не оустала Побожность и сталость оу Вѣрѣ Хоть пренаслѣдованье ах терпиш без мѣрѣ ѡ прѣзачныи Народе (Венеція, 1641 *Анаф.* 22).

2. (уживається при вираженні досади, незадоволення, докору) ах: Все, ахъ мѣлѣ, мѣрностю сѣ мѣрностий ставѣтъ: и всѣ помпа того свѣта я(к) дѣмъ щѣзѣтъ (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 2); И Кайфашъ зъ Аннашемъ до него речъ правятъ. Щобы зачѣ быть, смѣле сѣ Пана пытають: И поличокъ му, ахъ мѣлѣ ахъ, вытинаютъ (Львів, 1630 *Траг. п.* 163).

3. (уживається при вираженні зітхання, полегшення) ах: Южъ естъ весельѣ, ахъ дѣсытъ стогна(н)а! Прѣчъ нарека(н)а (Київ, 1633 *Евфрон.* 307).

4. (уживається при вираженні прагнення до чогось) ах, ой: Pusty mnie, Štefane, sko u ja v Dunaј, v Dunaј hluboky, Ach kdo (!) mѣ doplynet, jeho ja budu (1571 *П. про воєв.* 416).

5. (уживається в ролі підсилювальної частки, переважно перед звертанням) ой: И жадное рыцѣрство, ѡ нашь не естъ та(к) слѣвно, Якъ запорѣзкое, и неприѣтелномъ страшно. Скѣтко(м) самымъ, ахъ Бѣже, не даѣ дознавати, Безъ пѣхъ, якъ много войска легло, дѣсытъ знати (Київ, 1622 *Сак. В.* 49 зв.); Свѣтлости веселая, ах, гдѣс сѣ подѣла? (Перш. пол. XVII ст. *Рез.* 174).

Див. ще АГЪ, АХТЕ.

АЧАМСКИЙ *прикм.* Те саме, що аджамский: А к тому кожу(х) барани(н) ачамски(н), шлы(к) черлѣны(н) лиси(н) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 90).

АЧБЫ, АЧЬБЫ *спол.* (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення, приєднує підрядну умовну частину до головної): якщо б, коли б: маючи надѣю же неприѣтелѣ правды божон и нѣни потѣхи не ѡ(д)несѣ(т) ачѣ бы(м) был а са(м) того собѣ: зычи(л) абы(м) бывни та(м) ѡ ѡмъ ста ко ѡсто(м) глѣлати могъ и в ты(х) справа(х) сѣ розмови(л) (Переминьш, 1592 *ЛСБ* 217); Dila toho nie znaiu szto maiu czynity Aczbych iszczy chotył z toiu doczku żyty (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 2).

АЧЕЙ, АЧЕ *част. 1.* (модальна) може, можливо, ачей: поча(л) єсми скорѣти и тѣжити... а мѣсли собѣ самъ ачей боудѣ што // помысломъ моимъ изгрешилъ (1489 *Чет.* 49-49 зв.); а ѡнь ѡпѡвѣдаючи рѣклъ ємоу гѣ пѣхай ещѣ тѡтъ рѡкъ ажъ ѡкѡпаѡ окѡло єн и ѡсыплю гнѡемъ ачей пѣ(к) оуроди(т) плѡдѣ. (1556-1561 *ПС* 280); негли, залѣ(д)ѡѣ ачей (1596 *ЛЗ* 61); Пытаѡ тѣды тебе рѣгатѣла имени, чи(м) ты лѣпни(н) от хлѡпа... тлѣнѣє или аче(н) ты ѡт камєє // ѡгєса(н) и не маєнѣ кнѣно(к) и слѣѡзѣ хлѡ(п)ского в собѣ, озна(н)ми ми! (1598 *Вишн. Кн.* 286 зв.-287); овунѣ гадавѣ, ажъ ачей понесетѣ сѣго у купѣлѣ. (XVI ст. *ПС* 61); Нѣгли: либѡ, ѡй, подѡбнѡ, спѣтъ, залѣдѣѣ, ачей, пѣцо, прѡстѣ, ѡ, нѣгли и: малѡ не (1627 *ЛБ* 72); А тѣкъ возлѡжимо портѣнца на бѣдра наши и поврѡзы на шѣи наши а вѣдѣ(м) до црѣ Ізраїльского, ачей живо zostѣви(т) дѣни наши (серед. XVII ст. *Хрон.* 314).

2. (обмежувальна) тільки, лиш, виключно: Ведже скоро по той росправе, тѣды я зас без мешкапа до того старѡства моего в скок ехат мѣнѣ и ачем на тог час сам зѣехал (Свитязь, 1560 *АС VII*, 59); ачем того листѣ, записѣ, который єсми мѣла ѡт небожчика кнѣза Кошѣрского на тоє доживѡтьє своє... папомъ ѡпекѣномъ не ѡтдала (Мельні, 1571 *АС VII*, 392).

АЧКОЛВЕБЫ, АЧЬКОЛВЕБЫ *спол.* (сптн. aczkolwieby) (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення, приєднує умовну підрядну час-

тину до головної) якщо б: И ачъколвебы, въ невѣдомости сего Нашого листу, который листъ съ канцелярии Нашое нихъ выполъ, абы есте [себе] во всемъ къ нимъ водлѣ теперешнего розказаия Нашого заховали и никоторое трудности въ томъ имъ не задавали (Краків, 1537 РЕА I, 122); ачколвебы на тот час, покибы ѿ том злом ѿмыслѣ царя Перекопского ведомости... не было, в которѣюбы сторонѣ он ити мел, гетман наш великий до вас и писал, ажбы есте к немѣ... тагидли, выбы на тот час рѣшенѣ сѣоего з Волины не попехали (Краків, 1538 AS IV, 156).

АЧКОЛВЕКЪ, АЧКОЛВЕК, АЧКОЛЬВЕК, АЧЪКОЛВЕК, АЧЪКОЛВЕКЪ, АЧЪКОЛЬВЕКЪ, АЧЪКОЛВЕКЪ, АЧКОЛВЕ, АЧКОЛЬВЕ (стп. aczkolwiek, aczkolwie) **I. присл.** Принаймні, у всякому разі: а(ч)ко(л)ве(к) того мо(л)ча(л) ча(с) пемалы(и) дла ты(х) причи(и) и(ж) єсми бы(л) ма(л) (Володимир, 1544 ЛНБ 103, 22/1d, 2032, 4 зв.); Ачъкольвекъ Кнѣга таѣ повѣги годнаѣ ѿ сѣѣпствѣ, яко за напредѣнѣишоую и напожитечнѣишоую... боудѣи признана (Львів, 1614 Кн. о св. 444); Ачколвекъ во вѣхъ прешлыхъ... роздѣлахъ малобачны были на правду отступникове... випеляко си потоптали (Київ, 1621 Кон. Пал. 706); Повѣиности зась сѣѣническѣ, ачкѣлвекъ сѣтъ незличѣнѣ, ѿсобливѣ єдна(к) ѿвыѣ, абы црковъ ратовалъ ѿсобливѣи млтвами (Львів, 1646 Ном. 3 зв.).

II. спол. (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення, приєднує допустову частину до головної) хоч, незважаючи на те, що: Ачколве первой господарь... дал на повод и присагѣ подданым своим, Смѣдинцом, ѿднакож казал им водлѣ статѣѣ права земского... // ...присагѣ чинити (Шайно, 1538 AS IV, 175-176); Ачколвекъ одна служба Божая, але иначеѣ се ѿправуєтъ въ Рыме, иначеѣ въ Мѣдыолянѣ (Вілына, 1595 Ун. гр. 215); Котры(х) то тамъ речѣи, ачкѣлве(к) я самъ видѣл Вшакже щомъ ѿ(т) ни(х) слыша(л) тое(м) оповидѣл (Львів, 1616 Бер. В. 77); Ачколвекъ схисма, то єсть отщепенство, єсть речъ сама черезъ себе обридлаа, зъ обридлѣихъ єднакъ автора си справъ и мезерного живота обридлѣиша бывати звикла (Київ, 1621 Кон. Пал. 731); Смерть твоя ачъколвекъ животъ намъ

справила. Вшакъ же и жалю насъ смутныхъ на- бавила (Львів, 1630 Траг. п. 168);

(у сполуч. и ачколвекъ (ачколве) хоча: И ачколвекъ первой того люди наши, Смѣдинцы... княза Василѣ... нам были ѿбжаловали и ѿ забране земель и ловов наших на него повѣдили... мы з ласки нашое при тых всѣхъ земляхъ ... его самого и потомковъ его на вечныи часы оставѣм (Краків, 1538 AS IV, 171); и а(ч)ко(л)ве на(м) до того до всего ничого але перѣ(д) ся того жалує(м) и(ж) тыи звычан хре(с)тия(и)- ский ѿ(т) века ѣста(в)леныи су(т) ѿпущены (Васлуй, 1561 ЛСБ 34); И ачколвекъ вѣмъ патриархомъ або рачей вѣмъ епископомъ // єднакое отъ церкви... пекловане єсть злєцєно, одно бовѣмъ въ церкви... єсть епископство (Київ, 1621 Кон. Пал. 718-719).

АЧТИ спол. (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення; приєднує допустову частину до головної) хоч, незважаючи на те, що: а(ч)ти ѿ(и) завше напинає(т) на(с) пѣсмо(м) сѣты(м)... але мы того пѣззано сѣбѣ не маємо и не чоуимо сѣ в тоу(м) долгѣ, жебы(х)мо его заплатили (к. XVI ст. УЄ N 31, 156 зв.); ачти много кла(д)угъ поло(т)на на него и су(к)на але голимъ є(ст) доброты и оучи(и)- ковъ сѣты(х) (Там же, 211 зв.).

Див. ще **АЧЬ¹**.

АЧЬ¹, АЧ, АЧЬ спол. (зв'язує речення) (зв'язує частини складного речення) **I.** (приєднує допустову підрядну частину до головної) хоч, незважаючи на те, що: пили, танцовали, цихо, было, ачъ се слыше Мышка бѣнтоваѣл (1564 AS VI, 245); ино ачъ вѣдели єсмо наѣд ворота и на кганку дѣвора Заборолского людей не мало стоячы... однож папу Василю ни(х)то отозватися и до него выйти и ворот ѿворити не хотєли (Луцьк, 1565 АрхЮЗР 8/VI, 165); Суд нам апелѣции ач допустил, але въ декрєте много речѣи нам потрѣбныхъ и в суду показованыхъ, не ведаєм, чи увєсь вѣрад, чили пак пап писар, албо подписок не докладѣл (Луцьк, 1583 АрхЮЗР 8/III, 411); Который [вожъ] ачъ бѣдѣи з нами в єдности и зъгоде, прѣвое мѣстѣце заседа(л), але потомъ ѣ тылѣ ѣгольєтѣлѣ и разъширѣлѣ (Острог, 1587 См. Кл. 18); В єфиѣпѣи є(ст) жрѣдло чирвѣное, которое если сѣ скоштуєтъ смакоу жѣдного не даєтъ, ачъ

3. (приєднує підрядну частину причини до головної) бо, оскільки: рачил Єго Милость намовлати с паны радами Их Милостью и бачечи так великдою своволност и непослѣишенство кѣ правѣ и росказано господарскомѣ, ач писал вымовляючися и берѣчи на помоч собе статѣт права посполитого, же не позвом позван (Кпнишип, 1554 AS VI, 164); туть... насть слухи доходять, немилостиве и неласкаве насть слугѣ и богомольцовѣ своихѣ вспоминати рачиншѣ, - ачѣ не дивѣ, за такими неспевѣными новинами, такого мниманя о насть быти (Вільна, 1599 *Лит.* 627); ванѣ костель если въ болшихѣ речахѣ поткнулъ и спотыкается, далеко латвѣй у меншихѣ, ачѣ и теперешняя квестія не менша естъ першыхѣ. (1603 *Лит.* 54); въ Презабный Дѣмѣ В(ш) М(л) впрѣвѣдити оумѣсливши, ачѣ впрѣвѣдѣ напро(д) прѣстоаლობы гѣкъ самого того, Сѣго якѣ и высѣкѣсть Бѣословѣи єго высѣе вѣхвалити (Киѣв, 1623 *МКСВ* 81).

(у сполуч. а ще бо, аще же, а ще, а пакъ аще, и аще, и иже аще, если бо аще) якщо ж, а якщо: Аще бо хто верже камень на высоту, мняще небесную збивати красоту всемирного солнца ясного свѣтила, на самого его падет тая сила (к. XVI ст. Укр. п. 72); Аще же кто и до коньца быть не можетъ, нию абы приобщителемъ альбо участникомъ се быть могъ (Вільна, 1599 *Ант.* 577); А аще кого они изнайдыт тамо ѿ тоє прѣдреченное мѣсто, а они да имаюг им възѣти све (!), что они бѣдыт имати при себѣ (1576 *МЭФ* 94); а па(к) аще сѣ кто поквѣн(т) и не испльни(т) наше дааніє, а то(т) таковѣн да имає(т)

дати ѡ(т)вѣтъ, на странѣмъ судици (Сучава, 1514 *Cost. DB* 327); и аще что маєте друкъ нового кирѣюане красѡ(в)скѣи посыла(й)те къ на(м) (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1 зв.); И нже аще изволитъ причетникъ отъ нашого снѣгъгліта бывати, сему ни отъ когоже никакоже възбранену быти (Вільна, 1599 *Ант.* 551); желад с ни(ми) вѣгды сѧ знахо(ди)ти и ели бо аще и не плѣтѣю, но вѣрою любовію и дхѡ(м) всег(д)а е(с)мъ съ ни(ми) (1598 *Виш. Кн.* 309 зв.).

2. (приєднує допустову підрядну частину до головної) хоч: Сподобити оубо насъ аще и напоследокъ лѣтомъ, Познати волю свою съ блгѣмъ ѡ(т)-вѣтомъ (Острог, 1581 *См. В.* 7); аще великій людъ естъ веди ихъ до воды а тамъ ихъ дослѣдчѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 177).

3. (приєднує з'ясувальну підрядну частину до головної) чи: Люди, приходячи до на(с) пыгали, аще сѣтѣ(н)ни(н) патріа(р)ха бл(с)вение на бра(т)ство лю(в)ское присла(л)и (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 1).

Див. ще **АЩЕБЫ, АЩЕЛИ.**

АЩЕБЫ спол. (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення, приєднує умовну підрядну частину до головної) якщо б: мѣюсѧ за ни(х) быти по Пайвѣ ащебы в чесо(м) на православїи пострадати мѣли, желад с ни(ми) вѣгды сѧ знахо(ди)ти... и... вѣрою любовію и дхѡ(м) всег(д)а е(с)мъ съ ни(ми) (1598 *Виш. кн.* 309 зв.); аще бы кто еше на то(м) вікладѣ не преставаѣтъ, приведѣ и знаменн(т)ших, Исидора стаго (Київ, 1621 *Коп. Пал.* (Льв.) 30).

Див. ще **АЩЕ, АЩЕЛИ.**

АЩЕЛИ спол. (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення, приєднує підрядну умовну частину до головної) якщо ж, коли ж: Аще ли сѣхраните, блажени будете; аще ли преступите или в пераденіе обернете, то и сами узрите и отвѣтъ дасте пред Богомъ въ день судный (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 52); Аще ли црко(в) преслѣдує(т), Да бѣде(т) ти яко язы(ч)ни(к) и мыта(р), Сирѣ(ч) яко погани(н) и явно грѣ(ш)ни(к) (Львів, 1609 *ЛСБ* 423); Аще ли и тебѣ пужда настонт от борення плѣти, страстей и воздушных злобных духов поднебесных, к ним же нам брань гонза, и с сими калугери, аще не мощно и Дмитра занести ты же свою душу и мощи занеси (бл. 1610 *Виш. Посл. до Княз.* 1356);

(у сполуч. и аще ли) і якщо ж, і коли ж: И аще ли у старомъ законѣ вещи тые отъ злата и сребра... и просто все церковное начинє почитано и покланяємъ было и свято звано, то... все исполненіє хрістіянское таинности церковныя свято имѣти, честь і покланяніє воздавати (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 55).

Див. ще **АЩЕ, АЩЕБЫ.**

АФЕНЧІКИ мн. Те саме, що афиняни: звикли афенчіки бѣли // чинїти, абы дѣтокъ свойхъ способно(ст) доктѣпоу лѣпѣи зрозоумѣли, и ихъ до цюгы и до оучтївости заправили (поч. XVII ст. *Проп. р.* 240-240 зв.).

АФИНЯНИ мн. (мешканці Афін) афиняни: околѡ(с), 8 афинѡ(н) важи(т) 5 мѣдни(ц) (1627 *ЛБ* 182).

Див. ще **АФЕНЧІКИ.**